

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOGLIQNI SAQLASH
VAZIRLIGI**

TOSHKENT FARMASEVTIKA INSTITUTI

**«IJTIMOIY FANLAR»
KAFEDRASI**

**5111000-Kasb ta`limi
yo`nalishi 2-kurs talabalari uchun**

**PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA TARIXI
FANIDAN TAYYORLAGAN**

o`quv - uslubiy MAJMUA

(2014-2014 o`quv yili uchun)

TOSHKENT- 2014

TOSHKENT FARMASEVTIKA INSTITUTI

**«IJTIMOIY FANLAR »
KAFEDRASI**

Katta o'qituvchi

S.M.Yuldasheva

TOSHKENT- 2014

Mundarija

№	Bo`limlar	Betlar
1	Annotatsiya	4
2	Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan ishchi dastur	5
3	Fan bo`yicha ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqishning kontseptual asoslari	32
4	Ma'ruzalar mavzusi va texnologik xaritasi	34
5	Amaliy mashg`ulotlar mazmuni va texnologik xaritasi	193
6	Talabalar mustaqil ishlari	215
7	Fan bo`yicha nazorat (Joriy, Oraliq, Yakuniy)	217
8	Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan test savollari	223
9	Glossariy	232
10	Foydali maslanatlar.	247
11	Informatsion-metodik ta'minot. Adabiyotlar ro'yhati	243
12	Umumiy savollar	248
13	Baxolash mezoni	251
14	Muallaf haqida ma'lumot	255
15	O`zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim sistemasini isloh qilish bo`yicha quyidagi me'yoriy hujjatlar.	257
16	XoriJ adabiyotlari	258
17	Referat mavzulari	259
18	Tarqatma material	260-287

Ta'lim texnologiyasini ishlab chiqishda Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti professor-o'qituvchilari tomonidan yaratilgan "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" (Loyiha muharriri i.f.d. prof. Bekmurodov A.Sh., p.f.n. dots. Golish L.V) uslubiy qo'llanmasidan hamda "Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat" malaka oshirish kursida olingan bilimlardan foydalanildi. Ushbu majmuani tayyorlashda Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti va Termiz Davlat Pedagogika Universiteti professor-o'qituvchilari tomonidan yaratilgan o'quv – uslubiy majmuadan foydalanildi

Annotatsiya

Mazkur "O'quv uslubiy majmua" Kasb ta'limi ta'yo'nalishi talabalari uchun «Pedagogika nazariyasi va tarixi» fanidan maruza, seminar mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishda, mustaqil ish topshiriqlarini bajarishda, joriy, oraliq, yakuniy nazoratlarga tayyorlanishda foydalanadilar, shuningdek, o'z bilimini tekshirib ko'rish uchun savollar kiritilgan bo'lib talabani o'z ustida ishlashga ko'mak beradi.

Majmuada ushbu fandan baholash mezoni ham keltirilgan bo'lib, talaba to'plashi kerak bo'lgan ballarni yig'ishda yo'riqnoma sifatida foydalanadi.

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOGLIQNI SAQLASH
VAZIRLIGI

TOSHKENT FARMASEVTIKA INSTITUTI

«IJTIMOIY FANLAR»
KAFEDRASI

«Tasdiqlandi»
O`quv ishlari bo`yicha prorektor
v.b. f.f.d prof. X.S.Zaynutdinov

«__»__ 2014 yil

PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA TARIXI
fanidan

I S H C H I D A S T U R

Bilim sohasi: 500000 – Ijtimoiy ta`minot va sog`lio`ni saqlash
Ta`lim sohasi: 510000 - Sog`lio`ni saqlash
Bakalavriat yo`nalishi: 5111000 - Kasb ta`limi

Umumiy o`quv soati - 121 soat
shu jumladan:
Ma`ruza - 36 soat
Amaliy (seminar) mashg`ulot – 36 soat
Mustaqil ish - 49 soat

Toshkent – 2014 yil

Tuzuvchi: “Ijtimoiy fanlar” kafedrası o’qıtuvchısı
Yuldasheva S.M.

Taqrızcıhılar: O’zMU OPI “Gumanıtar fanlar” kafedrası mudırı
p.f.n. dosent S.M.Yuldasheva
Toshkent farmasevtıka institutınınıg “Ijtimoiy fanlar”
kafedrası mudırı i.f.n. K.K.Ismailov

Ishchi dastur kafedranınıg 2014 yil «__» _____ dagı yig’ılıshıda
muhokama qılınıb, tasdıqlash uchun tavsiya etıldı.
Kafedra mudırı i.f.n. K.K.Ismailov

Ishchi dastur soha uslubiy kengashıda muhokama qılınıdı va tasdıqlash uchun
tavsiya etıldı.
“_____” _____2014 yil _____ sonlı bayonnoması.

Soha uslubiy kengash raisı:

Ishchi dastur MUKda ko’rıb chıqıldı va tasdıqlandı.

“_____” _____2014 yil _____ sonlı bayonnoması.

Bakalavr darajasini olish uchun ta'lim olayotgan barcha ta'lim yo'nalishlaridagi talabalar pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan:

Ta'lim va tarbiya jarayonini boshqarish, ta'lim tizimida pedagogikaning o'рни va roli, pedagogika va ta'lim nazariyasida ilmiy-tadqiqot usullari, o'quvchi shahsini tarbiyasi va rivojlanishi, ta'lim-tarbiyaning qonunlari va tamoyillari, ta'limning tashkil etish shakllari va usullari, O'zbekiston Respublikasida kasbiy ta'limni rivojlanish tarixi, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", uzluksiz ta'limning maqsadi, mazmuni, to'zilishi, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limini tashkil etish va boshqarish to'g'risidagi asosiy normativ xujjatlar, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, kasb-hunar kollejlarini boshqarish, pedagogik mahorat va pedagogik bilimdonlik tushunchasi, pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi, kasbiy bilimlar, pedagogik qobiliyatlar, pedagogik texnika va uni shakllantirish usullari, muloqat madaniyati va o'qituvchi faoliyatining psixologiyasi, o'quv-tarbiyaviy ish jarayonida o'qituvchilarning pedagogik muloqat mahoratini tahlil qila olish va uni amalga oshirish yo'llarini bilishi, pedagogik texnologiya, zamonaviy pedagogik texnologiyaning afzalliklari, ularning qo'llanish va tavsifi, o'quv jarayonining asosiy kom'onentlari va bosqichlari haqida, o'quv jarayonini takomillashtirish, pedagogik texnologiyani didaktik loyihalashtirish, ta'limda axborot texnologiyalari, O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etish shakllari, usullari, vositalari, O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalarida kichiq mutaxassis tayyorlashga davlat tomonidan qo'yilgan talablar, umumkasbiy fanlarni o'qitish metodikasi, O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi tizimida ishlab chiqarish ta'limi metodikasi, ishlab chiqarish amaliyotlarini o'tkazish metodikasi, kasb ta'limi didaktikasi va metodikasi asoslari, o'qituvchining o'quv-uslubiy hujjatlari, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishi va nazorat, zamonaviy ta'lim texnologiyalari haqida tasavvurlarga ega bo'lishi nazarda tutiladi;

1.1.Fanning maqsad va vazifalari.

Bo'lg'usi o'qituvchilarning hozirgi zamon pedagogika fanining nazariy asoslari bilan qurollantirish: "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirish sharoitida o'quvchilarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda ta'lim samaradorligini oshirish uchun ularda zarur ko'nikmalarni hosil qilish: bo'lg'usi o'qituvchilarning pedagogik tafakko'rini shakllantirish negizini yaratish: pedagogik fikrlash qobiliyatini tarkib to'tirish: ta'limning pedagogik qonuniyatlari hamda tamoyillariga mos holda tegishli qarorlar qabul qilish: korreksion (maxsus) pedagogik asoslarni tushunish: Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Hos Hojib, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Yan Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy va boshqa mutaffakirlarning ta'limiy, ahloqiy qarashlarini, umumbashariy qadriyatlar, "Qur'onu Karim", "Hadisu Sharif"dagi umuminsoniy va ma'naviy ahloqiy tamoyillarini o'rganish; hozirgi zamon texnologiyalarini bilish hamda ularni amaliyotda qo'llay olishdan iborat.

1.2 « Pedagogika nazariyasi va tarixi» fanidan bilim va ko'nikmalarga qo'yiladigan talablar

«Pedagogika nazariyasi va tarixi » o'quv fanini o'rganish jarayonida quyidagi pedagogik tushunchalarni bilish va ko'nikmalarga ega bo'lish zarur:

- ta'lim-tarbiya ishlarini mustaqillik g'oyalaridan foydalanilgan qolda pedagogik qonuniyatlar va tamoyillarga uyg'un qolda o'tkazish;
- pedagogik faoliyatni rejalashtirishda, yaqin, o'rta davrni va istiqbolni ko'zlab maqsad, vazifalarni belgilash;
- amaliyotda o'itish hamda ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning asosiy shakllarini qo'llash;
- amaliyotda o'qitish va ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning qulay metod va vositalarini qo'llash, ma'lum vaziyatlarda ulardan tog'ri foydalana olish;
- ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Sharq va g'arbning ilg'or pedagogik tajribalaridan foydalangan holda tashkil etish;
- oquvchilar jamoasini o'z oldiga qo'ygan vazifalarni to'g'ri bajarilishini tashkil etish;
- shaxs faoliyati va xulqini rag'batlantirib borish;
- pedagogik vaziyatlar, ta'lim va tarbiya natijalarini tahlil eta olish, jamoani o'rganish; o'zlashtirmaslik sabablarini, kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun samarali tadbirlarni belgilash;
- o'z bilimini oshirib borish, amaliyotda pedagogika fanidagi yutuqar, ilg'or tajribalardan foydalanish, qulay pedagogik tadqiqotlar o'tkazish, pedagogik faoliyatda yuzakichilik va bir qoli'da ishlashga yo'l qo'ymay, ishga ijobiy munosabatni namoyon etish;
- guruh rahbari va tarbiyachi-murabbiy vazifalarining samaradorligiga erishish, tashqi ta'lim, ota-onalar, mahalla, jamoatchilik, bilan o'z-o'zini boshqarishni tashkil etish.

1.3. « Pedagogika nazariyasi va tarixi » fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.

Pedagogika nazariyasi va tarixi fani – falsafa, iqtisod, O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti, siyosatshunoslik, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, huquqshunoslik, mantiq, etika va estetika, ma'naviyat va ma'rifat asoslari, O'zbekiston tarixi o'quv fanlarini o'qitish metodikasi maktab gigienasi va fiziologiyasi, o'zbek va rus tillari kabi fanlar bilan o'zviy aloqada o'rganiladi.

2.Fanning mazmuni.

Ma`ruza №1

Mavzu: Kadrlar tayyorlashning milliy modeli. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar. Ta'lim to'grisidagi qonun va uning mohiyati, mazmuni.

O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlashning milliy modeli va uning asosiy tarkibiy qismlari;

Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari. Pedagoglik (o'qituvchi-muallim, tarbiyachi-murabbiy) kasbi. pedagoglik kasbining paydo bo'lishi va ravnaq to'ishi. Sharq mutafakkirlari (Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, alisher Navoiy va boshqalar) va o'arb pedagoglari jamiyatda pedagoglik kasbining tutgan o'rni haqida. o'qituvchi-bakalavrning asosiy vazifalari, burch va mas'uliyatlari. Pedagogik mahoratni egallash yo'llari. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy, Yan Amos Komenskiy, Lev Tolstoy, hamza o'akimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy kabi buyuk mutafakkirlarning ilmiy salohiyati va pedagogik madaniyati. Ularning pedagogika fani va maorif rivojiga qo'shgan hissasi. hozirgi sharoitda o'qituvchi-murabbiy shaxsiga qo'yilgan talablarning ortib borishi. O'zbekiston Respublikasi xalq o'qituvchisi-Pedagogik mahorat ustasi. *Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ўқитувчи бурчи, маъсулияти. Инсонпарварлиги ва унинг баркамол шахсни шакллантиришдаги ўрни ҳақида.*(“Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” асарида) 6 соат

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №2

Mavzu: Pedagogika fanining predmeti , maqsad va vazifalari

Pedagogika ijtimoiy fan sifatida. Uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni, rivojlanish bosqichlari va ilmiy-nazariy, amaliy istiqbolni belgilash vazifalari.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari va tushunchalari tarbiya, ta'lim o'qitish, o'qish), ma'lumot, bilim, ko'nikma va malakalar, rivojlanish.

Pedagogika fanining tuzilishi. Pedagogika fanining tarmoqlari. Pedagogikaning falsafa, sotsiologiya, psixologiya, fiziologiya, meditsina va boshqa insonshunoslik fanlari bilan aloqasi. Pedagogika fanlari tizimi.

Asosiy pedagogik jarayonlar va ularning bir butunligi, pedagogik jarayonlarni tadqiq qilishning o'ziga xos xususiyatlari. Ilmiy pedagogik tadqiqotlarning nazariy va amaliy jihatlari.

Pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari va ularning tavsifi. Nazariy tadqiqot metodlari qiyosiy-tarixiy tahlil, qiyosiy taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish va boshqalar. Amaliy tadqiqot metodlari ilmiy kuzatish, suhbat,

intervyu, so'rovnoma, test, reyting, statistik tahlil, hujjatlar taxlili, ilmiy tajriba, ilmiy tajriba sinovi (tabiiy, laboratoriya, amaliy va boshqalar). Tajriba — sinov ishlari va ularni kuzatish metodikasi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10

Ma`ruza №3

Mavzu: Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va Ijtimoiylashuvi

Pedagogik antro'logiya. Shaxs haqida tushuncha. Individ — shaxs, shaxsning o'ziga xosligi.

Shaxs haqida tushuncha, individ, shaxs, individuallik. Shaxs rivojlanishining biologik va ijtimoiy asoslari hamda jihatlari. Shaxs rivojlanishi va tarbiyasining o'zaro uyg'unligi.

Bola shaxsi — tarbiya ob'ekti va sub'ekti sifatida. Shaxs faoliyati. O'quvchi-yoshlarni yosh xususiyatlariga ko'ra davrlarga bo'lish.

Ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning shakllanishi. Ўзбекистоннинг ривожланишининг маънавий-ахлоқий негизлари Президентимиз И.А.Каримовнинг асарларида ўз аксини топганлиги (Юксак маънавият – енгилмас куч асари) 6 соат.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №4

Mavzu: Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.

Ta'lim va o'qitish nazariyasi (didaktika)-Pedagogika fanining tarkibiy qismi hamda ma'lumotli bo'lish — ma'naviy-amaliy faoliyat jarayoni sifatida. Uning jamiyatda tutgan o'rni. Didaktikaning vazifalari va ahamiyati, asosiy tushunchalari. hozirgi davr didaktika rivojlanishining asosiy yo'nalishlari (kontse'tsiyasi). Uzluksiz ta'lim kontse'tsiyasi. O'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi kontse'tsiyasi. Rivojlanuvchi va tarbiyalovchi ta'lim kontse'tsiyasi. Uni hozirgi davr pedagogikasida amalga oshirishga turlicha yondashuvlar. O'quv jarayonini «texnologiyalashtirish» kontse'tsiyasi. Uning ijobiy va salbiy tomonlari. Hozirgi davr didaktikasi tizimlari (an'anaviy va «zamonaviy»). hozirgi davr pedagogikasida ta'lim paradigmalari an'anaviy-konservativ, ilmiy, insonparvarlashgan (mantiqiy), ratsionalistik (bixevioristik), texnokratik, ezoterik.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №5

Mavzu: Ta'lim tamoyillari , qonuniyatlari

Ta'lim jarayoni mohiyati. Ta'lim jarayonining yagona tizim sifatida tasnifi.

Ta'lim borliqni bilishning o'ziga xos shakli sifatida. O'qitish va o'qish jarayonlari tavsifi, ularning ta'lim jarayonidagi o'zaro aloqasi. Sharq (al-Forobiy, Beruniy, Ibn Sino) va G'arb mutafakkirlarining gneseologik g'oyalari (qarashlari) ta'lim jarayonining asosi sifatida. Ta'lim jarayonida o'zaro aloqa va bolalarning rivojlanishi. O'qitishning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarining birligi. O'quvchi-yoshlarning o'quv faoliyati va uning tuzilishi. Tarbiyalanuvchilarning reproduktiv va ijodiy bilish faoliyati. Bilimlarni o'zlashtirish, malaka va ko'nikmalar jarayoni hamda shaxsning rivojlanishi. Ta'lim jarayonini tashkil qilishda tarbiyachilar yo'l qo'yadigan xatolar va ularning oldini olish.

Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillari. Ularning psixologik va fiziologik asoslovi. Sharq mutafakkirlari ta'lim tamoyillari haqida.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №6

Mavzu: Ta'lim mazmuni va mohiyati

Ta'lim – tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usuli ekanligi. Ta'lim - o'quvchilar bilan muloqotga kirishish jarayoni. Ta'lim o'qituvchi tomonidan boshqariluvchi o'ziga xos anglash jarayoni. Ta'limning mohiyati savodga o'rgatish yoki boshqa har qanday o'quv faniga o'rgatishdagi kabi o'qitayotgan odam va o'qiyotgan odamning pedagogik munosabatlarida ifoda etilishi. Ta'lim – bu boshqariladigan bilim olish, ijtimoiy-tarixiy tajribalarni o'zlashtirish, shaxsni shakllantirish asosini tashkil qiluvchi u yoki bu faoliyat ko'nikmasini egallash, takrorlash sodir bo'ladigan jarayon.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №7

Mavzu: Ta'lim usullari va vositalari

Ta'lim metodlari va usullari haqida tushuncha. hozirgi zamon didaktikasi va xususiy metodikasida ta'lim metodlarini tavsiflashga turlicha yondashuvlar. Ayrim ta'lim metodlarining tavsifi. Sharq mutafakkirlari (Forobiy, Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino va boshqalar) ta'lim metodlari haqida. Turli yosh guruhlarida ta'lim metodlarini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari.

Ta'lim mazmunining o'ziga xos xususiyatlari va o'quvchilarning bilish faoliyati, rivojlanish darajasiga ko'ra ta'lim metodlarini faollashtirish yo'llari. Ta'lim metodlarini takomillashtirish. pedagogika tajribasida ta'lim metodlari samaradorligini oshirish yo'llari.

Ta'limning texnikaviy vositalari, kom'yuterlar va turli audiovidual vositalardan foydalanish imkoniyatlari. *Оммавий ахбарот воситалри, интернет тармоғи орқали мамлакатимизда маънавий-маърифий соҳаларида ислоҳатлар ҳақида маълумотлар тўплаш ва уларни таҳлил қилиш б соат*

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №8

Mavzu: Ta'limni tashkil etish shakllari

Ta'lim turlari: illyustrativ (an'anaviy); problemali (muammoli); programmalashtirilgan ta'lim.

Ta'limni tashkil etish haqida tushuncha, uning xilma-xil turlari. Ta'lim maqsadi va o'quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'quv ishlarining turli shakllaridan foydalanish. Ta'limni tashkil etishning an'anaviy shakli. Dars tiplari va tuzilishi. hozirgi zamonda dars va darslarni modernizatsiyalash yo'llari. Darsda o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkil qilishning yal'i, guruhli va yakka tartibdagi shakllarini uyg'unlashtirish. Ta'limni tashkil etishning no'anaviy shakllari; o'quv dialogi, munozara, didaktik (ishbo', rolli) o'yinlar, trening, 'ress-konferentsiya, o'tkir zehnlilar klubi, musobaqa darslari, auktsion, «mo'jizalar maydoni», «tergovni bilimdonlar olib boradi», bayt-barak va boshqalar.

Ma'ruza va seminar mashg'ulotlari, konsultatsiyalar, ekskursiyalar, 'raktikumlar, konferentsiyalar.

O'quvchilarning uy vazifalari, uni tashkil etish mazmuni va metodlari. Ta'lim shakllarini rivojlantirish istiqboli.

O'quv ishlarini tashkil etishning darsdan tashhari shakllari: fan to'garaklari, ilmiy jamiyatlar, olim'iadalar va boshqalar.

O'qituvchi faoliyatida, o'quv ishlari turli shakllarining o'zaro aloqadorligi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №9

Mavzu: Dars tiplari va turlari

Ta'limni tashkil etish haqida tushuncha. Ta'limni tashkil etishning an'anaviy sinf-dars shakli. Dars tiplari va uning tuzilishi tasnifi (S.R.Radjabov, A.Q.Munavvarov, U.Nishonaliev, S.V.Ivanov, I.N.Kazantsev, G.I, Shukina, M.I. Maxmudov, M.A.Sorokin, R.A.mavlonova va boshq.). Ta'limni tashkil etishning no'anaviy shakllari. O'qo'v ishlarini tashkil etishning darsdan tashhari shakllari.

Тарбия усуллари ҳақида тушунча 6 соат

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №10

Mavzu: Ta'lim texnologiyasi

Texnologiyaning nazariy belgilari. Pedagogikada texnologiyaning maqsadlari, darslarda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. O'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirilishi ehtimolini oldindan tashhishlash, ta'lim jarayonini samaradorligini aniqlash, maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini tahlil etish. Musiqiy ta'limda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ta'lim texnologiyalari.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №11

Mavzu: Muammoli ta'lim

Muammoli o'qitish bu takomillashgan o'qitish texnologiyasidir. hozirgi oliy maktabdagi samarador o'qitish texnologiyasi - bu muammoli o'qitishdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. Muammoli o'qitish jarayonida talabning mustaqilligi o'qitishniig reproduktiv shakllariga nisbatan tobora o'sib boradi. Muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolariiii va savollarini hal qilish orkali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi. Muammoli ta'limning mohiyati va maqsadi: M.I.Mahmudov, I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin va boshqalarning muammoli vaziyat haqidagi qarashlari. Muammo ilmiy dunyoqarashni rivojlantirirish zarurligini ifodalashning sub'ektiv shakli sifatida. Tatqiqot metodi qisman izlanish yoki evrika tuo'untirish namoyish qilish, muammoli bayon qilish, reproduktiv metodlar haqida fikr yuritiladi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №12

Mavzu: Pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar

“Pedagogika tarixi” fanining maqsadi, vazifalari, ustuvor tamoyillari, mazmuni. “Pedagogika tarixi” o'quv fani sifatida. “Pedagogika tarixi” fani g'oyalarining kishilik jamiyati taraqqiyot bilan o'zaro aloqadorligi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'lim-tarbiya jarayonida milliy meros, pedagogik qadriyatlardan samarali foydalanishning ijtimoiy ahamiyati haqida. Ta'lim-tarbiya va pedagogika tarixini davrlashtirish muammolari.

Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlarning rivojlanishi. Eng qadimgi yodgorliklarda shaxs tarbiyasiga oid fikrlarning ifodalanishi. Qadimgi davrlarda ijtimoiy tarbiyaning shakllanishi. Shaxs tarbiyasiga oid ilk fikrlarning kishilik faoliyati bilan bog'liqligi. Ibtidoiy jamiyatda tashkil etilgan tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari.

Xalq ijodiyoti namunalari (afsonalar, qo'shiqlar, “O'gitnoma”lar)da ibtidoiy ahloq-odob va ta'lim-tarbiyaga oid masalalarning ifodalanishi. Qadimgi davlatlar –

So'g'diyona, Baqtriya, Xorazmda ta'lim-tarbiyaning rivojlanishi va pedagogik fikrlarning shakllanishi.

Eng qadimgi yozma manbalarda ta'lim-tarbiya masalalarining yoritilishi. "Avesto" - eng qadimgi ma'rifiy yodgorlik. Qadimgi so'g'd, Xorazm, Uyg'ur va Turkiy-run yozuvlarining ta'lim-tarbiyani rivojlantirishdagi o'rni. O'rxun- Enasoy yodgorliklari va ularning ma'rifiy ahamiyati. Kultegin, Bilga hoqon, Tunyuquq bitiklarida ta'lim-tarbiya masalalarining o'ziga xos yoritilishi. Turkiy xalqlarning dastlabki savod maktablari.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №13

Mavzu: VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar

Movarounnahrda Islom dini g'oyalari yoyilishining ta'lim-tarbiyaga ta'siri. Musulmon maktablarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mazmuni. Islom dinining muqaddas manbalari ("Qur'on" va "Hadis") - musulmon maktablari ta'lim-tarbiyasining g'oyaviy asoslari. Arab tilining savdo va madaniy aloqalar tiliga aylanishi.

Hadis ilmining paydo bo'lishi. Muhaddislar (Imom Ismoil al-Buhoriy, Imom Iso at-Termiziy va boshqalar)ning hadis ilmini yaratishdagi xizmatlari. Imom Ismoil al-Buxoriyning "As-sahix" ("Ishonarli to'plam"), "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari") asarlarining shaxs ma'naviy kamolotining tarkib topishidagi o'rni.

So'fiylik ta'limoti va namoyondalarining pedagogik qarashlari. Imom G'azzoliy - islom falsafasi va pedagogikasining asoschisi sifatida. Imom G'azzoliyning "Kimyoi saodat" asari. "Kimyoi saodat" asarining tarbiya taraqqiyotidagi o'rni. Ahmad Yassaviy "Hikmatlar"ining ahloqiy-ma'rifiy ahamiyati. Masjidlarda va ular huzuridagi maktablar - o'rta asrlar Movarounnahrning asosiy ta'lim muassasalari. Masjidlarda va ular huzuridagi maktablarda ta'lim-tarbiyaning tashkil etilishi. O'rta asrlar ta'lim muassasalarida savod chiqarish metodikasi. "Chor kitob" va "Haftiyak" — dastlabki savod darsliklari sifatida.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №14

Mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar

Sharq Uyg'onish davrida ta'lim-tarbiyaning taraqqiy etishi. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning umumpedagogik hamda didaktik g'oyalari.

Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Unsurul-Maoliy Kaykovus, Ahmad Yugnakiylarning ta'limiy-ahloqiy qarashlari.

Mahmud Qoshg'ariy va uning "Devoni lug'atit turk" asari.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig"i ta'lim-tarbiyaga oid birinchi asar sifatida.

Unsurul-Maoliy Kaykovusning "Qobusnoma" asari. "Qobusnoma" asarining pedagogik fikr taraqqiyotida tutgan o'rni.

Ahmad Yugnakiy va uning "Hibbat ul-xaqoyik" asari.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №15

Mavzu: XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar

XIV-XVII asrlarda Movarounnahrda ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar. Ijtimoiy hayotning tarbiya, ta'lim va pedagogik fikr taraqqiyotiga ta'siri. Ilm-fan, ta'lim-tarbiyaning ravnaq topa borishi.

Movarounnahrda Amir Temur tomonidan markazlashgan davlatga asos solinishi. Markazlashgan davlatning ilm-fan va ma'rifat taraqqiyotiga ta'siri.

XIV-XVII asrlarda maktab va madrasalar faoliyatining yo'lga qo'yilishi.

Tabiiy fanlarning rivojlanishi. Maktab va madrasalarda tabiiy fanlarning o'qitilishi. Mirzo Ulug'bekning ilm-ma'rifat sohasidagi xizmatlari. Mirzo Ulug'bekning ta'lim tizimining shakllantirishdagi roli. Zahiriddin Muhammad Boburning ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya sohasidagi xizmatlari.

Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiylarning ta'limiy-ahloqiy meroslari. Alisher Navoiyning "Hayrat ul- abror", "Mahbub ul-qulub" asarlari va ularda ilgari surilgan ma'naviy- ahloqiy g'oyalar. Allomaning maktab va madrasalar rivojiga qo'shgan hissasi. Abdurahmon Jomiyning "Tuhfat-ul-ahror" asari va uning ma'rifiy-tarbiyaviy ahamiyati.

Jaloliddin Davoniyning ahloqiy qarashlari. Allomaning "Ahloqi Jaloliy" asari. "Ahloqi Jaloliy" asarining pedagogik fikr taraqqiyotida tutgan o'rni.

Husayn Voiz Koshifiyning ahloqiy qarashlari. Allomaning "Futuvvatnomai Sultoniyyoxud javonmardlik tariqati" asari. Asarning ahloqiy tarbiyada tutgan o'rni.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №16

Mavzu: XVII - XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar

XVII asr va XIX asrning birinchi yarmida Buxoro, Qo'qon va Xiva xonliklarida ilm-fanning taraqqiy etishi. Xonliklar xududlarida masjid- madrasalar tizimining barpo etilishi.

Madrasalarda o'rganilgan asosiy manbalar ("Qur'on", "Tafsir", "Odob as-solihin", "Sabot ul-ojizin", "Kimyoi saodat", "Hadis", "Shamoyil ul-nabi", "Hikmat ul-ayn"). Qizlar maktablarining faoliyati.

Jahon Otin Uvaysiyning qizlar maktabidagi faoliyati. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning "Odob as-solihin" asari — yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni yorituvchi manba.

Turkiston o'lkasida faoliyat yuritgan ta'lim muassasalarining an'anaviy tizimi. Chorizm maktab siyosatining Turkiston o'lkasida yoyilishi. Chor Rossiyasining musulmon maktablariga bo'lgan salbiy munosabati.

Turkistonda jadidchilik xarakatining yoyilishi. Yangi usul maktablarining paydo bo'lishi. Ismoilbek Gaspirali faoliyati. Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriy, Mahmudxo'ja Behbudiyning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi ishtiroklari. Saidrasul Saidazizovning "Ustodi avval" darsligi.

Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud ahloq" asarida tarbiya tizimining yoritilishi. Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitratlarning milliy pedagogik meroslari.

1917 yildan mustaqillik e'lon qilingunga qadar bo'lgan davrda Uzbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va pedagogika fani rivojining o'ziga xosligi.

Ta'lim mazmuni. O'quv darsliklari va qo'llanmalarining yaratilishi. Ta'lim-tarbiya jarayonining mustabid tuzum maqsadiga muvofiq tashkil etilishi va uning salbiy oqibatlari.

O'zbek ma'rifatparvarlari - Abduqodir Shakuriy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitrat va boshqalar ilmiy-pedagogik merosining o'rganilishi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma'ruza №17

Mavzu: Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi, istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti

Mustaqillikni qo'lga kiritish arafasida va undan keyingi dastlabki oylarda ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohatlar. I.A.Karimovning "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" asarida ta'lim sohasidagi siyosiy - ijtimoiy faoliyatni aks ettirilishi.

Ta'limiy islohatlarni amalga oshirishning asosiy bosqichlari. Milliy maktabni tashkil etish muammolari. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".

Pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari. Ta'lim tizimida milliy ma'rifiy qadriyatlaridan foydalanish.

O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov ta'limiy islohatlarning ahamiyati va barkamol avlod tarbiyasi haqida ("Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" asari

misolida). Ta'lim tizimini yuksaltirish va modernizatsiya qilish jarayonida ekspert - mutaxassislar muloqoti ("Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash - mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti" mavzusidagi Xalqaro konferensiya) 2012 yil 16-17 fevraldagi Xalqaro konferensiyaning yakuniy qo'llash rezolyusiyasi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

Ma`ruza №18

Mavzu: Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi

Qadimgi Yunoniston va Rim davlatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mazmuni. Qadimgi Sharq davlatlari va Yunonistonda pedagogik fikrlarining shakllanishi.

Qadimgi Yunoniston (Sparta va Afina davlatlari)da ustivor bo'lgan tarbiyaviy g'oyalari va ta'lim tizimi. Qadimgi yunon faylasuflari (Suqrot, Aflotun, Arastu va Demokrit) ta'limotida yoritilgan tarbiya masalalari.

G'arbiy Yevropa mamlakatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mohiyati. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimi. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimining pedagogika fani taraqqiyotidagi ahamiyati.Fridrix Distervergning rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi. Fridrix Disterverg tomonidan asoslangan ta'limning 33 qoidasi.

Rus pedagog olimlarining ma'rifiy, ma'naviy-ahloqiy g'oyalari. K.D.Ushinskiyning pedagogik merosi.Rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi. Rivojlangan mamlakatlar ta'lim muassasalari amaliyoti.Pedagogika fanining jahon mamlakatlari ijtimoiy fanlar tizimidagi o'rni.

AQSH ta'lim tizimining yetakchi an'analari. Yaponiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari. Angliya ta'lim tizimining ustuvor tamoyillari. Janubiy Koreyada ta'lim tizimining istiqbolli rivojlanishi.

Adabiyotlar ro'yhati: 1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

3.Amaliy (seminar) mashg'ulotlarining nomi.

№	Amaliy (seminar) mashg'ulotlarining nomi	Mustaqil vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan materiallar	Adabiyotga ko'rsatma
1.	Kadrlar tayyorlashning milliy modeli. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar. Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida ta'lim – tarbiya masalalari.	1. Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida ta'lim –tarbiya masalalari. 2. Prezident I. A. Karimovning ushbu asarida ta'lim	1.1, 1.3, 1.5,1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

		soxasidagi o'zgarishlar olib borilayotgan islohatlar, mahnaviyat va komillik xaqida tushunchalar. 3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining turlari.	
2.	Pedagogika fan sifatida . Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari.	1. Pedagogika ijtimoiy fan sifatida 2. Uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni, rivojlanish bosqichlari 3. Pedagogika fanining ilmiy tadqiqot metodlari ularning tasnifi	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
3.	Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.	1. Shaxs haqida tushuncha. Individ — shaxs, shaxsning o'ziga xosligi. 2. Shaxs rivojlanishining biologik va ijtimoiy asoslari hamda jihatlari. 3. Bola shaxsi — tarbiya ob'ekti va sub'ekti sifatida. Shaxs faoliyati. 4. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning shakllanishi.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
4.	Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.	Didaktika xaqida tushuncha. Ta'lim jarayoni va uning xususiyatlari. Ta'lim jarayonida bilish faoliyatining bosqichlari. Didaktikaning asosiy tushunchalari.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
5.	Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.	2. Ta'lim qonuniyatlari klassifikatsiyasi 3. Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillarining o'zaro aloqasini o'z iqtisoslighi	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

		fani bo'yicha o'qitishda ko'rsatib berish. 4. SHarq mutafakkirlari ta'lim tamoyillari haqidagi fikrlari.	
6.	Ta'lim mazmuni va mohiyati	1. Ta'lim – tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usuli ekanligi.. 2. Ta'lim o'quvchilar bilan muloqotga kirishish jarayoni. 3. Ta'lim mazmuni : DTS, o'quv rejasi, o'quv dasturlar va darsliklar hamda ularning tavsifi ta'lim jarayonida ta'lim mazmunini to'g'ri tashkil etish yo'llari.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 .2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
7	Ta'lim usullari va vositalari	1. O'qitishning og'zaki ko'rgazmali usullari. 2. O'qitishning produktiv va muammoli-anish usullari. 3. O'qitishning dukktiv va deduktiv usullari.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 .2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
8.	Ta'limni tashkil etish shakllari.	1. Darsga bo'lgan talablar. 2. Sinf-dars shaklidagi dars turlari va ularning to'zilishi. 3. Seminar va amaliy-tajriba ishlar shaklidagi mashg'ulotlar.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 .2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
9.	Dars tiplari va turlari.	1. Dars tiplari haqida tushuncha. 2. Dars elementlari va strukturasi. 3. Dars turlari.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 .2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
10	Ta'lim texnologiyalari.	1. Ta'limni texnologiyalashtirishning	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 .2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

		<p>ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari</p> <p>2.Pedagogik texnologiya tushunchasi va asosiy tamoyillari</p> <p>3.Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari</p>	
11	Muammoli talim	<p>1.Muammoli talim mazmuni va mohiyati</p> <p>2.Muammoli ta'limning maqsadi.</p> <p>3.Muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilishning yo'llari</p>	1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
12	Pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta'lim –tarbiya va pedagogik fikrlar	<p>1.Qadimgi xalq og'zaki ijodiyotida inson tarbiyasiga oid fikrlar.</p> <p>2.“Avesto” eng qadimgi yozma ma'rifiy yodgorlik sifatida.</p> <p>3.Qadimgi turkiy xalqlar yodgorliklarida tarbiyaga doir fikrlar</p>	1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
13	VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar.	<p>1.Islom dini g'oyalarining ta'lim-tarbiyaga ta'siri. Musulmon maktablarida ta'lim-tarbiya mazmuni.</p> <p>2. Hadis ilmining paydo bo'lishi. Imom Ismoil al-Buxoriy va Imom at-Termiziyning hadis ilmi rivojidadagi xizmatlari.</p>	1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
14	IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. Maktab va pedagogic fikrlar	<p>1.Sharq Uyg'onish davrida ilm-fan va madaniyat.</p> <p>2. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning ilmiy merosi va uning didaktik qarashlari.</p>	1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

15	XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogic fikrlar.	1.XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikr taraqqiyoti 2.Movarounnahrda Amir Temur tomonidan markazlashgan davlatga asos solinishi. 3.Mirzo Ulugʻbekning taʼlim tizimining shakllantirishdagi roli.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
16	XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogic fikrlar.	.1. XVII-XVIII asrlarda va XIX asrning birinchi yarimida Buxoro, Qoʻqon xonliklarida ta'lim-tarbiya, maktab, fan va madaniyat. 2. Markaziy Osiyoda XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida ta'lim-tarbiya va pedagogik fikr. 3. Turkistonda chorizm maktab siyosatining boshlanishi. Rus-tuzem maktablari va matbuoti	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
17	Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi. Istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.	1. Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar. 2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". 3.O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.
18	Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.	. 1.Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya. 2.Qadimgi Yunonistonda pedagogik	1.1, 1.3, 1.5, 1.7 ,2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, 2.10.

	nazariyalarning tugʻilishi. 3.Gʻarbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiy	
--	--	--

5.Fanni oʻqitishda kompyuter, axborot va boshqa zamonaviy texnologiyalar.

Fanni oʻrganish uchun oʻquv jarayoni boʻyicha diafilmlar, oʻqitishning texnik vositalari, oʻquv poligoni maketlari, ishlab chiqarish liniyalarining modellari, plakatlar, diagramma va sxemalar, metodik adabiyotlar va jihozlangan xona boʻlishi lozim.

Oʻqitish jarayonida quyidagi informatsiya-texnik vositalardan foydalaniladi: kimgazmali qurollar, maket va maniqlar, shaxsiy ximoyalarni vositalari, motopompalar va birlamchi nchirish vositalari kinofilmlar, videofilmlar, diafilmlar va slaydlar, internet saytlari.

№	Amaliy mashgʻulotlar mavzulari	Axborot-kommunikasion texnologiyalar	Pedagogik texnologiyalar
1	Prezident I. A. Karimovning “Barkamol avlod – Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori” asarida ta’lim – tarbiya masalalari.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, aqliy hujum, "klaster",
2	Pedagogika fan sifatida . Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, “Aqliy hujum”, “Muammoli vaziyat”
3	Shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", “BBB”
4	Didaktika ta’lim nazariyasi da.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, Savol-javob, "klaster", “Bumerang”
5	Ta’lim tamoyillari , qonuniyatlari	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, “Nimauchun”, “Aqliy hujum”.
6	Ta’lim mazmuni va mohiyati	Taqdimot	Tushuntirish,

		multimediya	savol-javob, “BBB”, “3x4”
7	Ta'lim usullari va vositalari	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob "insert", "klaster".
8	Ta'limni tashkil etish shakllari	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "Pinbord", «T- sxema»
9.	Dars tiplari va turlari	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", "svot".
10	Ta'lim texnologiyasi	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, “Aqliyhujum”, “Muammoli vaziyat”
11	Muammoli ta'lim	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", "svot".
12	Pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta'lim – tarbiya va pedagogik fikrlar	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", “BBB”
13	VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", “Bumerang”
14	IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. Maktab va pedagogic fikrlar	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, “Nimauchun”, “Aqliy hujum”.
15	XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogic fikrlar.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, “BBB”, “3x4”
16	XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogic fikrlar.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "insert", "klaster".

17	Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi. Istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "Pinbord", «T-sxema»
18	Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.	Taqdimot multimediya	Tushuntirish, savol-javob, "klaster", "svot".

Yakuniy NAZORAT SAVOLLARI

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat?
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima?
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat?
4. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.
6. Pedagoglik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?
7. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
8. Sizing nazaringizda bugungi kun o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
9. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmunni anglatadi?
10. Ta'lim nazariyasi (didaktika) nima?
11. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?
12. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
13. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatini yoriting.
14. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
15. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.
16. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
17. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta'riflang.
18. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?
19. Shaxs faoliyati haqida sozlab bering.
20. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
21. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?
22. Pedagogikaning fani va uning ilmiy tadqiqot metodlari haqida fikr yuriting.
23. Pedagogikaning fan sifatida tuzilishi va uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
24. Xar tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari.
25. Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlaringiz.
26. Shaxs rivojlanishidagi ta'sir etuvchi omillar haqida sozlab yuriting.
27. Tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?
28. Shaxsan siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
29. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
30. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

- 31.O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rni.
- 32.O'qituvchining kasbiy shakillanish jarayoni.
- 33.Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha va uni tashkil etish tamoillari.
- 34.O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi va unda «Boshlang'ich ta'limning» o'rni va ro'li.
- 35.Umumiy urta ta'limning davlat ta'lim standarti «Boshlang'ich ta'lim» bo'limining taxlil qiling.
- 36.Ta'lim nazariyasi. Didaktikaning 'redmeti va uning vazifalari uning kasbiy kategoriyalari.
- 37.Shaxsni shakllantirish va kamol to'tirish tushunchasi.
- 38.O'qitish jarayonining mohiyati.
- 39.Xozirgi o'qitish jarayoniga ko'yiladigan talablar.
- 40.Boshlang'ich maktabdagi uqitishning ta'lim – tarbiyaviy va kamol to'tirish vazifalari.
- 41.O'quvchilarni pedagogik jixatdan baxolash texnologiyalari.
- 42.O'quv-tarbiya jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi.
- 43.O'quvchi bilimining tekshirish va baxolash texnologiyasi.
- 44.Qonuniyat. Ta'lim qonuniyatlari.
- 45.Ta'lim qoidalari.
- 46.Ta'lim mazmuni.
- 47.O'quv rejasi.
- 48.O'quv dasturi.
- 49.Darslik.
- 50.Chet el mamlakatlarida ta'limning mazmuni.
- 51.O'quv ishining tashkil etish shakllari haqida tushuncha.
- 52.Ta'limda sinf dars tizimining vujudga kelishi.
- 53.Dars maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli.
- 54.Darsning strukturasi, elementa va tiplari.
- 55.Muammoli ta'lim.
- 56.Muammoli vaziyatlarni yaratish va xal qilishning yo'llari.
- 57.Muammoli ta'lim metodlari.
- 58.Ta'lim va tarbiyada xalq og'zaki ijodi. Xalq og'zaki ijodi asarlarida axloqiy –aqliy, jismoniy tarbiya xaqidagi qarashlar.
- 59.Xadisning paydo bo'lishi xadis to'plamining asosiy yo'nalishi.
- 60.Sharq uyg'onish davrida ta'lim tarbiya.
- 61.Movarounnaxrda ijtimoiy - iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning tarixiy rivojlanishi.
- 62.Temur shaxsi. Temur saltanatining vujudga kelishi.
- 63.Mirzo Ulug'bekning xayoti va ijodiy faoliyati.
- 64.Ulug'bek davrida maktab - madrasa o'quv tarbiya ishlari.
- 65.Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar.
- 66.O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.
- 67.O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.
- 68.Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya.

69. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tugʻilishi.
70. Gʻarbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiy

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

Oʻzbekiston Respublikasi Qonunlari

1. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: Oʻzbekiston, 2009. – 40 b.
2. Oʻzbekiston Respublikasining «Taʼlim toʻgʻrisida»gi Qonuni. T. «Sharq» 2001. Oliy taʼlim meʼyoriy xujjatlari. 3-18 betlar.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T. «Sharq» 2001. Oliy taʼlim meʼyoriy xujjatlari. 18-52 betlar.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

4. Islom Karimov. Barkamol avlod orzusi T., «Sharq» 1999 y.
5. Prezident Islom Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, Oʻzbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yoʻllari va choralari». T.: “Oʻzbekiston” 2009.-56 b
6. Karimov I. Eng asosiy mezon-hayot haqiqatini aks ettirish. T. :Oʻzbekiston, 2009.-24 b.
7. Islom Karimov. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz. T., «Oʻzbekiston», 2000 y.
8. Islom Karimov. «Yuksak maʼnaviyat-yengilmas kuch». T., «Maʼnaviyat».2008
9. “Prezidentga maktublar” T., «Maʼnaviyat» 2014y
10. Islom Karimov “ Oʻzbek xalqiga tinchlik va Omonlik kerak “T., «Oʻzbekiston», 2014 y.

Asosiy adabiyotlar

Darsliklar va oʻquv q oʻllanmalar

11. Ibragimov X ., Abdullaeva Sh Pedagogika nazariyasi. T., 2008 yil.
12. Xoshimov K., Nishonova Sh Pedagogika tarixi 2-qism T., 2005 yil.
13. Mavlonova R, Toʻraeva O, Xoliqberdiev K. «Pedagogika» Toshkent, “Oʻqituvchi”.2007 yi
14. Tojiboeva D., Yuldashev Yu Maxsus fanlarni oʻqitish metodikasi. T.: Fan va texnologiyalar. 2009.

Qoʻshimcha adabiyotlar

1. Ochilov S. va Xoshimov K. Oʻzbek Pedagogikasi antologiyasi. Toshkent, «Oʻqituvchi», 1995 -1999yil
2. Nishonova S.Imomova. M., Xasanov R. Pedagogika tarixi. Toshkent, Oʻqituvchi, 1996yil.
3. Ochilov M. “Oʻqituvchi qalb meʼmori”. Toshkent. “Oʻqituvchi” 2004 yil.
4. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. -T.: Oʻqituvchi, 1993.
5. Abdurasulov M. Oʻzbek maʼrifatʼarvar shoirlari ilm maʼrifat haqida. -T.: Oʻqituvchi, 1981.
6. Abu Abdulloh ibn Ismoil al-Buxoriy, Al-adab al-mufrat (Adab durdonalari)- T.: Oʻzbekiston, 1990.

7. Abu muhammad ibn Iso at-Termiziy. Ash-shamoilan-nabaviya. T.: Cho'l'on, 1993.
8. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shajri. T.: Xalq merosi nashriyoti, 1993.
9. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar.
10. Avloniy A. Turkiy Guliston yohud axloq. T.: O'qituvchi, 1992.
11. Alisher Navoiy. Mabub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13-tom. -T.: Adabiyot va san'at, 1996.
12. Ahmedov A. Ulug'bek Muhammad Tarag'ay. T.: Fan, 1991.
13. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-adab al-mufrad. G`Odob durdonalariG`. -T.: O'zbekiston, 1990.
14. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-jome' as-saxix. -T.: O'zbekiston, 1991.
15. Kaykovus. Qobusnoma. T.: Meros, 1992.
16. pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar va masalalar. (bakalavrlarning barcha yo'nalishlari uchun uslubiy ko'llanma). O'.Askarova. T.: 2005.-112 b.
17. pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. (OTM muassasalari uchun uslubiy o'quv qo'llanma). Z.K.Ismoilova, T.: Fan. 2001.- 159 b.
18. pedagogika tarixidan xrestomatiya. Tuzuvchi: O.Hasanboeva, T.: O'qituvchi, 1990.
19. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig (so'zboshi muallifi B.Tuhliev). — T.: Yulduzcha, 1990.
20. G'aybullaev N., Yodgorov R., Mamatqulova R. pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma. -T.: 2005.-176 b.

Internet saytlari

		www.mail.ru
www. Ilm. uz.		www.referat.ru
www. Ziyonet. uz.		www.yandex.ru
www. Tosh DPU. uz.		www.cer.uz
http://www.konserv-zavod.ru/		www.students.ru
http://www.orhei-vit.ru/products.htm		www.ref.ru
www.suhofrukti.ru		www.daewoo.com
www.rambler.ru		www.age.uz
www.lupa.ru		www.bilim.uz
www.pgs.ru		www.reviev.uz

Baholash mezonlari.

1. Umumiy qoidalar

1.1. Talabalar bilimini nazorat qilish va reyting tizimi orqali baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, talabalarning fanlarni o'zlashtirishida bo'shliqlar hosil bo'lishini oldini olish, ularni aniqlash va bartaraf etishdan iborat.

1.2. Reyting tizimining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- a) talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish;
- b) talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning asosiy tamoyillari: Davlat ta'lim standartlariga asoslanganlik, aniqlik, xaqqoniylik, ishonchlilik va kulay shaklda baholashni ta'minlash;
- v) fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirishini tashkil etish va tahlil qilish;
- g) talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot resurslari manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish;
- d) talabalar bilimini xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtda ma'lum qilish;
- e) o'quv jarayonining tashkilish ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish..

1.3. Fanlar bo'yicha talabalar bilimini semestrda baholab borish reyting nazorati jadvallari va baholash mezonlari asosida amalga oshiriladi.

1.4. Talabalar bilimini 100 balli reyting tizimi orqali baholash fanlarni chuqur o'zlashtirish, topshiriqlar va uy vazifalarga ijodiy yondashish, mustaqil fikrlash va ishlashni ko'zda tutuvchi, umumiy o'quv yuklamasini hisobga olish, o'z bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirishga intilish, hamda adabiyotlardan keng foydalanish kabi xususiyatlarni shakllantirishga erishiladi.

2. Baholash mezonlari

Talabalar fanlar bo'yicha o'zlashtirishini baholash semestr (o'quv yili) davomida olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi:

- joriy baholash (JB)
- mashg'ulotlardan bo'sh vaqtda talabalar mustaqil ishini baholash
- oraliq baholash (OB)
- yakuniy baholash (YaB)

Har bir fan bo'yicha talabaning semestr (yil tsikl) davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi.

Ushbu 100 ball baholash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi:

№	Baholash turi	Maksimal ball
1	Joriy baholash	55
2	Talabaning mustaqil ishi	5
3	Oraliq baholash	10
4	Yakuniy baholash	30
	JAMI	100

Talabanning fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har-bir baholash turlarida to'plagan ballar yig'indisiga teng bo'ladi.

JORIY BAHOLASH (JB)

JBda fanning har bir mavzusi bo'yicha talabanning bilimi va ko'nikmalarini aniqlab borish ko'zda tutiladi va u amaliy, seminar mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Baholashda talabanning bilim darajasi, amaliy mashg'ulot materiallarini o'zlashtirishi, nazariy material muhokamasida va ta'limning interaktiv uslublarida qatnashishning faollik darajasi, shuningdek amaliy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasi (ya'ni nazariy va amaliy yondashuvlar) hisobga olinadi.

JB har bir fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda og'zaki, yozma ish, test yoki ularning kombinatsiyasi shaklida amalga oshiriladi.

Har bir mashg'ulotda barcha talabalar baholanishi shart.

JB da maksimal ball - 55 ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	JB (saralash)	55	30,2
2	Qoniqarli	56-70	30,8-38,5
3	Yaxshi	71-85	39-46,7
4	A'lo	86-100	47,3-55

Talaba darsga kelib unga mutloq tayyorlanmaganida va muhokamada mutloq ishtirok etmaganida 1-2 ball qo'yiladi.

Saralash bali 55 balni tashkil etadi.

TALABANING MUSTAQIL ISHI (TMI)

Talabanning mustaqil ishi O'zR oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 25.08.2010 yil 333-sonli buyrug'i va institut rektori tomonidan 2014 yil 27 fevralda tasdiqlangan "Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi to'g'risida Nizom" asosida tashkil etiladi.

Talabanning mustaqil ishi kafedra arxivida ro'yxatga olinadi va 1 yil mobaynida saqlanadi.

Ijtimoiy fanlar kafedrasi barcha fanlar uchun talaba mustaqil ishining kafedra nizomi ishlab chiqiladi. Bunda talaba mustaqil ishining shakl va turlari, har bir ish turiga soatlarni taqsimlash va aniq baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

TMI maksimal ball 5 - ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	TMI	55	2,75
2	Qoniqarli	56-70	2,8-3,5
3	Yaxshi	71-85	3,5-4,2
4	A'lo	86-100	4,3-5

ORALIQ BAHOLASH

OB da fanning bir necha mavzularini qamrab olgan bo‘limi yoki qismi bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tib bo‘lingandan so‘ng, talabaning nazariy bilimlari baholanadi va unda talabaning muayyan savolga javob berish yoki muammoni yechish qobiliyati aniqlanadi.

Semestr davomida 1 ta OB o‘tkaziladi. OBga o‘quv mashg‘ulotlaridan qarzi bo‘lmagan talabalar qo‘yiladi.

OB kafedra majlisi qarori bilan yozma ish, test, og‘zaki suxbat shakllarida yoki ularning kombinatsiyalarida o‘tkazilishi mumkin. OB bo‘yicha belgilangan maksimal reyting balining 55%dan kam ball to‘plagan talaba YaBga qo‘yilmaydi.

OBga maksimal ball – 10 ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	OB	55	8,6 -10
2	Qoniqarli	56-70	7,1-8,5
3	Yaxshi	71-85	5,5-7,0
4	A‘lo	86-100	5,5

YAKUNIY BAHOLASH

YaB da talabaning bilim, ko‘nikma va malakalari fanning umumiy mazmuni doirasida baholanadi. YaB fan bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari tugaganidan so‘ng o‘tkaziladi.

JB, TMI va OB ga ajratilgan umumiy ballarning har biridan saralash balini to‘plagan talabaga YaB ga ishtirok etishga huquq beriladi.

YaB o‘tkazish shakli – test, og‘zaki, yozma ish yoki ushbu usullar kombinatsiyasida Ilmiy Kengash qarori bilan belgilanadi.

JB, OB va YaB turlarida fanni o‘zlashtira olmagan (55%dan kam ball to‘plagan) yoki uzrli sabablar bilan baholash turlarida ishtirok eta olmagan talabalarga quyidagi tartibda qayta baholashdan o‘tishga ruxsat beriladi:

- qoldirilgan amaliy mashg‘ulot kelgusi darsga qadar guruh o‘qituvchisiga qayta topshirish va maslahat kunida topshiriladi. 3ta mashg‘ulotni qoldirgan talaba fakultet dekani ruxsati bilan qayta topshiradi.
- semestr yakunida fan bo‘yicha saralash balidan kam ball to‘plagan talabaning o‘zlashtirishi qoniqarsiz (akademik qarzdor) hisoblanadi.
- akademik qarzdor talabalarga semestr tugaganidan keyin dekan ruxsatnomasi asosida qayta o‘zlashtirish uchun 2 hafta muddat beriladi. Shu muddat davomida o‘zlashtira olmagan talaba belgilangan tartibda rektorning buyrug‘i bilan talabalar safidan chetlashtiriladi (birinchi kurs talabalariga o‘quv yili yakunlari bo‘yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir).

YaBga maksimal ball – 30ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	YaB	55	16,5

2	Qoniqarli	56-70	21-16,5
3	Yaxshi	71-85	25,5-21,3
4	A'lo	86-100	30-25,8

RYEYTING NATIJALARINI QAYD QILISH TARTIBI

Fandan reyting nazorati bo'yicha yakunlovchi qaydnoma varaqasi (vedomost) fan tugagan kundan 1 kun muddatda kafedrada 2 nusxada to'ldiriladi va mas'ul xodim, kafedra mudiri tomonidan imzolanib, 1 nusxasi dekanatlarga topshiriladi.

Talabanning fan bo'yicha baholash turlarida to'plagan ballari reyting qaydnomasiga butun sonlar bilan qayd qilinadi. Reyting daftarchasining "O'quv rejasida ajratilgan soat" ustuniga fanga ajratilgan umumiy yuklama soatlari, "Fandan olgan baho" ustuniga esa, talabanning mazkur Nizomining 3.1. – bandiga muvofiq 100 ballik tizimdagi o'zlashtirish bali qo'yiladi.

Talabanning saralash balidan past bo'lgan o'zlashtirishi "Reyting daftarchasi"da qayd etilmaydi.

Dekanat va kafedralar tomonidan belgilangan tartibda fan bo'yicha talabanning JB, OB hamda YaB turlarida ko'rsatilgan o'zlashtirish reyting ko'rsatgichlarining monitoringi olib boriladi. O'zlashtirish natijalari kafedralar tomonidan reyting nazorati ekranida muntazam ravishda yoritib boriladi va belgilangan tartibda qaydnomalarga kiritiladi. Reyting nazorati ekranini tashkil etish va uni belgilangan muddatlarda to'ldirish vazifasi kafedra mudiri va fakultet dekani zimmasiga yuklatiladi.

Talabanning reyting ko'rsatgichlari oliy ta'lim muassasasining Ilmiy kengashida muntazam ravishda muhokama etib boriladi va ular bo'yicha tegishli qarorlar qabul qilinadi.

Mundarija.

So'z boshi	3
Fanning maqsadi va vazifalari.....	3
Fan bo'yicha talabalarning bilimiga, uquviga ko'nikmasiga qo'yiladigan talablar.....	4
Fanni boshqa fanlar bilan bog'liqligi.....	4
Fanning mazmuni.....	5
Amaliy (seminar) mashg'ulotlarining nomi.....	13
Fanni o'qitishda kompyuter, axborot va boshqa zamonaviy texnologiyalar.....	17
Yakuniy nazorat bavollari.....	18
Baholash mezonilari.....	23
Adabiyotlar ro'yhati.....	24

FAN BO'YICHA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI ISHLAB CHIQUISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Bilim olish jarayoni bilan bog'liq. ta'lim sifatini belgilovchi holatlar: darsni yuqori ilmiy-pedagogik darajada tashkil etilishi, muammoli mashg'ulotlar o'tkazish, darslarni savol-javob tarzida qiziqarli tashkil qilish, ilgor pedagogik texnologiyalardan va multimedia qullanmalardan foydalanish, tinglovchilarni mustaqil fikrlashga undaydigan, o'ylantiradigan muammolarni ular oldiga qo'yib, talabchanlik, tinglovchilar bilan individual ishlash, ijodkorlikka yo'naltirish, erkin muloqotga kirishishga, ilmiy izlanishga jalb qilish va boshqa tadbirlar ta'lim ustuvorligini ta'minlaydi. Ta'lim samaradorligini ortshirishda fanlar bo'yicha ta'lim texnologiyasini ishlab chikishning konsepsiyasi aniq belgilanish va unga amal qilishi ijobiy natija beradi. Fanni o'qitishning maqsadi va ta'lim berish texnologiyasini loyixalashtirishdagi asosiy kontseptual yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Fanning maqsadi « Pedagogika nazariyasi va tarixi » fanini o'rganishning maqsadi talabalarni kasbiy pedagogik tayyorgarlik ta'lim sohasini 5111000- «Kasb ta'limi» yo'nalishi ta'lim sohalari bo'yicha ta'lim olayotgan bakalavrlarda kasb-hunar kollejlari o'quvchilarining ta'limi va tarbiyasi jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yecha olishida hamda ularning texnologiya va ishlab chiqarish ta'limi darslarini olib borishiga yordam beradigan metodik bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishdir.

Fanning vazifalari: talabalarda Pedagogika nazariyasi va tarixining terminalogik tushunish apparatini shakllantirish; ta'limni tashkil qilish shakllari, maqsadi va vazifalarini loyihalash bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirish;

ta'lim jarayonining tashkil etilganligini tahlil qilish va uni samarali baholay bilish; kasbiy ta'lim yo'nalishi bakalavrlarining metodik ishlari tizimi bo'yicha tushunchalarni hosil qilish jarayonida o'quvchilar faoliyatini tashkil etish va uni boshqarishni loyihalay olish bo'yicha malakalarni shakllantirish.

Shaxsga yunaltirilgan ta'lim. O'z mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyiqalashtirilayotganda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'lik. O'kish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshishga e'tibor qaratishni amalga oshiradi. Har bir talabanning shaxs sifatida kasbiy takomillashuvini ta'minlaydi. Ta'limning markaziga bilim oluvchi qo'yiladi.

Tizimli yondashuv. Ta'lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o'zida mujassam etmog'i lozim: jarayonning mantiqiyiligi, uning barcha bo'g'inlarini o'zaro bog'langanligi, yaxlitligi bilim olish va kasb egallashning mukammal bo'lishiga hissa qo'shadi.

**Faoliyatga yo`naltirilgan yondashuv.** Shaxsning jarayonli sifatlarini shakllantirishga, ta'lim oluvchining faoliyatini jadallashtirish va intensivlashtirish, o`quv jarayonida barcha qobiliyat va imkoniyatlarni, tashabbuskorlikni ochishga yo`naltirilgan ta'limni ifodalaydi. Egallangan bilimlarning ko`nikma va malakaga aylanishi, amaliyotda tatbiq etilishiga sharoit yaratadi.

Dialogik yondashuv. Bu yondoshuv o`quv jarayoni ishtirokchilarining psixologik birligi va o`zaro munosabatlarni yaratish zaruriyatini bildiradi. Uning natijasida shaxsning o`z-o`zini faollashtirishi va o`z-o`zini ko`rsata olishi kabi ijodiy faoliyati kuchayadi. O`qituvchi va talabaning hamkorlikdagi ta'limiy faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Hamkorlikdagi ta'limni tashkil etish. Demokratilik, tenglik, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o`rtasidagi sub`ektiv munosabatlarda hamkorlikni, maqsad va faoliyat mazmunini shakllantirishda erishilgan natijalarni baholashda birgalikda ishlashni joriy etishga e'tiborni qaratish zarurligini bildiradi. Ta'lim jarayonida "sub`ekt-sub'ekt" munosabatlari tarkib topadi.

Muammoli ta'lim. Ta'lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish orqali ta'lim oluvchi faoliyatini aktivlashtirish usullaridan biri. Bunda ilmiy bilimni ob'ektiv qarama-qarshiligi va uni hal etish usullarini, dialektik mushohadani shakllantirish va rivojlantirishni amaliy faoliyatga ularni ijodiy tarzda qullashni ta'minlaydi. Muammoli savol, vazifa, topshiriq, vaziyatlar yaratish va ularga echim topish jarayonida ongli, ijodiy, mustaqil fikrlashga o`rgatiladi.

**Axborotni taksam qilishning zamonivay vositalari va usullarini qo`llash** - hozirgi axborot kommunikatsiya texnologiya vositalari kuchli rivojlangan sharoitda ulardan to`g`ri va samarali foydalanish, axborotlarni tanlash, saralash, saqlash, qayta ifodalash ko`nikmalari hosil qilinadi. Bu jarayonda kompyuter savodxonligi alohida ahamiyat kasb etadi.

**O`qitish metodlari va texnikasi.** Ma'ruza (kirish, mavzuga oid, viziualash), muammoviy usul, keys-stadi, pinbord, paradokslar, loyixa va amaliy ishlash usullari. Interfaol usullarni mavzu mazmuniga mos holda tanlash va ulardan samarali foydalanishga o`rgatadi.

**O`qitish vositalari:** o`qitishning an'anaviy vositalari (darslik, ma'ruza matni, ko`rgazmali qurollar, xarita va boshqalar) bilan bir qatorda — axborot-kommunikatsiya texnologiya vositalari keng ko`lamda tatbiq etiladi.

Kommunikatsiya usullari: tinglovchilar bilan operativ ikki yoqlama (teskari) aloqaga asoslangan bevosita o`zaro munosabatlarning yo`lga ko`yilishi.

Teskari aloqa usullari va vositalari: kuzatish, blits-surov, joriy, oraliq, va yakunlovchi nazorat natijalarini taxliliy asosida o`qitish diagnostikasi amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonida kafolatlangan natijaga erishish ta'minlanadi.

Boshqarish usullari va tartibi: o`quv mashg`uloti bosqichlarini belgilab beruvchi texnologik xarita kurinishidagi o`quv mashg`ulotlarini rejalashtirish, quyilgan maqsadga erishishda o`kituvchi va tinglovchining birgalikdagi harakati, nafaqat auditoriya mashg`ulotlari, balki auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarning nazorati xam tartibli yo`lga qo`yiladi.

Monitoring va baholash: butun kurs davomida xam o`qitish natijalari reyting tizimi asosida nazorat va taxlil qilib boriladi. Kurs oxirida yozma, og`zaki yoki test topshiriqlari yordamida ta'lim oluvchilarning bilimlari baholanadi.

Izox: Fanning ma`sad va vazifalari fanning mazmun va mohiyatidan kelib chiqib aniqlashtiriladi. Uni aniqlashtirish DTS asoslangan holda amalga oshiriladi.

1 – Mavzu : Kadrlar tayyorlash milliy modeli. O`zbekiston respublikasida ta'lim soxasidagi isloxatlar.

1	Mavzu	Kadrlar tayyorlash milliy modeli. O`zbekiston respublikasida ta'lim soxasidagi isloxatlar.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarga mustaqillikdan so`ng respublikamizda ta'lim soxasidagi isloxatlar, ta'lim tarbiyani takomillashtirish yo`llari. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” uning mohiyati, “Ta'lim to`g`risida”gi Qonun va uning mazmun – mohiyati xaqida tushunchalar berish. Mavzuga oid tarqatilgan materiallarni talabalar tomonidan mukammal tarzda o`zlashtirib olishlari hamda suhbat – munozara Ma`ruza orqali tarqatma materiallardan matnlar qay darajada o`zlashtirilganligini nazorat qilish, belgilangan vazifalarni amalga oshirish.
3	O`quv jarayoning mazmuni	O`zbekiston Respublikasida ta'lim soxasidagi isloxatlar. Ta'lim to`g`risidagi Qonun va uning mohiyati, mazmuni. O`zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlashning milliy modeli va uning asosiy tarkibiy qismlari. Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari.
4	O`quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<u>Dars turi:</u> Ma`ruza <b><u>Metod:</u></b> Og`zaki bayon qilish, “Raqamlar” <u>Dars shakli:</u> Guruxda va jamoada <u>Vosita:</u> Ma`ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo`r. <u>Usul:</u> Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. <u>Nazorat:</u> Kuzatish, o`z - o`zini nazorat qilish. <u>Baholash:</u> Rag`batlantirish va reyting asosida.
5	Kutiladigan natijalar	O` q i t u v c h i.</b> - Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar tomonidan o`zlashtirishga erishadi. - Talabalarning faolligi, mustaqil fikrlashini oshirish. Ularda mavzuga nisbatan qiziqish uyg`otadi. O`z oldiga qo`ygan maqsadlarga erishadi.

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

1-Mavzu: Kadrlar tayyorlash milliy modeli. O'zbekiston respublikasida ta'lim soxasidagi isloxtlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Raqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Raqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar
2-bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "Raqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis

<p>3- босқич. Яқуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>
---	---	---

1 – Mavzu : Kadrlar tayyorlash milliy modeli. O'zbekiston respublikasida ta'lim soxasidagi islohatlar.

Reja:

1. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” ning qabul qilinishi, ularning mohiyati.
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli to'g'risida tushuncha.
3. O'qituvchilik kasbining tarixiy taraqqiyoti va uning jamiyatda tutgan o'rni.
4. O'qituvchi shaxsining insonparvarligi.

O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning mohiyati. O'zbekiston Respublikasi siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarida tub islohotlar amalga oshirila boshlandi. Totalitar boshqaruv usuli asosida, ish yuritilayotgan xalq ta'limi tizimida ham so'nggi o'n yilliklar davomida yuzaga kelgan muammolarni hal etish vazifasi Respublika hukumati hamda mutasaddi tashkilotlarni ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirishga undadi. Bu boradagi say – harakatlarning samarasi sifatida 1992-yil iyul oyida mustaqil O'zbekistonning ilk «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi. Mazkur Qonun mazmunida Respublika ta'limi tizimi, uning asosiy yo'nalishlari, maqsad, vazifalari, ta'lim bosqichlari va ularning mohiyati kabi masalalar o'z ifodasini topdi. Biroq, 1997-yilga kelib, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va uning mazmunida ilgari surilgan g'oyalarning amaliyotga tatbiqi tahlil etilganda, bu borada muayyan kamchiliklarga yo'l qo'yilganligi aniqlandi. O'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohot aksariyat o'rinlarda chuqur ilmiy asoslarga

ega bo'lmaganligi ma'lum bo'ldi hamda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish zarurligi belgilandi. Shu bois O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi.

Har qanday mamlakatning kuchi uning, fuqarolarining ma'naviy yetukligi, intellektual salohiyatga egaligi bilan belgilanadi.

Fuqarolarning ma'naviy yetukligi, intellektual salohiyati esa ta'lim tizimining mazmuni, shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy shart – sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda qaror topgan ijtimoiy sog'lom muhit darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashlari va hayotiy e'tiqodlari asosida shakllantiriladi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning yaratilishida mazkur jihatlar to'la o'rganildi. Milliy dastur asosini O'zbekistonning taraqqiyotini ta'minlay oladigan, uni jahonning ilg'or mamlakatlari darajasiga ko'tarilishiga hissa qo'shuvchi dadil, mustaqil fikrlovchi, bilimli, malakali mutaxassis, shuningdek, ijobiy sifatlarga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlab voyaga yetkazish jarayoni tashkil etadi.

Kadrlar

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning maqsadi

darajasiga?

«Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqvosidagi yutuqlar asosida

Ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdan iboratdir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ilgari surilgan maqsadni to'laqonli ro'yobga chiqarish bir qator vazifalarning ijobiy hal qilinishini nazarda tutadi. Dasturda bu boradagi vazifalarning quyidagilardan iboratligi ko'rsatiladi:

- «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida, raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;
- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirayotgan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslashtirish;
- kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;
- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;
- ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish;
- ta'lim va kadrlartayyoiash, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;
- yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalga faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;
- ta'lim, fan, ishlab chiqarish samarali integratsiyalashuvini ta'minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek, nodavlat tuzilmalari, korxonalar va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllantirishning mexanizmlarini ishlab chiqish;
- uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimiga budjetdan tashqari mablag'lar, shu jumladan, chet el investitsiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;
- kadrlar tayyorlash sohasida o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

**Dasturni ro'yobga
chiqarish bosqichlar**

**Kadrlar tayyorlash
tizimini
rivojlantirishning
asosiy yo'nalishlari**

Milliy dasturning maqsad va vazifalari bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Har bir bosqichda muayyan vazifalarning hal etilishi¹ nazarda tutiladi. Ushbu vazifalar quyidagilardan iboratdir:

Birinchi bosqich (1997—2001 -yillar) - mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy salohiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, kadrlar jihatidan, ilmiy-uslubiy, moliyaviy shart-sharoitlarni yaratish.

Ikkinchi bosqich (2001 —2005-yillar) - Milliy dasturni to'liq ro'yobga chiqarish, mehnat bozorining rivojlanishi va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqliklar kiritish. Bu bosqichda, shuningdek, ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to'ldirish ta'minlanadi, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhit vujudga keltiriladi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» maqsadini ro'yobga chiqarishning ikkinchi bosqichida ta'lim muassasalarining moddiy-texnika va axborot bazasini mustahkamlash davom ettiriladi, o'quv-tarbiya jarayonining yuqori sifatli.o'quv adabiyotlari va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash, uzluksiz ta'lim tizimini axborot lashtirish vazifalarining ham hal etilishiga alohida urg'u beriladi.

Uchinchi bosqich (2005 va undan keyingi yillar) - to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish vayanada rivojlantirish. Bu bosqichda, yana shuningdek,

— ta'lim muassasalarining resurs, kadrlar va axborot bazalarini yanada mustahkamlash;

— o'quv – tarbiya jarayoni yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanishi;

— milliy (elita) oliy ta'lim muassasalarini qaror toptirish va rivojlantirish;

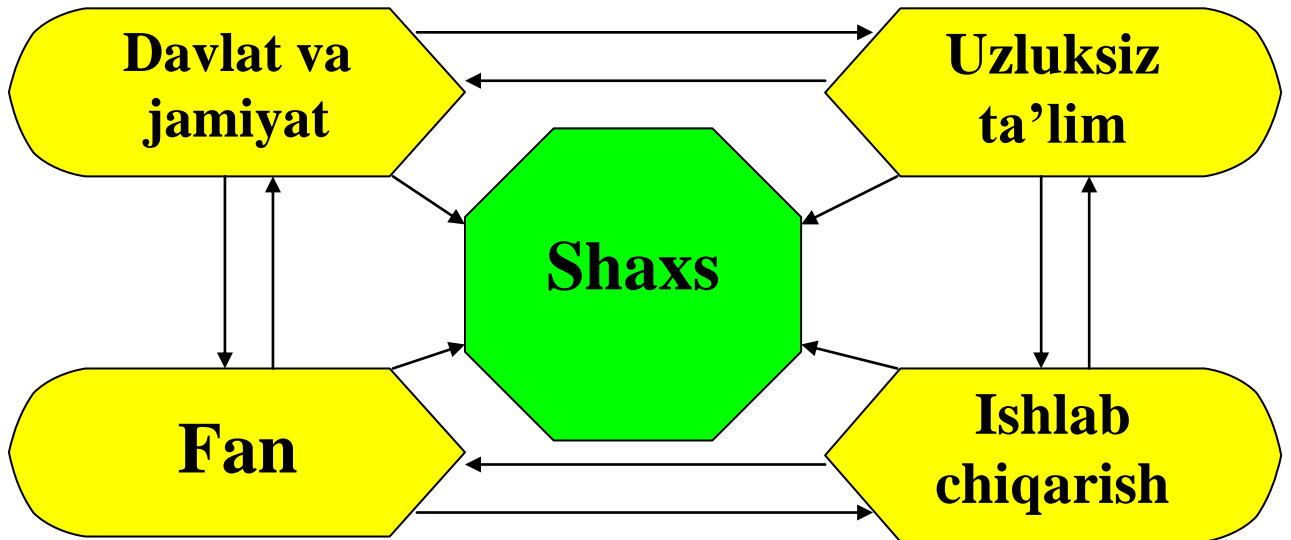
— ta'lim jarayonini axborotlashtirish, uzluksiz ta'lim tizimi jahon axborot tarmog'iga ulanadigan komputer axborot tarmog'i bilan to'liq qamrab olinishiga erishish kabi vazifalarning ham ijobiy yechimi ta'minlanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy, tarkibiy qismlari.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli faqat ta'lim-tarbiya jarayoninigina qamrab olmay, ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha hisoblanadi.

“ Kadrlar tayyorlash milliy modeli ”ning tarkibiy qismlari

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning asosida kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning mohiyati yoritiladi. Milliy modelning o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishda to'qqiz yillik umumiy o'rta hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining joriy etilishi bilan belgilanadi. Bu esa o'z navbatida umumiy ta'lim dasturlaridan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi dasturlariga o'tilishiga zamin yaratadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iboratdir:

1. Shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekt, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchidir.

Shaxs uzluksiz ta'lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, shuningdek, o'zida ijtimoiy ta'sirlar yordamida ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o'zlashtirilgan bilim, faoliyat ko'nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi. Yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlari va yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo'lgan ish uchun shaxs o'z oldiga muayyan maqsadni qo'ya olishi hamda unga erishish yo'lida tinimsiz izlanishi, o'qib-o'rganishi lozim. Shundagina u ijtimoiy raqobatga chidamli, malakali kadr bo'lib shakllanadi.

O'z-o'zini anglash tuyg'usiga ega bo'lish, ta'lim sohasidagi xizmatlardan to'laqonli, samarali foydalana olish, ilmiy va kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishish shaxsga yetuk mutaxassis bo'la olishi uchun poydevor yaratadi. Inson kamoloti, eng avvalo, uning o'ziga bog'liqdir. Shu bois milliy dasturda shaxs va uning kamolotini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

«Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'limini olish va kasb-hunar tayyorgarligidan o'tish kafolatlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs 3

Shaxs ta'lim xizmatlarining yaratuvchisi sifatida tegishli malaka darajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi va o'z bilimi hamda tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi».

2. Davlat va jamiyat ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir.

Shaxs kamoloti nafaqat o'zi uchun, balki davlat va jamiyat taraqqiyoti, ravnaqi uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Binobarin, fuqarolari yuksak ma'naviyatga ega jamiyat har tomonlama taraqqiy etadi.

Shaxs va davlat (jamiyat) o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama xususiyatga ega. Shu bois har qanday davlat (jamiyat) o'z fuqarolarining yashashi, mehnat qilishi, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarishi, uni namoyon etadi olishi uchun yetarli darajada shart-sharoit yaratib bera olishi lozim. Respublika ta'lim tizimida davlat va jamiyat shaxsning har tomonlama shakllanishi, o'zligini namoyon etadi olishi uchun yetarli darajada shart-sharoit yaratib berish mas'uliyatini o'z zimmasiga oluvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalarining yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash yo'lidagi faoliyatini ham uyg'unlashtiradi hamda quyidagilarga kafolat beradi:

—fuqarolarning bilim olish, kasb tanlash va o'z malakasini oshirish huquqlarining ro'yobga chiqarilishiga;

—majburiy umumiy o'rta ta'lim hamda akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish yo'nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini olishga;

—davlat grantlari yoki pulli-shartnomaviy asosda oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni olish huquqiga;

—davlat ta'lim muassasalarini mablag' bilan ta'minlashga;

—ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalarning hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga;

—ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga;

—sog'liq va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarning ta'lim olishiga¹.

3. Uzluksiz ta'lim malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlari, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo'lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarurshart-sharoitlarni yaratadi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davrsanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va

malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim Davlat ta'lim standartlari hamda o'quv dasturlari talablariga muvofiq tashkil etiladi.

Uzluksiz ta'limni tashkil etish muayyan tamoyillarga asoslanadi. Jumladan:

- ta'limning ustuvorligi;
- ta'limning demokratlashuvi;
- ta'limning insonparvarlashuvi;
- ta'limning ijtimoiylashuvi;
- ta'limning milliy yo'naltirilganligi;
- ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, bu jarayonning har tomonlama kamol topgan insonni shakllantirishga yo'naltirilganligi;
- iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da uzluksiz ta'limni isloh qilish yo'nalishlari ham aniq ko'rsatib berilgan. Mazkur yo'nalishlar sirasiga quyidagilar kiradi: kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash; pedagoglarning kasbiy nufuzini oshirish; davlat va nodavlat ta'lim muassasalarining turlarini rivojlantirish; ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan qayta qurish; ta'lim dasturlarini tubdan o'zgartirish; majburiy o'rta umumiy ta'limdan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga o'tilishini ta'minlash; yangi tipdagi o'quv muassasalarini vujudga keltirish; yangi kasb-hunar va mutaxassisliklar bo'yicha kadrlar, shu jumladan, boshqaruv tizimi kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish; ta'limning barcha daraja va bo'g'inlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, ta'lim muassasalarini mintaqalashtirish; shaxsga ta'lim berish va uni tarbiyalashda oila, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish; ta'lim jarayoni va kadrlar tayyorlash sifatiga xolis baho berish tizimini yaratish; ta'lim tizimini moliyaviy, moddiy-texnika va boshqa tarzdagi resurslar bilan ta'minlash mexanizmlarini shakllantirish; uzluksiz ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashtirishning puxta mexanizmlarini ishlab chiqish; chet el va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish; tub yerli millatga mansub bo'lmagan shaxslar zich yashaydigan joylarda ularning o'z ona tillarida ta'lim olishlari uchun tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlarni yaratish; ta'limning barcha darajalarida ta'lim oluvchilarning huquqiy, iqtisodiy, ekologik va sanitariya-gigiyena ta'limi hamda tarbiyasini takomillashtirish. **Uzluksiz ta'lim** quyidagi ta'lim **turlarini** o'z ichiga oladi:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

Maktabgacha ta'lim bolaning sog'lom, hartomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriladi. Bu kabi ta'lim muassasalarining faoliyatini tashkil etishda mahallalar, jamoat va xayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi.

Keyingi yillarda maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi tarmog'i shakllanib bormoqda. Bu o'rinda «Xonadon bog'chasi» hamda «Bolalar bog'chasi - boshlang'ich maktab» majmualarini misol qilib keltirish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tasviriy san'at, musiqa, til va komputer savodxonligini o'rgatuvchi guruhlar tashkil etilmoqda. Bu kabi harakatlar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim to'qqiz yillik majburiy xarakterdagi umumiy hamda uch yillik majburiy-ixtiyoriy xarakterdagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidan iborat. Umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich ta'limni ham qamrab oladi. Mazkur bosqichda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlari, ularda bilim olish chtiyojining yuzaga kelishi, asosiy o'quv-ilmiiy va umummadaniy bilimlarning o'zlashtirishlari, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlar, mehnat, ijodiy fikrlash, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish, shuningdek, kasb tanlash ko'nikmalarining shakllanishi uchun pedagogik shart-sharoit yaratiladi. Davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat o'quvchilarning umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga egaliklarini belgilaydi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish vazifasi maktab jamoasi va otanalar hamkoriigida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashhis markazlari rahbarligida amalga oshiriladi.

O'qish muddati uch yil bo'lgan maiburiv o'rta maxsus. kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil turi sanalib, umumiy o'rta ta'lim negizida tashkil etiladi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining ikki muhim yo'nalishi bo'lgan — akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy ravishda tanlanadi.

Akademik litsev o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Akademik litseylarda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va boshqa sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda o'zlarida fanni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Akademik litseylar asosan oliy o'quv yurtlari qoshida tashkil etiladi. Kasb-hunar kollejlari esa o'quvchilarning muayyan kasb-hunarga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, ularning tanlangan yo'nalishlar bo'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb sirlarini egallash imkonini beradi.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Kasb-hunar kollejlari yangi tipdagi ta'lim muassasalari bo'lib, ularning jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibning puxta tanlanganligi, shuningdek, o'quv jarayonining zamonaviy texnika va texnologiyalar yordamida tashkil etilishi alohida e'tiborga loyiq.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomlar beriladi. Ushbu diplomlar asosida bitiruvchilarta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallangan ixtisos va kasb-hunar bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini qo'lga kiritadilar.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanib, ikki bosqich (bakalavriat hamda magistratura)da tashkil etilib, mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha xalq xo'jaligining turli sohalariga oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlaydi. Oliy ta'lim muassasalariga talabalar qabul qilish davlat grantlari negizida va pullik-shartnomaviy asosda amalga oshiriladi.

Bakalavriat — mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.

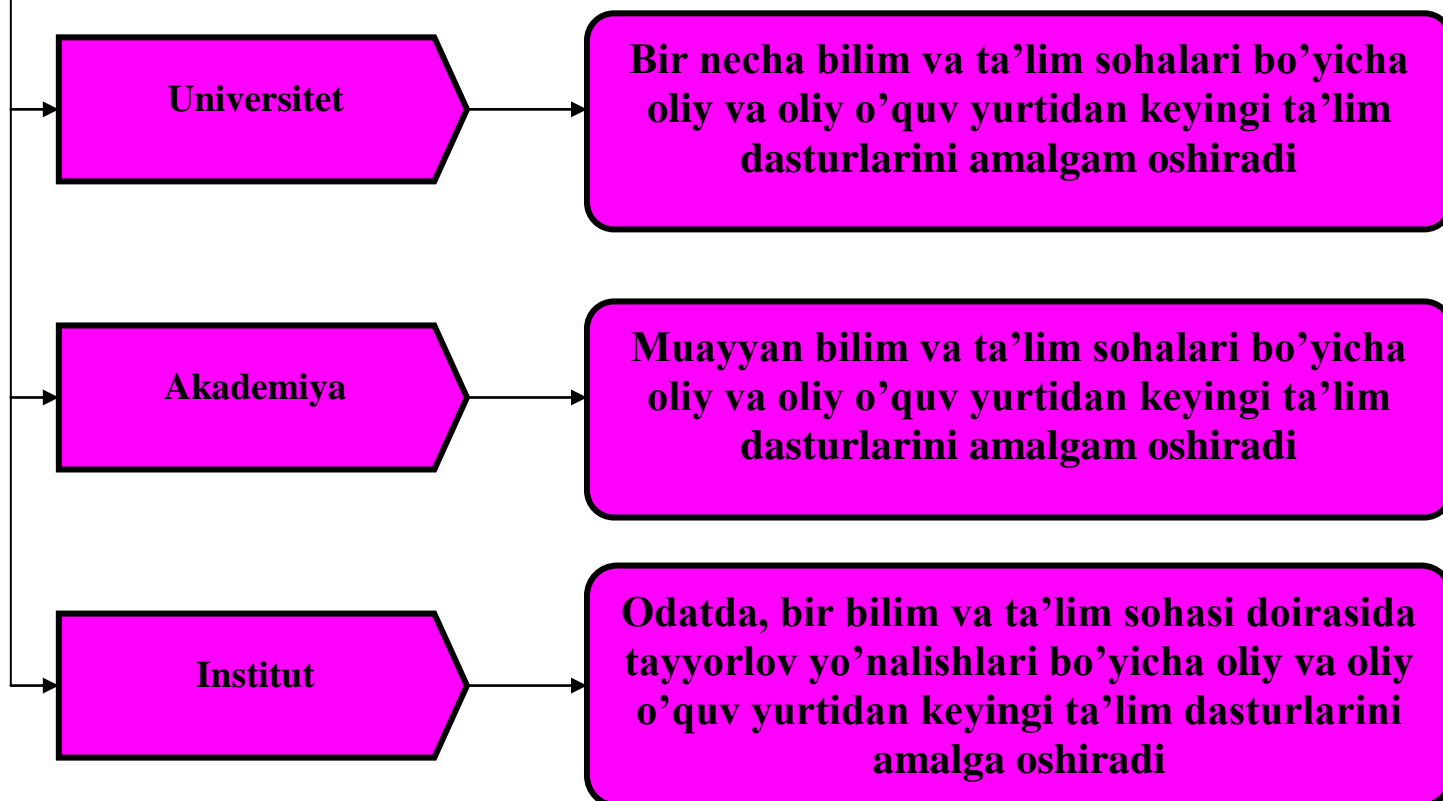
Bakalavr darajasiga ega bo'lgan shaxs oliy ta'lim tizimi yo'nalishidagi o'zi tanlagan soha bo'yicha oliy ma'lumotli mutaxassis hisoblanadi va davlat klassifikatorida belgilangan lavozimda ishlash huquqiga ega bo'ladi.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim bo'lib, magistraturadagi tahsil yakuniy klassifikatsion davlat attestatsiyasiga muvofiq olib boriladi.

Magistr bakalavr darajasidagi mutaxassisdan farqli ma'lum ixtisoslik bo'yicha ta'lim olgan yuqori malakali mutaxassis hisoblanib, u ilm-fan sohasida, ishlab chiqarishning mas'uliyatli lavozimlarida faoliyat ko'rsatadi. U aspiranturaga kirish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasida quyidagi turdagi oliy ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatadi:

Oliy ta'lim muassasalarining turlari

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim jamiyatning oliy malakali ilmiy va ilmiy pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta'lim — kasb-hunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida aspirantura, ad'yunktura va doktoranturada ta'lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladi. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim nomzodlik yoki doktorlik dissertatsiyalarining himoyasi bilan yakunlanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan olib borilgan yakuniy davlat attestatsiyasi natijalari tegishli ravishda fan nomzodi va fan doktori ilmiy darajasi hamda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomga ega bo'lish huquqini beradi.

Har ikki (aspirantura, doktorantura) darajada ham maqsad muayyan mutaxassisliklar bo'yicha oliy toifali ilmiy-pedagogik kadrlarni shakllantirishdan iborat.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonida asosiy e'tibor mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirishga qaratiladi. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ana shu yo'nalishda faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Bu muassasa tinglovchilari o'qish natijalariga ko'ra davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi guvohnoma yoki sertifikatga ega bo'ladilar.

Maktabdan tashqari ta'lim maktabdan tashqari davlat va nodavlat ta'lim muassasalarida davlat organlari, jamoat tashkilotlari, yuridik va jismoniy shaxslar

tomonidan madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yilib, bolalar hamda o'smirlarning taiimga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularningbo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida olib boriladi.

1- Fan yuqori malakali mutaxassisni tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi bo'lib, «kadrlar tayyorlash milliy tizimida tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari to'g'risidagi yangi fundamental va amaliy bilimlardan foydalanishni, yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tarkibini shakllantirishni, ulardan ta'lim tizimida unumli foydalanishni, shuningdek, kadrlar tayyorlash jarayonining ilmiy tadqiqotlar infrastrukturasi yaratish, ta'limning axborot tarmoqlarida foydalanish uchun bilimning turli sohalari bo'yicha axborot bazasini shakllantirishni hamda ilmiy tadqiqotlar darajasiga yangicha qarashlar zamirida yosh olimlarning, ilmiy-pedagogik xodimlarning ijtimoiy mavqeyi va obro'sini oshirishni va shu kabilarni qamrab oladi».

Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlaridan biri sifatida fan, yana shuningdek, «ta'lim mazmunini tubdan yangilashda: ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, o'quv darsliklari va qo'llanmalar tayyorlashda, ilmiy-metodik ta'minotni amalga oshirishda bevosita va bilvosita ishtirok etadi».

2. Ishlab chiqarish - kadrlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

«Ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kasb tayyorgarligining maqsadi, vazifalari va mazmunini belgilaydi, malaka talablarini ilgari suradi, ta'limning zamonaviy texnologiyalari va shakllarini tanlashni taqozo etadi. Ishlab chiqarish pirovard natijada kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi».

Ishlab chiqarish muassis, homiy va boshqa sifatlarda alohida mutaxassislarni tayyorlashni, guruhlarni va o'quv yurtlarini moliyalash jarayonida ishtirok etib, mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi va shaxsiy faolligini rag'batlantiradi, ularni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlashda bevosita ishtirok etadi».

Avvallari ishlab chiqarish tayyor kadrlar kuchi va salohiyatidan foydalanuvchi iste'molchi sifatidagina faoliyat olib borgan bo'lsa, bugungi kunda ushbu faoliyatning mazmuni tubdan o'zgardi. Endilikda ishlab chiqarish kadrlarni tayyorlash sifati va saviyasiga nisbatan o'z talablarini qo'ya oladi. Shu bilan birga sifatli hamda yuksak saviyali mutaxassisni tayyorlab yetishtirish yo'lida uzluksiz ta'lim hamda fan tarmoqlarining moliyaviy, moddiy-texnik jihatdan qo'llab-quvvatlash majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Shu asosida kadrlar tayyorlash tizimining faol ishtirokchisiga aylandi.

Milliy model Konsepsiyasining mazmuni o'zbek xalqining milliy turmush tarzi va ma'naviy-axloqiy an'analari bilan hamnafasdir. Zero, xalq orasida qadimdan «ma'rifatli inson» tushunchasi qo'llanilib kelingan bo'lib, u o'zida keng ma'noni ifoda etadi. Bilim olishga intilish, ma'rifatli bo'lish o'zbek xalqi, millatining ruhiyatida ustuvor o'rin tutuvchi omil sanaladi. Ma'rifatlilik —

faqatgina bilim va malakaga ega bo'lish emas, ayni vaqtda chuqur ma'naviy axloq hamdir. Bilimli, komil inson qiyofasida ana shunday xislatlarga ega shaxslar namoyon bo'ladi.

Shuning uchun ham kadrlar tayyorlash milliy modelining butun mohiyati o'zbek xalqining milliy tarixi va hayot tarzi bilan bog'lanib ketgan.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida o'ziga xos, takrorlanmas, tarixiy an'analarga asoslangan hamda bugungi kun talablariga to'la javob bera o'ladigan kadrlar tayyorlash milliy modeli yaratildi.

Pedagoglik kasbi, lining paydo bo'lishi va ravnaq topishi. Pedagoglik kasbining shakllanishi kishilik taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liq. Terib-termachlab kun kechirgan ibtidoiy davr kishilari bolalarni o'zlari bilan ergashtirib yurib, ularga ov qilish, turli daraxt mevalarini terish, o'simliklarning ildizini kovlab olish, suv manbalarini izlab topish kabi harakatlarni amalga oshirishni o'rgatganlar. Bunday harakatlar qabila (urug')ning tajribali kishilari yoki keksalar tomonidan amalga oshirilgan. Oddiy kundalik ehtiyojlarni qondirish yo'lida olib borilayotgan xatti-harakatlar asosida yoshlarga mavjud tajribalar asosida ma'lumotlarni berib, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirganlar. Turli tovushlarni chiqarish yordamida atrofdagilarni yaqinlashayotgan xavfdan ogoh qilishni bolalar kattalarning namunalari asosida o'zlashtirganlar. Nutq va yozuv paydo bo'lgunga qadar bu kabi harakatlar imo-ishoralar asosida amalga oshirilgan. Kishilik tarixida tub inqilobni sodir etgan nutq va yozuvning paydo bo'lishi, shuningdek, urug' jamoasi tomonidan bajariladigan mehnat faoliyatining turli sohalarga ajralishi yoshlarga nisbatan munosabatning ilg'or (progressiv) xarakter kasb etishiga imkon berdi.

Turli tabiiy ofatlar ta'siridan himoyalalanish, kishilar hayotiga xavf solayotgan kasalliklarni davolash, hayot kechirish uchun yetarli oziq-ovqatlarni jamlab olishga bo'lgan tabiiy ehtiyoj yoshlarga hayotiy tajribalarni ma'lum mehnat faoliyati yo'nalishida yetarlicha bilimga ega bo'lgan kishilar tomonidan berilishi maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatdi. Natijada bolalarga hayot tajribalarini o'rgatuvchi kishilar guruhi shakllandi hamda bolalarga ma'lum yo'nalishlar bo'yicha bilimlarni berish maxsus ajratilgan joylarda tashkil etila boshlandi.

Dastlabki maktablar qadimgi Sharqda (Vavilon, Misr, Hindistonda) paydo bo'lib, ularda bolalarga ma'muriy-xo'jalik boshqaruvi asoslari o'rgatilgan.

Antik davrda maktablar Sparta, Afina va Rim tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida faoliyat olib borganlar.

Qadimgi Yunonistonda bunday joylar **akademiya** deb nomlangan. «Akademiya» so'zi afsonaviy qahramon Akadema nomidan kelib chiqqan. Eramizdan avvalgi IV asrda Afina yaqinidagi Akadema nomi bilan nomlanuvchi joyda Platon o'z shogirdlariga ma'ruzalar o'qigan bo'lib, keyinchalik ta'lim tashkil etiluvchi maskan ham shunday nom bilan atala boshlagan. Qadimgi Rim va Yunonistonda bolalarga bilim berish faylasuflar zimmasiga yuklatilgan.

Jamiyatning tabaqalanishi natijasida, quldorlik tuzumida bolalarni ta'lim maskanlariga olib borish va olib kelish vazifasini qullar bajarishgan va ular «pedagog» deb nomlanganlar. Ushbu tushunchaning ma'nosi «bola yetaklovchi» demakdir.

Tarixiy taraqqiyotning keyingi bosqichlarida bolalarga tizimli bilimlarni berish bilan doimiy shug'ullanuvchi kishilar aynan shu nom bilan atala boshlaganlar.

Feodalizm davrida aksariyat maktablar masjid (musulmon mamlakatlarida) yoki ibodatxonalar (Hindiston) qoshida tashkil etilgan. Bunday maktablarda yoshlarga diniy bilimlar bilan birga dunyoviy bilimlar ham o'rgatilgan.

O'rta asrlar davrida, Sharqda akademiya ko'rinishidagi ta'lim muassasalari ham faoliyat yuritgan bo'lib, ular «Donishmandlar uyi» (IX asr, Bag'dod), «Ma'mun akademiyasi» (XI asrboshlari, Xorazm), observatoriyalar qoshidagi jamiyatlar (XV asr, Samarqane) tarzida nomlangan. Akademiyalarga turli fan yo'nalishlari bo'yicha kuchli bilimga ega bo'lgan qomusiy olimlar jalb etilgan bo'lib, ular tomonidan matematika, geodeziya, mineralogiya, meditsina, astronomiya kabi yo'nalishlarda keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilgan.

O'rta asrlar hamda kapital ishlab chiqarishiga asoslangan jamiyatlarda akademiya (Sharqda madrasa)lar ko'rinishidagi maktablarda ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, turli sohalar bo'yicha mukammal bilimga ega pedagoglarning faoliyat yuritishlariga alohida ahamiyat qaratilgan. Chunonchi, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek tomonidan barpo etilgan madrasalarda o'z davrining taniqli olimlari — Ali Qushchi, Taftazoniy, Qozizoda Rumi, Mavlono Muhammad, G'iyosiddin Jamshid Koshiy, Muiniddin Koshiy hamda Mansur Koshiylar talabalarga ta'lim berganlar.

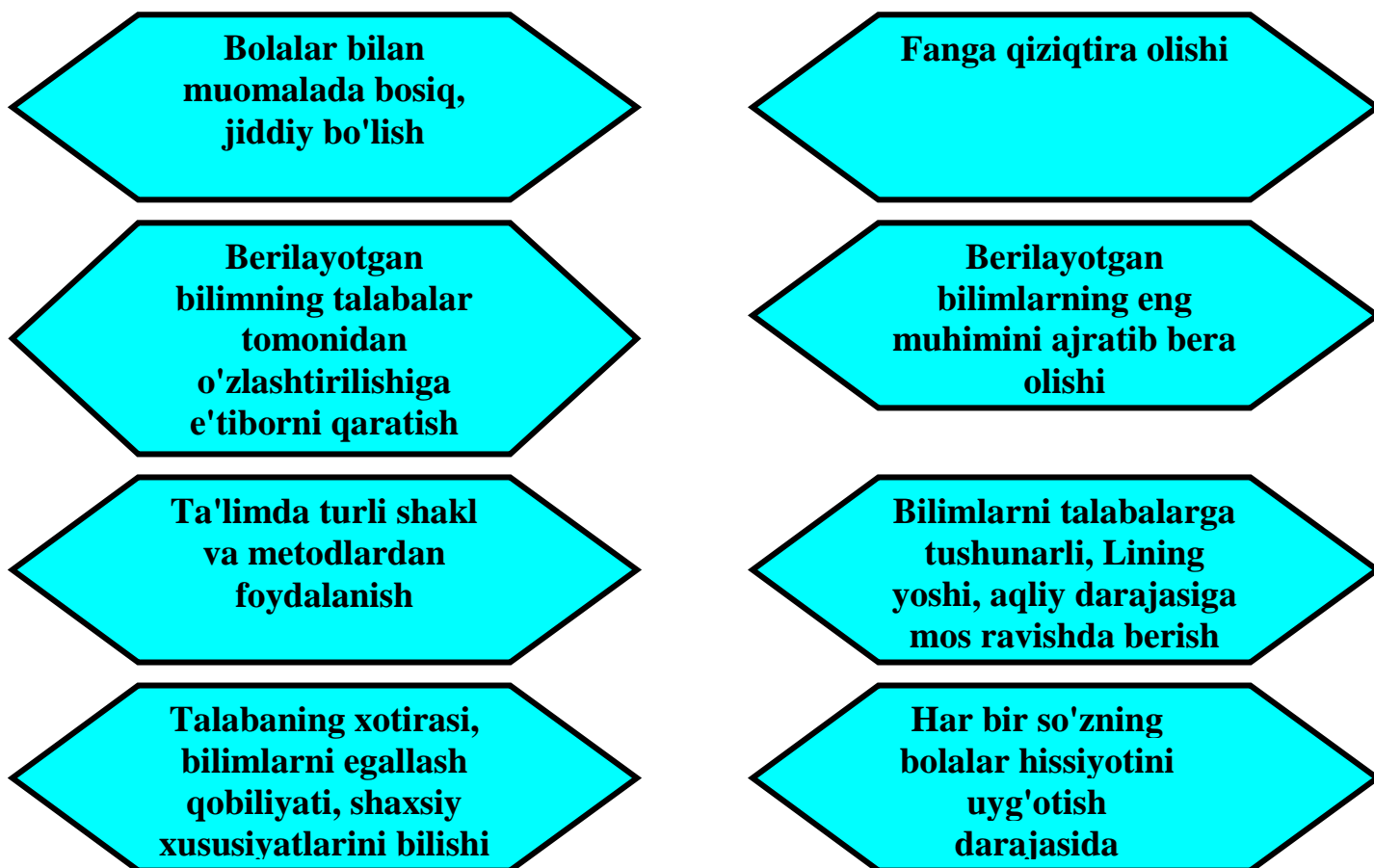
XIX asr oxiri hamda XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidizm harakatining asoschilari, taniqli ma'rifatparvarlar — Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriy, Ismatulla Raxmatullayev, Abdurauf Fitrat, Isohxon Ibrat va boshqalar aholi orasida nafaqat murabbiy, balki ma'naviy yetuk inson sifatida ham nom qozondilar.

Sharq mutafakkirlari va G'arb pedagoglari jamiyatda pedagoglik kasbining tutgan o'rni haqida. Jamiyat tomonidan o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar o'z davrida Sharq mutafakkirlari hamda G'arb ma'rifatparvarlarining asarlarida o'z aksini topgan.

Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy hamda Abu Rayhon Beruniylar o'qituvchining ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk bo'lishlariga alohida ahamiyat qaratadilar. Ularning fikrlaricha, yaxshi o'qituvchi boshqalardan bir jihati bilan farq qiladi, ya'ni, u o'zi ega bo'lgan bilimlarni yoshlarga beminnat o'rgatadi, har bir ishda ularga namuna bo'la oladi.

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida o'qituvchi bolalarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarishi zarurligini uqtirar ekan, ularga faoliyatda muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quyidagi tavsiyalarni beradi:

Alisher Navoiy o'z davrining ayrim maktabdorlari ega bo'lgan sifatlar, xususan, qattiqqo'llik, ta'magirlik va johilliklarni qoralar ekan, o'qituvchining ma'naviy qiyofasiga nisbatan jiddiy talablarni qo'yadi. Xususan, «mudarris kerakki, g'arazi mansab bo'lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik uchun dars berishga havas ko'rgazmasa va olg'irlik uchun gap-so'z va g'avg'o yurgizmasa, nodonlikdan sallasli katta va pchhi uzun bo'lmasa, gerdayish uchun madrasa ayvoni boshi unga o'rin bo'lmasa. ... Yaramasliklardan qo'rqsa va nopoklikdan qochsa, nainki, o'zini olim bilib, necha nodonga turli xil fisq ishlarni mumkin, balki halol qilsa, qilmas ishlarni qilmoq uchun sodir bo'lsa va qilar ishlarni qilmaslik unga qoida va odat bo'lib qolsa. Bu mudarris emasdir, yomon odatni tarqatuvchidir».

Ayni o'rinda o'qituvchi mehnatining mashaqqatli ekanligini ta'kidlab o'tadi: «Uning ishi odam qo'lidan kelmas, odam emas, balki dev ham qila bilmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga ojizlik qilardi, u esa bir to'da bolaga ilm va adab o'rgatadi, ko'rkim bunga nima yetsin. Shunisi ham borki, u to'dada fahm-farosati ozlar bo'ladi, unday kishiga yuzlarcha mashaqqat kelsa qanday bo'ladi. Har qanday bo'lsa ham, yosh bolalarga uning haqqi ko'pdir. Agar shogird podshohlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi

***Haq yo'lida kirn senga bir harf o'qitmish ranj ila,
Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila.***

Mashhur pedagog Abdulla Avloniy ham o'z asarlarida o'qituvchi shaxsi va uning faoliyati borasidagi qarashlarni ifodalashga alohida o'rin beradi. Allomaning qayd etishicha, bolaning sog'lom bo'lib o'sishida ota-onalar o'ziga xos rol o'ynasalar, uning fikriy jihatdan taraqqiy etishida o'qituvchining o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaydi. Xususan, bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish muallimlarning «diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifa» ekanligini ta'kidlab, «fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liqdur», - deydi.

Yan Amos Komenskiy o'z davrida o'qituvchining bola dunyoqarashini rivojlantirishdagi rolga katta baho berib, o'qituvchilik «yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb» ekanligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, pedagog o'z burchlarini chuqur anglay olishi hamda o'z qadr-qimmatini to'la baholay bilishi zarur. Ya.A.Komenskiy o'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlarning namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqligiga urg'u beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalaridek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortidan ergashtiruvchi va diniy e'tiqod.

K.D.Ushinskiy o'qituvchi ma'naviyati va kasbiy faoliyatiga yuqori baho beradi hamda ularning kasbiy malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish maqsadga muvofiq ekanligi to'g'risidagi fikrni ilgari suradi. Mazkur o'yaning ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlovchi tizim ~" o'qituvchilarni tayyorlovchi tizimni ilk bor asoslaydi.

O'qituvchining asosiy vazifalari va uning shaxsiga qo'yiladigan talablar. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish Respublika ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar muvaffaqiyatini ta'minlash, ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi, tarbiyachi, ishlab chiqarish ustalarining ma'naviy qiyofasi hamda kasbiy mahoratlariga ham bog'liqdir.

Shaxsni tarbiyalash ishi nihoyatda murakkab faoliyat jarayoni bo'lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgandir. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchi kadrlarning ma'naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahoratiga nisbatan jiddiy talablar qo'yilmoqda. Chunonchi, bu borada **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov quyidagilarni qayd etadi: «Tarbiyachi — ustoz bo'lish uchun, boshqalarning aql-idrokini o'stirish, ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo'lishi kerak».**

Yuqorida qayd etilgan fikrlardan bugungi kun o'qituvchisi shaxsiga nisbatan qo'yilayotgan talablar mazmuni anglaniladi. Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi zarur ?

O'qituvchi (pedagog) pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlariga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs sanaladi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunining 5-moddasi 3-bandiga muvofiq ta'lim muassasalarida sudlangan shaxslarning pedagogik **faoliyat bilan shug'ullanishlariga** yo'l qo'yilmaydi.

Bizning nazarimizda, **zamonaviy o'qituvchi – bakalavr qiyofasida** quyidagi fazilatlar namoyon bo'la olishi kerak (so'z yuritilayotgan sifatlar mohiyatan o'qituvchi-bakalavr tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifa, burch va mas'uliyatlarini ifodalaydi):

1. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni bera olishi lozim.
2. Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi talab etiladi.
3. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur, puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz izlanishi lozim.
4. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi kerak.
5. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.
6. O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lishi shart.
7. O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahorat, chunonchi, kommunikativlik layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) qoidalarini chuqur o'zlashtirib olishga erishishlari lozim.
8. O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettira olishi kerak:
  - a) nutqning to'g'riligi;
  - b) nutqning aniqligi;
  - d) nutqning ifodaviyligi;
  - e) nutqning sofliqi (uning turli sheva so'zlaridan holi bo'lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi); jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so'zlar); varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o'zga millatlarga xos so'zlarni noo'rin qo'llanilishi); vuigarizm (haqorat qilish, so'kishda qo'llaniladigan so'zlar) hamda konselyarizm (o'rni bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy so'zlardan foydalanish) so'zlardan holi bo'lishi, o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi kerak;
  - f) nutqning ravonligi;
  - g) nutqning boyligi (hikmatli so'zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko'chirma gaplardan o'rinli va samarali foydalana olish).
9. O'qituvchi kiyinish madaniyati (sodda, ozoda, bejirim kiyinishi), ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto,

soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishni o'zlashtirishga erishishi lozim.

10. O'qituvchi shaxsiy hayotda pok, atrofdagilarga o'rnak bo'la olishi lozim.

O'qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi sifatida o'zida bir qator sifatlarning tarkib topishiga erishishi zarur. Chunonchi, u eng avvalo, mulohazali, bosiq, vaziyatni to'g'ri baholay oladigan, mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishning uddasidan chiqa olishi zarur. O'qituvchi, ota-onalar hamda hamkasblari bilan muloqot jarayonida fikrini aniq va to'la bayon etilishiga ahamiyat qaratishi maqsadga muvofiq. Ular bilan munosabat jarayonida so'zni salbiy holatlar haqidagi dalillarni keltirishdan emas, aksincha, o'qituvchi (yoki hamkasbi, ota-onalar)ning muvaffaqiyatlarini e'tirof etishi, ularning yanada boyishiga ishonch bildirishi u bilan tillasha olishiga imkon beradi. Muloqot jarayonida o'qituvchining so'zlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylilik, do'stona munosabat sezilib turishi, shuningdek, imkon qadar ko'tarinki kayfryatda bo'lishi zarur.

O'qituvchi shaxsining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning o'qituvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi.

Pedagogik mahoratni egallash yo'llari. O'qituvchi barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida ishtirok etar ekan, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini namoyon eta olishi, yetuk pedagog sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

Pedagogik mahorat — yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik bilimlarni oshirib borish, yangiliklardan xabardor bo'lish, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish asosida tarkib topadi. Yosh, shuningdek, ta'lim muassasasida bir necha yillik mehnat stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarning pedagogik mahoratga ega bo'lishlari o'zini kasbiy jihatdan takomillashtirish yo'lida bir qator shartlarga amal qilishi hisobiga ta'minlanadi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Mustaqil o'qib-o'rganish (pedagogika fanida ro'y berayotgan yangiliklar haqida ma'lumotlarni beruvchi yangi adabiyotlar, Internet materiallari, vaqtli matbuot sahifalarida chop etilayotgan ma'lumotlar, shuningdek, ilg'or texnologiyalar bilan tanishib borish, ularda ilgari suriiayotgan g'oyalarni umumlashtirish, xulosalash asosida mustaqil loyihalarni tayyorlash).
2. Hamkasb tajribali o'qituvchilar faoliyatini o'rganish (ta'lim muassasasidan chetga chiqmagan holda tashkil etilib, vaqt, shuningdek, iqtisodiy nuqtayi nazardan samarali sanaladi. Tajribali o'qituvchilar faoliyatini o'rganish ulartomonidan tashkil etilayotgan mashg'ulotlarni kuzatish, tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Bu borada olingan taassurotlarni umumlashtirish asosida xulosa chiqarish maqsadga muvofiqdir).
3. Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurs (institut)larida kasbiy malakalarini oshirish.
4. Doimiy ravishda ilmiy anjumanlar (nazariy va amaliy konferensiya hamda seminarlar, pedagogik o'qish hamda treninglar)da faol ishtirok etish.

5. Respublika hamda rivojlangan xorijiy mamlakatlarning yetakchi ta'lim muassasalarida ularning ish tajribalarini o'rganish (stajirovka).

Ayni vaqtda, respublikada, «Ustoz» jamg'armasining homiyligida ta'lim muassasalarining o'qituvchilar rivojlangan xorijiy mamlakatlarda bo'lib, ularning ta'lim tizimi va ish tajribalarini o'rganmoqdalar.

Pedagogik mahoratni egallashda, guruhli va ommaviy tadbirlarda ishtirok etish ijobiy natijalar beradi. Binobarin, bunday muhitda o'zaro fikr almashish, shaxsiy mulohazalarni boshqalar tomonidan bildirilayotgan qarashlar bilan taqqoslab, ularning to'g'riligi, haqqoniyligiga ishonch hosil qilish, mavjud bilimlarni yanada boyitish, xato yoki kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo'larini topish imkoniyati mavjud.

Pedagogik mahoratga ega bo'lish ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlash garovi bo'libgina qolmay, ayni vaqtda o'qituvchining jamoadagi obro'-e'tiborini ham oshiradi, o'quvchilarda unga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi.

O'z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Yan Amos Komenskiy, Lev Tolstoy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy va boshqalar o'z asarlarida o'qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o'qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo'lgan sifatlar xususidagi qarashlarni yoritish orqali o'zlari ham pedagogik madaniyatga ega ekanliklarini namoyon etganlar. Binobarin, pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan shaxs, ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Ularning pedagogik madaniyatlari negizini bolani tushuna olish. unga nisbatan insonparvar munosabatda bo'lish, vazivatni to'g'ri baholash, yuzaaa kelish ehtimoli bo'lgan ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etish. pedagogik faolivatning haqligi. iamivat taraqqivoti hamda pedagogik jarayonda o'quvchilar ongiga singdirilavotgan ezgu g'ovalarning havot maviudligini ta'minlashda qudratli omil (vosita) ekanligiga ishonch kabilar tashkil etadi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida malakali (mahoratli) o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash, ularning tajribalarini ommalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mahoratli o'qituvchilarni aniqlash maqsadida turli ko'rik, tanlovlar tashkil etilmoqda. Xususan, «Yil o'qituvchisi» Respublika ko'rik-tanlovi ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarga pedagogik mahoratlarini individual ravishda namoyish etish imkoniyatini berayotgan bo'lsa, «Yil maktabi» Respublika ko'rik-tanlovi o'qituvchilarga jamoa asosida ta'lim muassasasida qo'lga kiritilayotgan yutuqlarni ommaga ko'rsata olishlari uchun sharoit yaratmoqda.

Shuningdek, respublika miqyosida, pedagogik faoliyatda ulkan yutuqlarni qo'lga kiritgan o'qituvchilar ta'lim sohasida nufuzli sanaluvchi davlat mukofoti — O'zbekiston Respublikasi Xalq o'qituvchisi ko'krak nishoniga sazovor bo'lmoqdalar.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish joizki, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» O'zbekiston Respublikasida, ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmunini o'zida aks ettirgan muhim yuridik hujjat bo'lib, istiqbol uchun yo'llanmadir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da, alohida ta'kidlangan milliy model O'zbekiston Respublikasining milliy-hududiy xususiyatlarini inobatga olish hamda ilg'or fan, texnika va texnologiya yutuqlari asosida tayyorlangan kadr (mutaxassis) - komil inson va yetuk mutaxassis qiyofasini o'zida to'laqonli aks ettiruvchi namunadir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalarining amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy hayoti uchun muhim sanalgan bir qator holatlarning qaror topishiga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalarini amalga oshirish jarayonida o'qituvchi kadrlar muhim rol o'ynaydilar. Komil inson va yetuk malakali mutaxassis¹ maxsus tashkil etilgan pedagogik faoliyat jarayonida tarbiyalanar ekan, ushbu jarayonda o'qituvchilarning o'rni beqiyosdir. Shu bois ularning shaxsida bir qator ijobiy ma'naviy-axloqiy sifatlar namoyon bo'la olishi maqsadga muvofiqdir.

G l o s s a r i y

Ta'lim sohasidagi isloxat – Mavjud moddiy texnika, o'quv uslubiy resurslarga tayanib ta'lim tizimi mazmuni va mohiyatini shaklini yangilash.

Ihtiyoriy – majburiy ta'lim – Ta'lim shaklini qay birida o'qishni tanlash ixtiyoriy bo'lib, shu bosqichda o'qishning majburiyligi

Shaxs - Kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi.

Davlat va jamiyat – Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari bo'lib, yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalarining faoliyatini uyg'unlashtiradi.

Uzluksiz ta'lim – Malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini: maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'limni, DTSni, kadrlar tayyorlash tizimi to'zilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Fan – Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi.

Ishlab chiqarish – Kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy - texnika jihatidan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

Nazorat uchun savollar:

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat?
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima?
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat?
4. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.
6. Pedagoglik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?
7. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
8. Sizning nazaringizda bugungi kun o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Barkamol avlod orzusi, T., 1999 y.
2. Barkamol avlod – o'zbekiston taraqqiyotining poydevori, T., 1998 y.
3. O'zbekiston respublikasining konstitutsiyasi, T., 1992 y.
4. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.

2 – Mavzu : Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifasi.

1	Mavzu	Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifasi.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	<p>Talabalarga Pedagogika nazariyasi va amaliyoti fani, ijtimoiy fan ekanligi, uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rnini. Rivojlanish bosqichlari, vazifalari maqsadi predmeti haqidagi fikrlarini boyitish.</p> <p>Mavzuga doir tarqatilgan materiallarni talabalar tomonidan yakka va guruxli xolatini o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardan matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, maxsus vazifalarni amalga oshirish.</p>	
3	O'quv jarayoning mazmuni	<p>Pedagogika ijtimoiy fan sifatida. Uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rnini, rivojlanish bosqichlari va ilmiy – nazariy, amaliy istiqbolini belgilash vazifalari. Pedagogika fanining to'zilishti. Pedagogika fani tarmoqlari. Pedagogika faning boshqa fanlar bilan aloqasi. Asosiy pedagogik jarayonlar va ularning bir butunligi, pedagogik jarayonlarni tadbiq qilishning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy pedagogik tadqiqotlarning nazariy va amaliy jihatlarini.</p>	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalari	<p>Dars turi: Ma'ruza Metod: “Aqliy xujum” Dars shakli: Guruxlarda, jamoada ishlash Vosita: Ma'ruza matni, mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik tarqatma materiallar, test, chizma jadval, bo'ri. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida Nazorat: Savol – javoblar, ko'z tatish Baholash: Reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O' q i t u v c h i.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p>O' q i t u v c h i.</p> <p>O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish,</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarini, o'z fikrini ravon bayon qilish</p>

	buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	ko'nikmasiga ega bo'lish.
--	---	---------------------------

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

1-Mavzu: Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifasi.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'uloti ga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Aqliy xujum" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Aqliy xujum" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>

<p>2- босқич. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3“Aqliy xujum” metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar. 3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etis</p>
<p>3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qilali</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

2 – Mavzu : Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifasi.

Reja:

1. Pedagogika predmeti
2. Ijtimoiy tarbiya va uning bosqichlari
3. Pedagogika fanining vazifalari
4. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi
6. Pedagogika fanlari tizimi

Pedagogika predmeti. Pedagogika (yunoncha **paidagogike** bo'lib, **paidagogos** «bola» va «yetaklayman») ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda

unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqlol g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati — uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi, yunoncha **didaktikos** «o'rgatuvchi» **didasko** «o'rganuvchi») ta'limning nazariy jihatlari, ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'qituvchi faoliyatlari, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolarni tadqiq etadi.

Ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra **umumiy va maxsus** kabi turlarga ajratiladi. Umumiy ta'lim har bir shaxsning kamol topishi hamda u tomonidan hayotiy faoliyatni tashkil eta olishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni berishga yo'naltiriladi. Umumiy ta'lim asosida o'zlashtirilgan ma'lumotlar kelgusida shaxsning kasbiy tayyorgarligini ta'minlashga imkon beruvchi maxsus ta'lim olishi uchun asos bo'ladi. **Maxsus talim** — o'zida mutaxassislik xususiyatlarini namoyon qilib, shaxsga muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish borasida nazariy bilimlarni berish asosida amaliy ko'nikma hamda malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim, shuningdek, turli darajadagi ta'lim dasturlarini amalga oshirishiga ko'ra maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash hamda maktabdan tashqari ta'lim kabi turlarga bo'linadi.

Tarbiya nazariyasi — pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.

Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Ijtimoiy tarbiya aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, iqtisodiy, huquqiy, ekologik va jinsiy tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Pedagogika fanining predmeti

Ta'lim –tarbiyaning
zamonaviy
qonuniyatlari

Ta'lim tarbiyaning
mazmuni

Ta'lim tarbiyaning
usullari, vositalari

Dunyoning moddiy –
ma'naviy rivojida shaxs
kamolati uyg'unligi

Ijtimoiy tarbiya va uning bosqichlari. Insoniyatning yashash uchun kurashish va turli tabiiy ofatlardan himoyalaniish yo'lida olib borgan harakatlari tarbiya g'oyalarining shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Ibtidoiy jamoa tuzumida odamlarning guruh-guruh bo'lib hayot kechirishi sababli bolalarga tirikchilik o'tkazish yo'lidagi faoliyat (o'simlik mevalari, ildizlarini terish, hayvonlarni ovlash)ni tashkil etish borasidagi tajribalarni o'rgatish guruh a'zolari tomonidan birdek amalga oshirilgan. Bilimlar, aksariyat hollarda, mehnat va o'yin jarayonlarida o'zlashtirilgan. Mehnat faoliyatini tashkil etish jinsiy xarakterga ega bo'lganligi bois o'g'il va qiz bolalarni tarbiyalashda o'ziga xos jihatlari ko'zga tashlangan. Oila, xususiy mulk va davlatning paydo bo'lishi ijtimoiy tarbiya mazmunida ham tub o'zgarishlarning sodir etilishi, quldorlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Aynan mana shu davrdan tarbiya jamiyatning ijtimoiy talab va ehtiyojlari asosida yo'lga qo'yila boshladi. Erkin fuqarolarni tarbiyaning maqsadi, vazifalari, mazmuni va vositalari borasidagi fikrlar Demokratik, Platon va Aristotellarning asarlarida muhim o'rin egallagan. Mutafakkirlarning asarlarida ushbu fikrlar mustaqil pedagogik nazariya sifatida emas, balki falsafiy qarashlar yoki jamiyatni tashkil etish loyihasining muhim komponenti tarzida bayon etilgan. Ushbu davrda tabiiy-ijtimoiy fanlar tizimi shakllanishi uchun boshlang'ich asoslar qo'yildi.

Quldorlik tuzumida erkin bo'lmagan kishilar (qullar)ning haq-huquqlari cheklanganligi bois tarbiya tizimi faqatgina quldorlar, ularning farzandlari uchun xizmat qilgan.

Quldorlik tuzumi o'rnida shakllangan feodal tuzumda pedagogik g'oyalar feodallar manfaatini ifoda eta boshladi. Mazkur davr pedagogik jarayonni tashkil etishda diniy g'oyalar yetakchi o'rin egallashi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy hayotda diniy muassasalar (G'arbda cherkov, Sharqda esa masjidlar)ning roli osha borib, bolalarni o'qitish va tarbiyalash ishlari asosan shu maskanlarda tashkil etildi. Garchi dunyoviy g'oyalarni ilgari surish, ilmiy nazariyalarni yaratish va targ'ib etishning din peshvolari tomonidan qoralanishi kabi holatlar ham ko'zga tashlangan bo'lsa-da, ammo savdo-iqtisodiy aloqalar ko'lamining kengayishi, tabiiy ofatlarga qarshi keskin chora ko'rish ehtiyoji ilmiy bilimlarni rivojlantirish hayotiy zaruriyat ekanligini isbotladi. Insoniyat tarixidan mustahkam o'rin olgan Sharq Uyg'onishi deb nom olgan tarixiy jarayon aynan feodal tuzumi — o'rta asrlar davrida sodir bo'ldi. Sharqda buyuk allomalar - Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, G'arbda esa T.Mor, T.Kampanella, E.Rotterdamskiy, F.Rable, M.Monten va boshqalar tomonidan har tomonlama rivojlangan, ruhiy va jismoniy jihatdan sog'lom, antik dunyo va burjuaziya davri yutuqlari asosida ilmiy bilimlarni o'zlashtira olgan shaxsni tarbiyalash g'oyasi ilgari surildi va puxta asoslab berildi.

Aynan shu davrda pedagogika fani asoslari muayyan tizimga solindi va ilmiy jihatdan asoslandi. Bu o'rinda pedagogika fani rivojiga o'zining munosib hissasini qo'shgan mutafakkirlar: G'arbda — Ya.A.Komenskiy, D.Didro, J.J.Russo, F.Gerbart, V.V.Disterveg, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy, Sharqda I.Ibrat, S.Siddiqiy, A.Shakuriy, S.Ayniy, A.Avloniy, A.Fitrat, H.H.Niyoziy, M.Abdura-shidov, M.Behbudiylar shaxsga ta'lim berish va uni

tarbiyalash borasidagi qarashlarni yanada boyitdilar hamda ta'lim tizimiga ilm-fan, texnika yangiliklarini tatbiq etish, o'qitishni yangi tizim (izchil, uzluksiz, asoslangan) asosida tashkil etish kabi g'oyalarni ilgari surdilar.

Pedagogika fanining vazifalari. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat qurilishi, lining hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, milliy istiqlol g'oyasi asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini ijodiy rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

1. Ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning mohiyatini o'rganish.
2. Shaxsni hartomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini aniqlash.
3. Ijtimoiy taraqqiyot darajasidan kelibchiqqan holda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi tajribasini o'rganish asosida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish.
4. Ta'lim muassasalari hamda, ularda faoliyat olib borayotgan pedagoglar faoliyati mazmunini asoslash.
5. Ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va amaliyotga joriy etish.
6. Pedagoglarni pedagogika nazariyasiga oid bilimlar hamda ta'lim – tarbiya usullari bilan qurollantirish.
7. Ta'lim – tarbiya birligi hamda ijtimoiy tarbiya yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlashning pedagogik shart – sharoitlarini o'rganish.
8. O'qitish hamda tarbiyalash jarayoniningsamarali texnologiyalarini yaratish.
9. Oila tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etish yuzasidan ota-onalar uchun ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari

Shaxs — psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Tarbiya — muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni hartomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Malaka — muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

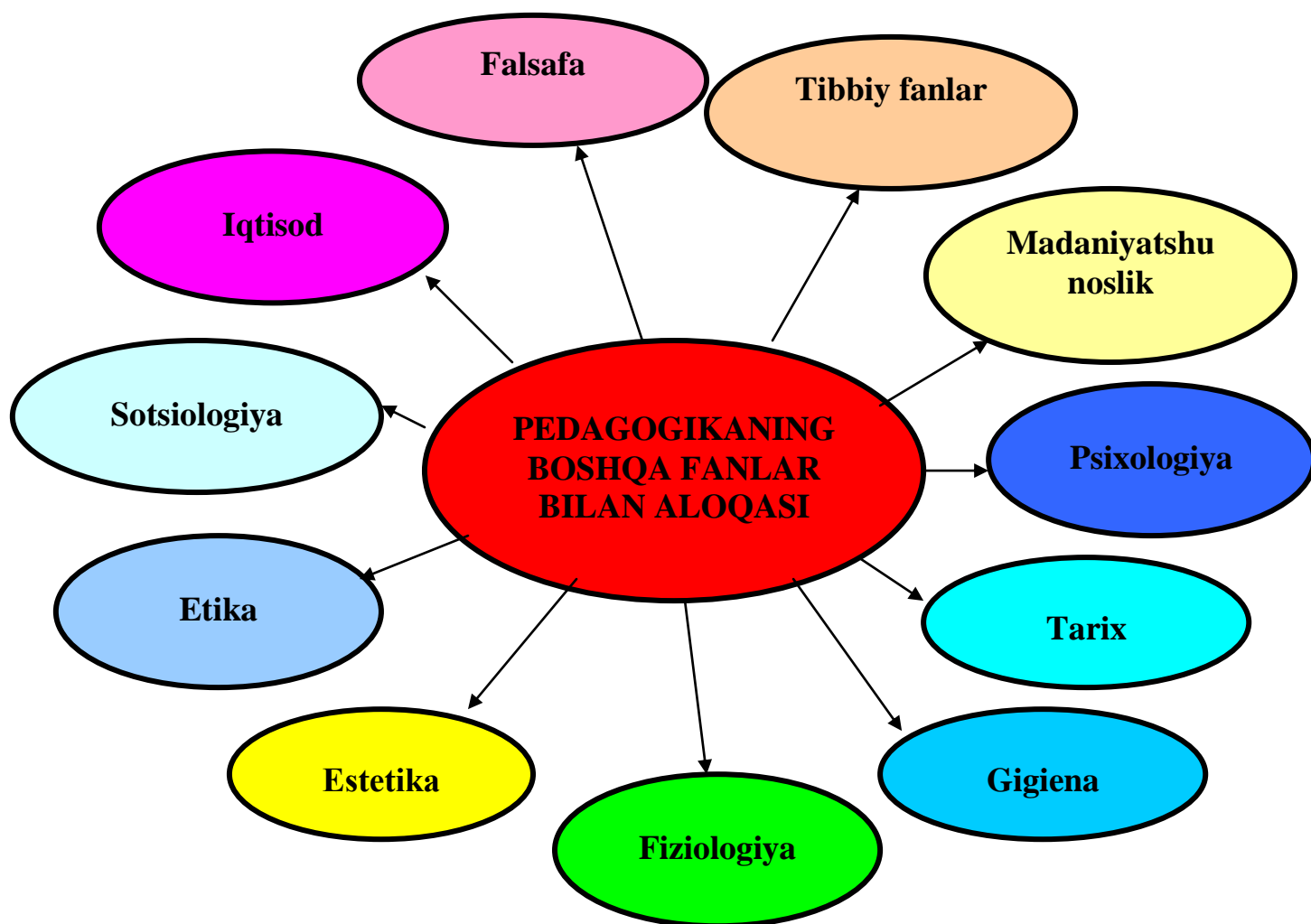
Ta'lim — o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Ma'lumot — ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Bilim — shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Rivojlanish — shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha **kategoriya** deb ataladi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqtayi nazardan pedagogika fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

1. Falsafa — shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlari kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

2. Iqtisod — ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va

zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

3. Sotsiologiya — ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

4. Etika— shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

5. Estetika — shaxs tomonidan go'zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek, unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

6. Fiziologiya— o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarining inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni beradi.

7. Gigiyena — o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularni jinsiy jihatdan to'g'ri shakllantirishda nazariy va amaliy g'oyalari bilan yordam beradi.

8. Psixologiya — shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy- irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

9. Tarix — pedagogika fani taraqqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, xalq pedagogikasi g'oyalarini kelgusi avlodga uzatish uchun yo'naltiriladi.

10. Madaniyatshunoslik — o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

11. Tibbiy fanlar - shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to'g'ri rivojlanishini ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli boialarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

Pedagogika fanlari tizimi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

1. Umumiy pedagogika — inaktab yoshidagi boialarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

2. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi — maktabgacha ta'lim yoshidagi boialarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi - boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

4. Korreksion (maxsud) pedagogika — rivojlanishida turli psixologika fiziologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi.

O'z navbatida korreksion pedagogika tarkibiga maxsus pedagogika psixologiyaning turli sohalari kiradi. Ular quyidagilardir:

4-1. **Surdopedagogika va surdopsixologiya** — eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.2. **Oligofrenopedagogika va oligofrenopsixologiya** — aqli zaif bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.3. **Tiflopedagogika va tifiopsixologiya** — ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.4. **Logopediya va nutqiy buzilishlar** psixologivasi — nutqi, shuningdek, motorli-harakatlanish doirasida murakkab nuqsonlari bo'lgan bolalar (ko'r, soqov va kar bolalar)ni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

5. **Metodika** — xususiy fanlarni o'qitish xususiyatlarini o'rganadi.

6. **Pedagogika tarixi** - ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda yetakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi.

7. **Pedagogik texnologiya** — ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

8. **Pedagogik mahorat** — bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

9. **Ta'limni boshqarish** — ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash masalalarini o'rganadi.

10. **Ijtimoiy pedagogika** — ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g'oyalarning tutgan o'rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish muammolarini o'rganadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari. shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib borishda quyidagi **metodlardan** foydalanilmoqda:

1. **Pedagogik kuzatish metodi.**
2. **Suhbat metodi.**
3. **Anketa metodi.**
4. **Intervyu metodi.**
5. **Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.**
6. **Test metodi.**
7. **Pedagogik tahlil metodi.**
8. **Bolalar ijodini o'rganish metodi.**
9. **Pedagogik tajriba metodi.**
10. **Matematik-statistik metod.**

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba— avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish murfikin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shaklantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi. Pedagogik kuzatuvni tashkil etishda xatoga yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi:

- 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- 4) har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- 5) xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'lishiga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

- 1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savoljarning mazmunini aniqlash hamda savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;
- 3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;

- 5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi (fransuzcha — tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan niuioqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

- 1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);
- 2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzdagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- 2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bo'lmasligi kerak;
- 3) anketa savollari o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- 4) anketa savollari respondentlar tomonidan to'la javoblar berilishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;
- 5) anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbayiga aylantirib yuborilmasligi zarur;
- 6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi huiiatlarini tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi.

Ta'lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi huiiatlar quyidagilardan iborat: O'quv mashg'ulotlarining jadvali, o'quv dasturi, guruh (yoki sinf) jurnallari, o'quvchilarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, Pedagogik Kengash yig'ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik Kengash qarorlari, ta'lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish

borasidagi hisobotlar, ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol-stullar, yumshoq mebellar va hokazolar) qayd etilgan daftar va hokazolar.

Mazkur metod muayyan yo'nalishlarda o'quv-tarbiya ishlari samaradorligi darajasi, o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi, ilg'or pedagogik tajribalar mazmunini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Test metodi. Ushbu metod respondentlartomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzdagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (respondentlar o'z yondashuvlariga ko'ra to'g'ri deb topgan javob variantini belgilaydilar).

Test metodini qo'llashda aniqlanishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni turkum asosida berilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejalishi bilan tavsiflanadi. Biroq, metod ayrim kamchilikdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlardan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o'z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyatiga ega emas.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari - kundalıkları, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bolalar ijodini o'rganishning quyidagi shakllari mavjud:

1) fan olimpiadalari;

2) turli mavzulardagi tanlovlar;

3) maktab ko'rgazmalari;

4) festivallar;

5) musobaqalar.

Pedagogik tajriba (eksperiment — lotincha «sinab ko'rish», «tairiba_qilib ko'rish») metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishni

kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega boia olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokioa amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur.

Pedagogik tajriba tashkil etilish sharoitiga ko'ra quyidagi guruhlarga bo'linadi:

Pedagogik tajriba ham bir qator shartlarga amal qilgan holda tashkil etiladi. Xususan:

- 1) tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi;
- 2) tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi;
- 3) tadqiqot obyektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi;
- 4) tajriba o'tkazilish vaqti hamda davomiyligining aniqlanishi;
- 5) zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi;
- 6) tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash.

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib uinumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Matematik-statistik metod tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qoilaniladi, muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ayni vaqtda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlar olib borishda Styudent, Ko'virlyag, Rokich, V.P.Bespalko hamda V.V.Grechixin metodlaridan keng foydalanilmoqda.

Nazorat uchun savollar:

1. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmunni anglatadi?
2. Ta 'lim nazariyasi (didaktika) nima ?
3. Tarbiya nazariyasi nimalami o'rganadi?
4. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
5. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatiniyoriting.
6. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
7. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.

G l o s s a r i y.

Ma'lumot – bunda nafaqat o'qitish, balki mustaqil bilim olish, ommaviy axborotlar ta'sirida bo'lish bilan birga, insonning ilmiy tizimni egallashi, ilmiy dunyoqarashini shakllantirishi ko'zda tutiladi.

Inson kamoloti – bu insonning keng ma'noda ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanish jarayonidir. Bu jarayonda tarbiyaning muhim ahamiyat kasb etilishi ta'kidlanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I .A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T.: «Sharq», 1998 y.
2. Zimnyaya I .A. Pedagogicheskaya psixologiya. - M., «Logos», 2002, 7-11-betlar;
3. Pedagogika. (A. Munavarov tahriri ostida), -T: «O'qituvchi», 1996. 3-9-betlar.
4. Podlasiy L.P. Pedagogika. - M.: «Vlados», 2003. 10-11-betlar.
5. « Tursunov I.Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi. - T.: «O'qituvchi, 1997. 7-26- betlar.
6. G'ulomov S.S. Ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishdagi strategik va ustuvor yo'nalishlar. - T., 2003.

3 – Mavzu : Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi

1	Mavzu	Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarda shaxs, shaxs rivojlanishi, shaxs tarbiyasi, ijtimoiylashuvi, shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning ahamiyati haqida bilim malaka va ko'nikmalarini shakllantirish suhbat munozara orqali tarqatma materiallardan matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish. Mavzuga oid tushunchalarni nazariy bilimlar asosida o'rganish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Shaxs haqida tushuncha. Individ – shaxs, shaxsning o'ziga xosligi, shaxs haqida tushuncha, individ, shaxs, individuallik. Shaxs rivojlanishining biologik va ijtimoiy asoslari hamda jixatlari. Shaxs rivojlanishining va tarbiyasining o'zaro uyg'unligi. Bola shaxsi tarbiya ob'ekti va sub'ekti sifatida. Shaxs faoliyati, o'quvchi – yoshlarni yosh xususiyatlariga ko'ra davrlarga bo'lish. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs shakllanishi.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p>Dars turi: Ma'ruza</p> <p>Metod: Suhbat, munozara, “konseptual jadval”</p> <p>Dars shakli: Ma'ruza mashg'uloti gurux va jamoada ishlash</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik tarqatma materiallar, test, chizma jadval, bo'r, ko'rgazmali qurollar.</p> <p>Usul: Og'zaki bayon qilish.</p> <p>Nazorat: Savol – javoblar, ko'zatish</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O'q i t u v c h i.</p> <p>Talabalarga mavzu mohiyatini yoritib berish, mavzuga doir g'arb va sharq mutafakkirlari pedagog olim va psixologlar qarashlari bilan tanishtirish. Shaxs, shaxs rivojlanishi va ijtimoiylashuvi borasida talabalar tasavvur va dunyoqarashi, bilim, malaka va ko'nikmalarini oshirish.</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka xolda va gurux bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi. O'z – o'zini nazorat qilishni va boxolashni o'rganadilar.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p>O'q i t u v c h i.</p> <p>Ma'ruza matnini yangi manbalar bilan bolyitib, o'tilgan mavzuni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuni yanada mukammal o'rganish maqsadida mavzuga doir savol – javoblar tuzish, testlar tuzish, krasdvortlar tayyorlash.</p>

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

1-Mavzu: Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "konseptual jadval" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. konseptual jadval" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "konseptual jadval" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)	1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali	1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar

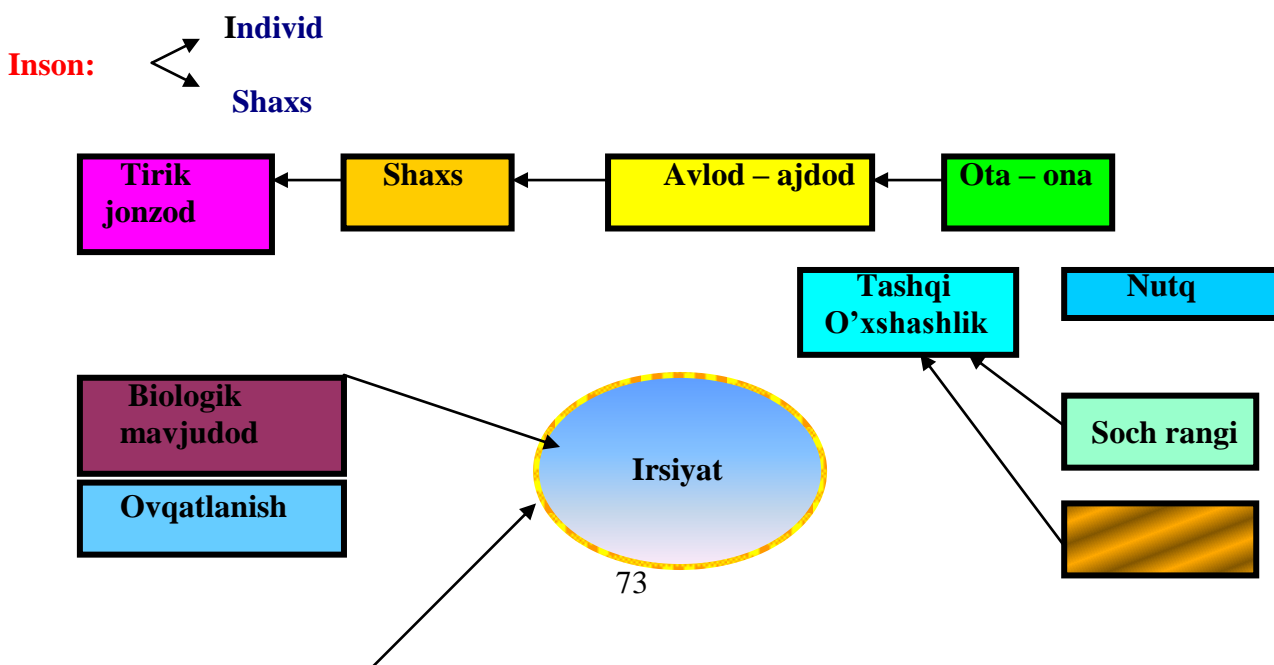
3 – Mavzu : Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi Reja :

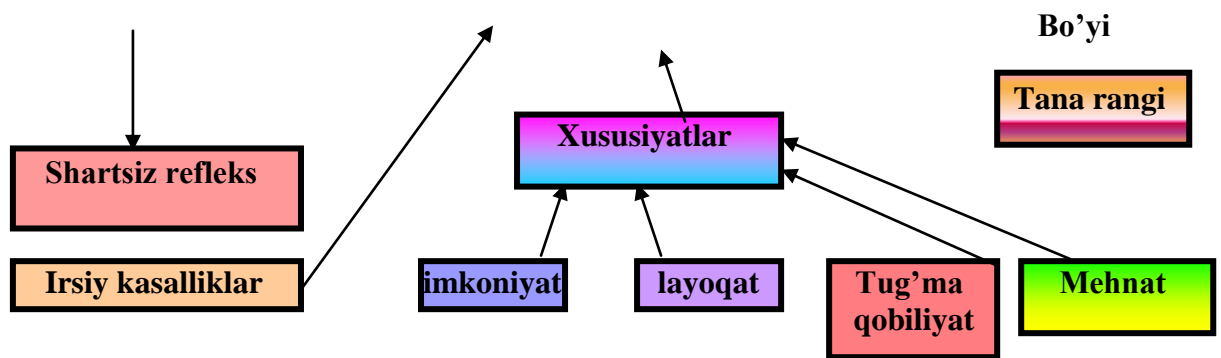
1. Shaxs xaqida tushuncha.
2. Shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi.
3. Shaxsning shakllanishi, ta'sir etuvchi asosiy omillar.
4. Bolalarning yosh davrlari xususiyatlari.

Tayang tushunchalar:

Individ, shaxs, inson, ijtimoiy mupit, irsiyat, faoliyat, faollik.

Shaxs – ruxiy jixatdan traqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatlari bilan boshqalardan farq qiladigan, jamiyatdagi voqea va xodisalarga ongli munosabatda bo'la oladigan jamiyatning ishlab chiqarish munosabatlariga kirisha oladigan muayyan jamiyatning azosi tushuniladi.

Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo'lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini yaxlit inson sifatida his etishi, o'z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak.

«**Individ**» nima? Bola ma'lum yoshga qadar «**individ**» sanaladi. **Individ** (lotincha «**individium**» so'zidan olingan bo'lib, «**bo'linmas**», «**alohida shaxs**», «**yagona**» ma'nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudotdir.

Individuallik esa shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, uning namoyon bo'lishi tarbiya jarayonini amalga oshirishda bola shaxsini puxta o'rganish, uning yashash sharoitlaridan yetarli darajada xabardor bo'lish va ularning hisobga olinishini taqozo etadi.

Individual yondashuv o'quvchilarning aqliy qobiliyatlari, bilishga bo'lgan qiziqish hamda iste'dodini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega.

Bola harakatlari ongli, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki natijasida shakllana boradi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekt, ta'lim sohasidagi xizmatlarining iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida ta'riflanadi.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axlohiy jihatdan tarbiyalash, uning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida namoyon bo'lishiga erishishni nazarda tutadi. Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishi har bir fuqaroning bilim olish, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanishi hamda muayyan kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilish huquqini kafolatlaydi.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida **shaxsga aylanishi** uchun **ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya** kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi.

Rivojlanishning o'zi nima?

Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining

yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishning manbai qarama-qarshiliklarning o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy **mavjudotdir** degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik. biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi.

Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga yetadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi.

Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim.

Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur.

Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud.

Shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar. Fanda, odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda.

Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? Yoki tabiiy omillar yetakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday?

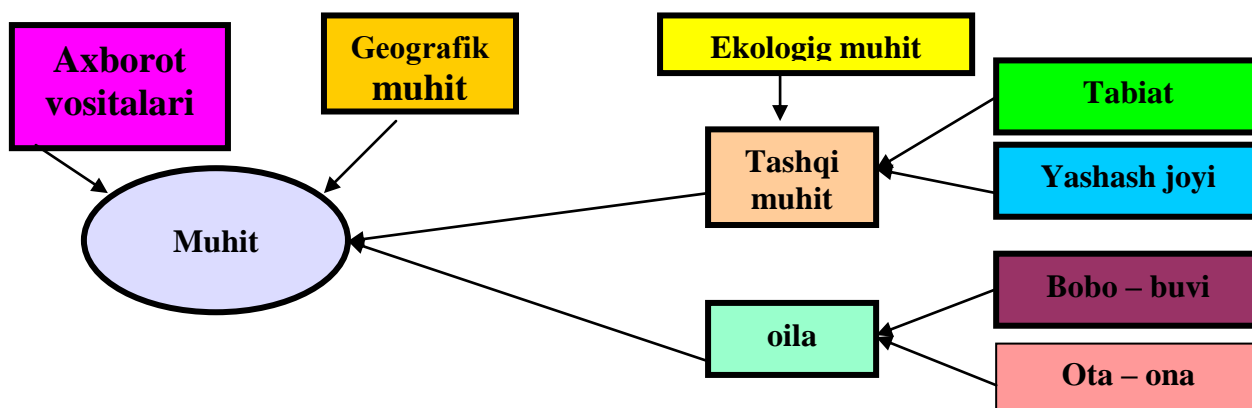
Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtayi nazar yetakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, taqdir, to'g'ri har kimning hayotdagi o'rnini belgilab bergan, deydilar. XVI asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning rolga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi.

Xorij psixologiyasidagi yana bir oqim — bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliy qobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir.

Progmatizm oqimi va uning vakillari D.D'yul, A.Kombe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtayi nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar.

Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog'laydilar.

Biologik oqimga qarshi **falsafiy** oqim vakillari rivojlanishni **ijtimoiy omil** bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola **shaxsining jismoniy psixik rivojlanishi** u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar.

Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. Shu nuqtayi nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi.

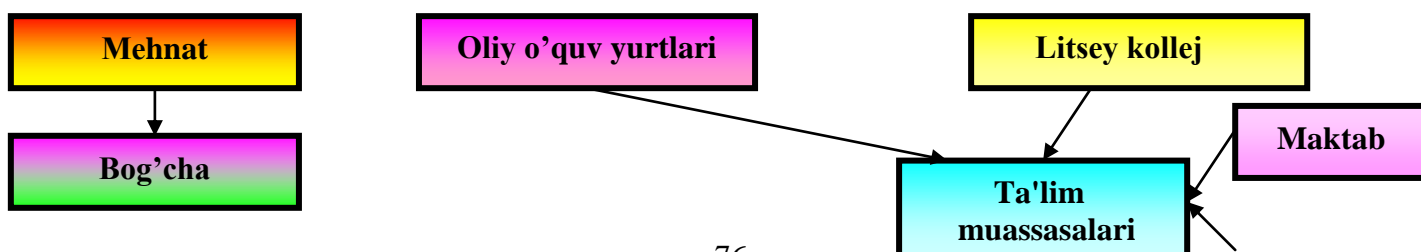
Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga yetishida nasi (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta'sirini aniqlashda ilg'or pedagogik olimlar, psixolog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi.

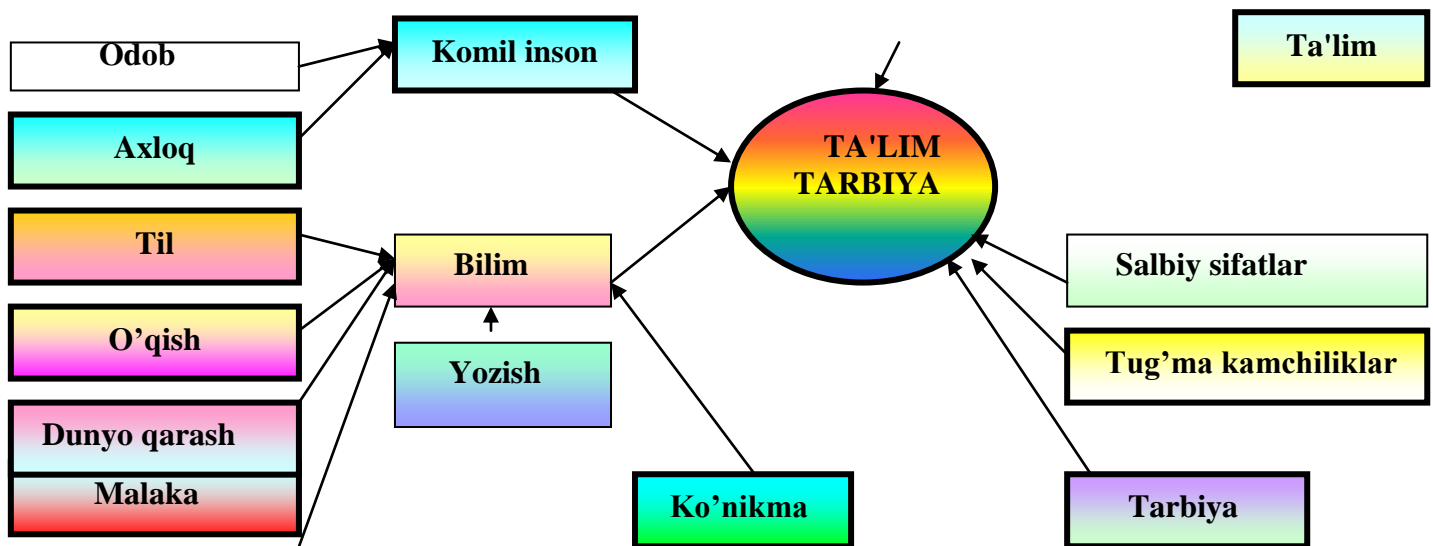
Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi **murakkab voqelik** deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlariga bog'liq, deb hisoblaydilar.

Haqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga yetadi. Insoh sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi. Zero, shaxs ma'lum **ijtimoiy tuzum mahsulidir**. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin.

Faylasuflar **shaxsni tabiatning bir bo'lagi** deb baholaydilar. Bu insondagi layoqat kurtaklari bo'lib, uning rivojlanishi uchun tarbiya kerak, degan g'oyani ifodalaydi. **Jamiyat taraqqiyoti** shaxs rivojlanishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Demak, shaxs bilan jamiyat o'rtasida ham uzviy aloqa mavjud.

Shunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi **tabiat, muhit, inson** o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir etadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi.

Shaxs rivojlanishida faoliyatning o'rni. Shaxs rivojlanishida irsiyat, muhit, tarbiya bilan bir qatorda inson faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu degani inson qanchalik mehnat qilsa, uning rivojlanishi shunchalik yuqori bo'ladi.

Faoliyat o'zi nima? **Faoliyat** shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy hayotni maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi. Insonning qobiliyati va yoshi u tomonidan tashkil etilayotgan faoliyat mohiyatiga ko'ra belgilanadi.

Faoliyat jarayonida inson shaxsi, har tomonlama va bir butun, yaxlit holda rivojlanadi. Lekin faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirishi uchun uni to'g'ri tashkil etish lozim. Lekin ko'p holatlarda shaxsning rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratilmaydi, tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy mehnat, bilish faoliyatlari cheklangan bo'ladi. O'smir va o'spirinlar faoliyatining asosiy turlariga o'yin, o'qish va mehnat kiradi. Ular yo'nalishiga ko'ra bilishga doir, ijtimoiy, sport, badiiy, texnik, hunarmandchilik hamda shaxsiy qiziqishga ko'ra tanlangan sohalardan iborat. Faoliyatning asosiy turi muloqotdir.

Rivojlanishning yosh va o'ziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. Shunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi.

Bolaning individual — o'ziga xos xususiyatini bilish uchun **temperament**ning umumiy tiplari va bolaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish, metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. «temperamentum» «qismlarning bir-biriga munosabati») ma'nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir.

Shuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Masalan, 5-sinf o'quvchilari bilan 10-sinf o'quvchisini tenglashtirib bo'lmaydi. Shuning uchun bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Go'daklik davri — chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo'lgan davr.
2. Bog'chagacha bo'lgan yosh davri — 1 yoshdan 3 yoshgacha.
3. Maktabgacha bo'lgan yosh davri — 3 yoshdan 7 yoshgacha.

4. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar (bolalar)—7 yoshdan 11,12 yoshgacha.

5. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar) — 14—15 yosh.

6. Katta yoshdagi maktab o'quvchilari (o'spirinlar) - 16-18 yosh.

Shaxsning ijtimoiylashuvi. Shaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. Chunki ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) orttiradilar, ya'ni, ijtimoiylashadilar.

Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. Chunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallar, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi.

G l o s s a r i y :

Individ – To'g'ildandan 1 yoshgacha bo'lgan bola chaqaloqlik davri, go'daklik davri

Rivojlanish – Vazmning oshishi suyak va muskul to'zilishining, tanosil a'zolarining nerv funksional faoliyatining kamol topishi, aql – zakovatining shakllanishidan iborat.

Irsiyat - Bolaga naslga – naslga o'tadigan biologik xususiyatlar o'xshashliklar.

Muhit - Kishiga ta'sir etadigan tashqi voqealar yig'indisidan iborat.

Individuallik - shaxsning o'ziga xos xususiyatlari.

Yosh xususiyatlari - muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.

Faoliyat — shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Shaxs — psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Shaxsni ijtimoiylashtirish - uni jamiyat tomonidan tan olingan xulq-atvor me'yorlari, bilim hamda qadriyatlar tizimini o'zlashtirishdan iborat ijtimoiy hayotga jalb etish jarayoni.

Nazorat uchun savollar:

1. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
2. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta'riflang.
3. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?
4. Shaxs faoliyati haqida so'zlab bering.
5. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
6. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati :

1. M.X. Toxtaxodjayeve, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
2. Tursunov I. Nishonaliev U. Pedagogika kursi. Toshkent. 1997 y.
3. A.H.Munavvarov Pedagogika. Toshkent. 1996 y.
4. S.P.Baranov, L.R.Bolotini, V.A.Slastenin., Pedagogika. Toshkent. 1990 y.
5. I.A.Karimov., N.K.Goncharov, L.V.Zankov. Pedagogika. Moskva. 1956 y.

4 – Mavzu : Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.

1	Mavzu	Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarga didaktika ta'lim nazariyasi va uning maqsadi, vazifasi mohiyati mazmuni haqida tushunchalar berish. Mavzuni ilmiy va amaliy jihatdan misollar asosida yoritib berish. Suhbat – munozara asosida tarqatma materiallar yordamida talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Ta'lim va o'qitish nazariyasi (didaktika) pedagogika fanining tarkibiy qismi hamda ma'lumotli bo'lish – ma'naviy – amaliy faoliyat jarayoni sifatida. Didaktikaning vazifalari va ahamiyati, asosiy tushunchalari. hozirgi davrda didaktikaning rivojlanishi va uning asosiy yo'nalishlari. Uzlüksiz ta'lim, o'rta maxsus va kasb ta'limi, umumiy o'rta ta'lim kontsentsiyasidan o'rganiladi.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p>Dars turi: Ma'ruza</p> <p>Metod: Ma'ruza, tushuntirish, “ SWOT ”</p> <p>Dars shakli: Ma'ruza ommaviy yakka</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, tarqatma materiallar, ko'rgazmasi mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik test, chizma jadval, bo'r, qurollar.</p> <p>Usul: Og'zaki bayon qilish.</p> <p>Nazorat: Savol – javoblar, kuzatish (BLITs so'rab bilish) usuli.</p> <p>Baholash:Rag'batlantirish reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Materialni mantiqan, tizimli, muammoli bayon etish, aytib turish, talabalarni nutq texnikasi, bilim ko'nikmalarini aniqlash va shakllantirish, ularning mustaqil fikrlashi va faolligini oshirish. Yangi materialni tushuntirish, tahlil qilish, xar bir fikrlarini dalillar bilan isbotlash va hayot bilan bog'lash orqali qo'yilgan	Mazkur mavzuga oid tushunchalar mazmuni va mohiyatini anglab etadi. Yangi bilimlarni egallaydi. Muammoli vaziyatlarni hal eta oladi. Mavzu yuzasidan o'z tassavurlarini boyitadi. Tinglaydi, o'z mustaqil fikrlarini bildiradi, munozaralarda ishtirok etadi.

		maqsadga erishish.	
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p style="text-align: center;">O' q i t u v c h i.</p> <p>Ma'ruza matnini yangi manbalar bilan bolyitib, o'tilgan mavzuni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash</p>	<p style="text-align: center;">T a l a b a.</p> <p>Mavzuni yanada mukammal o'rganish maqsadida mavzuga doir savol – javoblar tuzish, testlar tuzish, krasdvortlar tayyorlash.</p>

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

1-Mavzu: Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. “ SWOT ” metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarini shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. “ SWOT ” kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. “ SWOT ” metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlariga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)	1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali	1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar

4 – Mavzu : Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida.

Reja :

1. Didaktika haqida tushuncha.
2. Ta'lim jarayoni va uning xususiyatlari.
3. Ta'lim jarayonida bilish faoliyatining bosqichlari.

Didaktika (**ta'lim nazariyasi**: yunoncha «didaktikos» «o'rgatuvchi», «didasko» esa - «o'rganuvchi» ma'nosini bildiradi) ta'limning nazariy jihatlarini (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolar)ni o'rganuvchi fan.

Bu tushunchani buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592— 1670-yillar) «**Buyuk didaktika**» (1657-yil) nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy «**didaktika bu faqat ta'limgina emas, balki tarbiyalash ham**», deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida so'z yuritadi.

Didaktikaning predmeti, funksiyalari va vazifasi. Pedagogika fani ta'lim va tarbiya jarayonini ularning yaxlitligi va birligi asosida o'rganadi.

Ikki faoliyatning har birining mohiyatini aniq bayon etish uchun didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasini ajratib ko'rsatadilar. Hozirgi davrda didaktika o'qitishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogika sohasi sifatida tushuniladi.

Umumiy didaktikadan tashqari xususiy didaktikalar yoki alohida fanlar bo'yicha ta'lim metodikasi deb ataluvchi didaktikalar ham mavjud.

Ularning mazmuni ta'limning ma'lum bosqichlarida u yoki bu fanlarni o'rganish va ta'lim berishning nazariy asoslarini belgilaydi. Har bir o'qituvchi didaktika asoslarini puxta bilishi va ularga tayangan holda faoliyatni tashkil etishi zarur.

Didaktika predmetini aniqlash bo'yicha turli qarashlar ilgari surilgan. Qarashlarning turlicha bo'lishi didaktikaning metodologik kategoriyalarini aniq ajratilmaganligi bilan bog'liq.

Ko'pchilik olimlar ta'lim obyekti deb o'qitish jarayonining maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, metodlari va tamoyillarini ko'rsatadilar.

Didaktika ta'limni ijtimoiy tajriba berish vositasi sifatida e'tirof etadi. Ta'lim yordamida yoshlarni hayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Ta'limiy faoliyatni tashkil etishda o'qituvchi — o'quvchi, o'quvchi -o'quv material, o'quvchi — boshqa o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar yuzaga keladi.

Pedagogik adabiyotlarda ulardan qaysi biri didaktika uchun asosiy hisoblanishi kerakligi borasida ham turli fikrlar keltiriladi hamda o'quvchining o'quv materialiga bo'lgan munosabati, ya'ni, bilimlarni o'rganish munosabatini asosiy deb e'tirof etuvchi qarashlar soni nisbatan ko'p.

Darhaqiqat, o'qish, o'rganish ta'lim jarayonining ajralmas xususiyatidir. Ta'limga psixologiya nuqtayi nazaridan yondashilsa, ushbu munosabatning ustuvorligiga shubha qolmaydi. Biroq, ta'limga pedagogik, ya'ni, ijtimoiy tajribani berish, o'rgatish nuqtayi nazaridan qaralsa faoliyat uchun asosiy sanaluvchi munosabat — **ikki shaxs (olquvchi va o'qituvchi') o'rtasidagi munosabatlar** yetakchi o'rin egallashi lozim ekanligi anglanadi.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari va didaktik tushunchalar tizimi.

Muayyan fanga xos boigan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruhga ajratiladi:

1. falsafiy tushunchalar;
2. xususiy ilmiy, ya'ni, muayyan fangagina xos bo'lgan tushunchalar.

Didaktika uchun «umumiy va alohida», «mohiyati va hodisa», «qarama-qarshilik», «bog'liqlik» kabi falsafiy tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega. Didaktikada qo'llaniladigan umumiy-ilmiy tushunchalar orasida «tizim», «tuzilma», «vazifa», «element» kabilar ilohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi:

1. **ta'lim** — o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;
2. **dars** — bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli;
3. **bilim olish** — idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;
4. **Ta'lim jarayoni** — o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.
5. **o'quv fani** - ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan hamda o'zida

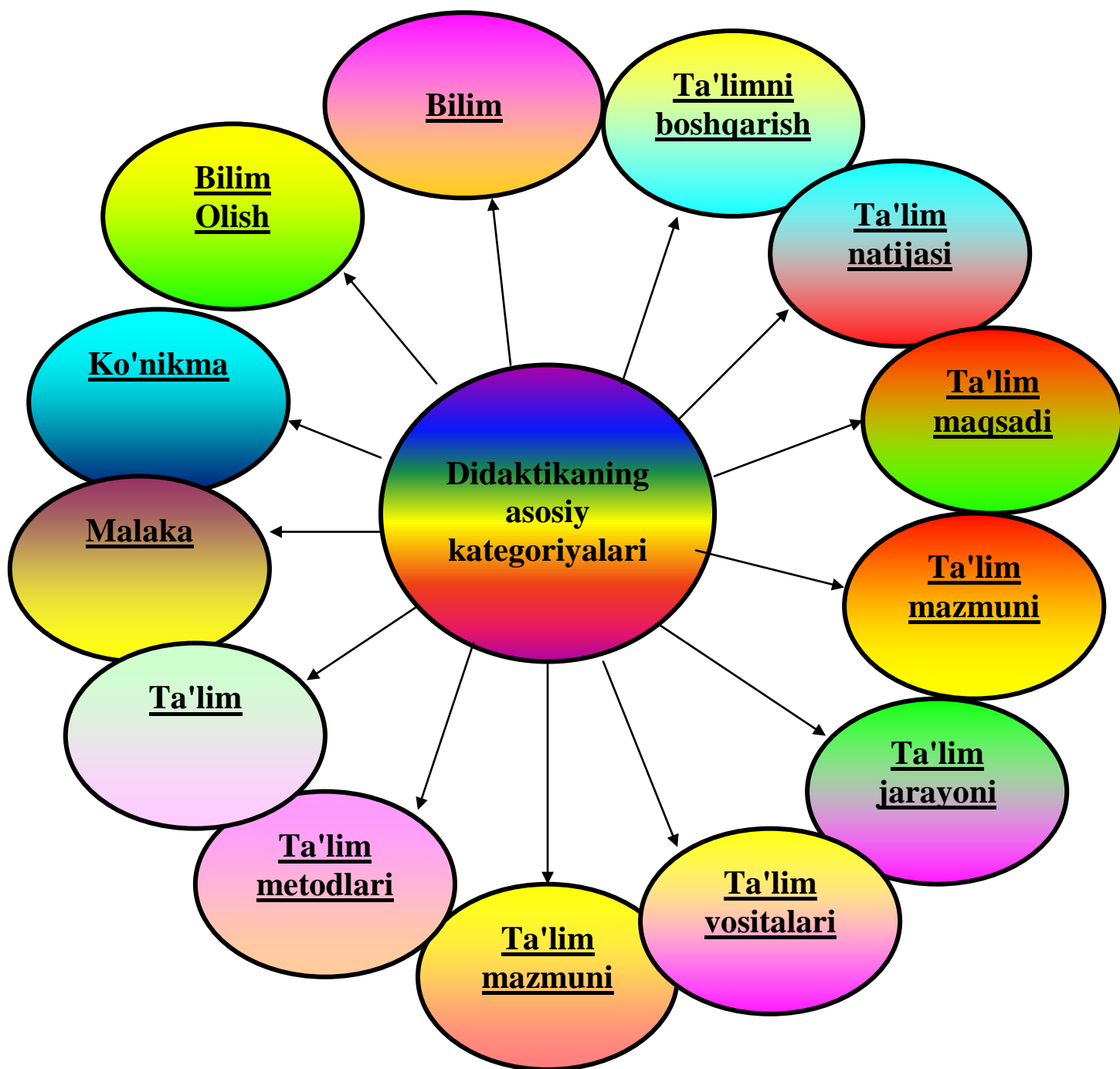
muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manba.

6. **ta'lim mazmuni** — davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Didaktikada «**idrok etish**», «**o'zlashtirish**», «**mahorat**», «**rivojlanish**» va boshqalar (psixologiya) hamda «**boshqarish**», «**qayta aloqa**» (kibernetika) kabi **turdosh fanlarga xos bo'lgan tushunchalar** ham qo'llaniladi.

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va to'ldirilib borilmoqda.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat: dars, bilim olish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim maqsadi, ta'lim mazmuni, ta'lim jarayoni, ta'lim jarayonini tashkil etish, ta'lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta'lim natijasi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

1. bilim — shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui;

2. bilim olish - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyibborish jarayoni;

3. ko'nikma - olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi;

4. malaka - ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi;

5. ta'lim - o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

6. ta'lim metodlari - ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui;

7. ta'lim mazmuni - shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati;

8. ta'lim vositalari - ta'lim samaradorligini ta'minlovchi obyektiv (darslik, o'quv qo'lanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, komputer va boshqalar) va subyektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar;

9. ta'lim jarayoni - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogic jarayon;

10. ta'lim mazmuni - davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati;

11. ta'lim maqsadi (o'qish. bilim olish maqsadi) - ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya;

12. ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli) - ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi;

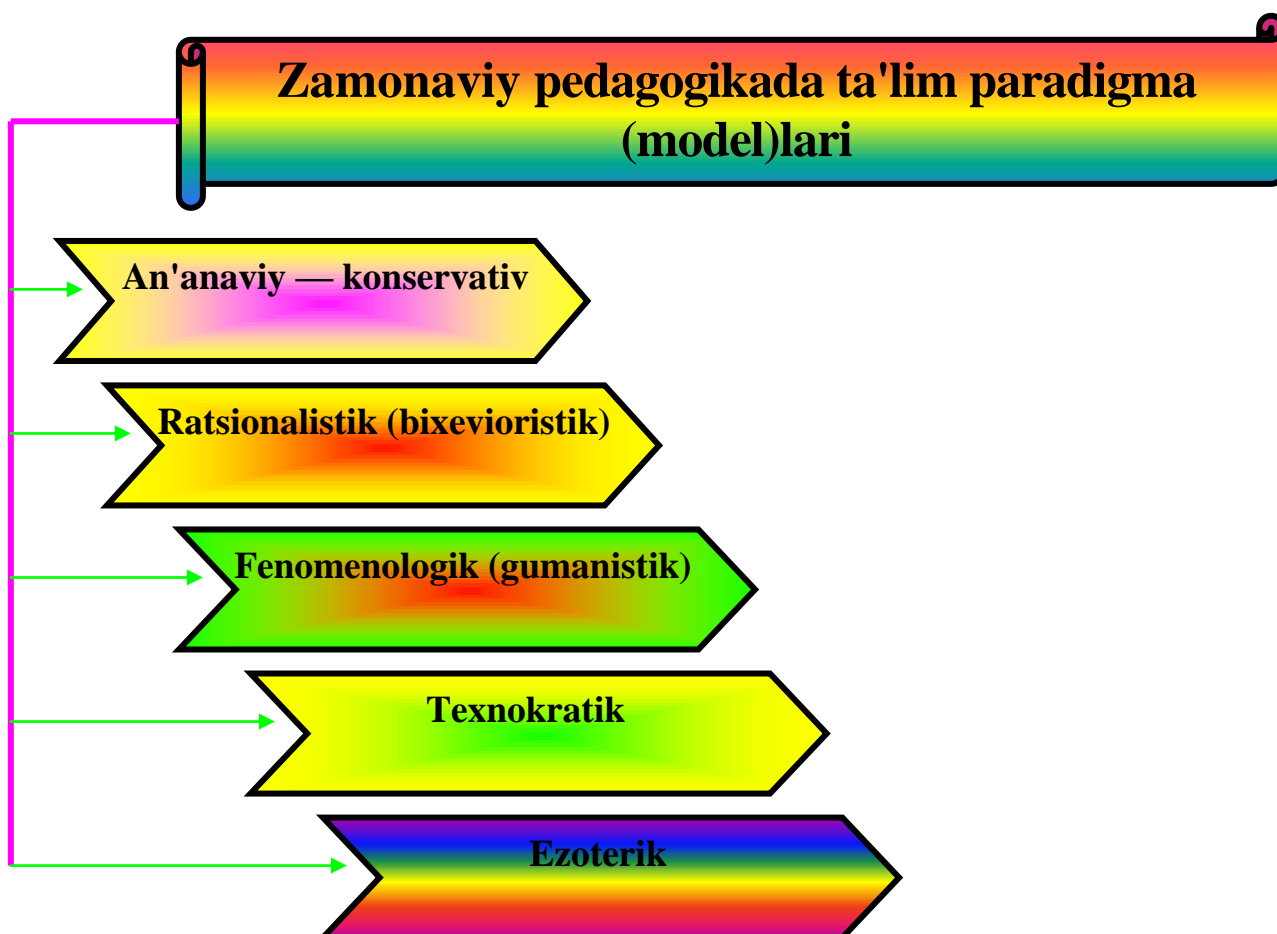
13. ta'limni boshqarish - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollari belgilash;

14. ta'lim tizimi — yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

Didaktik nazariya (konsepsiya)lar va ularning falsafiy asoslari.

Ta'lim jarayoni **psixologik-pedagogik konsepsiyalar** (ular aksariyat hollarda **didaktik tizimlar** ham deb ataladi) asosida tashkil etiladi.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma (model)lari. **Pedagogik paradigma** (yunoncha «**paradeigma**» — misol, namuna) — pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami bo'lib, u ta'limning konseptual modeli sifatida qo'llaniladi.

Ayni vaqtda quyidagi paradigmalar mavjud:

1. Bilim olishning an'anaviy paradigmasi (modeli) (J.Majo, L.Kro, J.Kapel va boshqalar)

Unga ko'ra ta'limning asosiy maqsadi — «**Bilim, qanchalik qiyin bo'lmasin bilim olish**». An'anaviy paradigma maktabning maqsadi yosh avlodga individual rivojlanishi hamda ijtimoiy tartibni saqlab qolishga yordam beruvchi madaniy meroslarning muhim elementlari — bilim, ko'nikma va malakalar, ilg'or g'oyalar va qadriyatlarni saqlab qolish hamda ularni yoshlarga yetkazish muhim ekanligini yoritadi. Bilim olish paradigmasining asosiy maqsadi: ta'lim olish, taraqqiyot va madaniyatning eng muhim elementlarini avlodlardan avlodga yetkazish.

2. Ratsionalistik (bixevioristik') paradigma (P.Blum, R.Gane, B.Skinner va boshqalar). Ratsionalistik paradigma diqqat markazida ta'lim mazmuni emas, balki o'quvchilar tomonidan turli bilimlarning o'zlashtirilishini ta'minlovchi samarali usullari yotadi. Ta'limning ratsionalistik modeli asosini B.Skinnerning ijtimoiy injeneriya bixevioristik (inglizcha *behavior* — xulqi) konsepsiyasi tashkil qiladi.

Maktabning maqsadi — o'quvchilarda g'arb madaniyati ijtimoiy qoidalari, talablari va ko'zlagan maqsadlariga mos keladigan moslashtiruvchi «**xulqiy repertuar**»ni shakllantirishdir. Shu bilan bir vaqtda, «**xulqi**» atamasi bilan «**insonga xos hamma ta'sirlanishlar — "ning fikrlari, sezgi va harakatlari**» ifodalanadi (R.Tayler).

Bunda ta'limning asosiy metodlari, o'rgatish, trening, test sinovlari, individual ta'lim, tuzatishlari bo'lib qoladi. Buning oqibatida, ta'limninggina emas, balki dars berishning ham ijodiy xarakterini aniqlash muammosi muhokama qilinmaydi.

P.Blum barcha o'quvchilar faqat o'zlashtiribgina qolmay, balki muvaffaqiyatli o'qishlari mumkin deb hisoblaydi. O'quvchining optimal qobiliyatlari ma'lum sharoitlarda, o'quvchiga ta'lim berish natijasi uning sur'ati bilan aniqlanadi. Olimning fikricha, ta'lim oluvchilarning 95 foizi ta'lim muddatlariga bo'lgan cheklashlar olib tashlanganda o'quv kursining butun mazmunini o'zlashtirib olishga qodirlar. Ana shu nuqtayi nazardan o'quvchilar tomonidan bilimlarning muvaffaqiyatli o'zlashtirishini ta'minlovchi metodika ishlab chiqiladi, uning mohiyati quyidagichadir:

1. Butun sinf yoki kurs uchun to'la o'zlashtirish etaloni, mezonini aniq belgilab olish asosida, o'qituvchi ta'lim yakunida erishilishi kerak bo'lgan aniq natijalarning ro'yxati va unga muvofiq keluvchi testlarni tuzadi.

2. O'quv birliklari, ya'ni, o'quv materiallarining yaxlit bo'limlari ko'rsatiladi, ularni o'zlashtirish natijalari aniqlanadi, yakuniy bahoga ta'sir ko'rsatmaydigan navbatdagi testlartuziladi. Bu testlarning vazifalari — tuzatish, korreksiyalashdan iborat.

3. To'la o'zlashtirishga yo'naltirilgan har bir o'quv kurs materiallarini o'zlashtirish darajasini baholash uchun test sinovlarini o'tkazish. Bu o'rinda har bir o'quvchiga baho va ta'lim maqsadlarining ahamiyatini tushuntirish muhim.

Predmetlarni bo'sh va o'rtacha o'zlashtiruvchi o'quvchilarning qobiliyatlarini jadal rivojlantirish P.Blum konsepsiyasining asosiy mazmunini tashkil etadi.

Turli mamlakatlarning (Avstriya, Belgiya, AQSH va boshqalar) ta'lim tizimlari tajribasi ratsionalistik (bixevioristik) paradigma g'oyalariga muvofiq ish ko'rilganda 70 % o'quvchilar yuqori natijalarni qayd etganliklarini ko'rsatadi.

Yuqorida qayd etilgan ta'lim yo'nalishlari o'zida insonparvarlik g'oyalarini ifoda etmagan, ular bola dunyoqarashining rivojlanishi, shaxsning rivojlanishida shaxslararo munosabatlarning muhim o'rin tutishini nazarda tutmaydi.

3. Gumanistik (fenomenologik) paradigмага ko'ra (A.Maslou, A.Kombs, K.Rodjers, L.S.Vigotskiy va boshqalar) ta'lim oluvchi erkin shaxs, ijtimoiy munosabatlar subyekti sifatida o'ziga xos rivojlanish imkoniyatlariga ega. Ular bolani rivojlantirish maqsadida uni shaxslararo munosabatlar jarayoniga yo'naltiradi. Ta'limning fenomenologik (**fenomen yunoncha «phainomenon» — hisoblangan, ya'ni, mashhur, alohida nodir odam**) modeli o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olib, ularning talab va qiziqishlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishni ko'zda tutadi. Uning vakillari o'quvchini nodir shaxs deb hisoblaydilar. Gumanistik paradigma doirasida faoliyat olib boruvchi har bir ta'lim tizimi ijodiy rivojlanadi va o'quvchi hamda o'qituvchining erkinligi va ijodkorligini yoqlaydi.

Gumanistik paradigma g'oyalari 1991-yildan keyin respublika uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etila boshlandi. Paradigmaning diqqat markazida o'quvchining barkamol rivojlanishi, uning intellektual ehtiyojlari, **«erkin fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash»** masalasining ijobiy hal etilishi yotadi. Ayni vaqtda, respublika ta'lim muassasalarida quyidagi g'oyalarga amal qilinmoqda: **«Demokratik jamiyatda bolalar, umuman har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar**

bolalar erkin fikrlashga o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar. ... Mustaqil fikrlash ham katta boylikdir».

Ezoterik paradigma (yunoncha «esoterikos» ichki, sirli, yashirin, faqatgina biluvchilar uchun mo'ljallangan insonning dunyo bilan o'zaro aloqalari yuksak darajalarini aks ettiradi). Modelning mohiyati haqiqat abadiy va o'zgarmas, doimiy ekanligini ta'kidlashdan iborat. Paradigma tarafdorlari haqiqatni bilib bo'lmasligi, unga faqatgina fahmlash asosida erishish mumkinligini ta'kidlaydilar. Pedagogik faoliyatning oliy maqsadi koinot bilan muloqot, o'quvchining tabiiy kuchlarini ozod etish va rivojlantirishdan iborat. Shu bilan birga, o'qituvchining himoyalash vazifasi muhimdir, u o'quvchining mavjud imkoniyatlarini uni ma'naviy, jismoniy, psixik jihatdan rivojlantirishga yo'naltiradi.

Ilmiy-texnik, **texnokratik paradigmanning** asosiy maqsadi amaliyotni takomillashtirish asosida ta'lim oluvchilarga «aniq» ilmiy bilimlarni berish va ularning o'zlashtirilishini ta'minlashdir. Bilim kuchdir, shu bois shaxs qimmatini uning o'rganish, bilim olish, imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shaxs muayyan (o'rtacha, standartlashtirilgan) bilim yoki mov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent, nashriyot-matbaa konserni, 1997, 9-bet xulq-atvor egasi bo'lsagina qadriyat sifatida e'tirof etiladi degan g'oya ushbu paradigmanning asosini tashkil etadi.

So'nggi yillarda **noinstitutsonal paradigma** rivojlana boshladi. U ta'limni ijtimoiy institutlar, ya'ni, maktab va oliy ta'lim muassasalaridan tashqarida tashkil etish g'oyasini ilgari suradi. Bu ta'lim «**tabiatda**» — Internet, «**ochiq maktablar**» - kompyuterlar vositasida ta'lim dasturlariga (**masofadan o'qitish**) muvofiq o'qitish samarali deya hisoblaydi.

Nazorat uchun savollar:

1. «Didaktika» tushunchasini ta'riflab bering.
2. Didaktikaning predmeti va obyekti nimalardan iborat?
3. Didaktikaning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. Didaktikaning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. Didaktik konsepsiyalardan qaysi lari bilan tanishsiz?
6. Rivojlantiruvchi konsepsiyaning mohiyati nimadan iborat?
7. Rivojlantiruvchi ta'limning asosiy tamoyillari qaysilar?
8. Muammoli ta'limning mohiyati nimadan iborat?
9. «Ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyatlari» tushunchasini siz qanday tushunasiz?
10. Zamonaviy didaktik tizimning o'ziga xos belgilari nimalardan iborat?
11. Pedagogik paradigma nima? Ta'limning asosiy paradigmalarini aytib bering.

G l o s s a r i y.

Didaktika (ta'lim nazariyasi) — (yunoncha «didaktikos» «o'rgatuvchi», «didasko» — «o'rganuvchi») — ta'limning nazariy jihatlari (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolari)ni o'rganuvchi fan.

Didaktika tamoyillari (lotin tilidan «principium» - har qanday nazariyaning asosiy, boshlang'ich, dastlabki holati) —ta'limni tashkil etishga qo'yilgan me'yoriy talablarni ifodalovchi, shuningdek, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi va qonuniyatlariga muvofiq uning dastlabki holatini belgilovchi qarashlari.

Didaktik tashhis maqsadi — o'quv jarayonining samaradorligini aniqlash, baholash va tahlil qilish.

Didaktik tizim (yunoncha «systema» — yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) — ma'lum mezonlari asosida ta'lim jarayonining yaxlit holatini belgilash, ajratib ko'rsatish.

Didaktik o'yin — o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi.

Kategoriya — fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Bilim - shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma — olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi.

Malaka - ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A. Karimov Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.1998 y.
2. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
3. Munavvarov A.K. " Pedagogika " T., "O'qituvchi " 1996
4. S.P. Baranov T., O'qituvchi 1996.
5. Iilina T.A. « Pedagogika» M., 1985.
6. Tursunov I. Nishonaliev U. Pedagogika ko'rsi. T., 1996.
7. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “ Pedagogika nazariyasi va amaliyoti ” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010 .

5 – Mavzu : Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

1	Mavzu	Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarga ta'lim jarayoni mohiyati, ta'lim qonuniyatlari va tamoyillari hamda ularning ta'lim jarayondagi o'rnini haqida tushunchalar berish. Suhbat – munozara asosida tarqatma materiallar yordamida talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	<p>Ta'lim jarayoni mohiyati, ta'lim jarayoning yagona tizim sifatida tasnifi. O'qitish va o'qish jarayonlari tavsifi, ularning ta'lim jarayonidagi o'zaro aloqasi. Sharq (al-Forobiy, Beruniy, Ibn Sino) va G'arb mutafakkirlarining gneseologik g'oyalari (qarashlari) ta'lim jarayonining asosi sifatida. Ta'lim jarayonida o'zaro aloqa va bolalarning rivojlanishi. O'qitishning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarining birligi. O'quvchi-yoshlarning o'quv faoliyati va uning to'zishi. Tarbiyalanuvchilarning reproduktiv va ijodiy bilish faoliyati. Bilimlarni o'zlashtirish, malaka va ko'nikmalar jarayoni hamda shaxsning rivojlanishi. Ta'lim jarayonini tashkil qilishda tarbiyachilar yo'l qo'yadigan xatolar va ularning oldini olish.</p> <p>Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillari. Ularning psixologik va fiziologik asoslovi. Sharq mutafakkirlari ta'lim tamoyillari haqida.</p>	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p>Dars turi: Ma'ruza Metod: Ma'ruza, tushuntirish, . “Paqamlar” Dars shakli: Ma'ruza ommaviy yakka Vosita: Ma'ruza matni, tarqatma materiallar, ko'rgazmasi mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik test, chizma jadval, bo'r, qurollar. Usul: Og'zaki bayon qilish. Nazorat: Savol – javoblar, ko'zatish . Baholash: Rag'batlantirish reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Mavzu yuzasidan muammoli savol , masala va vaiyatlarni o'quv birligiga muvofiq ravishda taqdim etadi va qal etish jarayonini boshqaradi, talabalarda qiziqishni uyg'otadi. Mustaqil fikrlashni va faollikni shakllantiradi.	Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish,	Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish

	buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	ko'nikmasiga ega bo'lish
--	---	--------------------------

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

1-Mavzu: Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. O'quv mashg'uloti ga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Paqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarini shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Paqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3" Paqamlar" metodi bo'yicha 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar.

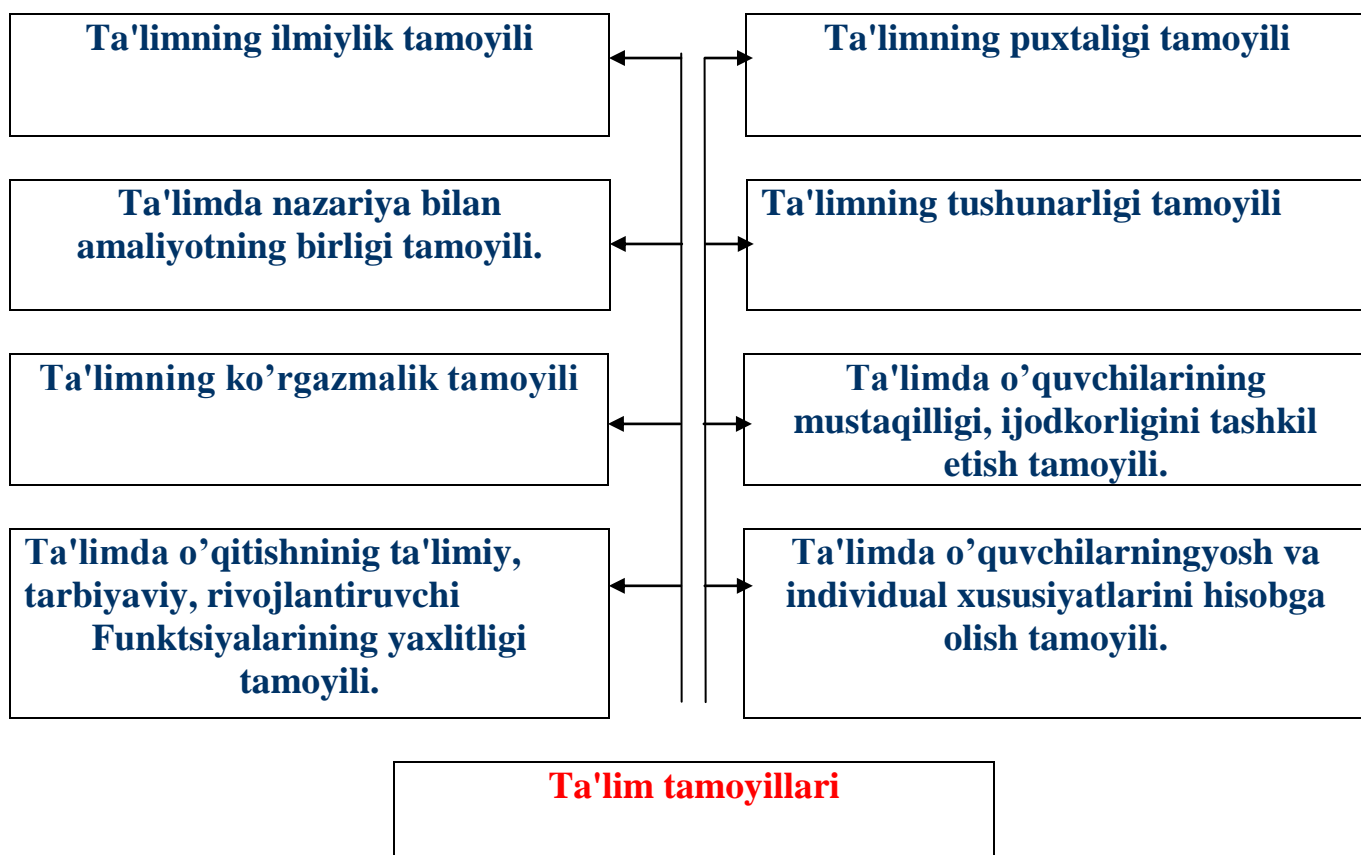
<p>2- босқич. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>
<p>3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

5 – Mavzu : Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

Reja:

1. Ta'limning ilmiy, tizimli va izchil bo'lish qoidasi.
2. Ta'lim va tarbiyaning birligi va nazariyaning amaliyot bilan bog'lab o'qitish qoidasi.
3. Ta'limda ko'rsatmalilik va ta'limning o'quvchilarga mos bo'lish qoidalari
4. Ta'lim qonuniyatlari tarbiyaning ajralmas qismi ekanligi.
5. Shark va G'arb olimlari ta'lim printsiplari (Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Komenskiy).

Ta'lim tamoyillari - Ta'lim shakllari metodlari, usullari, vositalari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining faoliyat mazmuniga qo'yiladigan talablarni anglatuvchi dastlabki qoidalar tushuniladi.

Ta'limni **mazmunli va tashkiliy-netodik tamoyillaridan** tashkil topgan tizim sifatida e'tirof etish mumkin:

I. Ta'limning mazmunli tamoyillari. Ular ta'lim mazmunini tanlash bilan bog'liq bo'lgan qonuniyatlarni aks ettiradi va quyidagi g'oyalarni ifodalaydi:

- fuqarolik;
- ilmiyligi;
- tarbiyalovchi ta'lim;
- fundamentalligi va amaliy yo'nalganligi (ta'limning hayot bilan, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi);
- tabiat bilan uyg'unligi;
- madaniyat bilan uyg'unligi;
- insonparvarligi.

Fuqarolik tamoyili. Unga ko'ra ta'lim mazmunini, shaxsning subyektivligini rivojlantirish, lining ma'naviyligi va ijtimoiy yutukligiga yo'naltirishda namoyon bo'lishi kerak. U ta'lim mazmunini insonparvarlashtirishni nazarda tutadi va fuqarolikni anglash, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va siyosiy tuzilishi haqidagi tasavvurlar tizimi, o'zbek xalqi madaniyati psixologik xususiyatlari, lining mentalitet xususiyatlari, milliy siyosati va madaniyati kabi dolzarb masalalar haqidagi tasavvurlarining shakllanishi bilan bog'liq.

Ta'limning ilmiyligi tamoyili ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Bu tamoyil ta'lim vaqtida va o'qishdan tashqari vaqtda amalga oshiriladigan ta'lim mazmuni o'quvchilarni obyektiv ilmiy dalillar, hodisalar, qonunlar, zamonaviy yutuqlar va rivojlanish istiqbollarini ochib berishga yaqinlashtirib, u yoki bu sohaning asosiy nazariya yoki konsepsiyalari bilan tanishtirishga yo'naltirilgan bo'lishini talab etadi.

Ta'limning tarbiyalovchilik tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta'lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ta'lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, o'quvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog'liq.

Ta'limning fundamentalligi va amaliy yo'nalganligi tamoyili umumiy o'rta ta'lim maktablaridayoq o'quvchilar chuqur nazariy va amaliy tayyorgarlikdan o'tadilar. Mazkurholat an'anaviy didaktikada **ta'limning hayot bilan, nazarivaning amaliyot bilan bog'liqligi** kabi ifoda etiladi.

O'qishda fundamentallik bilimlarning ilmiyligi, to'la va chuqur bo'lishini ko'zda tutadi. U odamdan yuksak intellektual salohiyat, fikrlash layoqatining tadqiqotchilik ko'rinishda bo'lishi, bilimlarini doimiy ravishda to'ldirib borish istagi va ma'naviyatini talab etuvchi zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotga asoslangan. Fundamental bilimlar aniq bilimlarga qaraganda sekin eskiradi, shuningdek, inson va xotirasiga emas, ko'proq uning fikrlash layoqatiga bog'liq bo'ladi. Ta'limning fundamentalligi bilimlar mazmunining muntazamligi, nazariy va amaliy jihatdan o'zaro nisbatda bo'lishni talab etadi.

Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamoyili. Ya.A.Komenskiy o'zining tabiatga uyg'un bo'lish g'oyasini ifoda etib, tabiatda hayot bahordan boshlangani kabi ta'lim olish jarayoni uchun eng qulay davr bolalik ekanligini ta'kidlaydi. Ertalabki soatlar mashg'ulotlarni bajarish uchun juda qulay hisoblanadi. O'quvchilarga ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Demak, tabiat bilan uyg'unlik g'oyasi asta-sekinlik, ketma-ketlik va mustaqil faoliyat kabi ta'lim tamoyilining asosi hisoblanadi.

O'zbek pedagogi Abdulla Avloniy ham (1878—1934-yillar) ta'lim va tarbiyani yo'lga qo'yishda tabiatga uyg'un bo'lish g'oyasining davomchisi bo'lgan. O'zining «Turkiy guliston yohud axloq» nomli asarida bola shaxsining tabiiy mukammalligiga ishonch bildiradi. A.Avloniy bola tabiatan go'zallik va mehribonlik bilan uyg'unlikda tug'iladi deb yozadi. Allomaning fikricha, ta'lim va tarbiyaning vazifasi bola shaxsining rivojlanishi uchun yordam beruvchi sharoitlarni yaratishdan iborat.

Abdulla Avloniy bolani milliy madaniyat, vatanga muhabbat asosida tarbiyalash g'oyasining tarafdori bo'lgan, bu xususida allomaning asarlarida quyidagi fikrlar o'z ifodasini topgan: «... odam tug'ilgan va o'sib ulg'aygan shaharni va shu shahar joylashgan mamlakatni bu odamning Vatani deb aytadilar. Biz turkistonliklar o'zimizning quyoshli diyorimizni jonimizdan ham ortiq yaxshi

ko'rishimiz kabi arablar o'z Arabistonini, ... eskimoslar esa o'zlarining Shimolini yaxshi ko'radilar» deb yozadi. A.Avloniyning fikricha, xalqparvarlikka asoslangan ta'lim va tarbiya yoshlarga vatanparvarlik namunalari ko'rsatishga undashi kerak.

Ta'limda insonparvarlik tamoyilini bolaning shaxs sifatidagi qadr-qimmatini, uning erkinligi hamda baxtli hayot kechirishini ta'minlash, uni rivojlantirishi, ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi, unga hayotda o'z o'rnini topishda yordam ko'rsatishi va hokazolarni nazarda tutadi.

«**Insonparvarlik**» va «**odamiylik**» so'zlari yunoncha *humanus* «**odamiylik**» bir so'zdan kelib chiqqan. Insonparvarlik, odamiylik ma'naviy-axloqiy tushunchalardir. Insonparvarlik g'oyasi antik davr faylasuflari (Suqrot, Aflotun, Arastu va boshqalar) qarashlarida ilk bor ko'zga tashlanadi. Markaziy Osiyoda insonparvarlik g'oyalari Sharq Uyg'onish davrida keng rivojlandi. Abu Nasr Forobiyning fikricha, bolani eng avval o'qimishli, saxovatli inson qilib tarbiyalash kerak, zero, salbiy nuqsonlar bolalikdan paydo bo'ladi. Shu bois oilada tarbiyani yo'lga qo'yishda xato qilmaslik zarur.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy, demokratik jamiyat barpo etilayotgan mavjud sharoitda uzluksiz ta'lim tizimi oldida barkamol, hartomonlama rivojlangan, erkin, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. Mazkur vazifa ta'lim va tarbiya jarayonida bolalarga nisbatan insonparvarlik munosabatida bo'lish orqali ijobiy hal etiladi. Bolalarga nisbatan insonparvarlik munosabatida bo'lish ularning taqdiri haqida qayg'urish, Lining qobiliyatini ko'ra olish, unga ishonish, sliuningdek, bolaning xatoga yo'l qo'yish, shaxsiy nuqtayi nazarga ega bo'lish huquqini qadrlashni nazarda tutadi.

Ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillari. Ta'limni tashkil etish metodikasi ta'lim mazmunini shakllantirish kabi erkin tanlanishi mumkin emas. Bu borada muayyan ijtimoiy, psixologik va pedagogik talablarni inobatga olish zarur. Bunday talablar **ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillari** deb yuritiluvchi tamoyillar mazmunida o'z ifodasini topgan:

- ta'limning izchilligi, tizimlilik, ketma-ketligi;**
- ta'limda onglilik va ijodiy faollik;**
- ta'limda ko'rgazmalilik;**
- ta'limning samaradorligi va ishonchliligi (mustahkamligi);**
- ta'limning tushunarlilik;**
- guruhli va individual ta'lim birligi;**
- ta'limning o'quvchilar yoshi va individual xususiyatlariga mos kelishi;**
- oqilona talabchanlik bilan bola shaxsini hurmat qilishning muvofiqliligi;**
- pedagogik hamkorlik.**

Ta'limning izchilligi, tizimlilik, ketma-ketligi tamoyili bilish bosqichlarining obyektivligini anglatadi.

Izchillik ta'lim mazmuni, lining shakli va usullari, o'quv jarayoni ishtirokchilari bo'lgan subyektlarning o'zaro munosabatlariga taalluqli. U alohida partsial (yunoncha *partialis* — qisman) va xususiy o'quv vaziyatlari, predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik, aloqadorlik qonuniyatlarini asta-sekin o'zlashtirish asosida ularni yagona yaxlit o'quv jarayoniga birlashtirishga imkon beradi.

Izchillik ta'lim jarayonining ma'lum tizim va ketma-ketlik asosida bo'lishini nazarda tutadi, zero, murakkab masalalarni oddiy masalalarni o'rganmay turib hal etib bo'lmaydi.

Muntazamlilik va ketma-ketlik u yoki bu o'quv materialini o'zlashtirish sur'ati, Lining elementlari o'rtasidagi o'zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta'limning muntazamliligi va ketma-ketligi ma'lum fanlar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o'rtasidagi qarama-qarshilikni hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog'liqlikni ta'minlash evaziga namoyon bo'ladi.

Onglilik va ijodiy faollik tamoyili. Uning asosini fanni o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'luvchi qoidalar majmuini shakllantirish tashkil etadi. Bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish quyidagi omil va shartlarga bog'liq: ta'lim motivlari, o'quvchilarning faollik darajasi, o'quv-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi, o'qituvchi tomonidan qo'llanuvchi ta'lim metodlari va vositalarining samaradorligi va boshqalar. O'quvchilarning faolliklari reproduktiv va ijodiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Mazkur tamoyil o'quvchilarning tashabbuskorliklari va mustaqil faoliyatlarini nazarda tutadi.

Ko'rgazmalilik tamoyili ta'lim jarayonini tashkil etish asosida yotuvchi muhim qoidalardan biri hisoblanadi. Ya.A.Komenskiy uni didaktikaning «oltin qoidasi» deb atagan. Unga binoan ta'limda inson sezgi organlaridan foydalanish kerak. «Agarda biz o'quvchilarda haqiqiy va aniq bilimlar paydo qilishni istasak, unda biz umuman hamma narsaga shaxsiy kuzatish va sezib ko'rish bilan ta'limga intilishimiz kerak» — deb ta'kidlaydi u — agarda qandaydir predmetni baravariga bir necha sezgi organlari bilan qabul qilish mumkin bo'lsa, mayli ular baravariga bir necha sezgilari bilan o'rganilsin.

Tajribalar asosida o'rganilayotgan narsani namoyish etish va jarayon mohiyatini hikoya qilib berish o'zlashtirish darajasini birmuncha oshiradi. Xususan, axborotlarni eshitib qabul qilish samarasi 15 foiz, ko'rib qabul qilish esa — 25 foizni tashkil etadi. Ta'lim jarayonida, ularni bir vaqtda ishtirok etishi natijasida ma'lumotlarni qabul qilish samaradorligi 65 foizgacha ortadi. Ko'rgazmalilikdan o'quv jarayoni barcha bosqichlarida foydalanish mumkin: yangi materialni o'zlashtirish, uni mustahkamlash, mashqlarni tashkil qilish hamda o'quvchilarning dastur materiallarini o'zlashtirishlarini tekshirish va baholashda.

Ta'limning samaradorligi va ishonchliligi tamoyili. An'anaviy didaktikada u **mustahkamlik tamoyili** kabi ifoda etiladi. Agarda o'qitish jarayoni ta'lim maqsadlariga erishishni ta'minlamasa, u holda ushbu jarayonni tashkil etish zaruriyati yuzaga kelmaydi. Shu bois ta'lim samarali, shuningdek, rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Ta'limning ishonchliligi va mustahkamligini ta'minlash uchun o'quvchilar o'qish jarayonida o'quv-o'rganish harakatlarining quyidagi to'la siklini o'zlashtira olishlari zarur: o'rganilayotgan materiallarni dastlabki qabul qilish, uni chuqurroq anglab vetish, eslab qolish, o'zlashtirilgan bilimlarini qo'llash bo'yicha ma'lum faolivatni amalga oshirish. ularni takrorlash va tizimlashtirish.

Ta'limning chuqurligi va mustahkamligi talabi didaktikada an'anaviy hisoblanadi va u yuzakilikka qarama-qarshi qo'yiladi. Chuqur, mustahkam bilimning **asosiy belgisi** eng fundamental g'oyalari, qoidalar, tushunchalar, kategoriyalarni tushunish, chuqur o'zlashtirish, o'rganilayotgan materiallar mazmunini puxta anglashdan iborat.

Ta'limning tushunarligi tamoyili o'quvchilarning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish, jismoniy va psixik sog'lig'iga yomon ta'sir etuvchi intellektual va emotsional qiyinchiliklardan voz kechishni talab etadi. **Ta'limning tushunarli bo'lishi** o'quvchilarning yoshi, bilish imkoniyatlarini hisobga olib o'qishning mazmunini to'g'ri aniqlash demakdir, ya'ni, har bir o'quv fani bo'yicha o'quvchilar egallab olishi zarur bo'lgan bilim, amaliy ko'nikma va malakalari hajmini to'g'ri aniqlashdir. Bu tamoyil o'quv jarayonini o'quvchilarda qiyinchiliklarni yengish istagini hosil qiluvchi va shaxsiy muvaffaqiyatlarining natijalaridan quvonish tuyg'usini yuzaga keltirishga yo'naltirilganligini ifodalaydi. Bu bolalarda ko'zga tashlanuvchi qattiq hayajonlanish, shuningdek, o'quv masalalarini yechishdagi ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi.

Guruhli va individual ta'limning birligi tamoyili shaxsning, bir tomondan atrofdegilar bilan munosabatda bo'lish, ijtimoiy aloqalarni yo'lga qo'yishga intilishi, ikkinchi tomondan esa, yakka holda ta'lim olishga bo'lgan xohishini aks ettirishga xizmat qiladi. Muomala faoliyatning alohida turi bo'lib, uni tashkil etish jarayonida boshqalar haqidagi tasavvur va tushunchalar yuzaga keladi. Atrofdegilar bilan munosabatni yo'lga qo'yish o'zaro aloqalarning hosil bo'lishi va rivojlanishini, alohida bo'lish esa shaxsning ijtimoiylashuvi hamda rivojlanishini ta'minlaydi.

An'anaviy ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra guruhli hisoblanadi, zero, u 30-40 nafar o'quvchilardan iborat o'quv guruh (yoki sinf)larida tashkil etiladi. 100-200 nafar talabalardan iborat kurslarda esa ta'limga sarflanadigan harakatlarni kamaytirish maqsadida ma'ruzalar o'qish tashkil etiladi. Guruhli ta'lim munozara, muzokara tashkil etish uchun qulay sharoitga ega bo'lib, o'quv masalalarini yechishning eng samarali yo'llarini birgalikda izlashni ta'minlaydi, o'zaro yordam ko'rsatish uchun sharoit yaratadi, o'quvchilarning mas'uliyat hissini oshiradi. O'quv muvassasalarida guruhli ta'limni tashkil etish jamoani shakllantirishning asosiy shakli sanaladi.

Ta'limning o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlariga mos kelishi tamoyili o'quvchilarning yoshiga ko'ra va individual yondashuvni anglatadi.

Yoshiga muvofiq yondashish o'quvchilarning psixik xususiyatlari, shaxsiy rivojlanganlik darajasi, ma'naviy-axloqiy sifatleri, ijtimoiy yetukligini baholay olishni nazarda tutadi. Agarda qo'yilayotgan talablar yoki ta'limning tashkiliy tuzilishi o'quvchilarning yoshi imkoniyatlaridan ortda qolsa yoki ilgarilab ketsa, o'quv faoliyatining samarasi pasayadi. Individual yondashish o'quvchilarning murakkab ichki dunyosini o'rganish, yuzaga kelgan munosabatlar tizimini tahlil qilish va shaxs shakllanishi sodir bo'ladigan ko'p turdagi sharoitlarni aniqlashni talab etadi.

Oqilona talabchanlik bilan bola shaxsini hurmat qilishning birgaligi tamoyili pedagog tarbiyalanuvchini shaxs sifatida hurmat qilishi zarur. Oqilona talabchanlik maqsadga muvofiq bo'lsa, ta'lim-tarbiya jarayoni, shaxsning to'liq va

barkamol rivojlanishini ta'minlay olsa samarasi ancha yuqori bo'ladi. O'quvchilarga nisbatan talabchanlik ularni tartibli, intizomli bo'lish, burchlarni o'z vaqtida bajarish ko'nikmalariga ega bo'lishlarini ta'minlashi lozim. Shaxsga hurmat insondagi ijobiy xislatlarga tayanishni ko'zda tutadi.

Hamkorlik tamoyili ta'lim jarayonida shaxsning ustuvor mavqeini ta'minlash, uning o'z-o'zini anglashini anglatadi. Bu tamoyil o'zaro munosabatlar jarayonida subyektlar o'rtasidagi aloqalarning dialog shakli, shaxslararo munosabatlar mazmunida esa empatiya (**yunoncha «empathia» — birgalikda tashvishlanish, ya'ni, boshqa odamning tashvishlarini tushunish**)ning ustunligiga erishishni talab etadi.

Nazorat uchun savollar:

1. «Ta'lim» tushunchasiga ta'rif bering.
2. Ta'lim (didaktik jarayon) jarayonining alohida xususiyati nimalardan iborat? V.P.Bespalko formula misolida ifodalang.
3. Ta'lim jarayoni tuiilmasi va vazifalarining mohiyatini yoritib bering.
4. O'quvchilar tomonidan bilimlarning egallanishini ta'minlovchi jarayonining asosiy bosqichlari nimalardan iborat?
5. Ta'limning asosiy didaktik qonuniyatlarini ifoda etib bering dP.Podlasiy bo'yicha).
6. Ta'lim tamoyili nimani anglatadi ? Misollar keltiring.
7. Sharq Uyg'onish davri allomalari — Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino) ilgari surgan ta'limiy qoida va tamoyillarni tariflab bering.

Ta'lim qoidalari - umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan o'qish va o'qitish jarayonlarining yo'nalishi, o'quvchilar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, bilim va malakalar hosil qilishining asosiy qonun va qoidalarining yig'indisiga aytiladi.

Qonuniyat – bu barqaror, zaruriy, u yoki bu xodisalar va jarayonlar o'rtasidagi mutanosiblik va muhim aloqa.

Ta'lim qonuniyatlari

Ta'lim jarayoni bola shaxsini xar tomonlama rivojlantirish, ularda ijodiy qobiliyatlar tarkib toptirish bilan bog'liqligi.

Ta'lim jarayoni samaradorligi o'qituvchining mahoratiga va bolalarning bilish imkoniyatlariga bog'liqligi

**Ta'lim o'zi amal qiladigan shart –
sharoitga bog'liqligi.**

**O'qituvchi va o'quvchi faoliyatining
uzviy bog'liqligi.**

Talim jarayoni qonuniyatlariga ko'ra ta'lim tamoyillari, vositalari, metodlari, tashkiliy shakllari tanlanadi, malumot mazmuni ishlab chiqiladi, ma'lumot mazmunini ifodalash yo'llari aniqlanadi.

G l o s s a r i y.

Qonuniyat - barqaror zaruriy u yoki bu xodisalar va jarayonlar o'rtasidagi mutanosiblik va muhim aloqa.

Ta'lim tamoyillari - umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan o'qish va o'qitish jarayonlarni yo'nalishi o'quvchilar tomonidan amaliy bilimlarining o'zlashtirishini bilim va masalalar xosil qilishning asosiy qonun va qoidalarining yig'indisiga aytiladi.

Ilmiy bilim - voqeilikning xaqqoniy inikosiizchilik oldindan o'zlashtirishgan bilim va masala xosil qilish, ertangi o'rganiladigan zamin yaratish.

Izchillik – oldindan o'zlashtirilgan bilim, va malaka zaminida yangi bilim, ko'nikma va malaka xosil qilib, ertangi o'rganadiganiga zamin yaratish.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
2. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev “ Pedagogika kursi ”.T. “o'qituvchi”1997.
3. A.K.Munavvarov “Pedagogika”. T. “O'qituvchi”. 1996.
4. “O'zbek pedagogikasi antologiyasi”.T. “O'qituvchi”.1995.
5. R.Mavlonova, N.Voxidova, N.Raxmonqulova “Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010 .

6 – mavzu : Ta'lim mazmuni va mohiyati

1	Mavzu	Ta'lim mazmuni va mohiyati	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarda ta'lim mazmuni, mohiyati, DTS, o'quv rejasi, o'quv dasturi, hamda darsliklarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va ta'lim mazmunini to'g'ri tashkil etish yo'llari haqidagi tushunchalarni shakllantirish suhbat – munozara orqali tarqatmali materiallar asosida mavzuning qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Ta'lim – tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usuli ekanligi.. Ta'lim o'quvchilar bilan muloqotga kirishish jarayoni. Ta'lim mazmuni : DTS, o'quv rejasi, o'quv dasturlar va darsliklar hamda ularning tavsifi ta'lim jarayonida ta'lim mazmunini to'g'ri tashkil etish yo'llari.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalari	<p>Dars turi: Ma'ruza</p> <p>Metod: Ma'ruza, tushuntirish, suhbat munozara, “Klaster”.</p> <p>Dars shakli: Ma'ruza, guruh va jamoada ishlash</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r.</p> <p>Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p>Nazorat: Kuzatish, savol – javob (Bilish, so'rash usuli)</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish va reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi	Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab g'olish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Ma'ruza matnini yangi manbalar bilan bolytib, o'tilgan mavzuni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash	Mavzuni yanada mukammal o'rganish maqsadida mavzuga doir savol – javoblar tuzish, testlar tuzish, krasdvortlar tayyorlash.

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

6-Mavzu: Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Paqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Paqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "Paqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)	1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali	1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar

6 – mavzu : Ta'lim mazmuni va mohiyati

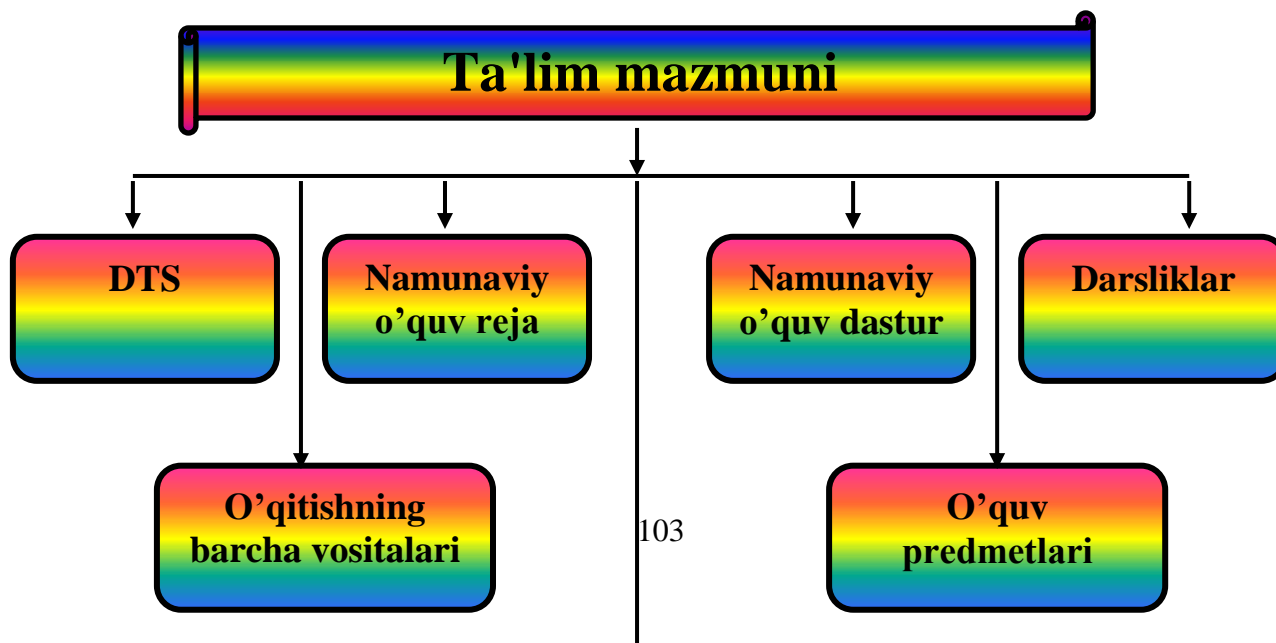
Reja:

1. Ta'lim mazmuni va o'quv rejalari.
2. O'quv dasturlari va darsliklar.

Ta'limning mazmuni uning maqsadidan kelib chiqadi. **Ta'limning mazmuni** deganda, o'quvchilarning o'qish jarayonida egallab olishi lozim bo'lgan hamda tizimga solingan bilim, malaka va ko'nikmalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi. Ta'lim mazmuni o'quv rejasida, dasturi va darsliklarda ifodalangan.

Ta'limning mazmuni

Hozirgi zamon maktablarida ta'limning mazmuni umuminsoniy fazilatlariga ega bo'lgan iymonli, e'tiqodli yoshlarni tarbiyalab voyaga etishtirishdan iborat.

O'quv qo'llanmalar

O'quv rejasi – davlat xujjatidir o'quv rejasi–barcha umum ta'lim maktablarida so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat xujjatidir. Unda sinflar bo'yicha o'rganilishi lozim bo'lgan o'quv fanlari va o'sha fanlar uchun ajratilgan o'quv soatlari ko'rsatilgan bo'ladi. Maktabning yagona o'quv rejasi xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. O'quv rejasi deb, o'qitiladigan fanlar, o'qitish uchun ajratilgan soatlar va o'quv yilining to'zilishini belgilab beruvchi davlat xujjatiga aytiladi.

O'quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asoslanadi:

- 1. O'quv rejasi o'quv** – tarbiya ishining maqsad va vazifalariga asoslanadi. **Maqsad** – ilmiy bilimlar berish, olgan bilimlarini xayotda qo'llay olishga o'rgatishdir.
- 2.** Maktablarning birligi o'z qoidalariga asoslanadi. (Ya'ni: boshlang'ich maktab – I – IV sinflar, to'liqsiz maktab – V – IX sinflarga, umumiy ta'lim maktabining X - XI sinflarining o'zaro bog'liqligi.)
- 3.** To'liqsiz va o'rta maktablarda o'quvchilarga bir butun tugal bilim beriladi.
- 4.** O'quv rejasiga kiritilgan fanlarning xajmi qaysi sinfda o'qitilishi, ajratilgan soati, bolalarning yosh va bilim saviyasiga qarab beriladi. Fanning xajmi, og'ir-engilligi, didaktik ahamiyati ham e'tiborga olinadi.

O'quv dasturi - muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtni muhim bilimlarni o'rganilishi bo'yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

Dasturda o'quv materialining ta'limning har bir yili va har bir sinf, kurs bo'yicha taqsimlanishi tuzilishi asoslab berilgan. Dasturda ko'rsatilgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'quvchilar tomonidan to'la o'zlashtirilishi o'qitish jarayoni muvaffaqiyatli va samaraliligi mezonlaridan biri hisoblanadi.

O'quv dasturlari **namunaviy ishchi va mualliflik** bo'lishi mumkin.

Namunaviy o'quv dasturi u yoki bu ta'lim sohasiga nisbatan davlat ta'lim standartlari talablari asosida ishlab chiqiladi. O'quv dasturlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

- **ushbu fanni o'rganish maqsadlari, o'quvchilarning bilim va malakalariga asosiy talablar, o'qitish tavsiya etiladigan shakl va metodlari haqidagi**

- tushuntirish xati;**
- **o'rganilayotgan materialning ternatik mazmuni;**
- **kursning alohida savollarini o'rganishga o'qituvchi sarflaydigan taxminiy soatlari hajmi;**
- **dunyoqarashni shakllantiruvchi asosiy savollari ro'yxati;**
- **fanlararo va kurslararo bog'liqlikni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar;**
- **o'quv uskunalari va ko'rgazmali qo'llanmalar ro'yxati;**
- **tavsiya etiladigan adabiyotlar.**

Namunaviy o'quv dasturlari Xalq ta'limi hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tomonidan tasdiqlanadi, tavsiyanoma xususiyatiga ega bo'ladi. Namunaviy dastur asosida maktab, akademik litsey pedagogik kengashi tomonidan **ishchi o'quv dasturlari** ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Namunaviy dasturdan farqli ravishda ishchi dasturda regional komponenti ta'riflanadi, o'quv jarayonini metodik, informatsion, texnik ta'minlash imkoniyati, o'quvchilarning tayyorgarligi darajasi hisobga olinadi.

O'quv dasturi kuyidagi bir qator qoidalarga amal qilgan holda to'ziladi.

1. Dasturning qat'iyligi. O'quv dasturlari jamiyatimiz taraqqiyotining xar bir bosqichida fan, texnika, ishlab chiqarish hamda ijtimoiy munosabatlar sohasida erishilgan darajani aks ettirishi lozim.
2. O'quv dasturida ilmiylik qoidasi. Dasturga borliqni aniq, xaqqoniy aks ettirgan, ilmiy jixatdan tekshirilgan ishonchli materiallar kiritiladi.
3. O'quv materiallari mazmunini to'g'ri tanlash. Fan materiallarini tanlashda unda isbotlar, misollar, mantiqiy umumlashma va xulosalarning to'g'ri uyg'unlashuviga aloxida e'tibor beriladi.
4. Nazariyaning amaliyot bilan birligi qoidasi. O'quv dasturida nazariyaning amaliyot bilan birligi qoidasi, birinchi navbatda, eng avvalo, ilmiy bilimlarning turmushda, ishlab chiqarish amaliyotida tutgan o'rni ko'rsatib beriladi.
5. O'quv dasturlarida tarixiylik qoidasi. O'quv dasturlari tarixiylik qoidasiga asoslangan xolda to'ziladi.
6. Dastur ikki usul bilan: ketma–ket (muntazam) va kontsentrik (markazlashgan) tarzda joylashtirilishi mumkin.

Darslik O'quv jarayonining zarur qismidir. Ko'p vaqtlardan beri u o'qitishning eng muxim vositasi xisoblanadi.

Darslik– O'quvchilarning ikkinchi “muallimi”. Chunki u, avvalo, O'quvchi uchun zarur ko'llanmadir.

Xar bir O'quv fanining mazmuni darslikda batafsil yoritiladi. Darslik tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofik ravishda bayon qiluvchi kitobdir.

Darsliklar bilan bir katorida, ayrim O'quv fanlari yuzasidan O'quv qo'llanmalari ham to'ziladi.

Davlat ta'lim standard. Ta'lim mazmunining rivojlanishida ko'zga tashlanayotgan zamonaviy tendensiyalaridan biri uni **standartlashtirish** (davlat miqyosida yagona qoidalarva talablar o'rnatilishi) hisoblanadi. Standartlashtirishda quyidagi ikki omil muhim ahamiyatga ega:

- 1) turli ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarning umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar bilimlar hajmining bir xillik darajasini ta'minlovchi mamlakatda yagona pedagogik muhitni yaratish zarurligi;
- 2) O'zbekistonning jahon hamjamiyati tizimiga kirishi natijasida xalqaro ta'lim amaliyotida umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmunini rivojlanishi tendensiyalarining hisobga olinishi.

Davlat ta'lim standard:

- 1) ta'lim olish shaklidan qat'iy nazar bitiruvchilar erishishlari kerak bo'lgan ta'lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat;
- 2) o'quv fani bo'yicha yakuniy ta'limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat;
- 3) ta'lim dasturlari mazmunining minimumi, o'quvchilar tomonidan bajariladigan o'quv ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo'yiluvchi talablarni belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni bilan bir qatorda ta'lim standard asosiy me'yoriy hujjat hisoblanadi. «Standart» ingliz tilidan tarjima qilinganda «me'yor», «namuna», «andoza», «model» ma'nolarini anglatadi. Standart yordamida, respublika miqyosidagi turli ta'lim muassasalarida ta'limning barqarorlik darajasini ta'minlashga erishiladi, o'quv ishlari nonnativlari moslashtiriladi, o'quvchilarning bilimlarini baholash mezonlari ishlab chiqiladi. O'quvchi davlat tomonidan belgilangan ta'lim standarti bilan cheklanishi mumkin, yoki bilimlarni yanada chuqurroq egallab olish maqsadida mustaqil shug'ullanish imkoniyatiga ega. Lining uchun qiyin bo'lgan yoki qiziqarli bo'lmagan fanni o'rganishda o'quvchiga standartga kiritilgan normativ minimum bilan cheklanish imkoniyati beriladi.

Ushbu holatda, o'quvchi o'ziga mos keladigan ta'lim yo'lini anglagan holda va mustaqil tanlab, o'z qiziqishlari, istagi, qobiliyatlari va intilishlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shakli va mazmuni bo'yicha tushunarli ifoda etilgan standart talablari oldindan o'quvchilarga va ularning ota-onalariga yetkaziladi.

Ta'limni standallashtirish dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, mukammal ravishda o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish, ta'limning ma'lum darajasini belgilash bilan amalga oshiriladi. Ammo «standart» termini o'zi ta'limga nisbatan yaqin davrlardan qo'llanila boshlangan. Davlat ta'lim standartlari ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi. Ular ta'lim mazmuni minimal hajmini qayd etish va ta'lim darajasining quyi chegarasini belgilab beradi.

Ta'lim standartini kiritishdan avval bunday majburiy qoidalar mavjud emas edi. O'zlashtirishning aniq belgilangan chegaralari yo'qligi XX asrning 80-yillarida ko'pchilik bitiruvchilarning haqiqiy bilim darajalari juda past bo'lishiga olib keldi.

Davlat ta'lim standartlarini yaratish bo'yicha ishlar O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (1992-yil) qabul qilingandan keyin boshlandi. Mazkur hujjatning 6-bandida jahon ta'limi amaliyoti me'yorlariga mos keluvchi davlat ta'lim standartlarini yaratish zarurligi ta'kidlab o'tiladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida (1997-yil) O'zbekiston Respublikasining yangi tahriridagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni qabul qilingandan

so'ng ta'lim dasturlari yangi avlodi yaratildi. Jahon amaliyoti tajribasi asosida yaratilgan ta'lim standartlari har bir fan bo'yicha o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilimlarning minimal darajasini belgilashga imkon berdi.

Davlat ta'lim standartlari tarkibiy tuzilishiga ko'ra quyidagilardan iboratdir:

1. Ta'limning yangi yoki aniqlashtirilgan maqsadlari, fanning o'rganish obyektlari va asosiy mazmunli yo'nalishlari ko'zda tutiladigan o'quv fanining umumiy ta'rifi.
2. O'quv fanining mazmuni, tayanch (invariant) darajasini tasvirlash.
3. Ta'limning majburiy natijalarini ifodalash, ya'ni o'quvchilarning o'quv tayyorgarliklari zarur bo'lgan minimal darajasiga talablar.
4. Bilim, ko'nikma va malakalarga qo'yiluvchi talablar, bu ularning majburiy tayyorgarliklari darajasining «o'lchamidir», ya'ni, tekshirish ishlari, testlar va alohida topshiriqlarni bajarishlariga qarab o'quvchilar tomonidan talablarning majburiy darajasiga erishilganligi haqida fikr yuritish mumkin bo'ladi.

G l o s s a r i y.

O'quv rejasi – o'qitiladigan fanlar, o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va **G'oyaviy** – siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjatidir.

O'quv dasturi – har bir o'quv fanning o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy – siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjatidir.

Dars — bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.

Darslik – tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qilinuvchi o'quv kitobi.

O'quv vositasi – o'quvchiga bilimlar va ma'lumotlarni ilmiy asoslash uchun tushintirishga yordam beruvchi o'quv ashyosi, o'quv quroli.

Ta'lim mazmuni — davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Ta'lim maqsadi (o'qish, bilim olish maqsadi) - ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya.

Ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli) — ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi. **Ta'limni boshqarish** - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash masalalarini o'rganadi.

Ta'limning sinf-dars tizimi — dars shaklida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'quv rejasiga muvofiq tuzilgan aniq jadval bo'yicha olib boriladigan ta'lim jarayoni.

Ta'lim tizimi - davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lidagi faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui.

Ta'lim shakli - ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi.

Tizim (mustaqil tushuncha sifatida) — o'zaro bog'langan ko'plab elementlar (tarkibiy qismlar) o'rtasidagi mustahkam birlik va o'zaro yaxlitlik.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'lim mazmunining mohiyati nimadan iborat ?
2. Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmunini tanlab olish tamoyillarini ta'riflab bering.
3. Hozirgi bosqichda ta'lim mazmunini belgilash asosiy g'oyalari (asoslarini) aytib bering.
4. Mutaxassislik fani bo'yicha umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limi davlat ta'lim standartini tahlil qilib bering.
5. O'quv rejalarining turlarini ayting, akademik litsey o'quv rejasini ta'riflab bering.
6. O'quv dasturlarining qanday turlari mavjud ?
7. Mutaxassislik fani bo'yicha darsliklar bilan tanishib chiqing. Quyidagi savollar bo'yicha uni ta'riflab bering:
  - a) darslikda kitobning mazmuni, maqsad va vazifalari;
  - b) kirish so'zining mavjudligi;
  - d) kitob bilan ishlash davomida o'quvchilarni faollashtirish yo'lida foydalanilgan usullar;
  - e) kitobning ko'rgazmali materiallari, ularning darslik matni bilan bog'langanligi;
  - f) paragraf yoki bo'lim oxirida rezyume yoki xulosa larning mavjudligi;
  - g) kitobning tashqi ko'rinishi (qog'ozi, shrifti, rasmlari, muqovasi).

Adabiyotlar ro'yxati:

1. I. A. Karimov Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1998 y.
2. Munavvarov A.K. "Pedagogika" T "O'qituvchi" 1996 y.
3. S.P. Baranov T. "O'qituvchi" 1996 y.
4. Ilina T.A. Pedagogika. M. 1985 y.
5. Tursunov I. Nishonaliev U. Pedagogika kursi. T. 1996 y.
6. Y.I.Tursunov,U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi"1997 y.
7. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. " O'qituvchi ". 1996 y.

7 – Mavzu : Ta'lim usullari va vositalari.

1	Mavzu	Ta'lim usullari va vositalari.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarga o'qitish metodlari, ularning tasnifi, mazmuni va mohiyati haqida tushunchalar berish, mavzu bo'yicha bilim malaka va ko'nikmalarini shakllantirish suhbat – munozara asosida tarqatma materiallardan mavzu qay darajada o'zlashtirilgan- ligini nazorat qilish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Ta'lim metodlari va usullari haqida tushuncha. hozirgi zamon didaktikasi va xususiy metodikasi ta'lim metodlarini tavsiflashga turlicha yondashuvlar. Sharq mutafakkirlarining ta'lim metodlari haqidagi qarashlari. Turli yosh guruxlarida ta'lim metodlarini qo'llanishining o'ziga xos xususiyatlari. Ta'limning faollashuvtiruvchi va rivojlantiruvchi metodlarini takomillashtirish ta'limning texnikaviy vositalari, kompyuterlar va turli audivizual vositalardan foydalanish imkoniyatlari.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi:</u> Ma'ruza</p> <p><u>Metod:</u> . “Paqamlar”</p> <p><u>Dars shakli:</u> Ma'ruza, ommaviy va individual</p> <p><u>Vosita:</u> Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r.</p> <p><u>Usul:</u> Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p><u>Nazorat:</u> Kuzatish, o'z - o'zini nazorat qilish.</p> <p><u>Baholash:</u> Rag'batlantirish va reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Talabalar mavzu yuzasidan bilimlarini mustahkamlaydi. Suhbat – munozara, qo'llanilgan metodlar orqali mavzuga qiziqishi ortadi, bilish faolligiga va mustaqil fikrlashga olib keladi.	Bilimlarni mustahkamlaydi, mustaqil fikrlashni o'rganadi. qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotlarga ega bo'ladi. Mustaqil fikrlashi va faolligi ortadi.
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Mavzu yuzasidan talabalarga to'liq bilim berishda internet ma'lumotlaridan unumli foydalanishi, o'z ustida ishlash pedagogik maxoratini oshirishi.	Keyingi mavzuga va seminar mashg'ulotiga mustaqil tayyorlanishi darsga oid qiziqarli ma'lumotlar olib kelish, mavzu bo'yicha test va boshqotirmalar tuzish.

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

7-Mavzu: Ta'lim usullari va vositalari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Paqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Paqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "Paqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)	1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali	1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar

7 – Mavzu : Ta'lim usullari va vositalari.

Reja :

1. O'qitishning og'zaki va ko'rgazmali usullari.
2. O'qitishning reproduktiv va muammoli-izlanish usullari.
3. O'qitishning induktiv va deduktiv usullari.

Tayanch tushunchalar: og'zaki usul, yozma, usul, amaliy, mashq, ko'rgazmalilik, laboratoriya, sayoxat, maktab Ma'ruzasi.

Ta'lim metodlari: tushuncha, funksiya, tasnif. «**Metod**» so'zining yunoncha tarjimasini «**tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li**» kabi ma'nolarni anglatadi.

O'qitishning didaktik usullari va ularni o'rni bilan yangilab borish o'qituvchilar oldiga yosh avlodni kamol toptirishdek muxim vazifani qo'yadi.

O'qitish usullari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday bo'lishini, o'qitish jarayonini qanday qilib tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi, ya'ni o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish hamda o'quvchilar tomonidan o'sha nazarda tutilgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llaniladigan yo'llarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim tizimida o'quvchilarga bilim berishning eng qulay imkoniyatlariga asoslangan xolda o'qitish usullarini quyidagi turlarga bo'lamiz.

1. O'qitishning og'zaki usullari.
2. O'qitishning ko'rgazmali usullari.
3. O'qitishning amaliy usullari.
4. O'qitishning muammoli – izlanish va reproduktiv usuli.
5. O'qitishning induktiv va deduktiv usuli.

6. Mustaqil ish usullari.

7. O'quvchilarning o'quv faoliyatlarini rag'batlantirish va asoslash usuli.

8. O'qitishda nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usuli.

9. Kitob bilan ishlash usuli.

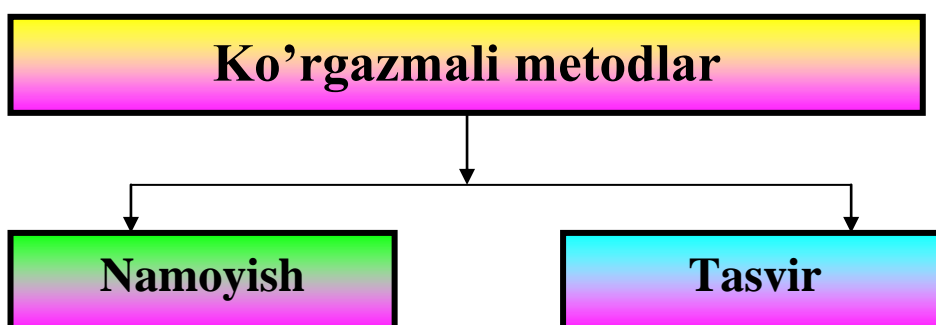
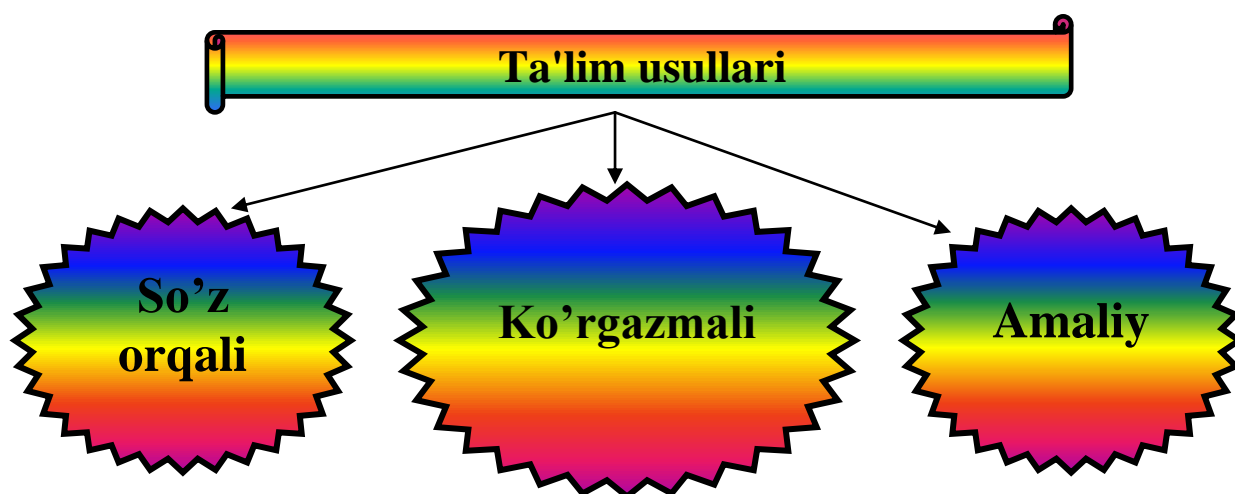
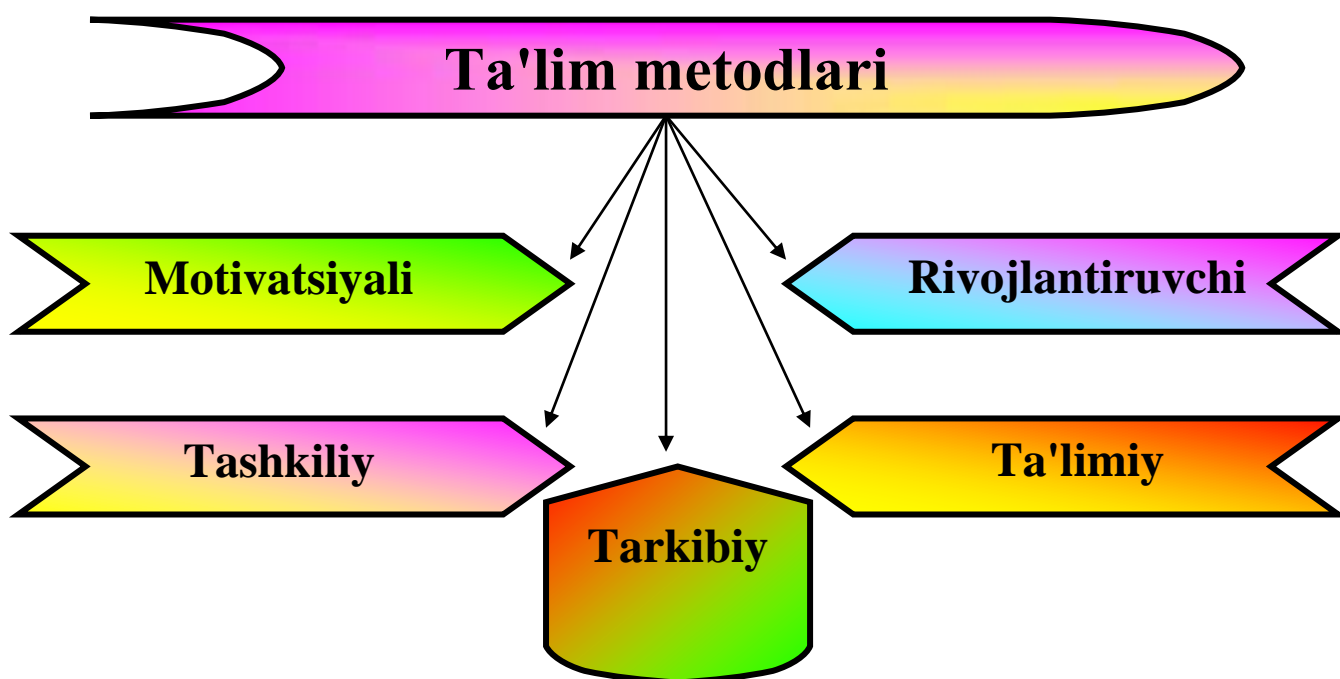
Muammoli vaziyat yaratish usullari deganda o'quv materialini o'quvchilar ongida ilmiy izlanishiga o'xshash bilish vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi. Ishning mohiyati o'qituvchi bu vazifalarga muammolik xarakterini qanchalik bera olishidadir. Vazifa quyidagi talablarni qondira oladigan bo'lsagina shu masalaning tub mohiyati bilish muammosiga aylanishi mumkin:

1. O'quvchilar uchun bilish qiyinchiligiga ega, ya'ni o'rganilayotgan muammo ustida fikr yuritish.

2. O'quvchilarda bilishga qiziqish uyg'otish.

3. Taxlil jarayonida o'quvchilarning avvalgi tajribasi va bilimiga suyanish.

Namoyish metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qoi keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida toiaqonli ma'lumot berishda keng qoilaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi.

Tasvir (illvustratsiva) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Illyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari — chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Namoyish va tasvir metodlari o'zaro bog'liqlikda bir-birini to'ldirgan holda qo'llaniladi. Agar hodisa va jarayonni o'quvchi yaxlit holda qabul qilishi zarur boisa namoyishdan foydalanish, agar hodisa mohiyati hamda uning unsurlari o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash talab etilsa illyustratsiyaga murojaat qilinadi.

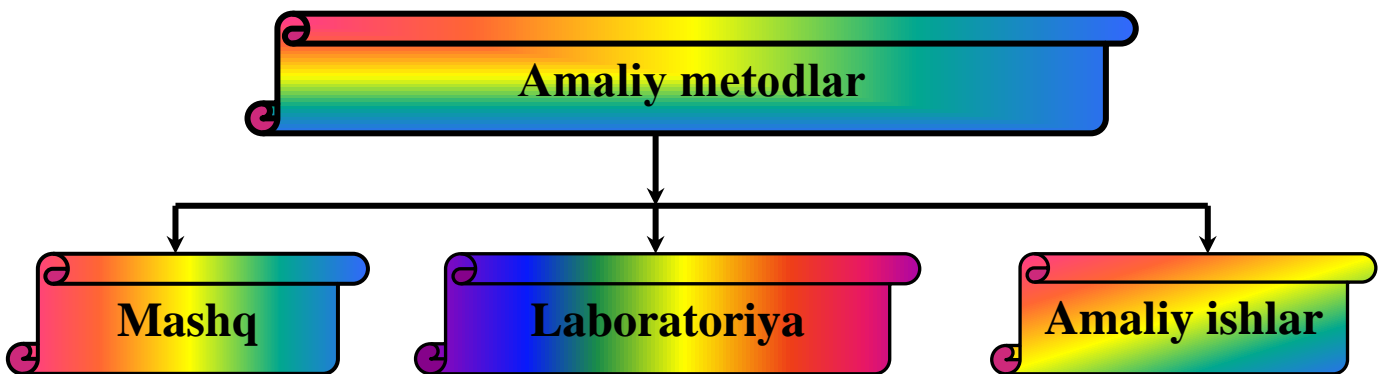
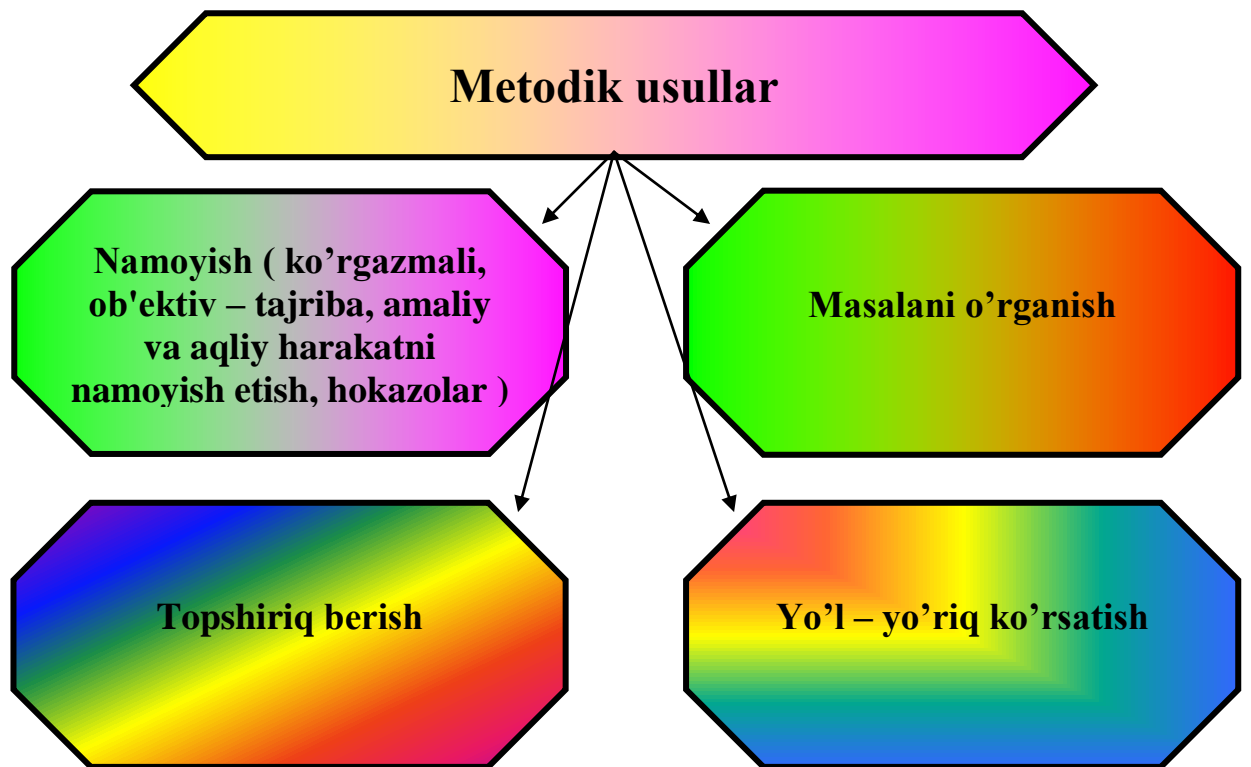
Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni. Qayd etib o'tilganidek, ta'lim metodlari tizimida og'zaki bayon qilish metodlari muhim o'rin tutadi. qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liqdir. Shuningdek, og'zaki mashqlarning nutq boyligini oshirish va xorijiy tillarni o'rganishdagi ahamiyati beqiyos.

Hikoya — o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga boiib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amaiga oshiriadi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi. Hikoya qisqa (5—10 daqiqa), shu bilan birga o'quvchilarda his-hayajon va mavzuga nisbatan qiziqishni uyg'otishi kerak. Bu holat hikoyani boshqa ta'lim metodlari (xususan, namoyish yoki muammoli bayon etish va hokazolar) bilan birga solishtirganda ro'y berishi mumkin.

Suhbat — savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi boiib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Amaliy ishlar metodlari o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar yordamida ularda amaliy ko'nikina va malakalarni hosil qilishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim vositalari

	O'qitish vositalari		O'qitish jixozlari	
	O'quv adabiyotda	Axborot elektron vositalari	Maxsus jixozlar	Texnik vositalar
O'qitish vositalari	<ul style="list-style-type: none"> • darsliklar, o'quv qo'llanmalar; • uslubiy qo'llanmalar • uslubiy ko'rsatmalar • xrestomatiyalar; • masalalar va topshiriqlar to'plami, lug'atlar; • maxsus adabiyotlar; • uslubiy tavsiyalar; • entsiklopediyalar; 	<ul style="list-style-type: none"> • elektron o'quv adabiyotlar • o'quv adabiyotlari elektron testlar • elektron topshiriqlar • slaydlar • texnikaviy masalalarni echish bo'yicha o'quv topshiriqlar; • kasbiy ko'nikma va malakaviy dastur; • testlar, nazorat topshiriqlari, masalalar va boshqalar. 	<ul style="list-style-type: none"> • trenajyorlar • lingafon jixozlari; • uskuna va moslamalar • maxsus kasb • mutaxassisligi • imitatsiya jixozlari • kompyuter jixozlari • jizmachilik jixozlari • kimyoviy idishlar va boshqalar • magnit doska • pinbort doskasi va modellar 	<ul style="list-style-type: none"> • texnik (fotoaparat, diaskop,); • audio (magnitofon, radio, lingafon o'quv xonasi); • audiovizual (videofilm, televizion yoki foto yozuvlar); • avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimi (kompyuter, elektron pochta, masofali ta'lim uchun kerak bo'lgan vositalar).
Nazorat shakllari	<ul style="list-style-type: none"> • yozma ishlar • yakka tartibdagi suhbat • kolokvium • sinov • kursdan – kursga o'tish va semest nazoratlari • (oraliq, joriy va yakuniy); 		<ul style="list-style-type: none"> • kurs ishlari loyixasining himoyasi • malakaviy tekshiruv • davlat imtixonlari • diplom ishlarining ximoyasi • mutaxassislik bo'yicha himoya va yakuniy nazorat majmui, imtihon 	

Amaliy ishlar metodi — o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar — maktab yer maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Mashq — aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, grafikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'laniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar,

shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Laboratoriyadan amaliy ishlarning farqi shundaki, bu metod o'quvchilarning mavjud nazariy bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan faoliyatini tashkil etishga xizmat qiladi.

G l o s s a r i y.

Ta'lim metodlari – tushuncha, funksiya, tasnif “metod” so'zining yunoncha tajrjimasi “tadqiqot”, usul, maqsadga erishish yo'li kabi ma'nolarni anglatadi.

Nomoyish metodi – o'rganilayotgan ob'ekt xarakter dinamikasini ochib berishda qo'y keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki to'zilishi xaqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi.

Ta'svir metodi - nomoyish metodiga jambarchas bog'liq bo'lsada didaktikada aloxida o'rganiladi. Tasvir narsa, xodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari chizma, port, rasm, fotosuratlar, yassi modellar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'lim metodi nima ?
2. Ta'lim vositalariga nimalar kiradi?
3. Ta'lim metodlarining tasnifi nima?
4. Ta'lim jarayonida, suhbat metodini qo'llashda nimalarga e'tibor qaratish zarur?
5. Og'zaki bayon metodlarining afzalliklari nimalarda ko'rinadi?
6. Ko'rgazmali metodlar turkumini nimalar tashkil etadi?
7. Amaliy metodlar mohiyati nimadan iborat?
8. Didaktik o'yinlar qanday maqsadda qo'llaniladi?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
2. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev “Pedagogika kursi”.T. “O'qituvchi” 1997 y.
3. A.K.Munavvarov “Pedagogika”. T. “O'qituvchi”. 1996 y.
4. “O'zbek pedagogikasi antologiyasi”.T. “O'qituvchi”.1995 y.
5. “Pedagogika tarixi”. Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995 y.
6. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “Pedagogika nazariyasi va tarixi” Toshkent “Fan va texnologiya” nashriyoti 2010 y.

8 – Mavzu : Ta'limni tashkil etish shakllari.

1	Mavzu	Ta'limni tashkil etish shakllari.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarda ta'limni tashkil etish shakllari va ularning yaratish tarixi, tasnifi , mazmuni , mohiyati ,turlari hamda namoyondalari haqidagi bilim malaka va ko'nilmalarini shalillantirish. Suhbat – munozara asosida tarqatma materiallar yordamida talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Ta'limni tashkil etish haqida tushuncha ,uning xilma-xil turlari.Ta'lim maqsadi va o'quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'quv ishlarining turli shakllaridan foydalanish .Ta'limni tashkil etishning an'anaviy shakli. Darsda o'quv faoliyatini tashkil etishning yakka ,guruhli va jamoaviy tartibdagi shakllarini uyg'unlashtirishi, ta'limni tashkil etishning noan'anaviy shakllari.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p>Dars turi: Ma'ruza</p> <p>Metod: Ma'ruza, tushuntirish, suhbat-munozara, “ FSMU ”.</p> <p>Dars shakli: Ma'ruza ommaviy yakka</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, tarqatma materiallar, ko'rgazmasi mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik test, chizma jadval, bo'r, qurollar.</p> <p>Usul: Og'zaki bayon qilish.</p> <p>Nazorat: Savol – javoblar, ko'zatish .</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi	Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

8-Mavzu: Ta'limni tashkil etish shakllari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2“ FSMU ”. metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. “ FSMU ”. kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2- bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3“ FSMU ”. metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)	1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali	1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar

8 – Mavzu : Ta'limni tashkil etish shakllari.

Reja :

1. Darsga bo'lgan talablar.
2. Sinf-dars shaklidagi dars turlari va ularning to'zilishi.
3. Seminar va amaliy-tajriba ishlar shaklidagi mashg'ulotlar.

Ta'limni tashkil etish shakllari va ularning didaktikada rivojlanishi.

Jahon pedagogik fani va amaliyotida ta'limni tashkil etishning turli shakllari mavjud. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta'limni tashkil etishga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Ayni vaqtda ta'limning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatiladi: individual, individual-guruhli, sinf-dars, leksion-seminarli va sinfdan tashqari, auditorivadan tashqari, maktab va maktabdan tashqari. Ular o'quvchilarni qamrab olishi, o'quvchilar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqilligi darajasi va o'qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko'ra quyidagi uch asosiy turga ajratiladi:

- 1) individual;
- 2) sinf-darsli;
- 3) ma'ruza-seminarli. Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan o'qitishning eng qadimgi shakli ta'limning individual shakli hisoblanadi. Hayotiy tajribalarni ajdodlardan-avlodlarga uzatish ibtidoiy jamiyatda yuzaga kelgan. Yozuv paydo bo'lishi bilan qavm boshlig'i turli belgilar yordamida o'zining tajribalarini yoshlarga o'rgatgan. O'qituvchi va o'quvchining bevosita va individual aloqasiga misol sifatida repetitorlikni ko'rsatish mumkin.

O'qishni tashkil etishning individual shakli antik davr va o'rta asrlarda yagona usul bo'lgan, undan ba'zi mamlakatlarda XVIII asrgacha keng foydalanilib kelingan.

Sinf-dars tizimi garchi 350 yil avval asoslangan bo'lsada, bugungi kunda ham keng ko'lamda qo'llanilib kelinmoqda.

Sinf-dars tizimining mazmuni o'quv ishlarini tashkil etish o'ziga xos shakli sifatida, quyidagilardan iborat:

- bir xil yoshdagi va taxminan bir xildagi tayyorgarlik darajasiga ega bo'lgan o'quvchilar sinfni tashkil etadi. Bu sinf maktabda o'qishning umumiy davriga asosan doimiy tartibini saqlab qoladi;
- sinf faoliyati yagona yillik reja va dastur asosida, doimiy dars jadvali bo'yicha tashkil etiladi, buning natijasida bolalar maktabga yilning bir vaqti va oldindan belgilangan kun soatlarida kelishlari kerak bo'ladi;
- mashg'ulotlarning asosiy birligi dars hisoblanadi;
  - dars odatda bir fan yoki mavzuga bag'ishlangan bo'ladi, shu bois o'quvchilar sinfda bitta material ustida ishlaydilar;
  - darsda o'quvchilarning ishiga o'qituvchi rahbarlik qiladi, u o'z fani bo'yicha o'qish natijalari, har bir o'quvchini alohida bilimni baholaydi va yil oxirida o'quvchini keyingi sinfga o'tishi haqida qaror qabul qiladi.

Maktabning tarixan taraqqiy etish davrida ta'limni tashkil qilish shakllari turlicha bo'lgan. Ta'limni tashkil etish shakllari ma'lum ijtimoiy to'zum va shu to'zumning manfaatlariga mos xolda shakllangan.

Sinf – dars tizimi sharq mamlakatlariga, jumladan Markaziy Osiyodagi eski musulmon maktablariga tadbiq bo'lmadi. Ularda oktyabr to'ntarishiga qadar o'rta asr maktablariga xos ta'lim tizimi davom etib keldi.

Bir o'qish xonasida 6 yoshdan 15–16 yoshgacha bo'lgan bolalar guruxi bilan bir vaktida mashg'ulot olib borilardi. Shuningdek, bir o'qish xonasidagi (20-30) o'quvchining bilim darajasi ham turlicha bo'lar edi. O'zbek maktabi oktyabr to'ntarishidan keyin sinf-dars tizimiga o'tdi.

Sinf – yoshi va bilimi jixatdan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi o'quvchilar guruxidir.

Dars deb bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruxi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga aytiladi.

Dars–o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir.

Dars–o'quv ishlarining markaziy qismidir.

Sinf-dars shaklidagi dars turlari va ularning to'zilishi

Ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan dars turlari quyidagilardir:

1. Yangi bilimlarni bayon qilish darsi.
  2. O'tilgan materiallarni mustahkamlash darsi.
  3. O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish, baholash darsi.
  4. Takroriy-umumlashtiruvchi va kirish darslari.
  5. Aralash dars (yuqoridagi dars turlarining bir nechtasini birga qo'llanish).
- Seminar va amaliy tajriba ishlar shaklidagi mashg'ulotlar.

Seminar mashg'ulotlarni o'quvchilarning mavzudagi muxim masalalarini chuqur o'rganish yuzasidan mustaqil ishlashini, keyinchalik ularni jamoa bo'lib muxokama qilishini tashkil etish shaklidir.

Amaliy tajriba mashg'ulotlari sinf–dars tizimi shaklida olib borilmaydigan mashg'ulot turi bo'lib, u maxsus jixozlangan xona yoki aloqida ajratilgan tajriba uchastkasida olib boriladi:

1. Amaliy tajriba mashg'ulotlari.

2. Ekskursiyalar.

Amaliy tajriba mashg'ulotlari ham o'z xarakteriga ko'ra ikki turga ega:

1. Maktab ustaxonasida.

2. Maktab tajriba er uchastkasida olib boriladigan tajriba mashg'ulotlari.

O'quv jarayonini tashkil etishning asosiy yo'nalishlari

Bilimlar tizimi	<ul style="list-style-type: none"> • ilmiy; • ilmiy-tarixiy; • metodologik; 	<ul style="list-style-type: none"> - falsafiy - mantiqiy - pretmetlararo bog'liqligi va shu kabi 	
Faoliyat usullari	<ul style="list-style-type: none"> • loyihalar • ishlab chiqarish • o'quv materiallarini ommalashtirish va bir tizimga keltirish • so'rovnoma tuzish, o'tkazish va ma'ruzalarni tayyorlash; 	<ul style="list-style-type: none"> - hisob – kitob qilish - chizma, jadval va plakatlar tayyorlash - turli xil jixozlar va asboblarni ishlatish - tadqiqotchilik - ijodiy ish 	
O'qitish metodlari	<ul style="list-style-type: none"> • og'zaki; • ko'rgazmali; • amaliy; • reproduktiv; • muammoli – izlanish; 	<ul style="list-style-type: none"> - induktiv - deduktiv - mustaqil ishlash - interfaol treningli - masofali va shu kabilar 	
O'qitish shakllari	Nazariy	Amaliy	Umumiy
	<ul style="list-style-type: none"> • Ma'ruza; • seminar; • laboratoriya mashg'uloti; • ekskursiya (sayohati) • mustaqil auditoriya ishlari • mustaqil auditoriyadan tashqari ishlar • anjuman • maslahat olish va shu kabilar. 	<ul style="list-style-type: none"> • Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari; • kurs va bitiruv ishlari va ularni loyihalashtirish; • amaliyotning barcha turlari • mustaqil uy ishi • didaktik, ishchan va rolli o'yinlar, instruktaaj; • tajriba-konstruktorlik faoliyat, treninglar; • sayohatlar, olimpiadalar; • fakultativlar va shu kabilar. 	<ul style="list-style-type: none"> • ommaviy; • jamoaviy; • guruhli; • kichik guruqli; • juftli; • yakka tartibda;

Birinchi universitetlar paydo bo'lishi bilan ta'limning ma'ruza-seminar tizimi yuzaga kela boshlaydi. U yaratilgan paytdan beri hali deyarli hech bir katta o'zgarishlarga ega emas. Ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya ishlari, konsultatsiya va tanlagan kasbi bo'yicha amaliyot hozirgacha leksion-seminar tizim sifatida o'qishning asosiy shakllaridan biri bo'lib kelmoqda. Leksion-seminar tizimi o'zining sof ko'rinishida oliy va oliy maktabdan keyingi ta'lim amaliyotida qo'llaniladi. O'zbekistonda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini tatbiq etilishi bilan leksion-seminar tizimidan akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda foydalanila boshlandi. Oxirgi paytlarda leksion-seminar tizimi elementlaridan o'rta maktab katta sinflarida ham qo'llanila boshlandi.

Darsda o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkil etish zamonaviy shakllarining turlari. Turli dars tuzilmalaridan yanada samaraliroq foydalanish yo'llarini izlashda darsda o'quvchilar o'quv faoliyatlarini tashkil etish shakllari alohida ahamiyatga ega bo'lmoqda. Pedagogik adabiyotlar va maktab amaliyotida asosan uchta shunday shakllari qabul qilingan — ommaviy guruhli va individual.

Ta'limning ommaviy shakli sinfdagi jami o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligi ostida birgalikda harakatlarini ko'zda tutadi. Guruhli shaklida esa o'quvchilar 3—6

kishidan iborat guruhlar yoki juftliklarda ish olib boradilar. Guruhlar uchun topshiriqlar bir xil yoki turlicha bo'lishi mumkin. Individual shakli har bir o'quvchining alohida mustaqil ishlashini ko'zda tutadi.

O'qish guruhli shaklida o'qituvchi sinf o'quvchilari guruhlarini o'quv-o'rganish faoliyatlarini boshqaradi. O'quvchilarni zvenoli, brigadali, birlashtirish-guruhli va differensiyalangan guruhlariga taqsimlash mumkin. O'qish zvenoli shakli o'quvchilar doimiy guruhi o'quv faoliyatini tashkil etishni ko'zda tutadi.

Individual ta'lim o'quvchilarning boshqa o'quvchilar bilan bevosita aloqalarini ko'zda tutmaydi. O'z mohiyatiga ko'ra sinf jamoasi yoki muayyan guruhlar bilan ishlashdan tubdan farq qilmasa-da, biroq o'quvchi o'zining shaxsiy imkoniyatlariga muvofiq o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni mustaqil bajaradi. Bu maqsad yo'lida maxsus tayyorlangan kartochkalardan foydalanish mumkin.

Darsda o'qituvchining e'tibori bir necha o'quvchiga qaratilsa, bu vaqtda qolgan o'quvchilar mustaqil ishlashlar ta'limning bunday shakli **individual-guruhli** shakl deb ataladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Zamonaviy ta'limning asosiy iurlarini ta'riflab bering.
2. «Ta'limning tashkiliy tizimi» tushunchasi mohiyatini tushuntirib bering.
3. Ta'limning individual shakli afzalliklari nimadan iborat?
4. Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
5. Zamonaviy darsga qanday talablar qo'yiladi?
6. O'quvchilar bilish faoliyatining individual, guruhli, frontal shakllaridan foydalanib mutaxassislik fani bo'yicha dars rejasi va konspektini ishlab chiqing.
7. Uar bir darsda o'quvchilar faoliyatini nazorat qilishni amalga oshirish va baholash kerakmi? Agarda zarur deb hisoblasangiz mumkin bo'lgan metodik variantlarini ko'rsatib bering.

G l o s s a r i y.

Sinf – yoshi va bilimi jixatdan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi O'quvchilar guruxidir.

Dars deb bevosita O'qituvchining rahbarligida muayyan O'quvchilar guruxi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga aytiladi.

Dars–O'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir.

Dars–O'quv ishlarining markaziy qismidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. A.K.Munavvarov “Pedagogika”. T. “O'qituvchi”. 1996.
2. “O'zbek pedagogikasi antologiyasi”.T. “O'qituvchi”. 1995.
3. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
4. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “ Pedagogika nazariyasi va amaliyoti ” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010

9 – Mavzu : Dars tiplari va turlari.

1	Mavzu	Dars tiplari va turlari.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarga dars, dars tiplari, turlari va to'z qilishi, mohiyat, mazmunini darsga qo'yiladigan pedagogik talablar, ta'limni tashkil etishning noan'anaviy shakllari haqida tushunchalar berish. Suhbat- munozara orqali tarqatma materiallardan matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish. Mavzuga oid tushunchalarni nazariy bilimlar asosida o'rganish.	
3	O'quv jarayoning mazmuni	Darsning turlari, tiplari, to'z qilishi, maqsadlari, mazmuni, mohiyati . Dars –maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli Darsga qo'yiladigan talablar, o'quvtichining darsga tayyorlanishi, o'z darsini tahlil qilishi, darsning umumiy bahosi darsni to'g'ri tashkil qilish yo'llari.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalari	<p>Dars turi: Ma'ruza</p> <p>Metod: Suhbat, munozara, . "Paqamlar"</p> <p>Dars shakli: Ma'ruza mashg'uloti gurux va jamoada ishlash</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, mavzuga oid o'quv qo'llanma va adabiyotlar, didaktik tarqatma materiallar, test, chizma jadval, bo'r, ko'rgazmali qurollar.</p> <p>Usul: Og'zaki bayon qilish.</p> <p>Nazorat: Savol – javoblar, ko'zatish</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Talabalarda mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlashdi. Suhbat - munozara, qo'llanilgan metodlar orqali mavzuga qiziqishi ortadi, bu bilish faolligiga va mustaqil fikrlashga olib keladi.	Bilimlarni mustahkamlaydi, mustaqil ishlashni o'rnadi qisqa vaqt ichida ko'p ma'muriyatga ega bo'ladi. Mustaqil fikrlashishi va faolligi ortadi.
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	O' q i t u v c h i.	T a l a b a.
		Mavzu yuzasidan talabalarga to'liq bilim berishda internet ma'lumotlaridan unumli foydalanishi, o'z ustida ishlash pedagogik maxoratini oshirishi.	Keyingi mavzuga va seminar mashg'ulotiga mustaqil tayyorlanishi darsga oid qiziqarli ma'lumotlar olib kelish, mavzu bo'yicha test va boshqotirmalar tuzish.

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

9-Mavzu: Dars tiplari va turlari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Paqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Paqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "Paqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etis</p>

<p>3- босқич. Якуний қисм – фикрла ш босқичи (10 дақиқа)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qilali</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

9 – Mavzu : Dars tiplari va turlari.

Reja:

1. Dars tiplari haqida tushuncha.
2. Dars elementlari va strukturasi.
3. Dars turlari.

Dars strukturasi o'quvchilar bilish faoliyatining xarakteri bo'yicha tasniflanadigan darslarning tipiga bog'liq bo'ladi. Ularni o'tkazish usullari, ta'lim metodlari esa o'quvchilar mustaqil ishining darajasi bo'yicha tasniflanadi.

Darsning quyidagi tiplari mavjud: o'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtiradigan, faktli materiallar to'planadigan, ko'zatislar o'tkaziladigan, jarayon va hodisalar o'rganiladigan, ularni anglanadigan, tushunchalari shakllantiriladigan, ko'nikma va malakalar tarkib toptiriladigan darslar, bilimlar umumlashtiriladigan va tizimlash - tiriladigan darslar, bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni takrorlash, mustahkamlash, boshqacha aytganda, kompleks qo'llash darslari, bilim, ko'nikma va malakalar og'zaki hamda yozma ravishda sinaladigan nazorat - tekshirish darslari, bir necha didaktik masalalar baravar hal qilinadigan kombinatsiyalashgan darslar. Darsning muayyan miqdordagi tiplarini belgilashning turlari, yo'llari bilan uning ancha jiddiy strukturasi ishlab chiqilgan. Masalan, kombinatsiyalashgan darslar quyidagi sxema bo'yicha tashkil qilingan: tashkiliy jihat, o'quvchilar uy vazifasini qanday bajarganini tekshirish, o'quvchilardan o'tilgan mavzu bo'yicha so'rash, o'qituvchining yangi materialni bayon etishi, o'rganilayotgan materialni mustahkamlash, uyga vazifa berish.

Darsning strukturasi faqat o'qituvchi va o'quvchilarning darsdagi hamkorlik faoliyati tashkil topishining tashqi ko'rinishini aks ettirib qolmasligi, balki

o'quvchilar bilish faoliyati bilan bog'liq ichki jarayonning mohiyatini ham ifodalashi lozim.

Kamol toptiruvchi ta'lim sharoitida «darsning strukturasi» tushunchasini aniqlashda uni uchta: didaktik, mantiqiy – psixologik va metodik shartlar asosida ko'rib chiqish tavsiya etiladi.

Bunda doimiy komponentlar: oldin o'zlashtirilgan bilim va harakatlar usullarini faollashtirish hamda qo'llashdan, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat didaktik struktura asos bo'ladi.

T.A. Ilina darsning o'z strukturasi barcha asosiy elementlarini olgan tipini, ya'ni umumiy yoki aralash darsni tavsiya etadi.

Darsning birinchi bosqichi - tashkiliy qism. Odatda, bu qismga salomlashish, o'quvchilarning, sinf xonasidagi jihozlarning darsga tayyorligini tekshirish, darsda yo'q o'quvchilarni aniqlash, ishning rejasini e'lon qilish kiradi. Tashkiliy qismning maqsadi - darsda ish vaziyatini vujudga keltirishdir.

Darsning ikkinchi bosqichi - yozma uy vazifasini qo'yilgan maqsaddan qat'iy nazar, turli metodlar bilan tekshirish.

Darsning uchinchi bosqichi - o'quvchilarning bilimlarini og'zaki tekshirish (yoki ulardan so'rash).

Darsning to'rtinchi bosqichi - o'qituvchining bayon etishi asosida yoki o'quvchilarning mustaqil tahlil qilishi orqali yangi materialni tushuntirish.

Darsning beshinchi bosqichi - uyga topshiriq berish. Darsning bu qismiga mazkur topshiriqning mohiyatini, lozim bo'lsa, uni bajarish metodikasini ham tushuntirish, uni o'qituvchining o'zi doskaga yozishi, o'quvchilarning daftarga yoki kundalikka ko'chirishi kiradi.

Darsning oltinchi bosqichi - yangi materialni mustahkamlash, ya'ni dastlabki yo'l-yo'lakay mazkur material bayon qilinayotganda amalga oshiriladigan mustahkamlashdir.

Darsning ettinchi bosqichi - uni tugallashdan iborat bo'lib, bu ish tashkiliy ravishda amalga oshirilishi kerak. Chunki dars faqat o'qituvchining ko'rsatmasi bo'yicha mustahkamlanadi.

Darslarning turlari

Darslarning faqat tiplari bo'yicha emas, balki turlari bo'yicha ham tasniflanishi ko'lamli muvaffaqiyatli tashkil etish uchun muayyan darajada ahamiyatga molikdir. Pedagogik adabiyotlarda darslarning turlari xar xil asoslar bo'yicha ifodalanadi. Darslarni o'quvchi va o'qituvchilar faoliyatining xarakteri bo'yicha turlarga ajratish amaliy maqsadga muvofiq emas, bunday ajratishni ta'lim metodlarini amalga oshirish usullari bo'yicha bajarish lozim.

Mazkur holda darslarning tiplari va turlari bo'yicha tizimlashtirish mukammal shaklga ega bo'ladi: pedagogik maqsad va o'quv materiali darsning tipi, turini, didaktik maqsadlarini tanlash zaruratini keltirib chiqaradi va bular, o'z navbatida, ta'limning metodlarini, vazifalarning qo'yilishini hamda maqsadga erishishning omillari sifatidagi ta'limning vositalari, masalalarini echish usullarini oldindan belgilaydi.

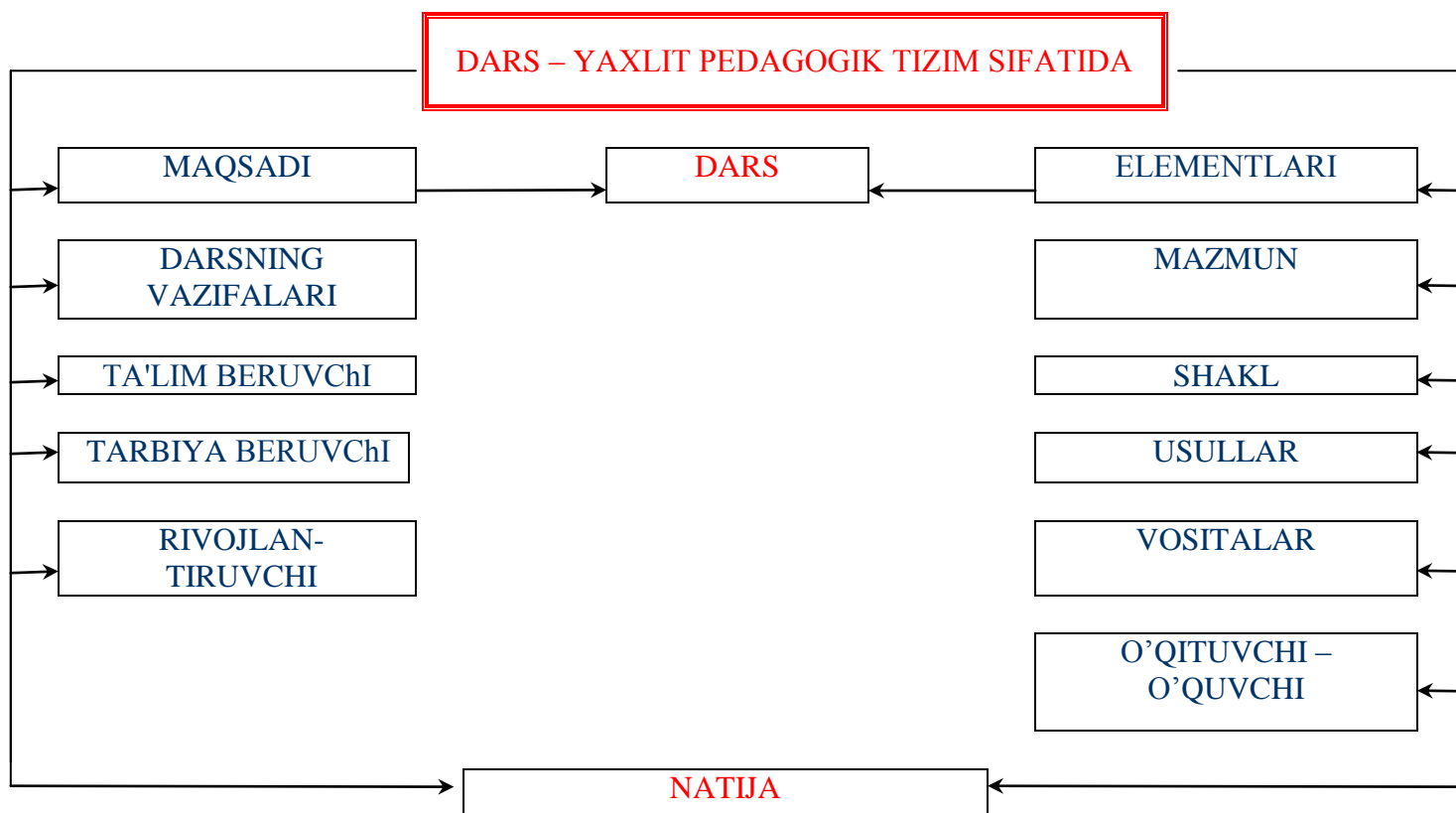
Darslarning turlari quyidagicha:

I. dars – **leksiya**; b) dars – **suhbat**; v) kino darsi; g) nazariy yoki amaliy mustaqil (tadqiqot tipidagi) ishlar darsi; d) aralash dars (bitta darsda darsning xar xil turlari birikmasi).

II. mustaqil (og'zaki yoki yozma mashqlardan iborat reproduktiv tipdagi) ishlar darsi; b) **dars** - laboratoriya ishi; v) amaliy ishlar darsi; g) dars - ekskursiya.

III. og'zaki (umumiy, yakka tartibda, guruhiy) so'rash; b) yozma (yakka tartibda) so'rash; d) sinov; e) sinov amaliy (laboratoriya) ishi; f) kontrol ish; g) aralash dars. Oldingi uchta turning birikmasi.

G l o s s a r i y.

Dars – ta'limni tashkil etish asosiy shakli. Dars ta'lim jarayoning yaxlitligi nuqtai nazaridan ta'limning asosiy tashkiliy usuli hisoblanadi.

Tizim – o'zining xossalari va bog'lanishlari bo'yicha u yoki bu tartibdagi o'zaro bog'liq ko'p elementlardir.

Sinf – yoshi va bilimi jixatdan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi O'quvchilar guruxidir.

Nazorat savollari:

1. Nima sababdan darslar xar-xil turlarda tashkil etilishini tushuntirib bering ?
2. Eng ko'p qo'llaniladigan dars turi ?
3. Qaysi dars turi o'quvchilarga ilmiy-nazariy bilim berishga haratilgan ?
4. Darsning tarkibiy qismlarini qaysi hujjatlarda ko'z atish mumkin ?
5. qaysi element hamma dars turlarida mavjud bo'ladi ?
6. Xar bir dars turiga reja to'zing. Uning farqli tomonlarini solishtirib ko'ring ?
7. Ilg'or o'qituvchilarning darsini ko'z atib, tegishli xulosalar chiqaring ?
8. Laboratoriya mashg'ulotlarida dars tizimi, uning tiplari va turlariga oid munozara uyushtiring.
9. Maktab o'qituvchisining darsga tayyorlanishini o'rganib u xaqida konspekt yozib keling.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.N.Skatkin tahriri ostida didaktika sredney shkol,.M,1984.
2. V.Okon.Vvedenie v obshuyu didaktiku.M,1990

3. Munavvarov tahriri ostida Pedagogika.,T,1996
4. Tursunov.I.Nishonaliev U. Pedagogika.T,1997.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “ Pedagogika nazariyasi va amaliyoti ” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010 .

10.MAVZU. TA'LIM TEXNOLOGILARI.

Ma'ruzaga ajratilgan vaqt -2s.	Talabalar soni - 30 nafar
O'quv mashg'ulotining shakli	Ma'lumotli ma'ruza
O'quv mashg'ulotining tuzilishi	1. Mashg'ulot mavzusiga kirish. 2. Talabalarni mashg'ulotga jalb etish. 3. Ma'ruza matnini tarqatish. 4. Muammoli savol, masala va vaziyatlarni taqdim etish. 5. Muamoli savol, masala va vaziyatlarni xal etish. 6. Taqdimot texnologiyasi asosida ma'ruzani taqdim etish. 7. Mavzuni yakunlash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Talabalarning ta'lim texnologiyalari to'g'risidagi bilimlarini boyitish.
Pedagogik vazifalar: 1) muammoli savol, masala va vaziyatlarni o'quv birligiga muvofiq ravishda taqdim etish; 2) Ta'lim texnologiyalari to'g'risida umumiy ma'lumotlarini tushuntirib berish; 3) pedagogik texnologiyalar bilan talabalarni tanishtirish. 4) O'qitish texnologiyasi tushunchasini tushuntirib berish.	O'quv faoliyati natijalari: muammoli savol, masala va vaziyatlarni xal etish orxali o'z bilimlarini aniqlashtirishadi; 2) Ta'lim texnologiyalari to'g'risida umumiy ma'lumotlarni o'zlashtirishadi; 3) Pedagogik texnologiyalar bilan tanishadilar. 4) O'qitish texnologiyasi tushunchasini aniqlashtirishadilar.
Ta'lim metodi	Ma'ruza, tushuntirish, munozara, muammoli ta'lim
Ta'limni tashkil etish shakli	Ma'ruza, ommaviy, individual
Didaktik vositalar	Ma'ruza matni, slayd-prezentatsiya
Ta'limni tashkil etish sharoiti	Maxsus texnik vositalar bilan jihozlangan xona
Nazorat	O'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

10-Mavzu: Ta'lim texnologiyalari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba

<p>1-bosqich. O‘quv mashg‘uloti ga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o‘zlashtirishdan ko‘zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2 muammoli ta'lim metodi bo‘yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o‘quv mashg‘ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O‘qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g‘oyalarni yozib oladilar. 2 muammoli ta'lim kichik guruhlarda ishlash ko‘nikmalarini o‘zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o‘rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O‘qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar</p>
<p>2- bosqich. Асосий қисм – англаш босқичи (50 дақиқа)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3 muammoli ta'lim metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar. 3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etis</p>
<p>3- bosqich. Якуний қисм – фикрлаш</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg‘ulot yuzasidan</p>

босқичи (10 дақиқа)	4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qilali	fikrlarini bayon qiladilar. 5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar
--	--	--

10.Mavzu: Ta'lim texnologiyalari.

Reja:

1. Ta'lim texnologiyalari.
2. “Talimiy texnologiya”, “Pedagogik texnologiya”, “O‘qitish texnologiya” tushunchalarining tahlili.

Tayanch tushunchalar: ta'lim texnologiyalari, differentsial ta'lim, ta'lim tizimi, pedagogik texnologiya, o‘kitish texnologiyalari, modulli ta'lim.

Insoniyat sivilizatsiyasining quyi bosqichlaridashaxsni tarbiyalash, unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat sodda, juda oddiy talablar asosida tashkil etilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ta'lim jarayonini tashkil etishga nisbatan o'ta qat'iy hamda murakkab talablar qo'yilmoqda. Chunonchi murakkab texnika bilan ishlay oladigan, ishlab chiqarish jarayonining mohiyatini to'laqonli anglash imkoniyatiga ega, favqulotda ro'y beruvchi vaziyatlarda ham yuzaga kelgan muammolarni ijobiy xal etuvchimalakali mutaxassisni tayyorlashga bo'lgan ijtimoiy extiyoj ta'lim jarayonini texnologik yondoshuv asosida tashkil etishni taqazo etmoqda.

Shu bois ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanib borayotgan pedagogika fanining vazifalari doirasi kegayib bormoqda. Tabiiy ravishda zamonaviy fan-texnika yutuqlaridan samarali foydalana olish mazkur fan oldiga ham qo'yilgandir.

Ayni vaqtda Respublika ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda va keng ko'lamni hamrab olmoqda. Axborotlarni tezkor suratda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, hulosalash hamda o'quvchiga etkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik

texnologiyani tadbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammolarni ijobiy xal etigan xizmat qiladi.

Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida harbiy Evropa hamda AQShda ta'lim tizimini islox qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shar-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rta tashlandi. Mazkur g'oya 30 yillarda ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" (ta'lim texnikasi) tushunchasini olib kirilishi bilan asoslandi. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda "pedagogik (ta'lim) texnika (si)" tushunchasi "o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi" tarzida talqin etildi hamda o'quv jarayoniga o'quv va laboratoriya jixozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko'rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi etakchi omillardir deya boholanadi.

20 asrning 50 yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash "ta'lim texnologiyasi" yo'nalishini belgilab beruvchi omil deya etirof etiladi, asosiy etibor o'quvchilar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarni imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularni axborot siqimini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratiladi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayoni "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jixatlarini o'rganishga alohida ur'u berildi.

60 yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasining moxiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko'rina boshlandi. Dasturiy ta'lim o'quvchilarga muayyan bilimlarni aloxida hism xolida emas, balki izchil, yaxlit tarzda berishni nazarda tutadi. Ta'lim jarayonining yaxlit, maqbul dasturiga muvofiq tashkil etish taklifi ilk bora AQShda faoliyat yurita boshlagan "dasturiy ta'lim va o'rgatuvchi mashinalar bo'yicha birlashgan qo'mita"

tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim o'zida ta'lim maqsadlari, ularni o'zgartirish va boxolashning mos ravishdagi mezonlari hamda ta'lim muxitining aniq tavsifini hamrab oladi. (1. jadval ko'rsatiladi.)

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasining shakllanishi uzoq muddatli vaqt oralig'ida kechdi. Qator mamlakatlarda ta'lim texnologiyasi va uning muammolarini tadbiiq etishga alohida etibor qaratiladi. Ta'lim texnologiyasi muammolarini tadbiiq etuvchi tashkilotlar tuzuldi, maxsusv jurnallar nashr etildi. (2. jadval):

“Ta'lim texnologiyasi” nazariyasining shakllanish bosqichlari.

(1 jadval)

Bosqichlar	YILLAR	TA'LIM TEXNOLOGIYASI--TT
1- Bosqich	XX asning 30 yillari	T T- o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishda ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi (ped texnologiya)
2- Bosqich	XX asrning 50 yillari	T T—Ped tex.+jarayonida texnik vositalarni (TV qo'llash, ularning imkoniyatlarini takomillashtirish, axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, o'quvchi faoliyatini individuallashtirish.
3- Bosqich	XX asrning 60- yillari	TT+ped tex. + TV + dasturiy ta'lim (DT). Dasturiy ta'lim-ta'lim maqsadlarini aniqlanishi, ta'lim jarayonini umumiy loixalash, o'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirilishi extimoilini oldindan tashxislash, ta'lim jarayonini samaradorligini aniqlash, maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini taxlil etish.
TT - ped.tex+ TV+ DT		

Ta'lim texnologiyasi muammolarin tadbiiq etuvchi tashkilotlar hamda ilmiy jurnallar. (2 jadval)

Mamlakatlar	Tashkilot nomi	Tash.top yil	Jurnal nomi	Nashr et. y.
AQSh	Ta'lim komunikatsiyasi Asotsiasi	1971	“Ta'lim texnologiyasi”	1961
Angliya	Pedagogik ta'lim Milliy Kengashi	1967	“Ta'lim texnologiyasi va dasturli ta'lim”	1964
			“Ta'lim texnologiyasi”	1970
Yaponiya	4 nomda ilmiy jamiyatlar faoliyat olib bormoqda	1965-70	“Ta'lim texnologiyasi”	1965
			“Ta'lim texnologiyasi sohasidagi tadqiqotlar”	1965
Italiya			“Ta'lim texnologiyasi”	1971

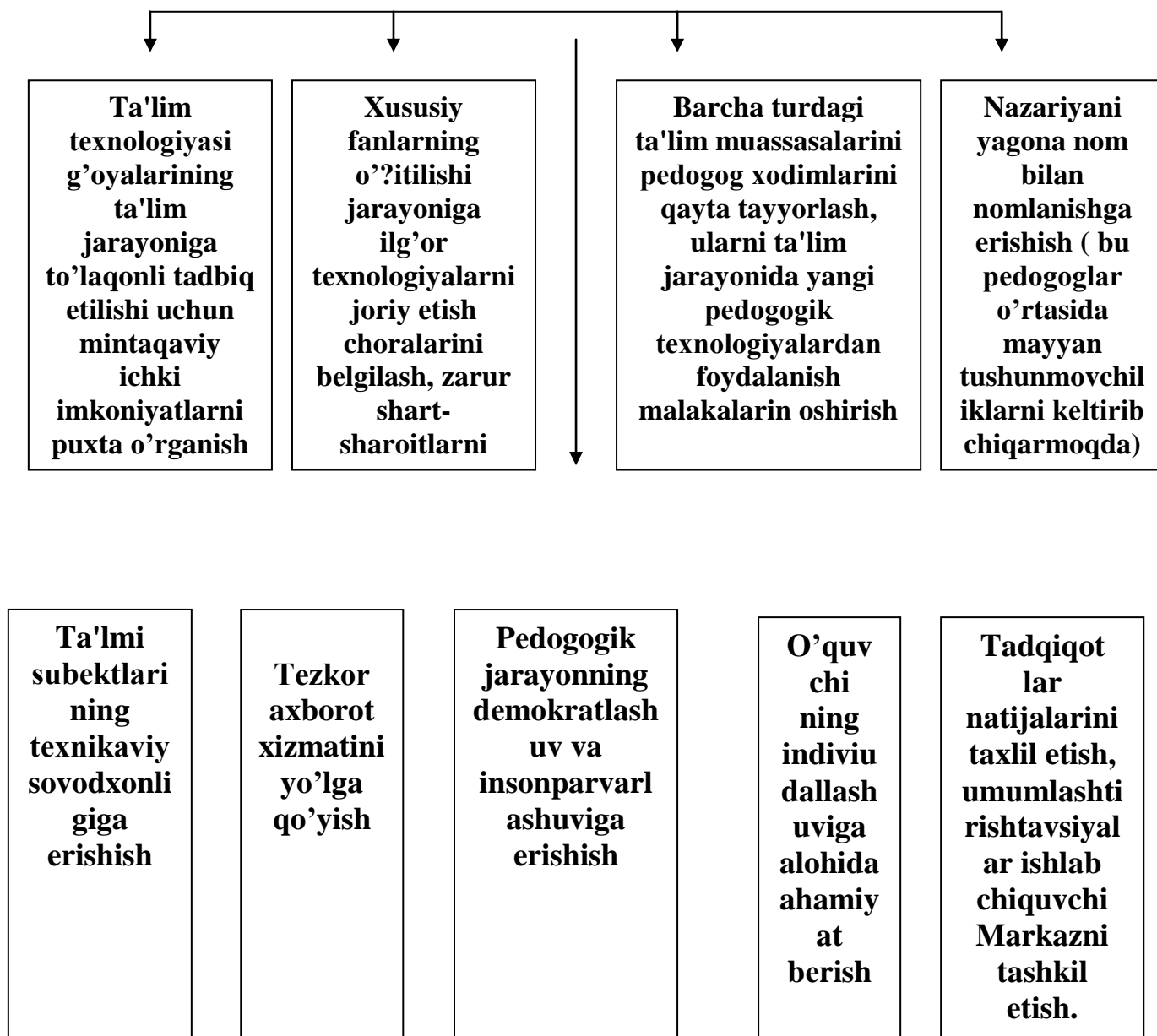
Yuqorida nomlari keltirilgan tashkilot hamda ilmiy jurnallar faoliyatining asosiy mazmuni ta'lim texnologiyasi muammolari bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar g'oyalari va natijalarini umumlashtirib, taxlil etib borish, shuningdek, ushbu tadqiqotlar natijalarining tahlili asosida muayyan tavsiyalarni ishlab chiqish, eng samarali tadqiqotlarni ommalashtirishdan iboratdir. Ta'lim texnologiyasining mohiyati, uning yutuqlari bilan ta'lim sohasi xodimlarini xabardor etib borish, ularning bu boradagi malakalarini oshirishga yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etish hamda ta'lim texnologiyasi muammolarini tadbiq etuvchi tashkilotlar zimmasidadir.

Rivojlangan mamlakatlarda ta'lim texnologiyasi borasida katta tajribalar to'plangan bo'lib, ayni vaqtda ulardan samarali foydalanib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada muayyan tajribalar to'planayotgan bo'lsada, biroq bir qator muammolar ham mavjud. (2- shakl): (ko'rsatiladi.)

Mazkur muammolarni ijobiy xal etilishi ta'lim-tarbiya jarayonlarida muayyan samaradorlikka erishish bilan bir qatorda barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalashga imkon beradi

Respublika ta'lim muassasalari faoliyatiga pedagogik texnologiyalarni joriy etish muammolari. (2. shakl)

Ta'lim tizimiga pedagogik texnologiyalarni samarali joriy etish yo'llaridagi muammolar

Zamonaviy o'qitish texnologiyalari-majmuaviy integral (butun, uzviy bog'liq) tizim bo'lib, unda ta'lim maqsadlari asosida belgilangan ko'nikma va malakalar o'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirish, ulardan muayyan ma'naviy-ahloqiy sifatlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat usullarinnig ma'lum tartibga solingan to'plami sifatida aks etadi. Bu o'rinda ta'lim maqsadlarining belgilanishi (kimga va nima uchun?), mazmuni tanlash va ishlab chiqish (nima?), ta'lim jarayonlarini tashkil qilish (qanday?), ta'lim metod va vositalarining belgilanishi (nimalar yordamida?), shuningdek, o'qituvchilarning malaka darajasi (kim?), erishilgan natijalarni baholash metodi (qanday yo'l bilan?) inobatga olish lozim. Keltirilgan mezonlarning majmuaviy tarzda qo'llanishi o'quv jarayonining mohiyati va texnologiyasini belgilab beradi.

Pedagogik vazifani belgilashda quyidagilarni inobatga olish maqsadga muvofiqdir:

- ta'lim maqsadlarini xal etish asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;
- o'quv predmeti axborot tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv unsurlari tizimi ko'rinishida ifodalash;
- o'quvchilarning o'quv unsurlarini o'zlashtirish darajalarini avvaldan belgilash;
- o'quvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash (bu ko'rsatkich o'quv predmetining mazmuni asoslanadigan o'quv materialini o'zlashtirganlik darajasidan kelib chiqadi) ;
- moddiy baza hamda ta'limning tashkiliy shakllariga qo'yilgan chegaralarni belgilash.

Pedagogik vazifalarni xal etilishini ta'minlovchi o'qitish texnologiyasini loixalashga qaratilgan o'qituvchi faoliyati ta'limning metod, shakl va vositalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagog faoliyati uta asosiy omil bilan tavsiflanadi: boshqarish turi, axborot almashishjarayonining turi, axborotni uzatish vositalarining tiplari va bilish faoliyatini boshqarish.

O'qitish jarayoniga faoliyat nuqtai nazaridan yondoshish kantseptsiyasiga asoslanib, uni tashkil etishning quyidagi mantiqiy ketma-ketligini asoslash mumkin.

Dastlab o'quv materiali mazmunining tavsifi, uni o'rganishdan ko'zlangan maqsad (o'zlashtirish darajalari), shuningdek, pedagogik vazifaning qo'yilish shartlari tahlil etiladi. So'ngra o'qitishning mos ravishdagi metodlari hamda o'quvchilarning bilish faoliyatining boshqarish tizimi ishlab chiqiladi. Shu asosda o'qitish vositalarining ro'yxati tuzildi. Ushbu usul bilan hosil qilingan metod va ta'lim vositalarining yaxlit tizimi tashkiliy shakllar bilan uyg'unlashtirildi, ya'ni muayyan texnologiya ishlab chiqildi.

Umumlashgan pedagogik texnologiyalar ma'lum psixo-pedagogik asoslarda qurilgan "sintetik nazariya" sifatida xaraladi.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tadbqiqiy asosini shaxsiy faoliyatli yondoshuv, tanqidiy-ijodiy, fikrlash muammolarni xal etish, qaror qabul qilish va jamoada hamkorlikni qaror totirishga oid pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish extiyoji yuzaga kelmoqda. Ayni vaqtda ta'lim muassasalari amaliyotida quyidagi pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanilmo?da.(3- jadval)(ko'rsatiladi.)

Shunday qilib, avvaldan loixalashtirilgan ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi o'zida metodlar tizimi, maqsad, shakl, vositalari, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatish imkoniyatlari hamda yakuniy natijalarga erishish borasidagi majmuani mujassamlashtiradi.

Pedagogik texnologiya turlari 3-jadval

Ped.tex turlari	Maqsadi	Mohiyati	Mexanizmi
Muammoli ta'lim	O'quvchilarning Bilish faolligi Va ijodiy mustaqilligini oshirish	O'quvchilarga ketma-ket va maqsadli ravishda ularda bilimlarni o'zlashtirish borasidagi faollikni yuzaga keltirishga xizmat qiluvchi masalalarni berib borish	Tadqiqotchilik metodlari, bilish faoliyatiga yo'naltirilgan masalalarni echish
Mujassam- lashtirilgan o'qitish	Shaxsni his qilish xususiyatlariga maksimal darajada yaqinlashtirilgan ta'lim jarayonini tuzulmasini yaratish	Mashg'ulotlarni bloklarga biriktirish xisobiga fanlarni chuqur o'zlashtirishga erishish	O'quvchilar ish qobiliyati dinamikasini hisobga oluvchi ta'lim metodlari
Modulli ta'lim	Ta'lim mazmunini shaxs individual ehtiyojlari va uning bazaviy tayyorligi darajasiga muvofiqlashtirish	O'quvchilarni induvidual o'quv dasturi asosida mustaqil ishlashlari	Muammoli yondoshuvni amalga oshirishning induvidial maromi
Rivojlan- tiruvchi ta'lim	Shaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish	O'quv jarayonini shaxs potentsial imkoniyatlari va ularni amalga	O'quvchilar faoliyatini turli soxalarga

		oshirishga yo'naltirish	yo'naltirish
Differentsial ta'lim	O'quvchilarni layoqati, qiziqish va qobiliyatini aniqlash uchun qulay sharoitlarni yaratish	Turli o'zlashtirish darajalari bo'yicha majburiy me'yor(standart)dan kam bo'lmagan xajmdagi dastur materialini o'zlashtirish	Induvidual ta'lim metodi.
Faol (majmuaviy) o'qitish	O'quvchilar faolligini tashkillashtirish	Bo'lajak kasbiy faoliyatni predmetli va ijtimoiy mazmunini modellashtirish	Faol o'qitish metodlari
O'yin texnologiyalari	Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning shaxsiy faoliyat tavsifida bo'lishini ta'minlash	O'quv axborotlarini qayta ishlash va o'zlashtirishga yo'naltirilgan mustaqil bilish faoliyati	O'quvchilarni ijodiy faoliyatga jal etishning o'yin metodlari.

Glossariy.

Pedagogik texnologiya – eng qisqa va umumlashtirilgan ta'rifi barkamol insonni shakllantirish faoliyati.

Texnolog – biror texnologiyani mutaxassisi.

Texnologiya – biror ishda mahoratda, san'atda qo'llanadigan, yo'llar, usullar majmuasi.

Nazorat savollari:

1. Ta'lim texnologiyasi tushunchasiga ta'rif bering.
2. O'qitish texnologiyalari haqida nimalar bilasiz?

3. Ta'lim texnologiyalari, pedagogik texnologiya, o'qitish texnologiyalari tushunchalarini farqlab bering.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonuni. – Toshkent: Sharq 1997yil.
2. Bordovskiy G.A. , Izvochkov V.A.: Novo'y texnologii: obucheniya – M., 1967
3. Kudrriyavtsev P.O Problemnoe obuchenie: istoki i suqnost – Znanie: 1991
4. Selevko G. K. Sovremenniy obrazovatelnie texnalogi: Uchebnoy posobie. – M.: narodnoy obrazovanie, 1998.
5. Yudin V.V. Pedagogicheskaya texnologiya – Yaroslavl, 1997

11 – mavzu : Muammoli ta'lim

1	Mavzu	Muammoli ta'lim
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning muammoli ta'lim, uning mazmuni, to'zilishi va mohiyati ta'lim tarbiya jarayonidagi ahamiyati bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarini shakllantirish. Muammoli savol, masala va vaziyatlar yaratish va ularni hal etish yo'llarini o'rganish.
3	O'quv jarayoning mazmuni	Hozirgi davrda samarador o'qitish texnologiyasi – bu muammoli o'qitishdir. Uning vazifasi faol bilish, ijodiy, faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. Muammoli o'qitish jarayonida o'quvchining mohiyatini o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini muammolarni, savollarni hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi.
4	O'quv jarayoning	<u>Dars turi:</u> Ma'ruza <u>Metod:</u> Ma'ruza, tushuntirish, suhbat munozara, “Muammoli ta'lim”

	amalga oshirish texnologiyalasi	<p>Dars shakli: Ma'ruza, yakka va jamoada</p> <p>Vosita: Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r.</p> <p>Nazorat: Savol – javob ko'zatis.</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish va reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O'qituvchi.</p> <p>Talabalar mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlaydi. Suhbat – munozara, qo'llanilgan metodlar orqali qiziqishi ortadi, bu bilish faolligiga va mustaqil fikrlashishida olib keladi. O'qituvchi maqsadiga erishadi.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Bilimlarni mustahkamlaydi, mustafil ishlashni o'rganadi qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi. Mustaqil fikrlashi va folligi ortadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p>O'qituvchi.</p> <p>Mavzu yuzasidan talabalarga to'liq bilim berishda internet ma'lumotlaridan unumli foydalanishi, o'z ustida ishlash pedagogik maxoratini oshirishi.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Keyingi mavzuga va seminar mashg'ulotiga mustaqil tayyorlanishi darsga oid qiziqarli ma'lumotlar olib kelish, mavzu bo'yicha test va boshqotirmalar tuzish.</p>

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan texnologik xarita.

11-Mavzu: Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi.</p> <p>2. "Muammoli ta'lim" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi.</p> <p>3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi.</p> <p>4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi.</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar.</p> <p>2. "Muammoli ta'lim" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.</p> <p>3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga</p>

	<p>5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi.</p> <p>8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>oid bilimlarini mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar</p>
<p>2- bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqika)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3“Muammoli ta'lim”metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlariga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi.</p> <p>6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar.</p> <p>3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etis</p>
<p>3- bosqich. Якуний qism – фикрла ш bosqichi (10 daqika)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qilali</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar.</p> <p>2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar.</p> <p>3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

11 – mavzu : Muammoli ta'lim

Reja:

1. O'quvchilar ta'limiga muammoli yondashishning xususiyatlari.
2. Muammoli ta'limning maqsadi.
3. Muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilishning yo'llari

Tayanch so'zlar: muammo, vaziyat, ilmiylik, fikr, muloxaza, izlanish, ijodiy fikr.

Muammoli ta'lim nima? Qanday qilib muammoli vaziyat yaratish mumkin?

Muammoli deyilganda o'quv materialini o'quvchilar ongida ilmiy izlanishga o'xshash bilish vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi.

O'quvchilarning fikrlash faoliyatida mantiqiy to'g'ri, ilmiy xulosalarni izlash va o'zlashtirishga rag'batlantiradigan muammoli vaziyatlar vujudga keladi.

Har qanday ta'lim o'quvchi uchun muammolidir. O'quvchi ongida muammoli vaziyatni vujudga keltirish,, o'quvchining faol fikrlash faoliyati o'quv materialini puxta o'zlashtirib olishlari haqida sharq pedagoglari qimmatli fikrlar aytib o'tganlar.

Mutafakkir Abu Rayhon Beruniy (937-1048) didaktik qarash-larida o'quvchilarni o'qitish hamda tarbiyalash jarayonida, birin-chidan, turli mavzularda mulohazalar yuritishni, o'quvchining zerikmasligini, zo'riqmasligini ta'kidlagan.

Muammoli vaziyatda:

- o'quvchi uchun bilish qiyinchiligiga ega, ya'ni o'rganilayot-gan muammo ustida fikr yuritish;
- o'quvchilarda bilishga qiziqish u'yg'otish;
- tahlil jarayonida o'quvchilarning avvalgi tajribasi va bilimi-ga suyanish.

Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatni vujudga keltirish, un-dan foydalanish usullarini yaratish, ta'lim tizimining har bir bos-qichida o'rganiladigan fanlarga xosdir.

Muammoli vaziyat fanning mazmuni o'ziga xos xarakter xusu-siyatlari, uni o'rganish usullarini hisobga olgan holda yaratiladi.

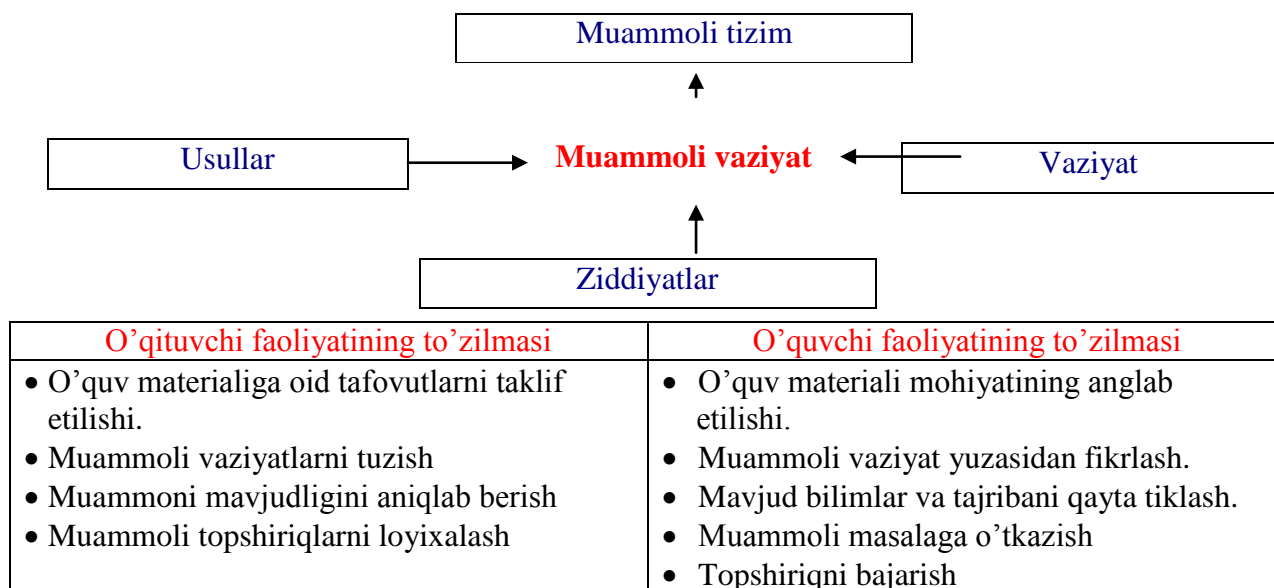
Muammoli ta'lim – deyilganda o'quv materialini o'quvchilar ongiga ilmiy izlanishga o'xshash bilim vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi.

O'quvchining fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlar vujudga keladi va ular bolani obektiv ravishda izlanishga va mantiqan to'g'ri ilmiy xulosalar chiqarishni o'rganishga da'vat etadi.

Muammo - ilmiy bilishni rivojlantirish zarurligini ifodalashning sub'ektiv shaklidir. U muammoli vaziyatda, ya'ni jamiyat rivojlanishi jarayonida bilish va bilmaslik o'rtasida ob'ektiv ravishda vujudga keladigan ziddiyat.

Muammoli vaziyat - o'quvchining ma'lum psixik holatidir. Bunday holat biror topshiriqni bajarish (masala echish, savolga javob topish) jarayonida ziddiyatni

anglash tufayli vujudga keladi. Ana shu ziddiyatni anglash o'quvchilarda predmet to'g'risidagi, ishni bajarishning usuli yoki shartlari haqidagi yangi bilimlarni izlash ehtiyojini uyg'otadi.

Glossariy.

Muammoli ta'lim – deyilganda o'quv materialini o'quvchilar ongiga ilmiy izlanishga o'xshash bilim vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi.

Muammo - ilmiy bilishni rivojlantirish zarurligini ifodalashning sub'ektiv shaklidir.

Muammoli vaziyat - O'quvchining ma'lum psixik holatidir.

Nazorat savollari :

1. Muammoli vaziyatni vujudga keltiring.
2. O'quv jarayonini takomillashtirishning asosiy maqsadi nima ?
3. M.N. Skatkin muammoli ta'limning nechta asosiy turini aloxida ifodalab berdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Saidaxmedov. Pedagogika. T. 2010 y.
2. M.N.Skatkin tahriri ostida didaktika sredney shkol.,M,1984.
3. V.Okon.Vvedenie v obshuyu didaktiku.M,1990
4. Munavvarov tahriri ostida Pedagogika.,T,1996
5. Tursunov.I.Nishonaliev U. Pedagogika.T,1997.
6. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “ Pedagogika nazariyasi va amaliyoti ” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010 .

12-mavzu: Pedagogika tarixi fan va o‘quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta‘lim –tarbiya va pedagogik fikrlar

1	Mavzu	Pedagogika tarixi fan va o‘quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta‘lim –tarbiya va pedagogik fikrlar.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning pedagogika tarixi fan va o‘quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta‘lim –tarbiya va pedagogik fikrlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O‘quv jarayoning mazmuni	<p>“Pedagogika tarixi” fanining maqsadi, vazifalari, ustivor tamoyillari, mazmuni. “Pedagogika tarixi” o‘quv fani sifatida. “Pedagogika tarixi” fani g‘oyalarining kishilik jamiyati taraqqiyot bilan o‘zaro aloqadorligi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta‘lim-tarbiya jarayonida milliy meros, pedagogik qadriyatlardan samarali foydalanishning ijtimoiy ahamiyati haqida. Ta‘lim-tarbiya va pedagogika tarixini davrlashtirish muammolari.</p> <p>Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha ta‘lim-tarbiya va pedagogik fikrlarning rivojlanishi. Eng qadimgi yodgorliklarda shaxs tarbiyasiga oid fikrlarning ifodalanishi. Qadimgi davrlarda ijtimoiy tarbiyaning shakllanishi. Shaxs tarbiyasiga oid ilk fikrlarning kishilik faoliyati bilan bog‘liqligi. Ibtidoiy jamiyatda tashkil etilgan tarbiyaning o‘ziga xos xususiyatlari.</p> <p>Xalq ijodiyoti namunalari (afsonalar, qo‘shiqlar, “O‘g‘itnoma”lar)da ibtidoiy ahloq-odob va ta‘lim-tarbiyaga oid masalalarning ifodalanishi. Qadimgi davlatlar – So‘g‘diyona, Baqtriya, Xorazmda ta‘lim-tarbiyaning rivojlanishi va pedagogik fikrlarning shakllanishi.</p>	
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma‘ruza <u>Metod</u> : Tushuntirish, og‘zaki bayon qilish, “ Suxbat munozara ” <u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada <u>Vosita</u> : Ma‘ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r. <u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish. <u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p align="center">O‘ q i t u v c h i.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p align="center">T a l a b a.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma‘ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o‘zgarishlar)	<p>O‘ q i t u v c h i.</p> <p>O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o‘zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

12-Mavzu: Pedagogika tarixi fan va o‘quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta’lim –tarbiya va pedagogik fikrlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O‘qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O‘quv mashg‘ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o‘zlashtirishdan ko‘zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi.</p> <p>2. “ Suxbat munozara ” metodi bo‘yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi.</p> <p>3. Modullar yordamida o‘quv mashg‘ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi.</p> <p>4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi.</p> <p>5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi.</p> <p>8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O‘qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g‘oyalarni yozib oladilar.</p> <p>2. “ Suxbat munozara ” kichik guruhlarda ishlash ko‘nikmalarini o‘zlashtiradilar.</p> <p>3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Zarur o‘rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar.</p>
<p>2-bosqich. Asosiy qism –</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3. . “ Suxbat munozara ” metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma’lumotlarni bayon etadi.</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar.</p> <p>3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari,</p>

<p>anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<p>6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etishadi</p>
<p>3-bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qiladi</p>	<p>1. Гуруҳ таркибида кичик мавзуни моҳиятини ўрганадилар.</p> <p>2. Кичик мавзулар моҳиятини ёритадилар.</p> <p>3. Берилган саволларга жавоб қайтарадилар.</p> <p>4. Машғулот юзасидан фикрларини баён қиладилар.</p> <p>5. Ўқитувчи томонидан берилган топшириқни ёзиб оладилар</p>

12-mavzu: Pedagogika tarixi fan va o‘quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta’lim –tarbiya va pedagogik fikrlar

РЕЖА:

1. Qadimgi xalq og‘zaki ijodiyotida inson tarbiyasiga oid fikrlar.
2. “Avesto” eng qadimgi yozma ma’rifiy yodgorlik sifatida.
3. Qadimgi turkiy xalqlar yodgorliklarida tarbiyaga doir fikrlar

Hozirgi o‘zbek xalqining ajdodlari bundan bir necha ming yillar oldin yashagan bo‘lib, ular yuksak va o‘ziga xos madaniyatni vujudga keltirishda juda katta va mashaqqatli yo‘lni bosib o‘tgan. Dastlabki tosh qurollaridan tirikchilik uchun foydalanish, ancha takomillashgan mehnat qurollarini yasash, urug‘chilik davriga kelib, xo‘jalik hayoti va madaniy taraqqiyotda erishilgan yutuqlarni o‘z ichiga olgan davrgacha bo‘lgan tariximiz ota-bobolarimizning boy qadimiy madaniyatga ega bo‘lganligidan dalolat beradi.

Eramizdan avvalgi birinchi ming yillikda Baqtriya, Xorazm, So‘g‘diyona, Marg‘iyona, Parfiya hamda Parkana kabi davlatlarida turli qabila va elatlar yashagan. Ular saklar, massagetlar, so‘g‘diyonalilar, xorazmiylar, boxtarlar, chochliklar, parkanaliklar kabi qabila va urug‘lardan iborat bo‘lib, hozirgi Markaziy Osiyo hududida yashovchi xalqlarning ajdodlari hisoblanadilar.

Ushbu elatlar yashagan hududlarda o‘ziga xos madaniy an’analar tarkib topa borgan. Masalan, eramizdan oldingi asrning birinchi yarmida qadimiy davlatlar: Baqtriya va So‘g‘diyona, Marg‘iyona, Xorazm, Parkana, Parfiya kabi o‘lkalarda xalq xo‘jaligining turli sohalarida rivojlanish va taraqqiyot ro‘y bergan. Eramizdan oldingi IX-VI asrlarda paydo bo‘lgan Ahmoniylar, eramizdan avvalgi III asr o‘rtalarida tashkil topgan Grek-Baqtriya, eramizning I asrida tashkil topgan Kushonlar, eramizning V asrda yuzaga kelgan Eftalitlar, so‘ngra Sosoniylar va nihoyat Turk hoqonligi davlatlarida ijtimoiy madaniyat yuksala bordi.

Ajdolarimiz tomonidan qo‘lga kiritilgan qadimiy madaniyati tarkibidan ta’lim-tarbiyaga oid merosi ham alohida o‘rin olgan. Zero, hozirgi turkiy va forsiyzabon xalqlarning bizgacha yetib kelgan muhim arxeologik topilmalari, tarixchilar, adabiyot va san’at namoyandalarining ijodiy merosi, san’at va adabiy asarlarning namunalari buning dalilidir.

Bunday muhim manbalar sirasiga yunon olimlari Gerodot, Suqrot, Plutarx, Polienlarning tarixiy, geografik hamda axloqiy asarlari, allomalarimiz Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Qoshg‘ariy, faylasuf, sharqshunos va tarixchi olimlar: ye.E.Bertels, S.P.Tolstov, V.V.Braginskiy, I.M.Mo‘minov, B.G‘afurov, I.V.Stebleva, A.O.Makovelskiy, Y. Jumaboev, M.IShoqov, adabiyotshunoslar A.Qayumov, N. Mallaev, N.Rahmonov, pedagog-olimlar O‘.Aleuov, M.Orifiy va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kiradi.

Eng qadimgi tarbiya haqidagi yodgorliklar bizgacha bevosita yetib kelmagan. Turkiy va forsiyzabon xalqlarning hayot kechirish san'ati, donolik majmuasi sifatida yuzaga kelib, borliqqa amaliy munosabatda bo'lishning namunasi tarzida e'tirof etilgan ma'naviy madaniyat yodgorliklari qadimgi grek tarixchisi Gerodotning "Tarix", Strabonning "Geografiya" hamda Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit-turk" kabi asarlari, shuningdek, Urxun-yenisey bitiklari kabi adabiy-tarixiy manbalarda saqlangan va ular orqali bizgacha yetib kelgan. Ushbu yodgorliklar mohiyatini o'rganish insonning shakllanishida moddiy va ma'naviy madaniyat qay darajada katta rol o'ynaganligidan dalolat beradi. Xususan, tarbiya insonning aqliy va axloqiy jihatdan tarkib topa borishiga ta'sir etgan bo'lsa, insonning shakllana borishi ham o'z navbatida kishilik jamiyatining qaror topa borishiga yordam bergan. Xullas, tafakkur yurita olish qobiliyatiga ega bo'lgan inson kamolotining ta'minlanish jarayoni hamda jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti o'zaro uzviy aloqada shakllangan. Mazkur tarixiy jarayon mohiyatini bilish bizga inson tafakkurining juda uzoq davr va murakkab sharoitlarda shakllana borganligidan dalolat beradi.

Ma'lumki, kishilik jamiyatining vujudga kelishi jarayonida inson ham biologik jihatdan, ham ijtimoiy jihatdan takomillashib borgan. Dastlabki diniy e'tiqodlar, eng oddiy ixtirolarning takomillashib borishi kabi holatlar inson ongining ham shakllanib borishiga turtki bo'ldi. Bu jarayon minglab yillarni o'z ichiga olgan bo'lib, ana shu davrda

inson ongi shakllanishining asosi sifatida qabul qilingan xulq-odob qoidalari, ijtimoiy talablar yuzaga kelgan. Ushbu talablar muayyan davrda yaratilgan yodgorliklarining asosiy mazmuni va mohiyatini tashkil etadi.

Eng qadimgi kishilarga xos bo'lgan xislatlar, ularning dastlabki, oddiy istaklari, orzu-umidlari qadimgi eposlarda aks etgan afsonaviy obrazlar hamda qahramonlar qiyofasida o'z ifodasini topgan. Ruhga sig'inish (onimizm), ajdodlar ruhiga sig'inish (totemizm), sehrgarlik kabi diniy e'tiqodlar va marosimlar yoritilgan afsona va rivoyatlarda eng qadimiy ajdodlarimizning tafakkur dunyosi aks etgan. Ammo bu rivoyat va afsonalar ham massaget, sak, xorazmiy, so'g'd hamda parfiyanlar yashagan davrlar ruhini ifoda etadi, xolos.

Eng qadimgi madaniy boyliklarimizni o'rganishda quyidagi uch guruhga ajratilgan manbalarga tayanamiz:

1. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan ko'rgazmali ashyolar.
2. Xalq og'zaki ijodi materiallari hamda yozma manbalar.
3. Buyuk adiblar, allomalarning ijodiy merosi.

Ma'lumki, ibtidoiy kishilar mehnat faoliyati jarayonida o'z ehtiyojlarini qondirgan va bu jarayon yosh avlodda ham mehnat qilish, amaliy faoliyatni yo'lga qo'ya olish borasidagi nazariy bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilishga zamin hozirlagan. Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayoni dastlabki paytlarda butun ijtimoiy hayotni yo'lga qo'yish negizida amalga oshirilgan bo'lsa, keyinchalik tarbiya inson faoliyati asosiy jihati, ijtimoiy ongni shakllantirishning muhim omiliga aylandi. Dastlabki urug'chilik jamiyatidan oldin ham inson yashash uchun kurashgan, mazkur davrda urug'ning barcha a'zolari jamoa bo'lib harakat qilganlar. Keyinroq kishilar

mehnat faoliyatini jamoa a'zolarining yosh jihatlariga ko'ra quyidagi uch guruh asosida tashkil etganlar.

- a) bolalar va o'smirlar;
- v) ijtimoiy hayot va mehnatda to'la ishtirok etuvchilar;
- s) keksalar.

Ibtidoiy jamiyatda bola o'zi uddalay oladigan faoliyatning tashkil etilishida bevosita ishtirok etib, hayot kechirish va mehnat qilish ko'nikmalarini o'zlashtirgan. Bu holat og'ir sharoitda kechgan. o'g'il bolalar erkaklar bilan ov qilish, qurol yasash kabi yumushlarni bajarsalar, qizlar ayollar tomonidan bajariladigan mehnat sirlarini o'zlashtirar edilar. Hyech qaerda yozilmagan odat va an'analarga ko'ra, yosh bolalar keksalar nazorati ostida ma'lum tajribalarga ega bo'lardilar. Bola ma'lum tayyorgarliklardan so'ng maxsus sinovlardan o'tib, amaliy faoliyatda faol ishtirok eta olish huquqini qo'lga kiritar edi. Ushbu an'ana, ya'ni, bolalarni ma'lum yoshgacha enaga yoki murabbiyga topshirish yaqin davrlargacha saqlanib qolgan, hatto hozirgi kunda ham ko'zga tashlanadi.

Urug'chilik jamoasi bosqichida esa bolalar mehnatining ko'lami kengayib, kasb-hunar faoliyatining turlari ko'payib boradi. Tajribali kishilar bolalarni tarbiyalash bilan birga ularni yozishga ham o'rgata boshlaydilar. Asta-sekin harbiy tarbiyaning boshlang'ich ko'rinishlari yuzaga kela boshlaydi. Bolalarga harbiy san'at sirlarini o'rgatish ancha murakkab ish bo'lib, ushbu tarbiyani tashkil etish maxsus bilim hamda tayyorgarlikka ega bo'lishni taqozo etar edi. Shu bois maxsus harbiy bilim va tayyorgarlikka ega bo'lgan kishilar bolalarga bu boradagi bilimlarni berish jarayoniga jalb etila boshladilar.

Jamiyatning ijtimoiy jihatdan taraqqiy eta borishi bolalarga dalalarni o'lchash, suv toshqinlarining oldini olish, kishilarni turli kasalliklardan davolash usullariga oid bilimlarni berishga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirdi. Mazkur ehtiyojni qondirish yo'lidagi harakatning tashkil etilishi natijasida turli maktablar faoliyat yurita boshladi. Maktablarda asosiy e'tibor bolalarga ogzaki bilimlar berish bilan birga ularda yozuv ko'nikmalarining shakllantirilishiga qaratildi. Dastlab suratkashlik rivojlanib, piktografik xat paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik qo'shni mamlakatlardan kirib kelgan harflar yordamida yozish usuli paydo bo'ladi va bu usul tez tarqala boshlaydi.

Eramizdan oldingi ming yillik o'rtalarida oromiy, Aleksandr Makedonskiy istilosidan so'ng esa yunon, shuningdek, forsiy mixxat yozuvlari ham ma'lum vaqtlarda qo'llanilib kelgan. Eramizdan oldingi birinchi ming yillik o'rtalariga kelib, oromiy yozuvi negizida Avesto, Xorazm, So'g'd, Kushon, Run (Urxun-yenisey), uyg'ur va boshqa yozuvlar paydo bo'ladi va ta'lim-tarbiyaning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ana shu davrga kelib, ibtidoiy jamoa bo'lib yashash an'anasi asta-sekin rivojlana bordi, jahon madaniyatida inmoniyat tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kashfiyotlar yaratildi. Xitoyda qog'ozning ixtiro etilishi, Hindistonda hisoblash, o'nlik sonlar tizimining paydo bo'lishi, Mesopotamiyada yer kurrasining

graduslarga, sutkani soatlarga, minut va sekundlarga bo'lishning o'ylab topilishi, Markaziy Osiyoda O'rta dengiz bilan Hindistonni o'zaro bog'lovchi karvon yo'lining vujudga kelishi, keyinchalik Xitoydan Markaziy Osiyo orqali O'rta dengizga "Buyuk ipak yo'li"ning ochilishi kabi voqyealar mazkur hududlarda yashovchi xalqlar madaniyatining rivojlanishi va yozuvning tarqalishiga sabab bo'ladi.

Demak, eramizning boshlarida hozirgi Markaziy Osiyo hududida biz yuqorida sanab o'tgan oromiy, yunon va forsiy mixxat alifbosi asosida shakllangan Xorazm, So'g'd, Baqtriya yozuvlari qo'llanilgan.

Eramizdan oldin taxminan 484(480)—431(425) yillarda yashagan yunon tarixchisi Gerodotning "Tarix" kitobida qadimgi forslar, saklar, massagetlarning ta'lim-tarbiya tarziga oid muhim ma'lumotlar berilgan. "Forslarning eng sharaflaydigan narsasi jasurlikdir", - deydi olim. Shunga ko'ra ular ko'proq o'g'il bolalardan faxrlanganlar. Podshoh ham kimning o'g'li ko'p bo'lsa, unga har yili sovg'a-salomlar yuborgan. Bundan tashqari bolalarning yoshiga ham e'tibor berishgan. O'g'il bolalarni besh yoshdan yigirma yoshigacha faqat uch narsaga: otda yurish, kamondan otish, to'g'ri so'zlikka o'rgatilgan. Bolani besh yoshgacha otasiga ko'rsatmaganlar, u ayollar tarbiyasida bo'lgan. Mabodo o'g'il bola vafot etsa, otasining qayg'urmasligi uchun shunday qilganlar.

O'g'illar hyech qachon ota-onasiga nisbatan hurmatsizlik qilmaganlar. Ular bunday holatni faqat nikohsiz tug'ilgan yoki tashlandiq bolalardangina kutish mumkin, deb hisoblaganlar.

Bundan tashqari, Gerodot forslar uchun yolg'onchilik va qarzdor bo'lish sharmandalik hisoblangan, deydi. Ular daryolarni muqaddas sanaganlar. Shu bois daryo suviga tupurmaganlar, hatto qo'l yuvmaganlar¹.

Gerodotning ushbu ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bizning ajdodlarimiz o'g'il farzandlarini jasoratli, o'z vatanining haqiqiy himoyachisi, kuchli va botir inson etib tarbiyalashga katta e'tibor berganlar. Yigitlar va erkaklargina emas, hatto ayollarning ham jasorat ko'rsatganlari borasidagi fikrlar yunon faylasuflari tomonidan yozib qoldirilgan. Masalan, Plutarx fors ayollari haqida gapirib, shunday voqyeani keltiradi: podshoh Kir forslarni shoh Astiag boshliq midiyaliklarga qarshi kurashga otlantirganda, ular jangda mag'lub bo'ladilar. Fors jangchilari shaharga qarab qocha boshlaydilar. Dushman ularni quvib, shaharga bostirib kirishiga yaqin qolganda, darvozadan ularga qarshi ayollar chiqib keladilar va yoqavayron holda shovqin ko'taradilar: "Ey, noinsof bandalar, qayoqqa qochmoqchisizlar? Endi siz dunyoga kelgan joyingizga qaytib yashirina olmaysizlar-ku!" Forslar ayollarning bu hatti-harakatiga dosh bera olmay, qaytib jangga tashlanadilar va dushmanni orqaga chekinishga majbur etadilar.

Bu voqyeaga xotira sifatida Kir shunday qonun ta'sis etadi: "Bu shaharga qaysi shoh qadam qo'ysa, har bir ayolga bittadan oltin sovg'a qilsin"².

---

¹ Геродот. История в девяти книгах (Перевод и примечания Г. А. Стартановского. Под обхей ред. С.А. Утченко). –Ленинград, Наука, 1972, с. 55-56.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, mavjud holatlar hamda shart-sharoitning o‘zi yoshlarga otda yurish, kamondan otish borasidagi bilimlarni o‘rgatish, shuningdek, ularda jasurlik, to‘g‘rilik va botirlik xislatlarini tarbiyalash lozimligini taqozo etgan. Shu bois qadimgi ajdodlarimiz bolalarni o‘z xalqining erki va yurt

mustaqilligining himoyachilari etib tarbiyalaganlar.

Plutarxning yana bir o‘rinda qayd etishicha, Aleksandr Makedonskiy yerli xalqlarga yaqinlashish maqsadida makedoniyaliklar bilan mahalliy xalqlarning urf-odatlarini o‘zaro uyg‘unlashtirishga harakat qilgan. Shu maqsadda u o‘ttiz ming bolani ajratib olib, yunon tili va makedoniyaliklarga xos bo‘lgan harbiy san‘at sirlarini o‘rgatishga buyruq bergan. Ana shu maqsadni amalga oshirishga juda ko‘p murabbiylar tayinlangan. Yunon alifbosining keyinchalik bu yurtda qabul qilinishi o‘sha davrda ko‘plab maktablar ochilgani hamda unda yerli aholi farzandlari ham o‘qitilganidan dalolat beradi.

So‘g‘d yozma yodgorliklari orasida V.B.Xen tomonidan aniqlangan va “Eski xatlar” nomi bilan yuritiladigan qimmatli manbalar eramizning boshlarida shakllangan so‘g‘d yozuvi haqida ma'lumot beradi. Ushbu manbalarni Dunxuan shahri (Sharqiy Turkiston) yaqinidagi savdo qishlog‘ida yashagan so‘g‘dlik tijoratchi (savdogar)larning o‘z ona yurtlari Samarqandga yozgan va shaxsiy xarakterga ega bo‘lgan xatlar³

tashkil qiladi.

Imperator Yan Li (615-617)ning elchisi Vey Szi hisobotlarida ham Samarqand shahrida yo‘lga qo‘yilgan ta‘lim-tarbiya haqidagi ma'lumotlar mavjud. Samarqandning mohir savdogarlari o‘g‘il bola besh yoshga to‘lar ekan, unga savdoni o‘rgata boshlaydilar. O‘qishni o‘rganishi bilan savdo ishlari ham o‘rgatilgan.

Syuan-Szin nomli boshqa bir Xitoy tarixchisi esa Samarqand aholisining axloq va xulq-odob qoidalariga rioya etishi boshqalarga o‘rnak bo‘lganligini aytib o‘tgan. Bularning barchasi qadimgi davrlarda bolalarning besh yoshidan o‘qitilgani, ta‘lim jarayonida ularni amaliy hayotga tayyorlash asosiy maqsad qilib belgiligi to‘g‘risidagi ma'lumotlarni beradi.

Bu ma'lumotlar qadimda bolalar o‘qitiladigan savod maktablari bo‘lganligi va maktablardan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy-jismoniy mashqlarni bajara olish va muayyan hunar sirlarini o‘zlashtirish ishiga jalb etilganligidan darak beradi.

Eng qadimgi davrlarda yo‘lga qo‘yilgan ta‘lim-tarbiyaga oid qimmatli ma'lumotlarni biz yana xalq og‘zaki ijodi namunalari: afsonalar, qahramonlik eposlari, qo‘shiqlar, maqol va iboralarda ilgari surilgan g‘oyalardan ham olishimiz mumkin. Chunki xalq donishmandligining yorqin namunasi bo‘lgan xalq og‘zaki ijodida xalq pedagogikasiga xos bo‘lgan tarbiya tajribalari umumlashgan.

---

² Плутарх. Сочинения. Перев. с древнегреческого. Сост. С.Аверинцева. Вступ. статья А.Лосева. Комментар. А.Столярова. - Москва, Худ. литература, 1982, с. 404.

³ Исҳоқов М. Сўдиёна тарих чорраҳасида –Тошкент, Фан, 1990. 6-7-бетлар

Ibtidoiy kishilarning tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlari, ular tomonidan amal qilingan urf-odatlar, ijtimoiy munosabatlari mazmuni xalq og‘zaki ijodining eng qadimgi janrlaridan biri bo‘lgan afsonalarda ifodalangan. Afsonalarning qahramonlari yaxshilikning tantana qilishi uchun yomonlik hamda nurning muqarrar mavjud bo‘lishi uchun zulmat bilan kurash olib boradilar, yaxshilik va baxt-saodatga chulg‘angan o‘lkalarini yaratadilar. Aksariyat afsonalarning qahramonlarini inson sifatida gavdalangan xudolar tashkil etgan. Ibtidoiy tuzum kishilarining orzu-istaklari, o‘y-fikrlari, maqsad va intilishlarini yoritishga xizmat qilgan afsonalarning ko‘pchiligi bizga eng qadimgi yodgorliklar - “Avesto”, Abulqosim Firdavsiyning “Shohnoma” asarlari orqali ma'lumdir.

Qadimgi miflarda kishilarning tabiiy ofatlar va yovuz kuchlardan saqlanish borasidagi dastlabki tasavvurlari tirik mavjudot boshiga falokat keltiruvchi tabiiy kuchlarga qarshi mardonavor kurashgan inson va uning xatti-harakatlari orqali ifoda etilgan.

Miflar asosida yaratilgan afsonalarning qahramonlari tomonidan olib borilgan harakatlar qahramonlik eposlarining yaratilishi uchun zamin hozirlagan. Qahramonlik eposlarida vatanga bo‘lgan muhabbat, erk va ozodlik uchun kurash, yurtining har bir qarich yerini asrash, qadrdon qabilasining farovonligi, to‘kin-sochinligini ta'minlash yo‘lida jonini fido etish, qabilaning sha'ni, sharafi, ori va nomusi uchun kurashish tuyg‘ulari tarannum etilgan. Zarina, Sparetra, To‘maris hamda Shiroq (Siroq)lar tomonidan ko‘rsatilgan yuksak vatanparvarlik namunalari, Zarina va Striangey, Zariadr va Odatida muhabbatlari, mardlik va qahramonlik timsollari bo‘lgan Rustam va Siyovush (Xorazm-qang‘ eposi)larning jasoratlari to‘g‘risida hikoya qiluvchi epopeyalar shular jumlasidandir. Bizgacha yetib kelgan epik asar (afsona va rivoyat)larda asosan ajdodlarimizning yurt ozodligi, vatan ravnaqi va qabila farovonligi yo‘lida olib borgan kurashlari o‘z ifodasini topgan. qahramonlar vatanni va xalqni sevadi. Or-nomusni muqaddas deb bilish, do‘st va safdoshlarga sadoqat, burchni yuksak darajada anglash, unga sodiqlik, vatan va xalqi uchun o‘z jonini qurbon etish, har qanday mashaqqatga bardosh berish, o‘z sevgi-muhabbati yo‘lida aziyat kechishga tayyorlik kabi insoniy tuyg‘ular ularning asosiy xususiyatlaridir. Qahramonlik eposlarida ulug‘langan eng asosiy axloqiy xislatlari - jasurlik va mardlikdir.

Jasurlik, kuchlilik va mardlik – qadimiy kishilarda tarkib topishi zarur bo‘lgan eng muhim fazilatlar sanalgan. Tarixiy shaxslarning hayoti va qahramonliklari borasida ma'lumotlar beruvchi rivoyatlar fikrimizning yorqin dalilidir. Ularda muayyan shaxs faoliyati, donishmandligi, qahramonliklari, tarixiy shaxs ega bo‘lgan axloqiy fazilatlar: nazokat, kamtarlik, aql-idrok, o‘zgalarga muhabbat, yorga vafu, sadoqat, baxt, odillik, odamiylik, oliy himmatlilik va mehnatsevarlik kabilar ulug‘langan.

Eposlar mazmunida bayon etilishicha, xotin-qizlar turli sharoitlarda erkaklar bilan teng sharoitda faoliyat ko‘rsatganlar. Ular xo‘jalik ishlari bilan chegaralanib qolmay, urushlarda ham jasorat ko‘rsatganlar.

Tarixdan ma'lumki, dastlab Amudaryoning asosiy tarmog'i O'zboy Kaspiy dengiziga quyilgan. Uning o'ng qirg'og'i Turon, chap qirg'og'i Eron deb yuritilgan. Eramizdan oldin Ahmoniylar sak va massaget qabilalariga ketma-ket hujum qilib turgan. Ana shu tarixiy voqyealar sak va massagetlar tomonidan yaratilgan eposlarda o'z ifodasini topgan.

Eron shohi Kir ko'chmanchi sak va massaget qabilalariga qarshi urushib mag'lubiyatga uchraydi va 529 yilda halok bo'ladi. Tarixchilar Kir va uning qo'shinlarini avval o'z hududlarining ancha ichkarisiga bostirib kirishlariga imkon berib, keyin qo'shinning katta qismini qirqib tashlagan qahramonlar haqida ma'lumotlar beradi.

Poliinning "Harbiy hiylalar" asarida keltirilgan rivoyatlarda Shiroq (Siroq) obrazi vatanparvarlik va qahramonlik timsoli sifatida hali hanuz yoshlarni tarbiyalab keladi.⁴ Yoki Gerodotning "Tarix" kitobida keltirilgan massagetlar hukmdori To'marisga uylanish bahonasida Eron shohi Kirning Turon o'lkasiga uyushtirgan hujumi haqidagi ma'lumotlar ham muhim ahamiyatga egadir.⁵

Demak, xalqimizning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari, xulq-atvoriga oid xislatlari eng qadimgi epik yodgorliklar - "Avesto", "Shohnoma" kabi asarlar, mif va afsonalar orqali bizgacha yetib kelgan.

Qadimgi ajdodlarimiz insonga xos jasurlik, adolat, sadoqat va insoniylik kabi xislatlarni qadrlaganlar. Bu xislatlar insonda o'z-o'zidan shakllanmagan. Tabiat va jamiyat hayotida ro'y bergan o'zgarishlar, ibtidoiy urug'chilik davrida qaror topgan turmush tarzi insonda ana shunday xislatlarning shakllanishini taqozo etgan.

Ikki katta kuch - yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi ayovsiz kurash insonda yuqorida qayd etilgan xislatlarning bevosita tarkib topishiga turtki bo'lgan.

Eng qadimgi qo'shiq va lirik she'rlarda jasurlik, adolat, sadoqat va insoniylik kabi xislatlar tarannum etilgan. Bunday qo'shiq va lirik she'rlar XI asrda yashagan ulug' olim Mahmud Qoshg'ariy yaratilgan "Devonu-lug'atit-turk" asari orqali bizgacha yetib kelgan.

Turkiy xalqlarning tarixini yorituvchi qadimgi manbalarda pand-nasihat va o'gitlar etilgan asarlar ham ko'plab uchraydi. Ana shunday asarlar jumlasiga Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit-turk" asari ham kiradi. Alloma mazkur asarni 1076-1077 yillarda yozgan. Geograf olim H. Hasanov shunday misol keltiradi: 1914 yil Turkiyaning Diyorbakir shahrida bir beva xotin pulga muhtoj bo'lib, kitob do'koniga eski qo'lyozmani keltiradi va 30 liraga sotishini aytadi. Ammo bu narxga kitobni hech kim olmaydi. Bir kun do'konga keksa kitob muxlislaridan Ali Amiriy kirib qoladi va bir do'stidan qarz olib, kitobni sotib oladi (Ali Amiriy 1857-1924 yillarda yashagan, o'z shaxsiy kutubxonasida 15 mingga yaqin kitob yig'ib, hammasini Shayx Fayzulloh madrasasiga hadya etgan. Keyinchalik bu kitoblar Fotih kutubxonasi - milliy kutubxonaga o'tkazilgan).

¹¹ Древние автор Средней Азии (Баженова Л.Б. —Тошкент, изд. Научн.техн. и соц. экон. лит. Узб., 1940. с. 34-35.

²² Геродот. Истории в девяти книгах. Перевод и примечания Г.А.Стартановского. Под обхей ред. С.А. Утченко. - Ленинград, Наука, 1972. с.78-79.

Bu kitob Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit-turk" asari edi. Mazkur qo'lyozma asl nusxasidan hattot Muhammad bin Abu Bakr ibn Abdul Fotih as-Soviy al-Damashqiy tomonidan devon yozilgandan 200 yil o'tgach (1266 yilda) ko'chirilgan edi. Qo'lyozma 219 varaqli jilddan iborat bo'lib, sahifalar raqamlanmagan, fikrlarning boshi va oxiri noma'lum edi. Hozir bu qo'lyozma Istantbulda Fotih kutubxonasiining Ali Amiriy fondida saqlanadi.⁶

"Devonu lug'atit-turk" asarida qadimgi turkiy so'zlarning arabcha izohli tarjimasini ham berilgan. Ushbu asarni qadimiy turkiy tilning izohli lug'ati ham deyish mumkin.

"Devonu lug'atit-turk" 1928 yilda nemis olimi Brokelman tomonidan nemis tiliga tarjima qilingan. 1939 yilda esa Bosim Atalay uni usmonli turk tiliga tarjima qilgan va mazkur tarjima Anqarada chop etilgan. O'zbekistonda asar Solih Muttalibov tomonidan tarjima qilinib, 1960-1963 yillarda uch jilddan iborat "Turkiy so'zlar lug'ati" nomi bilan nashr qilingan. 1967 yilda indeks lug'at ko'rsatkichi ham chop etilgan.

"Devonu lug'atit-turk" asarining she'riy parchalari ham nemis tiliga tarjima qilinib, 1914 yilda nashr etilgan.

Turk olimi Fuad Kuprilzoda, rus turkologlari V. Radlov hamda S.F. Malovlar ham "Devonu-lug'atit-turk" asari yuzasidan tadqiqotlar olib borganlar. Abdurauf Fitrat ham she'riy parchalarni tarjima qilib, ularning lug'atini tuzgan va 1930 yilda Samarqandda nashr ettirgan. N.M. Mallaev "o'zbek adabiyoti tarixi" darsligiga "Devonu lug'atit-turk"dagi qo'shiq va maqollarni kiritib, ularni tahlil etadi. A. Qayumov esa noyob qadimgi yodgorliklarimiz - qo'shiqlar (she'riy parchalar)ni birinchi marta nasrdan nazmga o'girib, "Qadimiyat obidalari" nomli asariga kiritgan.

Aziz Qayumovning "Qadimiyat obidalari" nomli asaridagi pand-nasihatga oid o'gitlar bilan sug'orilgan she'riy parchalar tarjimasini mazmuni orqali ularda ilgari surilgan ma'rifiy g'oyalar asosida o'sha davrda olib borilgan tarbiya mazmuni haqida ma'lumotlarga ega bo'lamiz.⁷

Asarning mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi manbalarning aksariyatida Mahmud Qoshg'ariyning qo'shiqlarni xalq orasidan yiqqanligi ta'kidlanadi. Aziz Qayumov esa bu she'r parchalarining asl nusxasida o'sha davrda mavjud bo'lgan badiiy ijodga nisbatan yuksak talabchanlik aniq sezilib turishi, she'rlarni yaratgan shoirlarning juda ma'lumotli ekani, chuqur bilim va nafis badiiy didga ega ekani xususidagi fikrlarni qayd etadi va pand-nasihatga oid qo'shiqlarni alohida guruhga ajratib, ularni tarjima qilib, mazmunini tahlil etadi.

She'rlarda ilm olishning qadri, bilimli va donishmand kishilarni hurmat qilish, mehmondo'stlik, xushxulqlik, mardlik, jasurlikni targ'ib etuvchi, o'z manfaatini ko'zlagan molparast, baxil, ochko'z, do'sti va xalqiga xiyonat kabi xislatlarni

¹Хасанов Х. Махмуд Қошғарий (хаёти ва географик мероси). – Тошкент, Фан, 1968. 3-бет.

²Қаюмов А. Қадимият обидалари. –Тошкент, Бадий адабиёт, 1972.

qoralaydigan she'rlar

ko'p uchraydi. Bunday she'rlar turkiy xalqlar qadim-qadimdan boshlab inson shaxsini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor berganligidan darak beradi.

Pand-nasihat janridagi asarlarning mazmunida asosiy o'rinni ilm olishga undash, uning foydalari, ilm ahlini hurmat etish to'g'risidagi fikrlar egallaydi. Yoshlarga ilmi kishilarga yaqinlashish, ulardan o'gitlar olish maslahat beriladi:

O'g'lim , senga qoldirdim o'git,
Unga amal qil.
Olimlarga yaqinlash, bahra olgil,
Tutib dil* (3-t. 445-bet).

Demak, o'g'ilga nasihat qilgan ota bilimli kishilardan yaxshilik kelishiga ishonadi, ammo ularning fikrini eshitibgina qolmay, amalda unga rioya etish lozimligini ham uqtiradi.

O'gitlarda ilm-ma'rifat hamda muayyan hunar borasidagi ko'nikmalarning ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qilishiga erishish kerak deyiladi.

Pand-nasihatlar she'rlar mazmunida obrazli, badiiy tarzda ifodalanadi, shu bois ular insonga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi:

O'g'lim, o'git ol,
Bilimsizlikni itar,
Talqon bo'lsa agar,
U shinniga botar (1-t. 412-413-betlar).

Bu o'rinda xalq orasida talqonni shinniga qorib yeyish odati mavjudligiga ishora qilingan. Shinning mazali ekani hammaga ma'lum. She'rda ilm va yaxshi fazilat ham shinniga qiyoslanadi. Inson ilm-ma'rifatli bo'lsa, talqon shinniga botib, odamlarga huzur baxsh etganidek, bilimi ham uning o'zi va insonlarga foyda keltiradi, deyiladi.

She'rlar muallifining ilmni bu darajada ulug'lashi o'sha davrda ilm-ma'rifatning yuksak darajada ulug'langanligi va ma'rifatparvarlik didaktik adabiyotning uzviy qismini tashkil etganini ko'rsatadi. Bu didaktikaning asosiy yo'nalishi, asosan, kishilarga hayotda qanday hatti-harakatlarni amalga oshirish, qanday amallarni bajarish borasidagi bilimlarni berishga xizmat qilgan. Bilimli bo'lish bilan birga, yomon hatti-harakatlarni sodir etishdan saqlanish zarurligi, manmanlik, maqtanchoqlikning zararli oqibatlari xususida nasihatlarni bayon etishdan iboratdir. Xususan:

Ilm-hikmat o'rgangin, bo'lma mag'zur,
Maqtanchoqning sharmandasi chiqar, ko'r (1-t. 253-bet).

2. "Avesto" eng qadimgi yozma ma'rifiy yodgorlik sifatida

Eramizdan avvalgi minginchi yillarning o'rtalarida eng qadimgi ajdodlarimiz tomonidan qahramonlik mavzusida juda ko'plab afsona va rivoyatlar yaratilgan bo'lib, ular avloddan avlodga og'zaki va yozma ravishda o'tib borgan. Agar ushbu afsonalar zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto" asari mundarijasidan o'rin olmagan edi, biz ular haqida hech qanday ma'lumotga ega bo'lolmagan bo'lardik.

"Avesto" asari kim tomonidan yaratilgani borasida turli qarashlar mavjud bo'lib, mashhur sharqshunos olim ye.E. Bertelsning fikriga ko'ra, ushbu asar 1278 yilda Rayd Zardusht ibn Bahrom ibn Pajdu degan kishi tomonidan yozilgan. Mazkur fikr "Zardushtnoma" dostonida bayon etilgan ayrim fikrlar asosida yuzaga kelgan. Xususan, dostonda Avesto va Zendni Zardusht dunyoga keltirgani, uning tug'ilishi va keyingi hayoti xususidagi ma'lumotlar keltiriladi. Ya'ni,

ZARDUSHTNOMA

Zardusht ibn Bahrom ibn Pajdu (Dostondan parcha) Men pahlaviy deb atalgan yozuvla bitilgan

Shohona kitoblardan birini ko'rdim.

U asrab kelingandir barcha oqillar va

Ustozlar ustozlari mobedlar mobedida.

Unda olam hodisalari, ajdodlar

Va shohlar ishlari haqda bitilgan.

Unda olamga saodatli Zardusht keltirgan

Avesta va Zendaning hikoyatlari bitilgan.

Shuningdek, Zardushtning onadan tug'ilishi

Va so'ngra u bilan yuz bergan voqyealar

Bandalarchun bu kitob eskidur endi

Va hech kim uni o'qiy olmaydi⁸

Mazkur doston 1760 yil mashhur fransuz olimi Anketil Dy Perron tomonidan avval lotin tili, keyin esa fransuz tiliga tarjima qilingan. Asarni ingliz tiliga Istvix tarjima qilgan. Keyinchalik asarning F.A.Rozenberg tomonidan qilingan fransuzcha tarjimasi ham e'lon qilingandir.

Zardusht ibn Bahrom ibn Pajdu dostonida keltirilgan ma'lumotlarni qanday manbalarga asoslanib bayon etganligi haqida ma'lumot yo'q edi. Lekin tadqiqotchilar dostonni yozishda muallifning ikki muhim manba- "Avesto"ning yo'qolib ketgan Chitradat (o'n ikkinchi) va Spent (o'n uchinchi) nusxalaridan foydalanganligini e'tirof etadilar.

---

¹¹ Бертельс Е.Э. История персидско-таджикской литературы. Изб. труды. – М. Изд-во Восточной литературы, 1960, - с. 33.

Lekin “Avesto” tarjimoni Dj. Darmsteter Zardusht birinchi inson Gayomard haqidagi afsonaviy rivoyatning afsonaviy qahramoni bo‘lib, xalq fantaziyasining “mevasi”dir, deydi. Afsonada hikoya qilinishicha, u jaholat ramzi sanalgan “ilon” bilan kurashib halok bo‘ladi. Undan uch o‘g‘il qolib, ular uch tabaqa – kohinlar, harbiylar hamda dehqonlar avlodiga asos solganlar.

Mavjud manbalar, shuningdek, so‘nggi yillarda e‘lon qilingan ma‘lumotlarga ko‘ra zardushtiylik Sharq xalqlari sig‘ingan qadimgi dinlardan biri sanaladi. Mazkur dinning asoschisi Zardusht (Sariq to‘n egasi degan ma‘noni anglatadi) bo‘lib, din ham uning nomi bilan atalgan.

Zardusht taxminan miloddan avvalgi 570 yilda tug‘ilgan bo‘lib, 77 yoshida, ibodat qilayotgan paytida dushman qohinlaridan biri tomonidan o‘ldirilgan.

Zardusht o‘z davrida ikki xudolik g‘oyasini ko‘tarib chiqadi. Asta-sekin u payg‘ambar darajasiga ko‘tariladi va o‘zini Axura-Mazda, ya‘ni, Oliy Tangri elchisi deya e‘lon qiladi. Zardusht dunyoni yaxshilik va yomonlik dunyosi tarzida ikkiga bo‘ladi. Bu ikki dunyo o‘rtasida bir-biriga qarama-qarshi g‘oyalar ustuvor bo‘lib, ular o‘rtasida doimo kurash ketadi.

Zardusht tomonidan asoslangan din uning hayotligidayoq ko‘plab o‘lkalarga yoyiladi. Biroq Zardusht vafot etganidan so‘ng zardushtiylik dinining g‘oyalari yanada keng yoyila boshlaydi.

“Avesto” asari eramizdan avvalgi YI asrning oxiri va IY asrning boshlarida yaratilgan bo‘lib, u uzoq davrlar mahsuli sanaladi, davrlar o‘tishi bilan qayta-qayta ishlanadi. Asarning to‘liq kitob holida shakllanishi eramizdan avvalgi birinchi asirga to‘g‘ri kelishi barcha manbalarda alohida qayd etiladi.

G‘arb, rus va o‘zbek olimlari mazkur asar mazmunini har tomonlama tahlil etishga harakat qilishgan. Zero, “Avesto” asarida inson shaxsining kamolotga erishishiga oid ma‘rifiy fikrlar ma‘lum bir tizimda ifoda etilgandir. Mazkur asar g‘oyalari orqali qadimgi davrlarda mamlakatimiz hududida yashagan xalqlarning tabiiy, ilmiy, ma‘rifiy hamda ijtimoiy qarashlari borasida muhim ma‘lumotlarga ega bo‘lamiz. “Avesto” diniy xarakterga ega bo‘lish bilan birga o‘zida falsafiy, siyosiy, filologik, ta‘limiy va tarbiyaviy masalalarni ham qamrab olgan asardir.

Abu Rayhon Beruniy o‘zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida zardushtiylik dini qadimgi Xuroson, Fors, Iroq va Balxdan tortib Suriya yerlarigacha tarqalganligini aytadi.

Ozarbayjon olimi M. Rafiliy esa “Muxtasar Ozarbayjon adabiyoti tarixi” kitobida (1-jild, Baku, 1943, 2-3-betlar) “Avesto”ni faqat Ozarbayjon adabiyotining ma‘naviy merosi deb e‘tirof etadi.

Tarxichi olim V.M.Avdievning fikriga ko‘ra, “Avesto” nomli qadimgi diniy to‘plamning dastlabki qismlari aynan O‘rta Osiyo hududida vujudga kelgan, deyish uchun barcha asoslar yetarli. Zero, asarda keltirilgan ayrim rivoyatlar bu haqida dalolat beradi. Rivoyatlarda aytilishicha, zardushtiylik dinining birinchi “Muqaddas olovi” Xorazmda yoqilgan. “Avesto” asarida tasvirlangan “Ayriana Vayjo”

mamlakati Xorazm bo‘lgan bo‘lishi mumkin. Bu mamlakatda Axura-Mazda Zardushtga ko‘rinish bergan. “Ayriana Vayjo” degan afsonaviy mamlakatning “Avesto” asarida saqlanib qolgan tasviri Xorazmning geografik sharoitlariga to‘la muvofiq keladi. S.P. Tolstov ham “Avesto”ning eng qadimgi zamonga oid qismi Markaziy Osiyo (Xorazm)da eramizdan avvalgi birinchi ming yillikning birinchi yarmida yozilgan deb qayd etadi. “Avesto”da xudolar va qahramonlar to‘g‘risidagi xalq epik afsonalariga oid juda ko‘p qimmatli ma‘lumotlar jamlangan. Asarda tasvirlangan xudo va qahramonlar O‘rta Osiyo mamlakatlari va ularga qo‘shni bo‘lgan Eron va Afg‘oniston o‘lkalarida ish ko‘radilar. “Avesto”da keltirilgan madhiyalarda shunday bir o‘lka tasvirlanadiki, unda: “Bir talay qo‘shinga qudratli yo‘lboshchilar bosh bo‘lgan, keng o‘tloqlari va suvlari ko‘p bo‘lgan, baland tog‘lari chorvachilik uchun zarur hamma narsani yetishtiradi, unda chuqur-chuqur va sersuv ko‘llar, kemalar yurib turadigan keng daryolar Iskat va Pourta, Mour (Marv), Xarova (Hiro), Gou So‘g‘d va Xvoyrezm (Xorazm) tomoniga pishqirib oqadilar (Yasht X, 14)”. Bunda zikr etilgan joylarning ta‘rifi va nomlari boshqa qator jihatlari bilan birga qadimgi Zardusht dinining xuddi shu yerda, Amudaryo havzasida vujudga kelganiga shubha qoldirmaydi.

Zardusht eramizdan avvalgi VI asrda yashagan. Xorazmda yashagan chorvadorlar oilasi Spitama urug‘idan bo‘lgan. Otasi Paurushasp, onasi Dugdova ot va tuya boqish bilan shug‘ullanganlar. Zardusht ko‘p xudolikka sig‘inish hamda ko‘plab qurbonliklar qilinishi natijasida mollar qirilib ketayotganligi, shuningdek, turli qabilalar o‘rtasida nizolar kelib chiqayotganligini ko‘rib, uning oldini olish choralarini izlaydi va ana shu maqsadda o‘z ta‘limotini targ‘ib qila boshlaydi. Lekin qabila boshliqlariga uning ta‘limoti va unda ilgari surilgan g‘oyalar yoqmaydi. Zardusht xudodan kelgan vahiy orqali ko‘pxudolikka qarshi yakka xudolikni targ‘ib qila boshlaydi, kuchli hokimiyat o‘rnatib, yer yuzida tinchlikni barqaror etish uchun kurashadi, yaxshilik va ezgulik xudosi Axura Mazdani himoya qiladi.

Zardushtning yangi ta‘limotini qabila a‘zolari orasida targ‘ib qilishini istamagan qabila boshliqlari uni ta‘qib etadilar. Ana shu ta‘qib tufayli u Ray (Eron)ga qochadi va o‘z dinining o‘sha yerda to‘laqonli shakllantirishga muvaffaq bo‘ladi. “Avesto”ni shoh Vishtasp (Gushtasp)ga taqdim etadi. Shoh Vishtasp uning homiysiga aylanadi. Vishtaspning farmoniga binoan otashxona - ibodatxonalar qurdiriladi, zardushtiylik dinining g‘oyalari keng yoyila boshlaydi.

Zardusht shoh Gushtasp vazirining qizi Havoviga uylangani, undan uch o‘g‘il - Istavatra, Urvatatnara, Xvarachitra va uch qiz – Freni, Triti, Pourichistalarni ko‘rganligini qayd etadi.⁹

Vishtaspning farmoniga ko‘ra 1200 bobdan iborat “Avesto”ni oltin taxtga yozdirilib, shoh otashkadasiga topshiriladi.

“Avesto”ning kitob holidagi matni eramizdan oldin o‘n ikki ming oshlangan mol terisiga oltin harflar bilan bitilgan. Bu nusxa Iskandar Makedonskiy istilosiga qadar Istahr shahrida saqlangan. Iskandar Istahrni bosib olgach, “Avesto” kitobida

---

¹¹Хамидов Х. “Шохнома”нинг шуҳрати. - Т.: Ўзбекистон, 1991. 87-88- бетлар.

bayon etilgan tibbiyot, nujum, ilmi hikmat sohalariga oid g'oyalarni yunon tiliga tarjima qilinib, qolgan fikrlar bitilgan sahifalar yoqib yuboriladi.

Zardushtning mazkur kitobi bizga qadar ikki nusxada yetib kelgan.

Mazkur nusxalarning birinchisi - duolar to'plamidan iborat bo'lib, "Vendidat-sede", ya'ni, "Pok Vendidat" deb ataladi. Ushbu kitobga "Yasna" va "Vispered"lar kiritilgan.

Ikkinchi kitobda ham birinchisi kitobdagi kabi "Vendidat", "Yasna" va "Vispered"lar o'rin olib, unda sharhlar ham beriladi. Izohli tarjima "Zand" (sharh ma'nosida) deb ataladi. Shuning uchun ham asarning sharhli nusxasi "Avesto va Zand" yoki "Zand Avesto" deb nomlangan.

Ikkinchi variantiga binoan "Avesto" asari quyidagi qismlardan tashkil topgan:

1. "Vendidat". Mazkur qism 22 bobdan iborat bo'lib, asosan, Axura Mazda bilan Zardushtning o'rtasida kechgan savol-javobi shaklida yozilgan. U yomon ruhlarni, devlarni yengish voqyealari, gunohlardan pok bo'lish qoidalari hamda mifologik unsurlarni o'z ichiga oladi. Xarakterli jiqati so'z yuritilayotgan qismda devlarga qarshi yaratilgan qonun matni, ya'ni, qonunnoma mazmuni yoritilgan. qonunnomada aytilishicha, yomonlik timsoli bo'lgan devlarga nisbatan nafrat bilan qarash darkor.

Axura Mazda yurtda yaxshilik, xayrli ishlarni yuzaga keltirsa, Anhra Manu (Axriman) o'z yurtida yomonlikni qaror toptiradi.

2. "Vispered". U 24 bobdan iborat bo'lib, ibodat qo'shiqlarini o'z ichiga oladi.

3. "Yasna". Yasnalar 72 bobdan iborat. Diniy ibodatlarni o'tkazish chog'ida, shuningdek, qurbonlik chiqarish marosimida aytiladigan qo'shiqlar, xudolarga bag'ishlangan madhiyalar va boshqalar yasnalarni tashkil etgan. Ushbu qismning 17 bobi Gotlar deb yuritiladi. Gotlar "Avesto"ning eng qadimgi qismlari sanaladi.

4. Yashtlar. Yashtlar zardushtiylik dinining xudolari va ma'budalari sharafiga aytilgan 22 qo'shiq (gimn)larni o'z ichiga oladi.

5. Kichik Avesto (Xurda Avesto, Xvartak-apastak). quyosh, Oy, Ardvisura, Mitra, olov va boshqa xudo hamda ma'budalar sharafiga bag'ishlangan kichik ibodat (gimn) matnlaridan iborat.

Zardushtiylik dinining g'oyalari xususida so'z borganda, ularning to'g'rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim.

Inson va uning jamiyatda tutgan o'rniga nisbatan munosabat masalasi "got"lar mazmunida o'z ifodasini topgan.

"Avesto" tarbiyaviy manba sifatida katta ahamiyatga ega. Yuqorida aytib o'tilganidek, Zardusht qadimgi qabilalar a'zolarining diniy e'tiqodlariga aylangan qarashlar mazmunini isloh qilgan. Zardusht ta'limotining ilg'or g'oyalari shundan iboratki, Axura Mazda (qodir iloh) dunyoda mavjud bo'lgan adolat va yaxshilikning ijodkori sanaladi. Anxra Mani (Yovuz ruh) barcha yomonliklarni yuzaga keltiradi.

“Avesto”ning mazmuni borasida uning bizgacha yetib kelgan parchalarda ilgari surilgan

qarashlar mohiyatiga asoslanib quyidagi xulosaga kelish mumkin:

“Vendidat”ning dastlabki uch bobida xalq hayotida yerning qay darajada ahamiyatga ega ekanligi kuylanadi. Chunonchi, birinchi bobda yovuzlik va adovat hukmron bo‘lgan o‘lkalar tasniflanar ekan, Axura Mazda Tinchlik va Adolat o‘lkasining asoschisi, Anhra Manyu esa jaholat urug‘ini sochuvchi sifatida talqin etiladi. Asarda ana shunday o‘lkalardan 16 tasi qayd etib o‘tiladi.

“Avesto”da tasvirlangan adolat o‘lkasining keyingi davrlardagi nomlari: 1. Aryana Vedja - Xorazm yoki Araks daryosi qirg‘og‘i yoki Amu va Sirdaryo deltasidagi o‘lka. 2. Gava-So‘g‘diyona. 3. Mouru (Margav)-Marshana (Marv, hozirgi Mari shahri joylashgan hudud). 4. Baxdi-Baqtriya (Balx). 5. Nisaya - Nisa, Parfiya poytaxti. 6. Xaroy-Isfaxondagi bir joy. 7. Xnenta-Gurkaniya. 8. Xaraxvaiti-Garut (Araxoziya bilan bog‘liq). 9. Xetumant - Gilmenda havzasidagi viloyat. 10. Raga-midiyadagi bir shahar. Ray Tehronga yaqin. 11. Chaxra-Xurosondagi bir joy. 12. Varna - Janubiy Kaspiy bo‘yi viloyati. 13. Xapta Xindav - Inda, Panjob havzalarida joylashgan hududi. 14. Rangxa irmoqlari-mifologik o‘lka¹⁰.

3. Qadimgi turkiy xalqlar yodgorliklarida tarbiyaga doir fikrlar

Turkiy xalqlarning yozma ma'rifiy yodgorliklari o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, pedagogika tarixi, xususan, yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Bular “Urxun-yenisey yodgorliklari”, “Irq yozuvlari” (“Ta’birnoma”) kabi manbalar bo‘lib, ulardan yangi davr kishisini tarbiyalashda foydalanish muhim vazifalardan sanaladi.

Eng qadimgi turkiy tilda yaratilgan va turk-rumiy yozuvida bitilgan Urxun-yenisey bitiklarini “toshlarga bitilgan kitoblar” ham deb ataydilar. O‘ziga xos xat (yozuv)da bitilgan bu bitiklar eramizning VI-VIII asrlarda yozib qoldirilgan. Toshlarga bitilgan mazkur yodgorliklar ta’lim-tarbiyaga oid qimmatli ma’lumotlarni beradi.

Urxun-yenisey yodgorliklari dastlab yenisey havzasida, so‘ngra Mo‘g‘ilistonning Urxun daryosi bo‘yida topilib, ushbu yozuvlarni 1893 yilda birinchi bo‘lib daniyalik olim Vilgelm Tomson o‘qigan. V. Tomsondan so‘ng olimlar – N.M. Yadrinsev, V.V. Radlovlar mazkur manbalarni izlab topib, o‘qishga muvaffaq bo‘ldilar.

Urxun-yenisey yodgorliklari S.ye. Malov hamda I.V. Steblevalar tomonidan rus tiliga tarjima qilindi. O‘zbekistonda Oybek, O. Sharafuddinov, N. Mallaev, Aziz Qayumov va N. Rahmonovlar Urxun-yenisey bitiklari ustida tadqiqot ishlarini olib bordilar va ushbu manbaning ta’lim va tarbiya ishlarini yo‘lga qo‘yishdagi ahamiyatini yoritib berdilar.

Ma’lumki, eramizning VI asri o‘rtalariga kelib, Oltoy, yettisuv va Markaziy Osiyo hududlarida yashovchi turk qabilalaridan iborat Turk hoqonligi davlati tarkib

¹¹ Маковельский А.О. Авесто. – Баку, Изд-во АН Азерб, 1960. с. 48-56.

topdi. Bu hoqonlik g'arbdan Vizantiya, janubdan Eron va Hindiston, sharqdan Xitoy bilan chegaradosh bo'lgan. Turk hoqonligi Turkiyut davlati deb ham atalgan. Hoqonlik 604 yilda Sharqiy va G'arbiy hoqonlikka ajralgan. Eramizning 745 yiliga kelib esa Turk hoqonligi barham topgan.

Turk hoqonligi asosan uch kishi: Bilga hoqon (Mog'iliyon), Kultegin, Tunyukuklar tomonidan boshqarilgan. Bilga hoqon (Mog'iliyon) - hoqon, Kultegin – sarkarda, Tunyukuk esa - vazir bo'lib, ularning hamkorligida boshqarilgan davlat ushbu davrda ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan taraqqiy etgan.

Bitiktoshlarda turk hoqonlarining yurishlari, yurishlar davrida alp kishilar, sarkardalar tomonidan ko'rsatgan jasoratlar, ularning bilimli, mard, xalqparvar ekanliklari bayon etiladi. o'z vatanining mustaqilligi uchun kurashish, xalqni asoratdan olib chiqish, ularning birdamligini ta'minlash hoqonlar Bo'min, Istami, Eltarish, Eltarishning o'g'illari - Bilga hoqon, lashkarboshi Kultegin, ma'naviy otalari Tunyukuklarning zimmasiga tushgani hikoya qilinadi. Masalan, Kultegin bitigida uning ta'rifi berilgan. Kultegin xalqparvar, tadbirkor, xalqning kelgusi taqdirini ham o'ylaydigan jonkuyar sarkarda sifatida ta'riflanadi. U o'z jonidan vatan taqdiri, xalq manfaatini yuqori qo'ygan shaxs. Kultegin Eltarish hoqonining kichik o'g'li. U 713 yil 27 fevralda qirq yetti yoshida vafot etadi. Bitiktosh 732 yilda o'rnatilgan. Ushbu bitiktoshda barcha voqyealar Kulteginning akasi Bilga hoqon tilidan hikoya qilinadi. Uning asli ismi Mug'iliyon bo'lgan. Bitigni Kulteginning jiyani Yo'llug' tegin yozgan. Demak, bitigning muallifi ham ma'lum.

Kultegin bitigida Bilga hoqonning og'a-inilari va qarindosh-urug'lariga murojaat qilib, ularning xatolari tufayli turk elida ko'p falokatlar yuz berganini bayon etganligi ifodalanadi. Turkiylarning harbiy yurishlari, ularga qo'shni bo'lgan tabg'achlarning bosqinchiligi tufayli xalq boshiga tushgan kulfatlar haqida so'z yuritiladi, shuningdek, xalqning yolg'onchilik, firibgarlik qurboni bo'lganligi ta'kidlanadi: "Oltin, kumush, ichkilik, ipakni shuncha hisobsiz berayotgan Tabg'ach xalqi so'zi shirin, ipak kiyimi nafis ekan. Shirin so'zi, ipak kiyimi bilan aldab, yiroq xalqni shu xilda yaqinlashtirar ekan. Yaxshi qo'shni bo'lgandan keyin yovuz ilmni u yerda o'rganar ekan.

Yaxshi, dono kishini, yaxshi alp kishini yo'latmas ekan. Biror kishi aldasa, urug'i, xalqi, uyi, yopinchig'igacha qo'ymas ekan. Shirin so'ziga, nafis ipagiga aldanib, ko'p turk xalqi o'lding... Turk xalqining ayrimini u yerda yovuz kishi shunday pishiqlar ekan: yiroq bo'lsa yomon ipak beradi, yaqin bo'lsa yaxshi debo beradi. Ilmsiz kishilar bu so'zga ishonib, unga yaqinlashdilar va ko'plari o'ldilar".

Hoqon tomonidan xalqqa qilingan murojaatda turkiy xalqlarni hokimiyatni mustahkamlash, o'zaro urushlarga chek qo'yish, tinch-totuv bo'lib yashashga undashdek ezgu maqsad ham yotadi.

Kultegin esa, dono, bahodir, jasur inson sifatida tasvirlanadi.

Kultegin bitigida Bilga hoqon eng muhim insoniy xislatlar, hayotiy zaruriyatlar borasidagi fikrlarni nasihat, o'git tarzida bayon etadi.

Turk xalqi o‘zaro birlashmagani, bir-birlariga ishonmaganliklari uchun hiyla va firib qurboni bo‘lib, tabg‘achlar ularni qul va cho‘ri etgani, oqibatda ular qashshoq, erksiz va mute bo‘lib qolganliklarini kuyunib so‘zlaydi.

“Beklari, xalqi insofsiz bo‘lgani uchun, tabg‘ach xalqi hiylakor bo‘lgani uchun, toymas bo‘lgani uchun, firibgar bo‘lganligi uchun, og‘a va ini bir-biriga qarshi bo‘lishini hohlaganlari uchun, begi va xalqini bir-biriga chaqqani uchun turk xalqi ellashgan davlatini qo‘ldan chiqarib yuborgan”.

So‘ng turk xalqini qanday qilib birlashtirgani, ukasi Kulteginning jasorati tufayli el bosqinchilar hujumidan omon qolgani, to‘q va farovon hayot kechirgani, u jasur va yengilmas alp yigitlardan ekani bayon etiladi.

“Tangri yarlaqasin, baxtim bor uchun, nasibam bor uchun o‘layotgan xalqni tiriltirib tarbiyat qildim, yalang‘och xalqni kiyimlik qildim, yalang‘och xalqni ko‘p qildim. To‘rt jihatdan xalqni butunlay el qildim, bir-biriga do‘st qildim, butunlay menga qaradi. Mehnatni, kuchni beruvchi shunday hokimiyatni qozonib inim Kul tegin vafot etdi”, - deydi. Bu yodnoma yoshlarni o‘z elini sevish, do‘st va ittifoq bo‘lib yashash, vatan va xalq manfaati uchun kurashga tayyor turish ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Turk hoqonlari Bilga hoqon hamda Kul tegin jasoratlari haqiqiy vatanparvarlik hamda jasoratning ibrat namunasi bo‘lib hisoblanadi.

Ikkinchi bitiktosh - Bilga hoqon bitigidir. Bu bitiktosh Eltarish hoqonning katta o‘g‘li - Kulteginning akasi Bilga hoqon sharafiga 735 yilda o‘rnatilgan. Bilga hoqon 734 yilda ellik yoshida o‘z yaqinlari tomonidan zaharlab o‘ldirilgan. Bu bitig ham Yo‘llig‘ tegin tomonidan yozilgan.

Bilga hoqon bitigida xalqning tinch-totuv yashagani, Bilga hoqon davrida tinchlik hukmron bo‘lgani, u davlatni adolat bilan boshqargani, turkiy xalqlarni birlashtirgani, o‘z yurtini boy- badavlat etib, iqtisodiy jihatdan mustahkamlagani mahorat bilan tasvirlangan. Bu bitigda xalq hoqonidan, vatanidan ayrilmasa, betashvish hayot kechirishi ifodalanadi. o‘z navbatida davlat boshliqlarining hatti-harakatlari bayon etiladi. Keyin Bilga hoqon yurishlari haqida hikoya qilinadi.

Bilga hoqon turk eli o‘rtasida elparvar hoqon deb tanilgan edi. “Bilga” so‘zining o‘zi ham “dono” degan ma‘noni anglatadi. U turk xalqining vatani abadiy bo‘lishi uchun kurashadi. Xalqqa qarata shunday o‘git qilar edi: “Vatanni saqlab qolmoq, faqat hoqonga emas, xalqqa ham bog‘liq. Ajdodlarimizning xato va yutuqlari buning dalilidir. Xalq o‘z hoqonining yo‘l-yo‘riqlarini amalga oshirmasa, boshiga ko‘p kulfatlar tushadi. Hoqon o‘ta ishonuvchan bo‘lmasligi, boshqalarning gapini o‘ylab, mulohaza qilib amalga oshirishi lozim. Samimiy so‘z bilan yolg‘onni farqlay olishi kerak. qattiqqo‘l hoqon o‘z xalqiga yomonlikni ravo ko‘rmaydi. Ishonuvchan bo‘lsa, yaxshi-yomonni ajrata olmasa, fojiga yo‘l ochiladi, mamlakatda tartibsizlik yuzaga keladi”.

Bilga hoqon tarqoq xalqni birlashtiradi, oyoqqa turg‘izdi, yurtda farovon hayot qaror topadi. U xalq farovonligini ta‘minlash davlat boshlig‘ining burchi, mamlakatning ozodligi, xalqning osoyishtaligi uning moddiy farovonligiga bog‘liq

deb biladi. Bitiklarda yurtboshining boylikka hirs qo'yishi xalqning nochor hayot kechirishiga olib keluvchi sabab ekanligi qayg'u bilan ifodalanadi. U o'z xalqiga shunday murojaat etadi: "Men yashadim, turk beklari, turk xalqim. Bu hoqoningdan, bu beklaringdan, yeringdan, suvingdan ayrilmasang, turk xalqi, o'zing ezgulik ko'rajaksan, betashvish bo'lajaksan".

Tunyukuk bitigi 310 misradan iborat bo'lib, 717-718 (ba'zi manbalarda 712-716-yillar ko'rsatilgan) yillarda yozilganligi qayd etilgan. Tunyukuk o'z bitigini tirikligida yozdirgan. Mazkur bitikda Tunyukuk vatanparvar shaxs sifatida ta'riflangan. Tunyukuk ega bo'lgan insoniy fazilatlar – insonparvarlik, ezgulik va haqiqat tantanasi yo'lida kurashish uning qo'shni xalqlar o'rtasidagi obro'sini yanada oshirib yuboradi. Xususan, Tunyukuk tomonidan turkiy xalqlar qo'liga tushgan asirlarni o'z yurtlariga jo'natib yuborishi dushman qabilalar a'zolarining bosh egib kelishi, ezgulik bilan yovuzlik o'rtasidagi kurash chog'ida ezgulikning g'alabaga erishishi kabi holatlar shu asosida qon to'kishning oldini olish mumkinligidan dalolat ekanligiga ishora qilinadi. U adolatsizlik qilmaydi, balki insonparvarlik namunasini ko'rsatadi, ammo hoqonlik davlati qonunlarini ham qattiq himoya qiladi.

Yuqoridagi yozuvlardan tashqari, alplarning jangovarligi madh etilgan bitigtoshlar ham ko'plab topilganki, bularda alplarning axloqi, odobi va bilimi ularning asosiy fazilati bo'lganligi qayd etiladi.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, Urxun - yenisey yozma yodgorliklari garchi yo'nalish nuqtai nazardan ta'lim-tarbiya masalalariga bag'ishlanmagan bo'lsa ham, ularda bayon etilgan fikrlar o'sha davrda amal qilingan axloqiy qoidalar va talablarning mohiyatidan birmuncha xabardor bo'lishga yordam beradi. Xususan, hoqon va alplarning harbiy faoliyati, turkiy xalqlarning turmush tarzi, ularga xos bo'lgan ma'naviy-axloqiy xislatlar - vatanparvarlik, mardlik, jasorat, samimiylik, insonparvarlik, ezgulik kabi insoniy fazilatlar jamiyatning har bir a'zosining axloqiy qiyofasini belgilovchi muhim mezonlar sifatida ma'rifiy qadriyatlarimiz tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lish bilan birga bizga so'z yuritilayotgan davr xususiyati hamda ijtimoiy munosabatlar mazmunidan ogoh etadi. Bitiktoshlarda bayon etilgan qarashlar eng yuksak insoniy fazilatlar sifatida e'tirof etilgan xislatlarni zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida yosh avlodda hosil qilish, ularda vatanparvarlik, mardlik, shijoat, xalq manfaatini yo'lida kurashish tuyg'ularini shakllantirishda o'ziga xos yo'llanma, yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi.

Eng qadimgi ma'rifiy yodgorliklardan biri sanalgan "Irq bitigi" ("Ta'birmoma") ham Urxun-yenisey yodgorliklari sirasida ta'lim-tarbiya tarixida o'z o'rniga ega. Mazkur qo'lyozmani XIX asr oxirida A.Steyn Sharqiy Turkistonning Dinxuan degan joyidan topgan. Hozirgi kunga qadar "Irq bitigi" va uning mohiyati xususida batafsil, to'laqonli ma'lumotlarga ega emas. Ayni vaqtda manba N.Rahmonov tomonidan tuzilgan "Qadimiy hikmatlar" kitobi va unda keltirilgan ma'lumotlardir. Yodnoma qog'ozga yozilgan birdan bir, yagona qadimiy turkiy yodgorlik bo'lib, yuz betdan ortiq sahifadan iborat kitob tarzida bizgacha yetib kelgan. Asar Isig Sangun va Ite Chuq ismli moniy jamoasining a'zolari bo'lgan ikki bola uchun bitilgan. Asar boshidan oxirigacha nima yaxshi-yu, nima yomonligini bolalarga tushuntirish tarzida

yoziqlan. Asarda bayon etilgan yaxshi va yomonlik ta'rifi negizida axloqiy talablar o'ziga xos shaklda talqin etiladi. Mazkur asar turkiy

xalqlarning turmushi, axloqiy munosabatlari mazmuni to'g'risida ma'lumotlar beradi. Ijtimoiy munosabatlar mohiyati asosan qushlar va hayvonlar obrazi orqali ochib beriladi.

“Irq bitigi”da eng qadimgi ajdodlarimizning mifologik hamda totemistik qarashlari xalq og'zaki ijodi namunalari tarzida o'z aksini topgan. An'anaga ko'ra, har bir epizodda yaxshilik g'oyalari targ'ib etiladi.

Voqyealar tush va uning ta'birlari tarzida yoritiladi. Ba'zi tushlar yaxshilikning, ba'zilari esa yomonlikning timsoli deya ta'bir qilinadi. Inson doimo turmushi, hayotining yaxshi kechishini orzu qilgan. Ana shunga intilgan. U o'z orzulariga yetishishiga ishongan, bu yo'lda Tangri yordami va madadiga tayangan. “Irq bitigi”da bu holat juda ishonarli tarzda bayon etilgan. Chunonchi:

Men Osmon o'g'li kunduz va kechqurun

Oltin taxtda o'ltirib.

Shodlanyapman,

Bilib qo'ying: bu yaxshi”.

“U ikki oy oldin

Odam o'g'lini uchratdi.

Odam qo'rqdi,

Bilib qo'ying: bu yaxshi”.

“Irq bitigi”da yozilishicha samoviy qahramonlar inson taqdirini belgilaydi hamda unga yordam beradi. Ushbu fikrlar quyidagi misralarda o'zining yorqin ifodasini topgan:

“Yuqorida tuman yoyildi,

Pastda to'zon to'zidi,

qush bolasi uchdi va yo'ldan ozdi,

Kiyik bolasi yugurdi va yo'ldan ozdi,

Odam bolasi yuraverib yo'ldan ozdi.

Osmon shifoati tufayli uchinchi yilda yana

Hamma omon-eson va tugal ko'rishdi.

Hamma suyunishdi va quvonishdi,

Bilib qo'ying bu yaxshi”.

Yovuz kuchlarning timsoli bo'lgan tuman hamda to'zon yordamida to'g'ri yo'ldan adashtirilgan, sarson-sargardonlik, xoru-zorlikka mahkum etilgan jonli mavjudotlar - qushlar, kiyiklar va odam bolalari buyuklik va qudratning timsoli bo'lgan – osmon, uning sharofati tufayli yana bir-birlari bilan ko'rishishga muyassar

bo'ldilar, birga hayot kechira boshladilar. She'riy misralarda o'z ifodasini topgan mazkur g'oyalardan yer yuzidagi mavjud hayot qushlar, hayvonlar hamda odamlardan iborat yagona biologik (hozirda keng qo'llanilayotgan ekologik)tizimni tashkil etishlari to'g'risida bolalar (ayni vaqtda odamlar)ga tushuncha berishga yo'naltirilgan harakat mazmuni anglaniladi.

Inson doimo yaxshi hayot kechirishga intilar ekan, bu yo'lda u juda ko'p qiyinchiliklarga duch keladi. Lekin inson qiyinchiliklarni ilohiy qudrat - Tangri yordamida yengib o'tib, go'zal hayotga yetishishadi. Ana shu holat ham ta'birlarida o'z aksini topgan.

Ammo yaxshilik bor joyda unga yomonlik ham mavjud bo'ladi. Ayrim tushlarga nisbatan berilayotgan ta'birlarda yomon hodisa-voqyealar negizida yomonlikning yotishiga alohida urg'u beriladi.

Xalq og'zaki ijodi namunalarida yomonlik, yovuzlik timsoli sifatida qo'llanilgan ayrim obrazlar tush ta'birlarini belgilashda salbiy timsol sifatida baholanadilar. Xususan:

“Men olti boshli ilonman,
Oltin qorin -qulog'imni
qilich bilan chopib,
Mening tanamni yo'l chetiga,
Boshimni uyim yo'liga qo'yishdi, - deyishdi.
Bilib qo'ying: bu-yomon”

Ammo “Irq bitigi” (“Ta'birnoma”) asari mazmunida optimizm (kelajakka ishonch) ruhining ustuvorligi ko'zga tashlanadi. Asarda ilgari surilayotgan fikrlarda yaxshilikning yomonlik, ezgulikning yovuzlik ustidan erishilajak g'alabasi borasidagi qarashlarning yetakchi o'rin egallaganligiga guvoh bo'lamiz. Xalq doimo o'z kelajagining yaxshi bo'lishiga ishongan, yomonlik ustidan yaxshilik, ezgulikning g'olib kelishiga bo'lgan ishonch yetakchi o'rin tutgan:

“Tong ota boshladi,
So'ng uning izidan yer yorishdi.
So'ng quyosh chiqdi
Hamma yer yorug' bo'ldi”,-deyishadi,
Bilib qo'ying: bu-yaxshi.

Ko'rinib turibdiki, “Irq bitigi” (“Ta'birnoma”) asarining mazmunida ham asosan inson va uning qayg'usi, hasrati, dardi, quvonchi, shodligi yotadi. Yaxshi hayotga yetishish yo'lida olib borilgan kurash jarayonida yomonlik, yovuzlik mahv etiladi, uning ustidan yaxshilik, ezgulik g'olib keladi. Yaxshi xislatlarning egasi, yaxshilik va ezgulikni qaror toptiruvchi mavjudot inson sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalqi tomonidan eng qadimgi davrlardan eramizning IX asrigacha qaror toptirilgan ma’rifiy qarashlari inson shaxsining shakllanishida, uning kamolotini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularda turkiy xalqlarning inson xulq-odobi va uni tarbiyalashga oid dastlabki tasavvurlari ifodalangan. Muayyan turmush tarzini qaror toptiruvchi ijtimoiy shart-sharoitga ko‘ra inson axloqiga nisbatan qo‘yilayotgan axloqiy talablar mohiyati ham o‘zgarib borgan. Biroq har qanday zamon va makonda ham inson ezgulikning jaholat, yaxshilikning yomonlik va ziyoning zulmat ustidan g‘olib kelishini istagan va ana shu istagi insonning ma’naviy kamolotini belgilovchi asosiy mezon bo‘lib, axloq-odobga oid qarashlar mazmunida markaziy o‘rin egallagan. Mazkur holatni yuqorida so‘z yuritilgan eng qadimgi ma’rifiy meros namunalari misolida ham yaqqol ko‘rishga muayassar bo‘ldik.

Xalq og‘zaki ijodi namunalarida jasurlik, mardlik, sadoqat, insoniylik, xushxulqlik xislatlariga ega bo‘lgan inson qiyofasi gavdalangan. Ibtidoiy turmush tarzi hamda odamlar o‘rtasidagi munosabatlar mazmuni insonlarda ana shunday sifatlarning shakllanishini taqozo etgan. Ikki katta kuch - yaxshilik va yomonlik o‘rtasida ayovsiz kurash borgan. Mazkur kurash jarayonida insonda eng yaxshi xislatlar shaklla borgan. Bilimlilik, xushxulqlik, muayyan kasb yoki hunarga ega bo‘lish inson kamolotini belgilovchi asosiy ko‘rsatgichlar hisoblangan.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Ibtidoiy odamlar hayotida tarbiyaning o‘ziga xosligi nimalarda namoyon bo‘ladi?
2. Qadimgi yozuvlar va ularning kelib chiqishi haqida nimalarni bilasiz?
3. Halq og‘zaki ijodida insondagi qaysi xislatlar ulug‘langan?
4. Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit-turk” asaridagi o‘gitlardan misollar keltiring.
5. “Avesto”dagi axloqiy uchlik jadvalini tuzing.
6. Qadimgi turkiy bitiglarda ulug‘langan xislatlarni yozib chiqing va mazmunini izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O‘qituvchi» 1993. 256 b.
3. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O‘qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To‘raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O‘zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O‘qituvchi, 1997.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304 b.

13-mavzu: VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.

1	Mavzu	VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlarhaqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O‘quv jarayoning mazmuni	<p>Movarounnahrda Islom dini g‘oyalari yoyilishining ta'lim-tarbiyaga ta'siri. Musulmon maktablarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mazmuni. Islom dinining muqaddas manbalari (“Qur'on” va “Hadis”) - musulmon maktablari ta'lim-tarbiyasining g‘oyaviy asoslari. Arab tilining savdo va madaniy aloqalar tiliga aylanishi.</p> <p>Hadis ilmining paydo bo‘lishi. Muhaddislar (Imom Ismoil al-Buhoriy, Imom Iso at-Termiziy va boshqalar)ning hadis ilmini yaratishdagi xizmatlari. Imom Ismoil al-Buxoriyning “As-sahix” (“Ishonarli to‘plam”), “Al-adab al- mufrad” (“Adab durdonalari”) asarlarining shaxs ma'naviy kamolotining tarkib topishidagi o‘rni.</p> <p>So‘fiylik ta'limoti va namoyondalarining pedagogik qarashlari. Imom G‘azzoliy - islom falsafasi va pedagogikasining asoschisi sifatida. Imom G‘azzoliyning “Kimyoi saodat” asari. “Kimyoi saodat” asarining tarbiya taraqqiyotidagi o‘rni. Ahmad Yassaviy “Hikmatlar”ining ahloqiy-ma'rifiy ahamiyati. Masjidlar va ular huzuridagi maktablar - o‘rta asrlar Movarounnahrning asosiy ta'lim muassasalari. Masjidlar va ular huzuridagi maktablarda ta'lim-tarbiyaning tashkil etilishi.</p>
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma'ruza</p> <p><u>Metod</u> : Tushuntirish, og‘zaki bayon qilish, “ Suxbat munozara ”</p> <p><u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada</p> <p><u>Vosita</u> : Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r.</p> <p><u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p><u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.</p>

Baholash : Rag‘batlantirish va reyting asosida.			
5	Kutiladigan natijalar	<p>O‘qituvchi. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>Talaba. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o‘zgarishlar)	<p>O‘qituvchi. O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o‘zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>Talaba. Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

13-mavzu: VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O‘qituvchi	Talaba
1- bosqich. Ўқув машғулотига	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu, mavzuni o‘zlashtirishdan ko‘zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. “Raqamlar” metodi bo‘yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o‘quv mashg‘ulotining tuzilishli- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O‘qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g‘oyalarni yozib oladilar. 2. “Raqamlar” kichik guruhlarda ishlash ko‘nikmalarini o‘zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan

<p>кириш – ташкил ий-тайёргарлик босқичи (20 дақиқа)</p>	<p> mantiqiy sxemasini taqdim etadi.</p> <p>4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi.</p> <p>5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi.</p> <p>8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>tanishadilar.</p> <p>4. Zarur o‘rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar</p>
<p>2- bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3. “Raqamlar” metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi.</p> <p>6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar.</p> <p>3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etishadi</p>
<p>3- bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar.</p> <p>2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar.</p> <p>3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi tomonidan</p>

	<p>talabalarning fikrlarini o'rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qiladi</p>	<p>berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>
--	---	--

13-mavzu: VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.

ReJA:

1. Islom dini g'oyalarining ta'lim-tarbiyaga ta'siri. Musulmon maktablarida ta'lim-tarbiya mazmuni.
2. Hadis ilmining paydo bo'lishi. Imom Ismoil al-Buxoriy va Imom at-Termiziyning hadis ilmi rivojidagi xizmatlari.

VII asr boshlarida Islom g'oyasiga asoslangan Arab xalifaligi tashkil topib, bu davlat o'z mavqeyini mustahkamlash uchun boshqa mamlakatlarni zabt eta boshladi. Butun Arabiston yarim oroli, shuningdek, Eron, Suriya, Janubiy Ispaniya, Kavkaz orti hamda Shimoliy Afrikada joylashgan bir qator mamlakatlar xalifalik tarkibiga kiritildi.

VII asr o'rtalaridan boshlab arablar Movarounnahr ga ham hujum qilish rejasini tuza boshladilar. Arab istilochilarining Movarounnahr ga bo'lgan birinchi yurishi 651 yilda Ubaydulloh ibn Ziyod boshchiligida amalga oshirildi. 676 yilda esa Said ibn Usmon rahbarligida Buxoro, Sug'diyona, Kesh hamda Nasaf kabi shaharlarga hujum uyushtirildi va bosib olindi.

Arab istilochilari tomonidan uyushtirilgan ikkinchi yurish 705 yili Xuroson hokimi Qutayba ibn Muslim boshchiligida olib borilib, nihoyatda keskin tusga ega bo'ldi. Qutayba ibn Muslim 706 yili Zarafshon vodiysiga yurish boshlab, oqibatda Poykend, Buxoro, Samaraqand, So'g'd, Farg'ona va boshqa shaharlarni qo'lga kiritdi. Keyinchalik esa Xorazm zabt etildi. Qutayba ibn Muslimning Movarounnahr ga uyushtirgan yurishi 715 yili uning Farg'onada qo'zg'olonchi arab jangchilari tomonidan o'ldirilishi bilan to'xtadi.

Arab istilochilari VIII asrning o'rtalariga kelib Movarounnahrni to'la zabt etishga erishdilar.

Arablar tomonidan bosib olingan yerlarda xalqlar Islom dinini qabul qilishga majbur etildi. Arab istilochilarining Movarounnahr xalqining Islom dinini qabul qilish jarayoni qiyin kechgan va bu jarayon bir necha yillar davomida amalga oshirilgan. Chunki Movarounnahr yurti arab istilosiga qadar ham ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatdan taraqqiy etgan bo'lib, bu mamlakatda yashovchi xalqlar turmush tarziga ko'ra ham arablarga nisbatan bir qadar ustunlikka ega edilar. Zero, mazkur hududda yashovchi xalqlarning aksariyati o'troq xalqlar bo'lib, turg'un holda dehqonchilik bilan shug'ullanar

edilar. Shu bois ular tezda arab istilochilariga bo'ysuna qolmadilar. Aholining istilochilarga bo'ysunishni istamaganligining asosiy sabablaridan biri ular tomonidan ko'rsatilgan istibdod va qatog'onlar ekanligi bilan bir qatorda bosqinchilarning mahalliy xalqning yillar daomida tarkib topgan ma'naviy-madaniy merosi – san'ati, adabiyoti, yozuvi, osori-atiqalari hamda me'moriy yodgorliklarini poymol etishga qaratilgan harakatni ham olib borganligi bo'ldi. Shu bois arab istilochilari xalqni o'zlariga bo'ysundirish va ular tomonidan Islom dinini qabul qilinishiga erishish maqsadida harbiylar hamda Islom dini targ'ibotchilarining xizmatidan birdek foydalandilar. Natijada o'z oldilariga qo'ygan asosiy maqsadga erishdilar. Movarounnahrda Islom ta'limoti g'oyalari yoyilgunga qadar bu yerda yashovchi xalqlar ko'p sonli xudolarga, quyoshga, Ko'k din (shaman)ga hamda o'zlari muqaddas deb bilgan narsalarga sig'inishar edi. Shunga ko'ra o'lkada yagona bir g'oyaviy e'tiqod tarkib topmagan bo'lib, bu holat aksariyat vaziyatlarda turli elatlar o'rtasida kelishmovchiliklarni keltirib chiqarar va o'zaro janjallarga sabab bo'lar edi. Movarounnahrda Islom ta'limoti g'oyalarining yoyilishi, kishilar tomonidan Shariat qoidalari, Islom dini aqidalariga bo'ysunish, yagona va qudratli Ollohga sig'inish, shuningdek, Ollohning yerdagi rasuli (elchisi) bo'lgan Muhammad Alayhis-salom ko'rsatmalariga rioya etish xalqning ongiga chuqur singib, ular tomonidan mazkur din asoslarining qabul qilinishiga zamin hozirladi. Natijada Movarounnahrda islomiy qadriyatlar tarkib topa boshladi.

Arablar o'lkada Islom dini g'oyalarini yoyishda turli usullardan foydalandilar. Ana shunday usullardan biri mazkur dinga e'tiqod qilgan kishilarning jon solig'idan ozod etilishi bo'ldi. Movarounnahr xalqlari o'rtasida Islom ta'limoti asoslarini yoyishda arab istilochilari tomonidan amalga oshirilgan xatti-harakatlarning mohiyati xususida tarixchi Abu Muhammad Narshaxiy o'zining "Buxoro tarixi" nomli kitobida quyidagi fikrlarni bayon etadi: "Buxoro aholisi har safar (Islom lashkari kelganda) musulmon bo'lar, arablar qaytib ketganida esa ular yana dindan qaytar edilar. qutayba ibn Muslim ularni uch marta musulmon qilgan, ular esa yana dindan qaytib, yana kofir bo'lgan edilar. U to'rtinchi marta (kelganida) Qutayba jang qilib, Buxoro shahrini oldi, ko'p qiyinchiliklardan keyin (bu yerda) Islom dinini yuzaga chiqardi va har turli yo'llar bilan ularga qiyinchiliklar tug'dirib, dillariga musulmonchilikni o'rnatirdi. Ular esa Islom dinini yuzakigina qabul etib, haqiqatda butparastlik qilar edilar. Qutayba arablar buxoroliklar bilan birga turib, ularning xatti-harakatlaridan xabardor bo'lib tursalar, ular zaruratdan musulmon bo'ladilar, degan maqsadda Buxoro aholisini o'z uylarining yarmini arablarga berishga undab buyruq chiqarishni to'g'ri deb topdi va shu yo'l bilan u musulmonchilikni o'rnatdi hamda shariat hukmlarini bajarishga majbur qildi. qutayba masjidlar bino qildi, kofirlik va otashparastlik asarlarini yo'qotdi. U ko'p jiddu jahd qilib, kimda shariat hukmlarini bajarishda kamchilik sodir

bo'lsa, uni jazolar edi. U masjidi jome bino qildi va odamlarga juma namozini o'qishga buyruq berdi"¹¹.

Istilochilik yurishlari davrida arablar mahalliy xalqning boy madaniy merosini yo'q qildilar. Bu haqida buyuk alloma Abu Rayhon Beruniy shunday yozadi: "Qutayba esa Xorazm xatini yaxshi biladigan, ularning xabar va rivoyatlarini o'rgangan va (bilimini) boshqalarga o'rgatadigan kishilarni halok etib, butkul yo'q qilib yuborgan edi. Shuning uchun u (xabar va rivoyatlar) Islom davridan keyin haqiqatni bilib bo'lmaydigan darajada yashirin qoldi. Keyin: Qutayba ibn Muslim al-Vohishiy xorazmliklarning kotiblarini halok etib, bilimdonlarini o'ldirib, kitob va daftarlarini kuydirgani sababli ular savodsiz qolib, o'z ehtiyojlarida yodlash quvvatiga tayanadigan bo'ldilar"¹².

Islom dini ana shunday g'oyaviy-siyosiy kurashlar jarayonida shakllandi va rivojlandi.

Arab xalifalari bosib olingan mamlakatlarda istilochilik siyosatini olib borar ekanlar, tobe xalqlar ustidan madaniy ustunlikka erishishga harakat qildilar. Chunki arab xalqi VII asr boshlarida o'ziga xos madaniyat va adabiy tilga ega bo'lib, notiqlik san'ati hamda she'riyatni yuksak darajada qadrlar edilar. "qur'on" ham o'ziga xos uslubda yaratilib, mazkur uslub nazmiy xususiyatlarni o'zida namoyon etar edi. Shu bois u o'rta asr arab adabiyotining eng nodir durdonasi sifatida e'tirof etib kelinmoqda. IX asrda yaratilgan "Ming bir kecha" asari ham o'rta asr arab adabiyotiga xos bo'lgan xususiyatlarni o'zida aks ettirgan bo'lib, o'zining mundarijasi va g'oyalarning bayon uslubiga ko'ra jahon adabiyotining eng nodir namunalari biri sifatida tan olingan.

Mazkur davrlarda shakllangan yangi arab tili arab xalqlari yashagan hududlarda iste'molda bo'lgan avvalgi tillar negizida shakllanib, takomiliga yetdi va madaniy til bo'lib qoldi.

Ulkan hududni qamrab olgan Arab xalifaligi davlatining hukmronligi davrida ijtimoiy hayot, turmush tarzi, shuningdek, ilm-fan va madaniyat yanada rivojlandi. Ushbu davrlarda qadimgi yunon va rim madaniy merosi negizida bir qator fanlar yangi tushuncha va bilimlar bilan boyidi. Yunon va rim mutafakkirlari tomonidan yaratilgan va astronomiya, tibbiyot, kimyo, matematika va geografiyaga oid deyarli barcha yirik asarlar arab tiliga tarjima qilindi.

Yunonlardan esa fanlar tasnifi (klassifikatsiya) olinib, fanlar nazariy va amaliy fanlar tarzida ikki guruhga ajratilgan. Birinchi guruhga quyidagi uchta fan kiritilgan: tabiiyot to'g'risidagi fanlar, ilohiyot to'g'risidagi fanlar va matematika fani kiritilgan bo'lib, ushbu fanlar tarkibidan arifmetika, handasa (geometriya), astronomiya va musiqa fanlari o'rin olgan. Ikkinchi guruhga kiritilgan fanlar qatorida etika, iqtisod va siyosatga oid fanlar e'tirof etilgan. O'sha davr nuqtai nazaridan bir muncha yuksak taraqqiy etgan hind fani arab

¹¹Абу Муҳаммад Наршахий. Бухоро тарихи, —Т.: Фан, 1966. 47-бет.

¹²Абу Райхон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танл.асарлар —Тошкент, Фан, 1968. 72-84-бетлар

madaniyatining umumiy rivoji, xususan, arifmetika, algebra va tibbiyot fanlari asoslarining boyishiga munosib hissa qo'shdi. Sonlarning mohiyatini yoritib beruvchi hind nazariyasi mazmuni bilan yevropaliklar Arab xalifaligi tasarrufiga kiruvchi hududlarda istiqomat qilgan mutafakkirlarning sa'i-harakatlari orqali tanishishga musharraf bo'lganlar. Bu borada ma'lumot beruvchi muhim manba Muhammad al-Xorazmiy tomonidan asoslangan "Al-jabr" ("Algebra") asari bo'lib xizmat qildi.

Arablar ulkan hududda xalifalik davlatini barpo etish natijasida geografiya fanining ham bir qadar taraqqiy etishiga o'z hissalarini qo'shdilar. Mazkur davrda arab xalifaligining umumiy mulkini aks ettiruvchi dastlabki xaritalar yaratildi. IX asrda yaratilgan ana shunday xaritalarda Arab xalifaligi hududlaridan oqib o'tuvchi daryolar va ularning oqimlari xususidagi ma'lumotlar o'z aksini topgan. Shuningdek, xaritalar yordamida Janubiy Ispaniyadan to Markaziy Osiyo hamda Hind daryosigacha cho'zilgan xalifalik yerlari, ularning geografik o'rni, iqlimi hamda tabiiy boyliklari (o'rmon, daryo, tog' va hokazolar) borasidagi qimmatli ma'lumotlardan xabardor bo'lish mumkin edi. Xaritalarda aksariyat o'lkalar arabcha nomlar bilan ko'rsatilgan. Xususan, ajdodlarimiz yashagan hudud "Movarounnahr" ("Daryo orti" ma'nosini anglatadi) deb nomlangan.

Islom dini Arabiston yarim orolida uning ko'p asrlik tarixi negizida shakllangan. U o'ziga xos diniy-siyosiy oqim, shuningdek, umuminsoniy taraqqiyotni belgilab berishda muhim ahamiyatga ega ma'naviy omil sanaladi. Ayni vaqtda Islom dini kishilik jamiyatining ibtidoiy davri xususiyatlaridan voqif bo'lish va O'rta asr Uyg'onish davrining ro'y berishi uchun ma'naviy-g'oyaviy poydevor qo'ygan ijtimoiy ehtiyoj sifatida yuzaga keldi. Islom ta'limoti o'zining insonparvar g'oyalari va ularni insonlar ongida chuqur singdira olish imkoniyatlari tufayli o'n to'rt asrdan buyon borliqni ong yordamida mafkuraviy tarzda idrok etishning asosiy shakllaridan biri bo'lib kelmoqda. Islom ta'limotining bu qadar ulkan hududga yoyilishi va umuminsoniy qadriyat sifatida e'tirof etilishida Ollohning rasuli (yerdagi vakili) bo'lgan payg'ambar Muhammad Alayhis-salomning o'rni va shaxsiy roli beqiyosdir. Qur'on oyatlarini o'rganish o'zgalik bilan o'zlikning Islomdagi uyg'unlashuvini aniq belgilash, uning asoschisi shaxsini ko'ra olish, his qilish imkonini beradi.

Arab istilochilarining Movarounnahrdagi g'alabasidan so'ng barcha mustamlaka mamlakatlar qatori u yerda ham Islom dinning asoslari xususida ma'lumot beruvchi muqaddas kitob – "Qur'on" yaratilgan til - arab tilini o'rganish joriy etildi. Diniy ulamolarning maxsus ko'rsatmalariga muvofiq muqaddas kitobni boshqa tillarga tarjima qilish ta'qiqlandi. Shu bois musulmon maktablarida asosiy manbaning tili hamda fan sifatida arab tilining o'qitilishi yo'lga qo'yildi. Mavjud fanlarning asoslari arab tilida o'rganila boshlandi. Arab xalifaligi tasarrufiga olingan barcha mamlakatlarda masjidlar qoshida maxsus maktablar tashkil etildi. Biroq o'g'il bolalargina mazkur maktablarda savod o'rganish huquqiga ega bo'ldilar. Maktablar, shuningdek, keyinchalik bunyod

etilgan va maqomi jihatidan hozirgi oliy o'quv yurtlariga teng bo'lgan madrasalarda ta'lim va tarbiya ishlari Shariat qoidalariga muvofiq yo'lga qo'yilgan bo'lib, ushbu o'quv maskanlarida Islom ta'limoti xususida ma'lumotlar beruvchi ilohiyot fanlari bilan bir qatorda dunyoviy fanlarning asoslari ham o'qitilgan. Machitlar qoshida faoliyat yuritgan maktablarda imomlar, madrasalarda esa mudarrislar yoshlarga ta'lim va tarbiya berish ishi bilan shug'ullanganlar.

Bolalarga dastlabki saboq harflari o'qishdan boshlangan, bu usulda har bir bola alifbe tartibida harfning nomini bilib olishi (alif, be, te, se, va h.), so'ngra shu harflarni qo'shib o'qishni mashq qilari edi. Ana shu mashq oxiriga yetgandan so'ng, bolalar qo'llariga "Qur'on" berilgan va domla rahbarligida "Qur'on"ning har bir surasi takrorlanib o'rganilar edi.

Lekin "Qur'on"ni o'qish bolalar uchun juda og'ir edi. Chunki maktablarda faqat og'zaki mashq usuliga — "Savod" chiqarilishiga o'tgach, savod chiqarish yanada qiyinlashdi. Yozuv alohida "fan" sifatida ajratilib, kotiblik kasbiga o'qiyotganlargagina yozuv o'rgatilar edi. Shunga qaramay, maktablarga deyarlik hamma bolalar tortiladi va "Qur'on"ni o'rganish majbur qilinib, arab bo'lmagan bolalar uchun uni yodlash har qancha og'ir bo'lsa ham, Movarounnahr maktablarida "Qur'on"ning bu usuli qabul qilinadi va to'g'ri deb topildi. Bu usul keyinchalik bolalarning madrasada o'qitish uchun ham kerak edi.

Asta-sekin ota-onalar bolalarni 6-7, hatto 5 yoshidan maktabga bera boshlaydilar. "Qur'on"ni yod bilgan kishi qori deb atalardi. Qorilar katta hurmatga sazovor edilar.

Asta-sekin o'qimishli kishilar, ya'ni domla alohida ajralib, ular o'z xonadonlarida ham maktab ochadi. Talabalar maktabdor domlalar maktabida husnixat, og'zaki hisobni ham o'rganar, asta-sekin fors-tojik tilida va turkiy tildagi kitoblarni, qo'lyozmalarni ham o'qitilar, o'rgatilar edi.

Husnixat va arifmetika bilan yana xususiy muallimda shug'ullanar edilar.

Movarounnahrda arab bo'lmagan bolalarga "Xaftiyak" VIII asrda tuzilgan bo'lib, "Qur'on" suralaridan yettidan biri tanlab olingan darslik sifatida o'rganilgan.

Islom dini ta'limoti asoslarini yorituvchi Qur'onè Karimdan keyingi asosiy manba hadis hisoblanadi. Hadislarni to'plash va ularga muayyan tartib berish asosan VIII asrning ikkinchi yarmidan boshlanib, uni eng bilimdon, turli fan asoslarini mukammal o'rgangan, katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan kishi (muhaddis)lar tartib bergan. VIII-XI asrlarda to'rt yuzdan ortiq muhaddis hadis ilmi bilan shug'ullangan. Mazkur bilimlarni o'rganishning o'ziga xos yo'nalishi bo'lib, "hadis ilmi" nomi bilan yuritilgan. Keyingi yillarda Muhammad Alayhis-salomning hayoti, faoliyati hamda uning diniy-axloqiy ko'rsatmalarini o'z ichiga olgan hadislar, Imom Ismoil al-Buxoriyning "Al-jome' as-sahih" ("Ishonarli to'plam"), "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari"), Imom Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziyning "Ash-Shamoil an-nabaviya" asarlari nashr

etildi. “Hadis” yoki “Sunna” soʻzlari bir maʼnoni anglatib, Rasulullohning hayoti va faoliyati hamda diniy va axloqiy koʻrsatmalari haqidagi rivoyatlardan iborat.

Muhammad alayhissalomning ibratli ishlari, eʼtiqod, poklik va insonga xos maʼnaviy-axloqiy xislatlarni ifodalovchi soʻzlari, pand-nasihatlari uning nomi bilan bogʻliq hadislarda mujassamlangan.

Hadislar dastlab yozib borilmagan. Paygʻambar Muhammad Alayhis-salom arab boʻlmagan kishilarning hadislarini Qurʼoni Karim oyatlari bilan adashtirib yuborishlaridan choʻchib, hadislarining yozib borilishiga ruxsat etmaganlar. Biroq paygʻambar Muhammad Alayhis-salom huzurida sahoblar boʻlib, ular Rasuli akramdan eshitgan hadislarini yodlab borganlar. Jumladan, hazrati Abu Hurayra ana shunday moʻtabar kishilardan biri boʻlib, hadislarini mukammal yodlab borgan. Abu Hurayra tomonidan qayd etilgan hadislar toʻgʻri, ishonarli (sahih) hadislar hisoblangan.

Lekin hadislarini yod olgan kishilar sonining tobora kamayib borishi natijasida ularning asta-sekin unutilib ketishi borasidagi xavf yuzaga keladi. Ana shu xavfning oldini olish maqsadida xalifalar ishonarli hadislarini toʻplashga farmon berganlar. Hadislarini toʻplash xususidagi farmon dastlabki xalifa Umar ibn Abdulaziz tomonidan berilgan.

Hadislarini yozib borish bilan mashgʻul boʻlgan ilk muhaddislar sifatida Rabee bin Sabeh, Said ibn Abi Aruba, Molik bin Anas, Abdumalik bin Jurayj Makkiy, Abdurahmon al-Avzoiy Shoshiy, Soʻfyon Savriy Kufiy va boshqalardir.

VIII-IX asrlar hadis ilmining rivojlanishida “oltin davr” hisoblanadi. Bu davrga kelib, Islom ulamolari tomonidan hadislarining qay darajada toʻgʻriligi, ularning qanday manbalarga tayanilib toʻplanganligi jiddiy tadqiq etila boshlandi. Chunki baʼzi soxta, ishonchsiz hadislar ham paydo boʻla boshlagan, ularni tekshirib, asl hadislarini tiklash va yozma ravishda qayd qilish zamon talabi boʻlib qolgan edi. Shuning uchun ham birinchidan, hadislarini yoddan biluvchi haqiqiy, bilimdon, oʻtkir mulohazali kishilarning asta-sekin kamayib ketayotganligi, ikkinchidan, hadislarining haqiqiy, ishonarli, yaʼni sahihlarini saqlab qolish maqsadida ular tekshirilib, asl holiga keltirib, yozib yigʻila boshlangan. Ana shu tarzda hadis ilmi rivojlana boshlagan.

Islom olamida oltita ishonchli toʻplam (as-sahih as-sitta) eng nufuzli manbalar sifatida eʼtirof etilgan. Ushbu manbalarning mualliflari IX asrda yashab ijod qilgan quyidagi muhaddislar boʻlganlar: Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy 194 (810), - 256 (870), Imom Muslim ibn al-Hajjoj 206 (819), - 261 (874), Imom Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy 209 (824), - 279(892), Imom Abu Dovud Sulaymon Sijistoniy 202 (817), - 275(880), Imom Ahmad an-Nasoiy (215 (830), - 303 (915) va Imom Abu Abdulloh Muhammad ibn Yazid ibn Mojja 209 (824), - 273(886).

Muhaddislar tomonidan yaratilgan va ishonarli manbalar deya eʼtirof etilgan “Al-kutub as-sitta” (“Olti kitob”) quyidagilardan iborat:

1. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy tomonidan yozilgan “Al-jome' as-sahih” asari.
2. Imom Muslim an-Nishopuriy (Imom Muslim ibn al-Hajjoj) tomonidan yozilgan “As-sahih” asari.
3. Imom ibn Mojja tomonidan yozilgan “Sunnan”.
4. Imom Abu Dovud Sulaymon–Sijistoniy tomonidan yozilgan “Sunnan” asari.
5. Imom Muhammad ibn Iso at-Termiziy tomonidan yozilgan “Aj-jami al-kabir” asari.
6. Ahmad an-Nasoiy tomonidan yozilgan “Sunnan”.

Movarounnahrda birinchi bo‘lib hadis to‘plagan muhaddis Imom Abdulloh ibn Muborak al-Marvaziy sanaladi. Allomaning safdoshlari sifatida Imom Ahmad ibn Xanbal al-Marvaziy, IShoq ibn Rahovayh al-Marvaziy, Imom al-Haysam ibn qulayb ash-Shoshiy, Hofiz al-Xorazmiy, Imom Abdulhasan Ahmad ibn Muhammad as-Samarqandiy kabi vatandoshlarimizning nomlari ham mashhur.

“Sahih” yo‘nalishining asoschisi eng yetuk va mashhur muhaddis Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriydir. Imom Ismoil al-Buxoriy hadis ilmida “Amir-ul-mo‘minin”, “Imom al-muhaddisiyn” (“Barcha muhaddislarning peshvosi”) degan sharafli nomga sazovor bo‘lgan. U 810 yilning 13 mayida (ba'zi manbalarda 810 yilning 20 iyulida) (hijriy 194 yil shavvol oyining 13 kuni) Buxoroda tug‘ilgan. Go‘dakligida otadan yetim qolgan. Dastlabki savodini maktabda chiqargan, 10 yoshidayoq arab tilida yaratilgan kitoblar yordamida hamda roviylardan og‘zaki ravishda eshitish asosida hadislarni yodlay boshlagan. Alloma hadis ilmini zo‘r ishtiyoq va katta qiziqish bilan o‘rgandi. Abdulloh ibn al-Muborak, Vaqi' ibn Jarroh kabi olimlar tomonidan to‘plagan hadislarni yod olgan, shuningdek, hadis rivoyatchilari xususida so‘z yuritilgan bahslarda ishtirok etgan.

Imom Ismoil al-Buxoriy 825 yilda, o‘n olti yoshida onasi va akasi bilan Hijozga safar qiladi. Makkayu Mukarrama va Madinai Munavvarada bo‘lib, haj ibodatini ado etadi. Balx, Basra, Kufa, Bog‘dod, Xume, Damashq, Misr, Makka va Madina kabi shaharlarda bo‘lib, safar jarayonida muhaddislar bilan uchrashadi. Muhaddislar bilan uyushtirilgan suhbatlarda ular tomonidan aytilgan hadislarni yodlab borar edi. Olti yil Hijoz shahrida yashab, u yerda yetuk muhaddislardan hadis ilmi bo‘yicha, Damashq, qohira, Basra va Bag‘dod shaharlarining mashhur olimlardan esa fikh ilmi bo‘yicha ta'lim oladi. Shuningdek, allomaning o‘zi ham turli bahs va munozaralarda ishtirok etib, toliblarga dars ham beradi.

Imom Ismoil al-Buxoriy iste'dodli, o‘tkir zehqli hamda ziyrak olim bo‘lgan. “Manbalarga ko‘ra, Bag‘dod shahrida istiqomat qilgan vaqtda ko‘pincha qorong‘u kechalari sham yorug‘i va oying nurida ijod qilib, kitob

yozar ekan. Tunda yodiga bexosdan biror-bir fikr-mulohaza tushib qolsa, shamni yoqib, darhol o‘sha fikrni qog‘ozga tushirar, shu tahlitda ba'zan shamni yigirma martagacha o‘chirib-yoqar ekan”¹³.

Imom Buxoriyning o‘tkir zehn egasi ekanligini quyidagi misoldan ham bilish mumkin.

Rivoyatlarga ko‘ra, u qaysi bir kitobni qo‘lga olib, bir marotaba mutoala qilsa, unda bayon etilgan barcha fikrlar, ma'lumotlarni yodda saqlab qolavergan. Imom Ismoil al-Buxoriyning qayd etishicha, yuz ming sahih (ishonchli) va ikki yuz ming g‘ayri sahih (ishonchsiz) hadisni yod bilgan. Shogirdlaridan Amir ibn Fallos “Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyga ma'lum bo‘lmagan hadis, albatta ishonchli hadis emasdur”, - deydi. Ustoz Imom Ahmad ibn Xanbal al-Marvaziyning aytishicha, “Butun Xurosondan Muhammad ibn Ismoil kabi olim chiqqan emas”.

Imom Ismoil al-Buxoriyning o‘tkir zehni xususida yana shunday rivoyat keltiriladi: “Imom Buxoriy bilan Basrada hadis darsiga qatnashgan sheriklaridan biri Hoshid ibn Ismoil aytadi: “Imom Buxoriy bizlar bilan birga ustozning darsini eshitardi. Ustoz rivoyat qilgan hadislarini biz yozib olar edik, ammo Buxoriy faqat quloq solibgina o‘tirardi. Shu tarzda qancha kunlar o‘tib, orada ustoz qariyb 15 ming hadis rivoyat qildi. Shunda biz Buxoriyga: Sen nega hadislarini yozmaysan?, -deb ta'na qilgan vaqtimizda: Sizlar yozib borayotgan hadislarini men ustoz og‘zidan yodlab olayotirman, - dedi-da, ustoz rivoyat qilgan hamma hadislarini bir chekkadan yoddan o‘qib berdi. Shundan keyin biz yozib olgan hadislarimizdagi xatolarni uning yodlaganlaridan tuzatib oladigan bo‘ldik”¹⁴.

Imom Ismoil al-Buxoriy juda ko‘p zabardast olimlardan ta'lim oladi. Manbalarda alloma ustozlarining soni to‘qson nafarga yaqin bo‘lgan deb ko‘rsatiladi. Muhammad ibn Yusuf al-G‘artobiy, Ubaydulla ibn Musa al-Abasiy, Abu Bakr Abdulla ibn az-Zubayr al-Hamiydiy, IShoq ibn Ibrohim ar-Rahavayh, Imom Ahmad ibn Hanbal, Ali al-Madiniy kabi olimlar uning ustozlari sanaladilar.

Imom Ismoil al-Buxoriyning o‘zi ham yirik va mashhur olimlar IShoq ibn Muhammad al-Ramoziy, Abdulloh ibn Muhammad al-Masnadiy, Muhammad ibn Xalaf ibn qutayba, Ibrohim al-Harbiy, Muhammad Iso at-Termiziy, Muhammad ibn Nasr al-Marvaziy, Muslim ibn al-Hajjohlarga ustozlik qilgan.

Imom Ismoil al-Buxoriy o‘ta kamtar, insonparvar, xulq-odobda tengsiz, sahovatli inson ham bo‘lgan. U hadis ilmining yetuk olimi sanalsada, zamondoshlari hamda shogirdlaridan ham ilm o‘rgangan. Alloma bir ming sakson nafar muhaddisdan hadis eshitgan. Allomaning o‘zidan esa to‘qson ming

¹³Уватов У. Ҳадис илмининг султони. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1993. 29 октябр. №43-44

¹⁴ Ал-Бухорий ҳақида замондошларининг хотиралари. Шамсиддин Бобохоновнинг Имом Исмоил ал-Аухорийнинг “Ал-адаб ал-муфрад” (адаб дурдоналари) китоби таржимасидан олинди. Таржима, муқаддима ва изоҳлар муаллифи Шамсиддин Бобохонов. —Тошкент, Ўзбекистон, 1990. 6-8 бетлар.

nafar kishi ishonarli hadislarini eshitgan. Ma'lumotlarga ko'ra, Imom Ismoil al-Buxoriy 600 mingga yaqin hadisni to'plagan., 100 ming "sahih" va 200 ming "g'ayri sahih" hadislarini yod olgan.

Imom Ismoil al-Buxoriy uzoq safardan ona yurti Buxoroga qaytgach, talaba va ulamolarga hadis ilmidan saboq beradi va mazkur ilmning targ'ibotchisiga aylanadi. Rivoyatlarga ko'ra, xalifaning Buxorodagi noibi Xolid ibn Ahmad ibn Xolid az-Zuhaliy uni saroyga kelib hadis ilmidan saboq berishga taklif etadi. Ammo Imom Ismoil al-Buxoriy bu taklifni qabul etadi va: "Men ilmni xorlab sulton uchun eshigiga olib bormayman. Agar amirga ilm kerak bo'lsa, bolalarni (ikkinchi rivoyatda saroyidagilarni) uyimga yoki masjidimga yuborsin", -deb javob beradi¹⁵. Shu bois alloma bilan amir Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy o'rtasidagi munosabatga bir oz putur yetadi. Bunga ayrim hasadgo'y shaxslarning ig'volari ham sabab bo'ladi. Amir allomaning shahardan chiqib ketishga farmon beradi. Samarqand ulamolari Imom Ismoil al-Buxoriyni o'z yurtlariga taklif etadilar. Yo'lga chiqqan Imom Ismoil al-Buxoriy Samarqand shahriga yaqin bo'lgan Haftang qishlog'i (hozirgi Poyariq tumanining hududi)da betob bo'lib qoladi va shu yerda hijriy 256 yili ramazon oyining oxirgi kuni (milodiy 872 yil 1 sentyabr) 62 yoshida vafot etadi va shu yerga dafn etiladi.

Imom Ismoil al-Buxoriy juda boy ijodiy meros qoldirgan. Uning "Al-jome' as-sahih" ("Ishonchli to'plam"), "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari"), "At-tarix al-kibor" ("Katta tarix"), "At-tarix as-sag'iy", ("Kichik tarix"), "Al-qiroatu xalifa-l-Imom" ("Imom ortida turib o'qish"), "Vaf'ul-yadini fi-s-saloti" ("Namozda ikki qo'lni ko'tarish") kabi asarlari mavjud bo'lib, ularning qo'lyozmalari bizgacha yetib kelgan. Ammo "At-tarix al-avsat" ("O'rta tarix"), "At-tafsir al-kabir" ("Katta tafsir"), "Al-jome' al-kabir" ("Katta to'plam"), "Kitob-ul-hiba" ("Hadya kitobi") nomli asarlari ham bo'lganligi ma'lum, biroq ular bizgacha yetib kelmagan. Shubhasiz, yuqorida nomlari qayd etib o'tilgan asarlarining eng yirigi, shoh asari "Al-jome' as-sahih"dir. Bu asar "Sahih al-Buxoriy" nomi bilan ham dunyoga mashhur. 4 jilddan iborat mazkur kitobda payg'ambarimiz Muhammad Alayhis-salom hadislaridan tashqari, islom huquqshunosligi, islom marosimlari, axloq-odob, ta'lim-tarbiya, tarix va etnografiyaga oid ma'lumotlar ham berilgan. Unga 600 ming hadisdan 7275 ta eng "sahih" hamda 4000 ta takrorlanmaydigan hadislar kiritilgan. Bó kitob Islom ta'limotida Qur'oni Karimdan keyingi asosiy manba hisoblanadi.

Islom dini insonni ma'naviy kamolot sari yetaklovchi ta'limotdir. Shu sababli Qur'oni Karimda ham, hadislarda ham yaxshi xulq-odob qoidalari va ularga kishilarning qat'iy amal qilishlari lozimligi borasidagi qarashlar keng targ'ib etilgan. Imom Ismoil al-Buxoriyning "Al-jome' as-sahih" asarining bir jildiga odob-axloq masalalarini yorituvchi hadislar jamlangan bo'lsa, "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari") nomli asarda ham ijtimoiy turmushda hamda insonlar o'rtasida o'zaro munosabatlarni tashkil etish chog'ida amal qilinishi

---

¹⁵Бобохонов Шамсиддин. Кўрсатилган асар, 9-бет

lozim bo'lgan odob-axloq qoidalari borasida yanada batafsil ma'lumotlar berilgan. Ushbu asar 644 bobda bayon etilgan 1322 ta hadisni o'z ichiga olgan.

Mashhur muhaddislardan yana biri vatandoshimiz Muhammad ibn Iso at-Termiziy bo'lib, u 824 yilda Termiz yaqinidagi Bug' qishlog'i (hozirgi Surxondaryo viloyatining Sherobod tumani)da tug'ilgan. Uning oilasi va otanasini haqida ma'lumotlar yo'q. Ba'zi tadqiqotchilar uning otasi asli marvlik bo'lgan deb qayd etadilar.

Muhammad ibn Iso at-Termiziy bolaligidan ilm o'rganishga qiziqqan, ayniqsa hadis ilmini chuqur egallagan.

Muhammad ibn Iso at-Termiziy 850 yildan qator mamlakatlarga safar qiladi. Hijoz shahrida bo'lib, Makka va Madina shaharlarini ziyorat qiladi. Iroq hamda Xurosonda hadis, fikh, qiroat, bayon, tarix va boshqa ilmlarni o'rganadi. Mazkur safarda Muhammad ibn Iso at-Termiziy ustozini Imom Ismoil al-Buxoriy bilan uchrashadi. Alloma ustoziga nisbatan alohida hurmatda bo'lib, uning yordamida hadis ilmidan to'laqonli ravishda xabardor bo'ladi. Manbalarda e'tirof etilishicha, Imom Muhammad ibn Iso at-Termiziy ustozining vafoti tufayli ko'p yig'laganidan ko'zi ko'r bo'lib qolgan.

Muhammad ibn Iso at-Termiziyning zehning o'tkirligi, xotirasi, va yod olish qobiliyatining kuchliligi tufayli Imom Ismoil al-Buxoriy ham uni faqatgina shogird sifatida emas, balki hamkor, hamfikir va do'st sifatida ham hurmat qilgan.

Muhammad ibn Iso at-Termiziy uzoq safarda manbalardan o'qigan yoki muhaddislardan eshitgan hadislarini to'plab, kitoblar ta'lif qilishga kirishadi. U 863 yilda o'z vataniga qaytadi va o'zi ham shogirdlarga ta'lim beradi, ayni vaqtda kitoblar ham yozadi.

Alloma tomonidan o'ndan ortiq asarlar yaratilganligi ma'lum. Bular qatoridan "Al-jome' as-sahih" ("Ishonchli to'plam"), "Ash-shamoil an-nabaviya" ("Payg'ambarning alohida fazilatlarini"), "Al-ilal fi-l-hadiys" ("Hadislardagi illatlar va og'ishlar haqida") kabi asarlari o'rin olgan bo'lib, ular juda mashhurdir.

Muhammad ibn Iso at-Termiziy tomonidan yozib qoldirilgan asarlarda o'z ifodasini topgan hadislar ham Imom Ismoil al-Buxoriy tomonidan bayon etilgan hadislar kabi insonni halollik, adolat, e'tiqod, diyonat, poklik, mehnatsevarlik, muruvvatlilik, mehr-shavqat, yoshi kattalar, ota-ona va qarindoshlarga hurmat g'oyalarni ilgari surish xususiyatiga ko'ra shaxs ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda katta ahamiyatga ega.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Musulmon maktablarida ta'lim tizimi va mazmuni qanday edi?
2. Qur'oni Karimda ilgari surilgan axloqiy tamoyillar haqida so'zlang.

3. Hadis ilmida qaysi davr “Oltin davr” deb nom oldi.
4. “Hadim” va “Sunna” tushunchalarining mazmunini so‘zlab bering.
5. Hadislarda ilgari surilgan axloqiy tamoyillarni daftaringizga yozib chiqing.
6. So‘fiylik ta’limotining jadvalini tuzing va uning asosiy suluklarining ma’nosini tushuntirib bering.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O‘qituvchi» 1993. 256 b.
3. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O‘qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To‘raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O‘zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O‘qituvchi, 1997.- 512 b.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304b.

14-mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.

1	Mavzu	IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar ?a?idagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O‘quv jarayoning mazmuni	Sharq Uyg‘onish davrida ta’lim-tarbiyaning taraqqiy etishi. Muhammad al- Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning umumpedagogik hamda didaktik g‘oyalari. Mahmud Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Unsurul-Maoliy Kaykovus, Ahmad Yugnakiylarning ta’limiy-ahloqiy qarashlari. Mahmud Qoshg‘ariy va uning “Devoni lug‘atit turk” asari. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”i ta’lim-tarbiyaga oid

		<p>birinchi asar sifatida. Unsurul-Maoliy Kaykovusning “Qobusnoma” asari. “Qobusnoma” asarining pedagogik fikr taraqqiyotida tutgan o‘rni. Ahmad Yugnakiy va uning “Hibbat ul-xaqoyik” asari.</p>	
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma’ruza <u>Metod</u> : Tushuntirish, og‘zaki bayon qilish, “ Suxbat munozara ” <u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada <u>Vosita</u> : Ma’ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r. <u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish. <u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O‘ q i t u v c h i. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha Talabalar tomonidan ўzlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>T a l a b a. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma’ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o‘zgarishlar)	<p>O‘ q i t u v c h i. O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o‘zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>T a l a b a. Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish .</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

14-mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O‘qituvchi	Talaba

<p>1- bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. "Raqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. "Raqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar
<p>2- bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. "Raqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etishadi

<p>3- bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqqa)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qiladi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar
---	--	--

14-mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.

ReJA.

1. Sharq Uyg‘onish davrida ilm-fan va madaniyat.
2. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning ilmiy merosi va uning didaktik qarashlari.

Arab xalifaligi yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, yagona Islom dinining tarkib topishi madaniy hayotga ham ta'sir etdi. Madaniy hayotda yuz bergan ko'tarinkilik ma'naviy hayotda ham o'zgarishlar bo'lishiga olib keldi.

Ana shu ko'tarilish butun Arab xalifaligini, Yaqin va o'rta Sharqni qamrab olganligi uchun ham Sharq uyg'onish davri deb ataldi. Bu uyg'onish jarayoni IX asrdan boshlab XV-XVI asrlargacha davom etdi.

Arab xalifaligida IX asrda vujudga kelgan Uyg'onish davri xalifalikning Bag'dod, Damashq, Xalab shaharlarida boshlanib, barcha boshqa xalqlar madaniy hayotiga tarqalgan, bu esa u davlatlarning ham madaniy rivojlanishga zamin tayyorlagan. Xalifalik yemirilishi jarayonida tashkil topgan mustaqil davlatlardagi madaniy rivojlanish xalifalik davridagi madaniy rivojlanishning davomi edi.

Xalifa Xorun ar-Rashid davrida (786-833 y.y.) va uning o'g'li al-Ma'mun davrida Bag'dodda "Bayt-ul-hikma" ("Donishmandlik uyi") (hozir Akademiya ma'nosida) tashkil etiladi. Mazkur Akademiya barcha ilm sohiblarining ilmiy markaziga aylanadi. Uning qoshida jahon kutubxonasi tashkil etilgan. Akademiya 813-833 yillarda yanada rivojlangan. Akademiya qoshida rasadxona ham bo'lgan, keyinchalik yangi kutubxona qurilgan. Bog'doddagi mazkur ilm markazi, o'z navbatida Sharq va g'arbda ilm-fanning taraqqiy etishiga, ma'naviy hayotning rivojlanishiga ta'sir etgan. Bu o'rinda xalifa al-Ma'munning ilm-fan ravnaqida ko'rsatgan homiyiligini alohida ta'kidlash joiz.

Zero, xalifa al-Ma'mun ilm fanni juda qadrlagan. U IX asr boshlaridan xalifalikning Xurosondagi noibi bo'lib turganda ham Movarounnahr va Xurosondagi olimlarni to'plab, ularning ilmiy ijodiga sharoit yaratib bergan. Bular orasida al-Xorazmiy, al-Xuttaliy, al-Javhariy, al-Farg'oniy, al-Marazviy kabi vatandosh olimlarimiz ham bo'lgan. Al-Ma'mun xalifalik taxtiga o'tirgach u olimlarning barchasini Bag'dodga chaqirib oladi va "Bayt-ul-hikma" - donishmandlik uyi ("Ma'mun akademiyasi")da arab olimlari bilan hamkorlikda ilm-fan ravnaq topadi.

Shuningdek, qadimgi yaratilgan madaniy yodgorliklar, ular xoh yunon, xoh arab, xoh Movarounnahr va Xuroson xalqining eng qadimgi antik davrlar madaniyati bo'lsin, Uyg'onish davri madaniyatining yaratilishi va rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qildi.

Agar arablar Markaziy Osiyoni bosib olib, bu yerda ilgari mavjud bo'lgan fan va madaniyat o'choqlarini yo'qotgan bo'lsalar, ko'p o'tmay qadimiy ilmiy an'ana asta-sekin tiklanib, natijada ilm-fanning yetuk siymolari yetishib chiqib boshlaydi. Bularning barchasining bir-biriga qo'shiluvi natijasida Sharqda bir butun madaniyat tarkib topadi va rivojlana boshlaydi.

Yaqin va o'rta Sharqda, jumladan, Eron, Kavkazorti va Movarounnahrda savdo aloqalarining rivojlanganligi, ilm-fan, hunarmandchilikning taraqqiy etishi moddiy va madaniy aloqalarning barchasi umumiy rivojlanishga ta'sir etdi. Yaqin va o'rta Sharq mamlakatlarida madaniy yuksalishga olib kelgan asosiy sabab-feodal munosabatlarning yangi bosqichi bo'ldi. Bu davr madaniy taraqqiyotida

arab xalifaligiga bo'ysungan mamlakatlarning xo'jalik-iqtisodiy aloqalarining kuchayishi va buning oqibatida turli madaniyatlar-hind, Movarounnahr, Eron, arab, Misr, grek-yunon-rim madaniyatlarining yaqindan o'zaro aloqasi va bir-biriga ta'sir etib borishi katta rol o'ynadi. Haqiqatdan ham bu davrda iqtisodiyot taraqqiy etdi, qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik rivojlandi.

Bu davrda qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yer maydonlari kengaydi, ko'plab sug'oriladigan yerlar ochildi, sug'orish inshootlari tiklandi, yangilari qurildi, paxta, zig'ir, kanop ekilib, ularning tolasidan mato to'qildi. Movarounnahrda, xususan, Xorazm, Urganch, Farg'ona, Samarqand va Buxoro to'qimachilik mahsulotlari, ayniqsa Samarqand va Buxoro shoyisi dunyoga mashhur bo'lgan.

Qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik, sanoat mahsulotlarining ishlab chiqarilishi savdoning rivojlanishiga yo'l ochdi. Natijada Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarining chet davlatlar: Ispaniya, Hindiston, Xitoy, Vizantiya bilan savdo ishlari ko'lami ortib bordi.

Pireney yarim orolining arablar tomonidan bosib olinishi insoniyat tarixining yangi sahifalarini ochib berdi. Bu jarayonning, ayniqsa, Ovro'pa uchun ahamiyati beqiyos bo'ldi. Sharq faqatgina Ovro'po madaniyatining rivojiga ta'sir etibgina qolmay, balki umuman, Ovro'polik odamning psixologiyasi, tafakkuri, xarakteri, hayot tarzini tarixiy jarayonni tubdan o'zgartirib yubordi. Bu esa o'z navbatida matematika, falsafa, astronomiya, tabiiyot, tibbiyot, xulq-odob, turmush tarzi, ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta'sir etdi.

X asrdan boshlab Movarounnahr va Xurosonda mustaqil feodal davlatlar-Tohiriylar, Somoniylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar, Saljuqiylar, Xorazmshohlar davlatlarining paydo bo'lishida xalifalikning yemirilishi ham madaniy hayotning yanada ravnaq topishiga olib keldi.

Bu davrda pul muomalasi rivojlandi. Jamiyat siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o'zgarishlar, albatta madaniy hayotga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi.

Somoniylar davlatida Marv, Buxoro, Samarqand va Urganch o'sha davrning madaniy markazlari sanalardi.

Bu davrda arab tili ilmiy va aloqa tili edi. Maktablarda darslar arab tilida olib borilar edi. Rasmiy hujjatlar, shariat qoidalari arab tilida yuritilar edi. Ilmiy asarlar ham arab tilida yozilar edi. X asr o'rtalariga kelib, fors-tojik tilida ham ish yuritila boshlandi. Ammo hujjatlar, ishlar fors-tojik tilida bo'lsa ham, arab imlosida yozilar edi.

Bu shaharlardagi maktablarga hatto tevarak-atrofdagi qishloqlardan oddiy xalq bolalari ham kelib o'qiganligi manbalarda keltiriladi.

O'sha davrda Buxoroda katta kitob bozori bo'lgan. Kitob do'konlarida olim va fozil kishilar uchrashib, ilmiy muloqot, munozaralar o'tkazganlar. Abu Ali ibn

Sino kitob do‘konlaridan birida Forobiyning Aristotel “Metafizika”siga yozgan sharhlarini sotib olganligini tarjimai holida hikoya qiladi.

Buxoro amiri saroyida esa yirik kutubxona mavjud bo‘lgan.

Amir kutubxonasini o‘sha davrdagi Sheroz kutubxonasi bilan bellasha oladigan yagona kutubxona sifatida tan olganlar.

Somoniylar davrida Rudakiy, Firdavsiy, al-Xorazmiy, al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkirlar ijod etganlar. X asrning ikkinchi yarmidan tashkil topgan Qoraxoniylar davlatida ham ba'zi xonlar o‘z saroylarida kutubxonalar tashkil etdilar. Bu kutubxonalarda arab va hatto G‘arbiy yevropa olimlarining asarlari ham mavjud edi. Bu davrda turkiy til shakllanib bordi. Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshg‘ariy kabi olimlar jahon ahamiyatiga ega bo‘lgan asarlarini yaratdilar. XI asr boshida G‘aznaviylar davlati, keyinroq Saljuqiylar, Xorazmshohlar davlati tashkil topdi. G‘aznaviylar davrida ham ilmiy, ijtimoiy-falsafiy fikrlar rivojlandi. Mahmud G‘aznaviy o‘z saroyiga juda katta madaniy boyliklarni to‘playdi, olimlarni ilmiy ishga taklif etadi. Jumladan, Abu Rayhon Beruniyning mashhur “Hindiston” asarini shu yerda yaratgan edi.

Saljuqiylar davrida Alp-Arslon Muhammad hokimiyatni boshqarganda uning vaziri Nizom ul-Mulk o‘z davrining mashhur siyosiy arbobi va eng ma'rifatparvar kishilaridan bo‘lgan.

Saljuqiylar hokimiyati harbiylashgan bo‘lib, bu hokimiyatning ichki va tashqi siyosatini Nizom ul-Mulk boshqarar edi. U g‘aznaviylar ish uslubiga bir oz o‘zgartirishlar kiritib, hokimiyatni boshqarish uslubini ishlab chiqadi va o‘zining “Siyosatnoma” asarini yaratadi (1091-1092 y.y.). Bu asarda davlatni boshqarish tamoyillari-prinsiplari bayon etiladi. Nizom ul-Mulk maorifni rivojlantirishda katta xizmat qiladi. 1067 yilda Bag‘dodda o‘zining shaxsiy jamg‘armasiga o‘sha davrning eng mashhur o‘quv yurti- “Nizomiya” madrasasini qurdiradi. U olimlar, din peshvolari, so‘fiylarga katta e'tibor berib, g‘amxo‘rlik qiladi. Uning katta xizmatlaridan yana biri taqvimni isloh qilgani. U 1074 yili o‘rta Sharq mamlakatlari uchun kalendar-taqvim tuzadiki, bu taqvim hozirgacha eng takomillashgan kalendarlardan biri hisoblanadi.

XI asrda Xorazmda ilm-fan taraqqiy etadi. Xorazm shohi Ma'mun II o‘z saroyiga zabardast olimlarni taklif etadi. U tashkil etgan “Bayt-ul-hikma” - Donishmandlar uyi tarixda “Ma'mun akademiyasi” deb nom qoldirgan. Bu akademiyaning rivoj topishida Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, tarixchi Miskavayx, riyoziyotchi Abu Nasr ibn Iroq, faylasuf Abu Sahl al-Masixiy, tabib Abulxayr Xammor kabi olimlar ilmiy ijod bilan shug‘ullanganlar. Lekin toj-taxt uchun kurash natijasida bu ilm dargohi o‘z faoliyatini to‘xtatib, olimlar tarqab ketadi.

Movarounnahr va Xurosonda IX asrlarga kelib ma'naviy ko‘tarilish Sharq Renessansi – Uyg‘onish davrining boshlanishga olib keldi.

Movarounnahrda ilm-fan va ma'rifat sohasida o‘z xizmatlari bilan dunyoga mashhur bo‘lgan faylasuf va munajjim, matematika, fizika, tibbiyot, tarix, til va

adabiyot, pedagogika sohasida ilmiy merosi bilan nom qoldirgan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi qomusiy olimlar faoliyat olib bordilar. Qomusiy olimlar o‘z ilmiy merosida ta’limiy-axloqiy asarlar yaratishga ham katta e’tibor berib, bu asarlarda ilgari surilgan g‘oyalar insonning ham aqliy, ham axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan kamol topishida, pedagogik fikr taraqqiyotida katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

Shuningdek, Sharq uyg‘onish davrida sof pedagogik asarlar ham yaratilib, ta’lim-tarbiyada inson takomilining xususiy va umumiy metodlari haqida o‘lmas ta’limoti bilan nom qoldirgan tarbiyashunos olimlar ham maydonga chiqdi.

Qomusiy olimlar o‘z ilmiy merosida insonning aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik takomili masalalariga katta e’tibor berganlar. Masalan, Muhammad Al-Xorazmiy (783-850) insonning kamolga yetishi va insoniy munosabatlarni yo‘lga qo‘yishda ilm-fanning muhim ahamiyatiga ega ekanligi to‘g‘risidagi g‘oyani ilgari surgan holda pedagogik fikr taraqqiyotida munosib o‘rin egallaydi.

Ayniqsa, u matematika sohasida yangilik yaratgan nazariyotchi hamda pedagog-uslubiyotchi olim sifatida tarixda qolgan. Xorazmiy o‘z davrigacha bo‘lgan qadimiy matematika fani rivojlangan mamlakatlar Vavilion (Bobil), Yunoniston, Hindiston, Xitoy, Misrdagi deyarli barcha matematiklarning kashfiyotlarini o‘rgandi va o‘zi hayotiy talablar nuqtai nazarida ulardan farq etuvchi yangi kashfiyot yaratdi.

Muhammad al-Xorazmiy ilmiy merosi bilan bilish nazariyasiga o‘zining ulkan hissasini qo‘shdi. “Al-kitob al-muxtasar fi-hisob al-jabr va-l muqobala” asarida (“aljabr va –l muqobala hisobi haqida qisqacha kitob”) sonli kvadrat va chiziqli tenglamalar va ularni yechish yo‘llarini bayon etadi. Bu asar uch qismdan iboratdir. Birinchisi algebraik qism. Uning oxirida savdo muomalasiga oid kichik bir bo‘lim kiritiladi; ikkinchisi, geometrik qism-algebraik usul qo‘llab o‘lchashlar haqida; uchinchi qism vasiyatlar haqida bo‘lib, muallif uni “Vasiyatlar kitobi” deb ataydi.

Muhammad al-Xorazmiy matematika fanida abstraksiya tushunchasini kengaytiradi. Induksiya yo‘li bilan umumiy yechish usullarini hal etadi, deduksiya yo‘li bilan umumiy usullar yordamida xususiy masalalarni yechadi. “Aljabr va-lmuqobala” asari bilan ham matematika fanini rivojlantirib, o‘zidan avvalgi bilimlarni o‘rgandi va ularni sintezlashtirdi hamda amalda qo‘llash usullarini bayon etdi.

Muhammad al-Xorazmiy o‘sha paytlarda amalda uchraydigan barcha chiziqli va kvadrat tenglamalarni jamlab, hozirgi matematik simvol orqali beriladigan quyidagi olti tipga keltirdi:

$$ax^2 + vx(1)$$

$$ax^2 + h s$$

$$vx^2 + h s$$

$$x^2 - vxhs$$

$$x^2 - Shvx$$

$$x^2 hvx - s$$

Mutafakkir ushbu tenglamalarni yechish uchun “Al-jabr” va “al-muqobala” (“tiklash” va “qiyoslash”) amallarini kiritdi. Bu amallarning mohiyati tenglama hadlarining ishorasini o‘zgartirgan holda ularni bir tomondan ikkinchi tomonga o‘tkazish va yig‘ishdan iboratdir. “Al-jabr” keyinchalik matematika fanining alohida bo‘limiga aylandi va “algebra” deb ataladigan bo‘ldi. Mazkur amallar yordamida har qanday tenglamani kononlik shakliga, ya'ni asosiy tiplardan biriga keltirib, keyin yechiladi. Bu usul fan olamida muhim ahamiyatga ega edi. Shu asar tufayli “Al-Xorazmiy” nomi lotincha transkripsiyada “Algoritmi” shaklini oldi, keyin “Algoritmus” va nihoyat hozirgi zamon hisoblash matematikasining asosiy tushunchasi “algoritm” (“algorifm”) ga aylandi. U matematikaning nazariy rivojlanishi bilan birga, undan turmushda foydalanish yo‘llarini ham berdi. Meros taqsim qilish, vasiyatnomalarni tuzish hamda mol taqsim etish uchun zarur bo‘lgan hisoblarni ta'lif etdi.

Muhammad al-Xorazmiyning matematikaga oid ikkinchi kitobi “Hind arifmetikasi haqida kitob” (“Hisob al-hind”)dir. Asar o‘nlik tizim raqamlari (1,2,3,4,5,6,7,8,9)ga bag‘ishlangan. Mutafakkir hindlarning falakiyot va matematikaga oid “Sindihin” nomli qo‘llanmasini o‘qib, uning yanglish va qiyin tomonlarini qayta tikladi, uning mundarijasiga yangi boblarni qo‘shdi va bu asarni “qisqargan Sindihind” (“Algorizmi hind hisobi haqida”) deb atadi. Mazkur asar faqat Sharqdagina emas, yevropada ham qo‘llanma sifatida shuhrat taratdi. U Hindistonda kashf etilgan raqamlarni soddalashtirdi va birinchi marta arab tilida bayon etdi. Ungacha ancha qo‘pol sanoq usullaridan foydalanib kelingan. O‘nlik tizimining kashf etilishi fan olamida sanoq tizimida inqilobiy o‘zgarish deb ta'riflanadi. yevropaga 1,2,3,4,5,6,7,8,9 raqamlaridan foydalanish va nol yordamida eng katta sonlarni yozish va joylarni aniq ko‘rsatish X-XI asrlarda arablardan kirib kelgan.

Muhammad al-Xorazmiy arifmetikaning algoritmlari bo‘lgan qo‘shish, ayirish, bo‘lish hamda ko‘paytirish qoidalarini yaratgan. Shuningdek, turli “jins”dagi sonlarni ko‘paytirish algoritmini ham bergan. Masalan, minut va sekundlarni bir-biriga ko‘paytirish uchun, avvalo bir xil shaklga keltirish, ya'ni, sekund yoki minutga aylantirish maqsadga muvofiq ekanligini ko‘rsatgan. Maxsus bobda kasr va ildizdan chiqarish amallarining mohiyatini bayon etgan.

Muhammad al-Xorazmiy o‘zining falakiyotga doir ishlarida hindlarning falakiyot jadvallarini tahlil etib, “Xorazmiy ziji” nomi bilan mashhur astronomik jadvallar tuzdi.

Ma'lumotlarga ko‘ra VIII-XV asrlarda hammasi bo‘lib, yuztacha zij (trigonometriya va falakiyotga oid) jadvallar mavjud bo‘lgan. Bu zijlar orasida boshqa olimlar bilan birga Muhammad al-Xorazmiy tuzgan zijlar ham bor edi. Bu kitob ham bir necha asrlar bu soha olimlariga qiziqish uyg‘otadi va 1126

yilda latinchaga tarjima qilinadi. Arab tilida birinchi yozilgan sinuslar va tangenslar ziji Xorazmiyga taalluqli. Tadqiqotchilar fanda tekis, uchburchak trigonometriyasi va sferik uchburchak trigonometriyasini tadqiq qilish ham Xorazmiydan boshlangan deyishadi. Uning sinus zijlari latin tiliga o'girilib, yevropa falakiyotchi va geodez olimlariga qo'llanma sifatida xizmat qildi. Allomaning bu asari XII asrda latin tiliga tarjima etilib, bir necha asr davomida undan foydalanib kelindi. Bundan tashqari "Kitob surati-l-ard" ("yevropa surati kitobi") birinchi yozilgan geografiyaga oid kitob sanaladi. Bu asar xaritani tavsiflagan asardir. Asar Muhammad al-Xorazmiyning ko'p yillik olib borgan tekshirish-kuzatish ishlarining natijasi edi. Alloma sharq mamlakatlari ustida kuzatishlar olib borib, mamlakat va shaharlarning xaritalarini chizadi, nomlar ro'parasiga uzunlik va kenglik darajalarini ko'rsatadi. U geografiyaga oid asarlarida yerni yetti iqlimga bo'ladi hamda yerning xaritasini chizadi. Olimning to'rt xaritasi (Azov dengizi, Nil daryosi, Yaqin va o'rta Sharq xalqlari xaritasi) saqlanib qolgan¹⁶. Uning yuqoridagi asari ham Sharq va g'arbda katta hamiyatga egadir.

827 yilda Xorazmiy rahbarligida yer kurrasining kattaligini aniqlash maqsadida yer meridianining bir gradusi o'lchab chiqildi. Bag'dodda yozilgan trigonometriyaga oid dastlabki asar ham Xorazmiyga tegishli bo'lib, unda sinus, tangeneslarning o'zgarish qonuniyati ko'rsatiladi. Uning trigonometrik jadvali o'sha davr jadvalaridan farq qilgan.

Muhammad al-Xorazmiyning tarix va musiqaga oid, quyosh soatlari to'g'risida ham asarlari bo'lib, "Tarix kitobi" ("Kitob at-tarix") xalifalik tarixiga oid va xalifalikning birinchi tarixchilaridan sanaladi.

Shuni ta'kidlash joizki, alloma o'zigacha bo'lgan ilmiy bilimlarning asosiy g'oyalari, tamoyil va metodlarini sintezlashtirdi. U ilmiy bilimlarni o'rganuvchilarning mustaqil bilim olishlariga e'tiborni qaratdi.

Xorazmiy bilim olishda talabaning shaxsiy kuzatishlariga hamda olgan bilimlaridan foydalanishga katta e'tibor berdi. Bunda u ilm izlovchilarning ilmiy manbalarni to'plash, ularni ifodalash va kuzatganlarni tushintira olish malaka va ko'nikmalarini hosil qilishga katta baho berdi. Masalan, "Al-kitob al-muxtasar fi hisob al-jabr va-l muqobala" asarida olimlarni uch guruhga bo'lib shunday yozadi: Ulardan biri o'zidan avvalgilar qilgan ishlarni amalga oshirishda boshqalardan o'zib ketadi va uni o'zidan keyin qoluvchilarga meros qilib qodiradi.

Boshqasi o'zidan avvalgilarning asarlarini sharhlaydi va bu bilan qiyinchiliklarni osonlashtiradi, yopiqni ochadi, yo'lni yoritadi va uni tushunarliroq qiladi. Yoki bu ayrim kitoblarda nuqsonlar topadigan va sochilib yotganni to'playdigan odam bo'lib, u o'zidan avvalgilar haqida yaxshi fikrda bo'ladi, takabburlik qilmaydi va o'zi qilgan ishidan mag'rurlanmaydi.

---

¹⁶Ирисов А. Хоразмий ва Фаробий. –Тошкент, Ўзбекистон, 1961, 8-9 бетлар

Muhammad al-Xorazmiyning bu fikri bir tomondan, olimlar faoliyatining ezgulikka xizmat qilishini yoritadi, ikkinchi tomondan, o'sha davrda ilmiy tadqiqot ishlari va o'qitishning metod va vositalaridan qay darajada foydalanganligini ko'rsatadi.

Barcha mutafakkirlar kabi Muhammad al-Xorazmiy ham ko'rgazmali-tajriba metodlari, bilim berishning turli vositalari, savol-javob, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish metodlari, bilimlarni sinash metodlaridan foydalangan. Allomaning arifmetikaga oid risolalari tafakkurni rivojlantirish uchun bilimlarni izchil bayon etishga e'tibor berganligini ko'rsatadi. "Men arifmetikaning oddiy va murakkab masalalarini o'z ichiga oluvchi "Aljabr val-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob"ni ta'lif qildim, chunki meros taqsim qilishda, vasiyatnoma tuzishda, mol taqsimlashda va adliya ishlarida, savdoda va har qanday bitimlarda, shuningdek, yer o'lchashda, kanallar o'tkazishda, geometriyada va boshqa shunga o'xshash turlicha ishlarda kishilar uchun zarurdir". Muhammad al-Xorazmiy bilishni sezgidan mantiqiy tasavvur orqali farq qilish haqida fikr bayon etgan: "sezgi" orqali bilish bu qisman bilish bo'lsa, mantiqiy bilish esa haqiqiy bilimning muhim tomonini namoyon etadi.

Muhammad al-Xorazmiy bilish nazariyasiga muhim hissa qo'shdi. U birinchilardan bo'lib, sinov-kuzatish va sinov metodlariga asos soldi (samoviy ob'ektlarning harakatini aks ettiruvchi jadval asosida matematik masalalarning algoritm metodida yechishni ishlab chiqdi). U matematik g'oyalar asosida odamlarning hayotiy zarurati yotishini, ilmiy kashfiyotlar odamlarning amaliy talablari asosida paydo bo'lishini asosladi. Masalan, yer ishlari, binolar qurish, kanallar ochish shunday paydo bo'lgan, deydi. U birinchi marta insonlar o'rtasidagi munosabatlarni matematik shakllarda ifodaladi. Alloma ilmiy faoliyatining metodologik jihatlariga katta ahamiyat berdi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Sharq Uyg'onish davrida ilm-fan, madaniyat, ta'lim-tarbiya taraqqiyoti nimalarda namoyon bo'ldi?
2. Al-Xorazmiyning ilmiy merosi va didaktik qarashlarining ahamiyati nimalarda ko'rinadi?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512 b.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304 b.

**15-мавзу: XIV асрнинг иккинчи ярмидан XVII асргача тарбия,
мактаб ва педагогик фикрлар.**

1	Mavzu	XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O‘quv jarayoning mazmuni	<p>XIV-XVII asrlarda Movarounnahrda ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar. Ijtimoiy hayotning tarbiya, ta'lim va pedagogik fikr taraqqiyotiga ta'siri. Ilm-fan, ta'lim-tarbiyaning ravnaq topa borishi.</p> <p>Movarounnahrda Amir Temur tomonidan markazlashgan davlatga asos solinishi. Markazlashgan davlatning ilm-fan va ma'rifat taraqqiyotiga ta'siri.</p> <p>XIV-XVII asrlarda maktab va madrasalar faoliyatining yo'lga qo'yilishi.</p> <p>Tabiiy fanlarning rivojlanishi. Maktab va madrasalarda tabiiy fanlarning o'qitilishi. Mirzo Ulug'bekning ilm-ma'rifat sohasidagi xizmatlari. Mirzo Ulug'bekning ta'lim tizimining shakllantirishdagi roli. Zahiriddin Muhammad Boburning ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya sohasidagi xizmatlari.</p> <p>Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiylarning ta'limiy-ahloqiy meroslari. Alisher Navoiyning "Hayrat ul- abror", "Mahbub ul-qulub" asarlari va ularda ilgari surilgan ma'naviy- ahloqiy g'oyalar. Allomaning maktab va madrasalar rivojiga qo'shgan hissasi. Abdurahmon Jomiyning "Tuhfat-ul-ahror" asari va uning ma'rifiy-tarbiyaviy ahamiyati.</p>	
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma'ruza</p> <p><u>Metod</u> : Tushuntirish, og‘zaki bayon qilish, “ Suxbat munozara ”</p> <p><u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada</p> <p><u>Vosita</u> : Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r.</p> <p><u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p><u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.</p> <p><u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p align="center">O‘ q i t u v c h i.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi.</p> <p>Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi.</p> <p>Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p align="center">T a l a b a.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi.</p> <p>Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi.</p> <p>Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda</p>

			tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p style="text-align: center;">O' q i t u v c h i.</p> <p>O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p style="text-align: center;">T a l a b a.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.
15 - mavzu: XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorga rlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi.</p> <p>2“ Suxbat munozara ” metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi.</p> <p>3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi.</p> <p>4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi.</p> <p>5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar.</p> <p>2“ Suxbat munozara ” kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.</p> <p>3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini</p>

	<p>baholaydi.</p> <p>8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar</p>
<p>2-bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3“ Suxbat munozara ” metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlariga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi.</p> <p>6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar.</p> <p>3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etishadi</p>
<p>3-bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qiladi</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar.</p> <p>2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar.</p> <p>3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

15-mavzu: XIV asrning ikkinchi yarmidan XVII asrgacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar.

1. XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikr taraqqiyot.
2. Movarounnahrda Amir Temur tomonidan markazlashgan davlatga asos solinishi.
3. Mirzo Ulug'bekning ta'lim tizimining shakllantirishdagi roli.

Qariyb bir yarim asr davomida mo'g'ullar istibdodi ostida xonavayron bo'lgan Movarounnahr xalqi XIV asrning boshlariga kelib mo'g'ul istilochilari zulmidan qutula boshladi. Movarounnahrda kuchli davlat tuzishga bo'lgan intilish g'olib keldi. Mo'g'ul istilochilariga qarshi Buxoroda xalq Mahmud Torobiy boshchiligida qo'zg'oldi, Samarqand va Xurosonda esa Sarbadorlar qo'zg'olonlari ro'y berdi. Natijada Sarbadorlar uzoq muddat hatto hokimiyatni ham boshqarib turdilar.

XIV asrning ikkinchi yarmida Movarounnahrning feodal tarqoqligiga barham berildi, mamlakat mo'g'ul bosqinchilaridan tozalandi. XIV asrning oxiri va XV asrlarda Markaziy Osiyoda feodal munosabatlar yanada rivoj topa boshladi.

Sohibqiron Temur va dastlabki temuriylar hukmronlik qilgan davr Movarounnahr tarixida alohida o'rin egallaydi.

Markazlashgan buyuk Temur davlatining barpo etilishi bilan Movarounnahrda yana fan va madaniyat, maorif qaytadan ravnaq topa boshladi.

Shuning uchun ham XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asr tarixda Sharq Uyg'onish davrining ikkinchi bosqichi deb ataladi. Chunki, bu davr madaniyati o'z tamoyillari, yo'nalishi, iqtisodiy asosi jihatidan IXXII asr madaniyatining davomi sanaladi.

Shu bois XIV asr oxiri va XV asrlarda Movarounnahrda Sharq Uyg'onish davri madaniy ravnaqini IXXII asrlardagi madaniy rivojlanishidan ajratib olib ko'rsatish mumkin emas. XIV asrning uchinchi choragi va XV asrda Markaziy Osiyoda iqtisodiyot, fan va madaniyat o'sdi. Amir Temur hukmronligi davrida jahonning ko'plab shaharlarida Samarqandga hunarmandlar, olimu fozillar, san'atkorlar, muhandislar olib kelindi va ularning boy tajribalari, ijodiy mahoratlaridan ilm- ma'rifat, madaniyat, qurilish jabhalarida keng foydalanildi. Samarqand va Hirotida madrasalar, kutubxona va rasadxona qurildi. Tibbiyot ilmini o'rganishga qiziqish yanada kuchaydi. Riyoziyot, falakiyot, jo'g'rofiya, tarix, adabiyot, falsafa hamda tarbiyashunoslikka oid asarlar yaratildi. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Xayyom, Sa'diy meroslarini, shuningdek, yunon-rim madaniyatini o'rganishga havas kuchaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Temur va uning izdoshlari, temuriylar davrida fan va madaniyat rivojlandi. Ayniqsa Samarqand va Hirot shaharlari madaniyat, ilm- ma'rifat markaziga aylandi.

Amir Temur saltanatni bino qilish va uni mustahkamlash uchun juda katta xizmat qildi. Ana shunday buyuk xizmatlaridan eng muhimi mamlakatda ta'lim tizimini rivojlantirish sohasiga qaratilganligi edi. Chunki uning e'tiqodiga ko'ra bilimdon va tadbirkor insongina mamlakatning rivojlanishiga hissa qo'sha oladi.

Shuning uchun ham sohibqiron bilimli va ishbilarmon, tadbirkor kishilarni tarbiyalashga katta e'tibor beradi. Bu borada ta'lim tizimining o'ziga xos o'rni bo'lishi kerakligini anglagan holda maktab va madrasalar qurdiradi. Saltanat poytaxti Samarqand atrofida o'n ikki bog' va qasr yaratadi, shahar arki Ko'ksaroy, uning atrofida esa Bo'stonsaroylar bino etadi. Jome' masjidi, maqbaralar, me'moriy yodgorliklar qurdiradi. Bu ishlarga faqat Amirning o'zi emas, uning atrofidagi yaqinlari ham turli madrasalar qurishga bosh-qosh bo'ladilar. Bulardan Amir Temurning amirlaridan Idigu Temur, mavlono Qutbiddin, umr yo'ldoshi Saroymulkxonim, nabirasi Muhammad Sultonlar ham madrasalar qurdiradilar.

Madrasalar ma'lum darajada ixtisoslashgan edi. Masalan, boshqaruv kadrlarni tayyorlash Muhammad Sulton madrasasida, diniy muassasalar uchun kadrlar tayyorlash mavlono Qutbiddin sadr madrasasi, umumiy mutaxassislar, ya'ni ziyoli, imom, olim, maktab o'qituvchisi tayyorlashga Idigu Temur, Saroymulkxonim madrasalari ixtisoslashgan. Lekin ularning hammasida Qur'on, Hadis, fiqh o'rganilgan. Shuningdek madrasalarning ixtisosligiga ko'ra umumi aqliya, umumi askariya, umumi ma'muriyalar ham o'rgatilgani haqida ma'lumotlar bor.

Madrasalarda darslar arab, fors, turkiy (o'zbek) tillarida olib borilgan. Arab tili grammatikasini o'rgatishga ko'proq vaqt ajratilgan. Shuning uchun Sa'diy Sheroziyning "Guliston", "Bo'ston", Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr" va boshqalar ham o'qitilgan.

Har bir madrasaning vaqfnomasida tolibi ilmlar, mudarrislar va boshqa xodimlarni qabul qilish, o'quv ishlarini yuritish belgilangan¹⁷.

Ulug'bek zamoniga kelib esa matematika, astronomiya kabi fanlar ayniqsa rivoj topdi. Tibbiyot, tarix, adabiyot va shular bilan barobar diniy bilimlarning ham ravnaq topishiga katta e'tibor berildi. Oliy maktab — madrasalar qurildi. Buxoro, Samarqand va G'ijduvonda qurilgan uch madrasada fan taraqqiyotida ilmiy markaz bo'lib keldi.

Buxorodagi madrasa peshtoqiga bitilgan quyidagi yozuvlar haligacha ko'zga yaqqol tashlanadi: "Ilm olmoqqa intilmoq har bir muslim va muslima uchun qarzu farzdir".

Ulug'bek 1428—1429 yillarda Samarqandda rasadxona qurdiradi. 1437 yilda ana shu rasadxonada "Ko'ragoniy jadvali"ni, ya'ni yulduzlar jadvalini tuzadi. U yaratgan kutubxonada esa fanning turli sohalariga oid 1500 jild kitob mavjud edi.

Samarqand shahrida X asrda 17 ta madrasa bo'lib, ularda yirik olimlar dars bergan bo'lsa, XIV—XV asrlarga kelib ular soni yanada ortdi. Tabobat ilmi, tarix, adabiyot va san'at ham rivojlandi. Boysunqur Mirzo davrida saroy kutubxonasi keng rivoj topadi. Uning rahbarligida kitoblarni ro'yxatdan o'tkazish va ilmiy matn ishlari ham olib borilgan. Firdavsiyning "Shohnoma" asarining shu davrda to'liq matni tuzilib, miniatyuralar bilan bezatilgan.

---

¹⁷ Валихўжаев Ботурхон. Самарқандда олий таълим—мадрасаи олия—Университет тарихидан лавҳалар. Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, Самарқанд, 2001. 38—47-бетлар

Bular XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asr Markaziy Osiyo tarixida uygʻonish davri boʻlib tarixga kirgan deya olishimizga asos boʻla oladi.

Bu davrda oʻzbek adabiyotida ham ancha siljish roʻy berib, Atoiy, Sakkokiy, Haydar Xorazmiy, Durbek va Lutfiylar tomonidan qimmatli asarlar yaratildi. Shuningdek, tarixiy va adabiy asarlarni oʻzbekchaga tarjima qilish ishlari jonlandi.

Ulugʻbek olimlarga homiylik qilib, fan ahlini ragʻbatlantirdi, uning oʻzi, ayniqsa, astronomiya va matematika fanlari boʻyicha muhim ishlarni amalga oshirdi. Samarqandda Ulugʻbek tomonidan rasadxonaning barpo etilishi va uning oʻsha davr ilmiy markaziga aylanishi muhim voqeya hisoblandi. Shu davrda Samarqandda Qozizoda Rumi, Jamshid bin Ma'sudi, Mo'yiddin va uning oʻgʻli Mansur Koshiy, Ali ibn Muhammad Birjondi va boshqalar ijod etdilar. Hirotida esa Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, ulugʻ rassom Behzod, tarixshunos Xondamir, hattot Sulton Ali Mashhadiy va boshqalar ijodiyot choʻqqilariga koʻtarildilar.

Ulugʻbekning shogirdi Aloviddin Ali ibn Muhammad Qushchi Samarqandiy (1403—1474) oʻsha davrda Movarounnahrning madaniy va ilmiy hayotida katta rol oʻynadi. Astronomiya toʻgʻrisida “Risoi dar falakiyot” degan kitob yozgan Ali Qushchini oʻz davrining Ptolomeyi deyishardi. Uning mazkur asarida geometrik bilimlarning asoslari bayon qilindi, nuqta, chiziq, yuza, aylana va shu kabi tushunchalar toʻla taʼriflab berildi, tabiiyot fanlari va shuning singarilar sohasida boshlangʻich bilimlar bayon qilindi. Bu asar hamma narsa oddiy va murakkab narsalarga boʻlinib taʼriflanadi.

Sulton Husayn Boyqaro davrida olimlar va shoirlar Samarqanddan Hirotga koʻchib oʻtdilar. Hirot ilmiy-madaniy markazga aylandi. Alisher Navoiy Hirotida fan, madaniyat, maʼrifat ishlarini yoʻlga qoʻyishda, u yerni obodonlashtirishda katta xizmatlar qildi.

Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma”da Hirot toʻgʻrisida yozar ekan butun dunyoda bunday obod shaharni koʻrmaganligini aytadi.

Alisher Navoiy ham masjidlar, madrasalar, hammomlar, kasalxonalar, hovuz va koʻpriklar, rabotlar qurdirgan. U shaharning eng xushhavo joyida barpo etgan Xalosiya va Ixlosiya binolari guruhi fan, adabiyot, sanʼatga xizmat qiladigan madaniy markazga aylangan.

Hirotida Alisher Navoiy bilan birga Abdurahmon Jomiy, Kamoliddin Behzod, xattotlar — Sulton Ali Mashhadiy, kotib Mir Ali, sozanda — Qulmuhammad, tarixchilar — Abdurazzoq Samarqandiy, Xondamir va boshqalar yashab ijod etgan.

Hirotida xattotlik sanʼati rivojlangan. Hatto Buxoroda “Hirot yozuvi” mirzalar, xattotlar tomonidan 1920 yilgacha qoʻllanilganini tarixchilar manbalarda keltiradilar.

Bu davrda Movarounnahrda ham sanʼat, arxitektura, binokorlik texnikasi ancha ravnaq topdi. Musiqa, tasviriy sanʼat, madaniyat, adabiyot, taʼlim-tarbiyaga oid qator asarlar yaratildi. Hasan Buxoriy Nisoriyning (1556) “Muzakkir al-ahbob” tazkisasi, Mutribiyning “Tazkira — tush shuaro” (1604—1605) toʻplamlari, tarixiy va adabiy yodgorlik boʻlgan “Boburnoma” oʻsha davrda yaratilgan asarlar orasida

o'ziga xos ahamiyat kasb etdi. Amin Ahmad Roziy "Haft iqlim" ("yetti iqlim") degan geografik bibliografik lug'at tuzdi.

XVI asrda xattotlik san'ati yuksak darajaga yetdi. Sulton Ali Mashhadiy, Mirali Halaviy, Mahmud ibn IShoq ash-Shixaybiy va boshqalar ustoz xattot bo'lib nom qozondilar. Darvesh Muhammad ibn Do'stmuhammad Buxoriy xattotlik san'atining nazariyasi to'g'risida asar yozdi.

Bu davrda bir qator ilm maskanlari bunyod etildi. jumladan: Shayboniyxon madrasasi, Abdurahim sadr madrasasi, Mirarab madrasasi, masjidi Kalon va boshqa inshootlarning qurilishi ta'lim-tarbiya jarayonida muhim bosqich bo'ldi.

Aholining savodxonligini oshirish, bolalarga ta'lim-tarbiya berish borasida ham ma'lum darajada imkoniyatlar yaratildi. Xususiy maktablar yuzaga keldi, muallim yollab bolalarni uyda o'qitish tadbirlari odat tusiga kirdi.

Shahar va qishloqlarda, ovullarda ochilgan maktablarda bolalarni o'qitish 6 yoshdan boshlandi. Olti yoshli bolalar maktabga borib, alifbeni o'rganar, uning ayrim harflarini chizishni mashq qilar edilar. O'quvchilar maktablarda savod chiqarganlaridan keyin madrasaga kirib ham diniy, ham dunyoviy fanlardan bilim olar edilar.

Shulardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, XIV— XVI asrlarda Movarounnahrda ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar yuksak taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi.

SOHIBQIRON AMIR TEMUR (1336—1405)

Amir Temur Ko'ragon ibn Amir Tarag'ay Kesh (Shahrisabz)ning Xo'jailg'or (hozirgi paytda bu qishloq Yakkabog' tumaniga qarashli) qishlog'ida 1336 yilning 9 aprelida tavallud topgan. Uning otasi Amir Tarag'ay o'ziga to'q, badavlat kishi bo'lgan. Onasi Tegin Begim esa buxorolik taniqli olim Ubaydullohning qizi bo'lgan.

Temur 7 yoshidan bilim olishni boshlaydi. U yosh bolalik davridan boshlab mard, dovyurak, jasur bo'lib o'sadi. Harbiy san'atni mukammal egallaydi. Qur'oni Karimni yod oladi, hadis ilmini o'rganadi. Dunyoviy bilimlarga ham ega bo'ladi. Shuning uchun ham iymon-e'tiqodli, halol pok, aql-zakovatli, o'z e'tiqodiga mustahkam rioya qiladigan, adolatli inson bo'lib yetishadi.

Amir Temur o'z davlati qudratini yuqori ko'tarib dunyoga tanitadi.

Amir Temur johillik, yovuzlikni, zo'ravonlikni yoqtirmas. Insonparvar, adolatli hukmdor edi. Masalan, "Temur tuzuklari" hukmdorning hokimiyatni boshqarish qoidalari hamda odob-axloq me'yorini belgilab beruvchi yo'riqnomadir. Taniqli olim Bo'riboy Ahmedov "Temur tuzuklari" podsholarning turish-turmush va axloq-odob normalarini belgilovchi risoladir, deb ta'riflaydi.

Haqiqatan ham, mazkur asarni turmush odobi, hulq-odob qoidalari tartib berilgan an'anaviy asarlar qatoriga qo'ysak bo'ladi. Zero, tarixan ta'limiy-axloqiy asarlarning barchasida ham dastlab davlatni boshqarishga oid qarashlar, so'ng axloq me'yorlari bayon etiladi. Shunga ko'ra bu asardan ta'limiy-axloqiy asar sifatida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Amir Temur bu asarida insonparvarlik, mehnatsevarlik, adolatlilik, vatanga sadoqat, jasorat, to'g'rilik, do'stlik va hamkorlik, mehr va muruvvat ko'rsatish,

sabr-qanoat, yaxshilik kabi xislatlarni ulug'laydi va xiyonat, bevafoqlik, sotqinlikni qoralaydi. Hayotda "rosti-rusti" qoidasiga rioya etgan Amir Temurning o'zi naqshbandiylik tariqatidagi "Dil ba yoru, dast ba kor" tamoyiliga ko'ra ish tutib, Yusuf Xos Hojib, Abu Nasr Forobiy, Jaloliddin Davoniy va boshqalar tomonidan targ'ib etilgan va haqiqiy komil inson, adolatli g'ukmdor uchun zarur bo'lgan quyidagi o'n ikki qoidani o'ziga yo'riq qilib olganini ko'ramiz:

Har yerda va har vaqt Islom dinini quvvatlash; davlat va saltanatni boshqarishda o'n ikki tabaqa, toifadagi kishilarga tayanish; dushman bilan kurashda maslahat, kengash, tadbirkorlik bilan ish ko'rish, faollik, hushyorlik, ehtiyotkorlik ko'rsatish, saltanat ishini yurg'izishda murosayu madora, muruvvat hamda sabr-toqat bilan ish ko'rish; davlat ishlarini yurg'izishda davlat qonun-qoidalariga qat'iy rioya qilish; adolat va insof bilan ish yuritish; sayyidlar, ulamo, mashoyix, oqilu donolar, muhandislar, tarixchilarni izzat-hurmat qilish; azmu jazm bilan ish ko'rish (aytganiga rioya etish), buzuvchilikning oldini olish; fuqaroning ahvolidan ogoh bo'lib turish; barchaga hurmat-e'tiborda bo'lish, yaxshilik, muruvvat, ehson, izzatu ikrom, haqqini ado etish; farzandlar, qarindoshlar, oshnolar va do'st birodarlarni doimo yodda tutib, ular bilan yaqin aloqada bo'lish; sipohiyarlarni hurmat etish va ularga g'amxo'rlik qilish.

Ko'rinib turibdiki, Amir Temur mazkur talablarga rioya etgani tufayli uning saltanati rivoj topdi, fan va madaniyat taraqqiy etdi, davlatining nufuzi oshib, nafaqat Sharqda, balki G'arbda ham mashhur bo'ldi.

Bu o'n ikki qoidaga rioya qilishdan tashqari, Amir Temur o'zining hayoti tamoyillari haqida shunday degan:

"Men o'z hayotim mobaynida besh narsaga qat'iy e'tiqod qo'ydim va hamishalig' ularga amal qildim, ular ushbulardir:

Olloh — ul har narsaga qodir kuch, sidqidildan sig'insang, istagan murodu maqsadingga yetkazadi;

tafakkur — fikrlash va mushohada qobiliyati;

qilich — ul yigitning yo'ldoshi, el-yurt osoyishtaliginining posboni, har qanday dushmanning mahv etish quroli, aning qudrati ila dinsizlarni dinga solmoq mumkin;

imon — ul insonni barcha jonlilardan farqlantirib turuvchi xususiyatdir. Imonli odam xiyonat qilmaydi, qarindosh-urug'lari, elu-xalqning or-nomusini himoya qiladi, halollik va poklikni fazilat biladi;

kitob (bitik) — barcha bunyodkorlik, yaratuvchanlik va aql idrokning, ilmu donishning asosidir, hayotni o'rgatuvchi murabbiydir".

Demak, Amir Temur hayoti va faoliyatida o'zi qat'iy rioya etgan, haqiqiy yetuklik belgisi sanalgan din, imon, aql bilan ish yuritish va ilmga e'tiqodni boshqalarga ham tavsiya etgan hamda avlodlarni ham shu ruhda tarbiyalashga e'tibor bergan.

Amir Temur zamonida musiqa, badiiy adabiyot, rassomlik san'ati rivoj topib, yoshlarga she'r yozish, rasm chizish, musiqa asboblarini chalish, kitobxonlik, lison ilmi, husnixat o'rgatilar edi. Bu san'at turlari o'sha davr tarbiyasi tarkibiga kiritilgan edi. Sohibqironning buyuk saltanatida ijod qilgan shoirlar, rassomlar, mashshoqlar va boshqalar buning yaqqol dalilidir. Bu davrda katta

shahar hunarmandlari ham ashula, raqs, suxandonlik bilan shug‘ullanganlari haqida Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarida qayd etilgan.

Amir Temur jismoniy tarbiyaga ham katta e’tibor bergan. Sharqda dilovarlik tarbiyasi, ya’ni yoshlarda mardlik, jasurlikni tarbiyalash asosiy masalalardan sanalgan. Yigitlar bolalikdan merganlik, chavandozlik, suvda suzish, ovchilik, qilichbozlik, shaxmat o‘yini kabilarni mohir murabbiylardan o‘rganib, bu borada mashq qilar edilar. Amir temurning o‘zi kuchli lashkarboshi sifatida harbiy ilmning “Ming askar” uslubi asoschilaridan biri bo‘lgan. Buyuk sohibqiron shunday ta’kidlaydi:

“Cherik tuzib, navkar olmoqda uch qoidaga amal qildim: birinchidan, yigitning kuch-quvvatiga, ikkinchidan, uning qilichni o‘ynata olishiga, uchinchidan, aql-zakovatiyu kamolotiga e’tibor qildim. Shu uch fazilat jamul-jam bo‘lsa, navkarlik xizmatiga oldim. Negakim, kuch-quvvatli yigit har qanday qiyinchiliklarga, azobu uqubatlarga chidamli bo‘ladi, qilich o‘ynata oladigan kishi raqibini mag‘lub eta oladi, oqil navkar har joyda aql-idrokini ishga solib, mushkulotni bartaraf etmog‘i mumkin”, — deb askarlarning faqat jismoniy emas, balki aqlan ham barkamol bo‘lishiga e’tibor bergan. O‘g‘illari Amirzoda Muhammad Jahongir, Umarshayx, Mironshoh, Shohruhlar, nabiralari Amirzoda Muhammad Sulton, Amirzoda Pirmuhammadlar mohir jangchi bo‘lib, katta-katta janglarda shaxsan ishtirok etganlar. Amir Temurning o‘zi aqlni charxlash vositasi bo‘lgan shaxmat o‘yinida ham mohir bo‘lgan. Zero, o‘sha davr tarbiyasi — shatranj o‘yinini har bir yosh o‘rganishi zarur sanalgan. Hatto Amir Temurning suyuqli o‘g‘li Shohruhga ism qo‘yilishi ham shaxmat o‘yini bilan bog‘langanligi haqida rivoyat yuradi.

Xulosa qilib aytganda, Amir Temurning buyuk davlatchilik siyosati — mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish bilan birga tarix oldida ma’rifiy xizmatlari ham beqiyos. Uning ta’lim-tarbiyaga oid o‘g‘itlari, tutgan siyosati hozir ham o‘z qiymatini yo‘qotmagan.

Amir Temurning ta’lim-tarbiyaga oid ishlari, qarashlari hozirgi barkamol insonni shakllantirishda katta rol o‘ynaydi.

Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bek

Ulug‘bek 1394 yilning 22 martida Eronning g‘arbidagi Sultoniya shahrida bobosi Sohibqiron Amir Temurning harbiy yurishi paytida tavallud topdi. U Shohruh Mirzoning to‘ng‘ich o‘g‘li bo‘lib, unga Muhammad Tarag‘ay ismi berildi. Lekin uni bobosi alohida mehr bilan “**Ulug‘bek**” deb atayvergani uchun uning asosiy ismi Ulug‘bek bo‘lib qoladi va jahonga ana shu nom bilan shuhrat tarqatadi.

Ulug‘bekning otasi Shohruh Amir Temurning uchinchi o‘g‘li bo‘lib, Xuroson hukmdori, ma’rifatli, ilm-fanga qiziqqon shoh edi. Onasi Gavharshodbegim ham o‘z davrining oqila, bilimdon ayollaridan hisoblanardi.

...“Ta’qdir bu ulug‘ zotning zimmasiga behad ulkan va mashaqqatli vazifalar yukladi. Buyuk sarkarda amir Temur bunyod etgan saltanatning vorisi bo‘lishdek mislsiz sinov aynan unga nasib etdi”.¹⁸

¹⁸И.А.Каримов. Истиклол ва маънавият. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1994й., 96-бет

Ulug‘bekning bolalik yillari bobosi Temurning harbiy yurishlarida o‘tdi. Garchi Ulug‘bek tug‘ilganda bir oz zaif bo‘lgan bo‘lsa-da, harbiy yurishlar davrida chiniqdi.

Amir Temur nabirasi Ulug‘bekning o‘tkir zehni, aqlu farosatli bo‘lganligi uchun juda sevardi. “Ko‘zimning nuri, saltanatimning umidli niholi”, deb erkalatardi. Biroq, Ulug‘bek Mirzo nozik bo‘lib o‘tdi. Buning ustiga ko‘p vaqtini kitob mutolaa qilish bilan o‘tkazar, davlat ishlariga rag‘bati yo‘q ko‘rinar edi.

Ulug‘bekning tarbiyasi bilan buvisi Saroy Mulk xonim shug‘ullanib, sevimli nabirasiga o‘quv-yozuvni o‘rgatgani, tarixiy mavzularda hikoya va ertaklarni so‘ylab bergani uning hayotida o‘ziga xos maktab bo‘ldi.

1405—1411 yillarda, o‘sha davrning qonun-qoidalariga binoan amir shoh Malik yosh mirzoga otabegi bo‘lib tayinlangan. Otabegi Ulug‘bekka asosan harbiy va siyosiy tarbiyadan ilm o‘rgatgan.

O‘rta asrlardan saqlanib qolgan kitoblarda ma‘lum bo‘lishicha, saltanatga vorislar davlatni boshqarishda muayyan tartib-qoidalar bayon qilingan qo‘llanmalar asosida tayyorlangan. Shulardan biri Shahzodalar va Xonzodalar bilishi zarur bo‘lgan “Suluk ul-muluk” (Podshohlarga qo‘llanma) kitobidir.

Ulug‘bek ham an‘anaga ko‘ra mazkur kitobni mukammal o‘rganar va unda ko‘rsatilgan davlatni idora qilish san‘ati — turli lavozim egalarini tayinlash, soliq to‘plash, ruhoniylar, mansabdorlar hamda boshqa yurtlardan kelgan elchilarni qabul qilish, xayru sadaqa berish kabi tartib-qoidalar bo‘yicha ko‘nikmalarni egallaydi.

Ulug‘bek yoshligidan ko‘p kitoblarni mutolaa qiladigan bo‘lib, u ayniqsa, matematika, astronomiya ilmlariga qiziqdi.

U bobsining xos munajjimi mavlono Badriddin bilan ko‘p vaqtini o‘tkazar, undan hisob va taqvimdan dars olar, ba‘zi kechalari, qor tinib osmon yorishgan paytlarda yulduzlarning o‘rni va harakatini kuzatish bilan mashg‘ul bo‘lar edi.

Taniqli olim Bo‘riboy Ahmedovning ma‘lumotlariga ko‘ra mavlono Badriddin Samarqandda bo‘lgan vaqtda Ulug‘bekni Ko‘ksaroydagi xos kutubxonasiga boshlab borib, kutubxonaga yangi kelib tushgan Abulqosim Firdavsiyning “Shohnoma”sini ko‘rsatadi. Shu yerda mavlono Badriddin Ulug‘bekka alloma al-Farg‘oniy tarafidan bitilgan “Kitob fi javome’ ilm an-nujum va usul al harakat as-samoviya” (“Yulduzlar haqidagi ilm bilan osmon yoritkichlari harakatining asosini (bir-biriga) qo‘shuvchi kitob”)ni ko‘rsatadilar.

Shunday qilib, Ulug‘bek bolalik yillaridayoq mavlono Badriddin Tusiy, Abu Rayhon Beruniy, Umar Hayyom kitoblari bilan hamda Oqsulot va O‘trorda “Ziji Malikshohi” bilan tanishdi.

Fanga bo‘lgan zo‘r muhabbati, katta qobiliyati va mehnatsevarligi tufayligina Ulug‘bek astronomiya maktabining asoschisi va rahbari sifatida ajoyib muvaffaqiyatlarga erisha oldi. Bu maktab butun dunyoda hamma tomonidan e‘tirof etildi, shuhratga sazovor bo‘ldi.

Zo‘r qobiliyat, o‘tkir xotira va asta-sekin bilimlarni to‘plash shunga olib keldiki, Ulug‘bekda fanga qiziqish va intilish rivojlana bordi. Ulug‘bek bilimlarini tinmay chuqurlashtirishi va o‘z ustida muntazam ravishda ishlashi natijasida

o'zining ko'pgina zamondoshlaridan o'zib ketdi. Shunday qilib, oldin o'tgan ajdodlar — Markaziy Osiyodagi qadimgi xalqlarning madaniy merosi Ulug'bek bilimlarining asosiy manbai bo'ldi.

1411 yilda 17 yoshli Ulug'bek Mirzo Movarounnahr va Turkistonning hokimi etib tayinlanishi Temuriylar xonadonida Ulug'bekning mavqeyi naqadar yuksak ekanligidan dalolat beradi. Ulug'bek hokim bo'lgach, bobosidan farqli o'laroq harbiy yurishlar bilan qiziqmadi. Aksincha, u o'rta asrlardagi boshqa hokimlardan o'zgacha yo'l tutdi, ko'proq ilm-fanga moyil edi.

Haqiqatan ham Qozizoda 1360 yillarda tug'ilgan bo'lib, 20—25 yoshlarida, ya'ni Ulug'bek tug'ilmasdanoq Temur saroyiga o'tadi. Natijada Ulug'bek umrining ilk davridanoq Mavlono Ahmad va Qozizoda Rumiy — falakiyotshunos va riyoziyotchilar ta'sirida ulg'ayadi. Shu sababli uning hayotida aniq fanlar muhim ahamiyat kasb etadi. Yigirma yoshlarida u o'z davrining yirik olimlaridan biri bo'lib shakllandi. U hokim bo'lgan paytidagi olamshumul o'zgarishlar butun o'rta asr madaniyati tarixida betakror voqeya bo'lib qoldi.

Ulug'bek ixlosmandlaridan G'iyosiddin Jamshid Koshiy 1417 yili Samarqanddan Koshondagi o'z otasiga yozgan maktubida Ulug'bekning faoliyati va bilimni quyidagicha ta'riflaydi:

“Allohga va uning ne'matlariga shukronalar bo'lsinkim, yetti iqlimning farmonbardori, islom podshohi Ulug'bek donishmand kishidurlar. Men bu narsani odob rasmi yuzasidan aytayotganim yo'q. Haqiqat shuki, avvalo u kishim Qur'oni Karimning aksariyat qismini yoddan biladilar. Tafsirlarni va mufasssirlarning har bir oyat haqidagi so'zlarini aqlda saqlaydilar va yoddan biladilar, arabchada g'oyat yaxshi yozadilar. Shuningdek, u kishim fiqhdan habardorlar: mantiq ma'nolarining bayoni va usullaridan ham xabardorlar”.¹⁹

U kishi riyoziyot (matematika) fanining barcha tarmoqlarini mukammal egallagan va shunday jiddiy mahorat ko'rsatganlarki, har qanday sonni tezlik bilan qo'shish va ko'paytirish iqtidoriga ega bo'lganlar. Inson bino bo'lganidan beri shu kungacha hali hych kimsa u qadar aniq va tez hisoblay olmagan. Ulug'bek, Samarqand, Buxoro va G'ijduvonda uchta madrasa barpo etdi.

Samarqanddagi madrasa qurilishi 1417 yili boshlanib, uch yilda qurib bitkaziladi. Tez orada Ulug'bek madrasaga mudarris va olimlarni to'play boshlaydi va shu tariqa uning falakiyotshunoslik maktabi shakllanadi. Bu maktabning asosiy mudarrislari ilmiy ishlarga qulay sharoit va panoj izlab Temur davridayoq Samarqandga kelgan Taftazoniy, Mavlono Ahmad va Qozizoda Rumiy kabi olimlar edi. Qozizodaning maslahati bilan Ulug'bek otasining mulki Xurosonning Koshon shahridan G'iyosiddin Jamshid Koshiyni chaqirtirdi. Shunday qilib, Movarounnahrning turli shaharlaridan va Xurosondan to'plangan olimlar soni 1417 yilga kelib 100 dan ortib ketdi. Ular orasida adiblar, muarrixlar, xattotlar, rassomlar, me'morlar bor edi. Lekin yulduzshunoslik va riyoziyot sohasidagi olimlar sharafliroq va obro'liroq edi. Ular orasida Qozizoda va Koshiy eng salobatli va nufuzli edilar.

---

¹⁹А.Ахмедов, “Улугбек”. Т; “Фан”, 1991. 50-бет.

1420 yili Samarqand madrasasining tantanali ochilishi bo‘ldi. Manbalarda qayd etilishicha, “madrasa binosi bitishiga yaqinlashganda, bu yerga to‘plangan adabiyot, san‘at va fan namoyandalari Ulug‘bekdan madrasaga kimni mudarris etib tayinlamoqchisiz, deb so‘rashganda, Ulug‘bek, barcha fanlardan xabardor biror odamni qidirib topaman, deb javob bergan. Shu yerda g‘ishtlar orasida oddiy kiyimda o‘tirgan mavlono Muhammad Ulug‘bekning bu gapini eshitib qolgan va shu onda o‘rnidan turib, bu vazifaga men loyiqman, degan. Shundan keyin Ulug‘bek uni imtixon qilib, uning chinakam bilimdon odam ekanligiga ishonch hosil qilgan va uni hammomda yuvintirib, yaxshi kiyintirish to‘g‘risida buyruq bergan. Madrasaning ochilish kunida mavlono Muhammad mudarris sifatida ma'ruza o‘qigan; mavlono Muhammadning olimlardan 90 kishi ishtirokida qilgan ma'ruzasini Ulug‘bek bilan Qozizoda Rumiyan boshqa hych kim tushuna olmagan. Chunki bu ma'ruza haddan tashqari ilmiy jihatdan kuchli va murakkab masalalarni o‘z ichiga olgan edi.”

Bu yerda tilga olingan Qozizoda Rumi (Salohiddin Musa bin Mahmud) mashhur matematik va astronomdir. U Ulug‘bek madrasasining dastlabki mudarrislaridan biri edi. G‘oyat bilimli bu olimni zamondoshlari “**O‘z davrining Aflotuni**” deb ataganlar.

Nazorat uchun savollar.

1. Amir Temur va temuriylar davrida Movarounnahrda fan, madaniyat, ta'lim qanday rivojlandi?
2. Nima sababdan XIV asrning ikkinchi yarmi — XVI asrlar Sharq Uyg‘onish davrining ikkinchi bosqichi deyiladi?
3. Amir Temurning ta'lim-tarbiya taraqqiyotida tutgan o‘rni haqida gapirib bering.
4. Ulug‘bekning fan va ta'limni rivojlantirishdagi xizmati nimalardan iborat?

16-мавзу: XVII – XX асрларда тарбия ва педагогик фикрлар.

1	Мавзу	XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlarhaqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O‘quv jarayoning mazmuni	XVII asr va XIX asrning birinchi yarmida Buxoro, Qo‘qon va Xiva xonliklarida ilm-fanning taraqqiy etishi. Xonliklar xududlarida masjid- madrasalar tizimining barpo etilishi. Madrasalarda o‘rganilgan asosiy manbalar (“Qur'on”, “Tafsir”, “Odob as- solihin”, “Sabot ul- ojjizin”, “Kimyoi saodat”, “Hadis”, “Shamoyil ul-nabi”, “Hikmat ul-ayn”). Qizlar maktablarining faoliyati.

		<p>Jahon Otin Uvaysiyning qizlar maktabidagi faoliyati. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning "Odob as-solihin" asari — yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni yorituvchi manba.</p> <p>Abdulla Avloniyning "Turkiy Gulitson yoxud ahloq" asarida tarbiya tizimining yoritilishi. Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitratlarning milliy pedagogik meroslari.</p> <p>1917 yildan mustaqillik e'lon qilingunga qadar bo'lgan davrda Uzbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va pedagogika fani rivojining o'ziga xosligi.</p> <p>Ta'lim mazmuni. O'quv darsliklari va qo'llanmalarining yaratilishi. Ta'lim-tarbiya jarayonining mutsabid tuzum maqsadiga muvofiq tashkil etilishi va uning salbiy oqibatlari.</p> <p>O'zbek ma'rifatparvarlari - Abduqodir Shakuriy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitrat va boshqalar ilmiy-pedagogik merosining o'rganilishi.</p>
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma'ruza</p> <p><u>Metod</u> : Tushuntirish, og'zaki bayon qilish, "Raqamlar"</p> <p><u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada</p> <p><u>Vosita</u> : Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r.</p> <p><u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p><u>Nazorat</u> : Kuzatish, o'z - o'zini nazorat qilish.</p> <p><u>Baholash</u> : Rag'batlantirish va reyting asosida.</p>
5	Kutiladigan natijalar	<p>O' q i t u v c h i.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi.</p> <p>Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi.</p> <p>Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi.</p> <p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi.</p> <p>Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi.</p> <p>Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p>O' q i t u v c h i.</p> <p>O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p> <p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish .</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

16-mavzu: XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorga rlik bosqichi (20 daqiqa)</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi.</p> <p>2. "Raqamlar" metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi.</p> <p>3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi.</p> <p>4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi.</p> <p>5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi.</p> <p>8. Mashg'ulotni yakunlaydi</p>	<p>1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar.</p> <p>2. "Raqamlar" kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.</p> <p>3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar</p>
<p>2-bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3. "Raqamlar" metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi.</p> <p>6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar.</p> <p>3. O'qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat</p>

		<p>qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etishadi</p>
<p>3-bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qiladi</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar.</p> <p>2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar.</p> <p>3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

16-mavzu: XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar.

ReJA:

1. XVII-XVIII asrlarda va XIX asrning birinchi yarimida Buxoro, Qo‘qon xonliklarida ta‘lim-tarbiya, maktab, fan va madaniyat.
2. Markaziy Osiyoda XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida ta‘lim-tarbiya va pedagogik fikr.

3. TURKISTONDA CHORIZM MAKTAB SIYOSATINING BOSHLANISHI. RUS-TUZEM MAKTABLARI VA MATBUOT.

Muhammad Sodiq Qoshg‘ariy haqida bizgacha juda oz ma‘lumot yetib kelgan. Lekin hozirgi paytda bizga ma‘lum bo‘lgan “Odob as-solihin” asarining o‘ziyoq bizga uni mashhur pedagog olim sifatida tanitadi.

Muhammad Sodiq Qoshg‘ariy 1740 yilda Qoshg‘arda kambag‘al dehqon oilasida tug‘ilgan va 1843 yilda u shu yerda vafot etgan. Biz olimning qay darajada tarbiyashunos ekanligini u tomonidan yaratilgan asarlarning mazmunidan bilamiz. Bizgacha uning “Odob as-solihin” (“Yaxshi kishilar odobi”), “Zubdat al-masoyil” (“Masalalarning qaymog‘i”), “Dur al-muzoxir”

(“Ko‘makdoshlarning durdonasi”) hamda “Tazkirai xojagon” (“Xojalar tazkirasi”) nomli asarlari yetib kelgan.

Sharqning buyuk allomalari - Yusuf Xos Hojib, Imom Ismoil al-Buxoriy, Ahmad Yassaviy, Sa'diy Sheroziy, Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqalar yuksak ahloqiylikni shakllantirishga oid yirik asarlar, hikmatlar yaratganlar. Shu bilan birga hulq-odob tarbiyasiga oid “Axloqi Muhsiniy”, “Axloqi Jaloliy”, “Axloqi Nosiriy”, “Qobusnoma” kabi asarlar yaratilgan.

O‘zida shaxs va uning tarbiyasini yo‘lga qo‘yish masalalarini aks ettiruvchi asarlarni yaratish an'anasi mavjud bo‘lgan davrda Muhammad Sodiq g‘oshg‘ariy tomonidan turkiy tilda “Odob as-solihin” (“Yaxshi kishilar odobi”), “Zubdat as-masoyil” (“Masalalarning qaymog‘i”) nomli asarlar yaratildi. “Odob as-solihin” asari 5 marta, 1889 hamda 1901 yillarda Toshkent shahrida va 1891, 1892 hamda 1986 yillarda Istanbul shahrida qayta nashr etilgan.

Mazkur asarning nomi va mazmunidan ham anglanib turganidek, unda ilgari surilgan g‘oyalar insonning hayoti davomida zarur ahamiyat kasb etuvchi hulq-odob qoidalari xususida kishilar, shu jumladan, yoshlarga muayyan darajada ma'lumotlar berishga xizmat qiladi. “Odob as-solihin” asarida ijtimoiy hayot hamda kundalik turmushda har bir inson tomonidan qat'iy amal qilinishi zarur bo‘lgan zohiriy (tashqi) va botiniy (ichki) odob va ahloq qoidalari, ularning ijtimoiy ahamiyati, yoshlar tarbiyasini yo‘lga qo‘yishdagi o‘rni va roli borasida batafsil so‘z yuritiladi.

Muhammad Sodiq Qoshg‘ariy tomonidan yaratilgan “Odob as-solihin” asari muallifning o‘zi ta'kidlab o‘tganidek, muqaddima va 7 bobdan iborat bo‘lib, har bir bob o‘zida 4 faslni aks ettiradi.

Muqaddimada asarning maqsadi ochib beriladi. Asarning yozilishidan ko‘zda tutilgan maqsad borasida so‘z yuritilar ekan, insonning ijobiy hulq-atvoriga ega bo‘lishini taqozo etuvchi ijtimoiy zaruriyat mohiyati batafsil ochib beriladi. Asarda ilgari surilgan asosiy g‘oya – insonlarning ijobiy xulq-atvoriga ega bo‘lishlari jamiyatda ruhiy xotirjamlik va moddiy farovonlikni qaror toptiruvchi asosiy omil ekanligini asoslashdan iboratdir. Alloma mazkur g‘oya mohiyatini sharhlar ekan, inson odob-axloq qoidalarini egallay olmasa hamda ijobiy hulq-atvori bilan muaddab (odobli) va muzazzab (toza) bo‘lmasa, nafaqat o‘zi, balki butun dunyoga yomonlik tarqatadi degan qarashni ilgari suradi. Ayi o‘rinda quyidagi masnaviyini keltiradi:

Beadab tanho va xudro dosht bad,
Balki otash dar xama ofoq zar.
(Adabsiz nafaqat o‘zi uchun yomonlik qiladi,
Balki butun dunyoga o‘t qo‘yadi).

Shunday ekan, har bir inson ichki hamda tashqi odob qoidalarining mohiyatini to‘laqonli ravishda anglab, ularga qat'iy amal qilishi zarur. Inson odob-axloq qoidalarining mohiyatidan qanday yo‘l va usullar orqali boxabar bo‘lishi mumkin degan savolga javob berar ekan, alloma ular yetuk mutafakkirlar tomonidan qimmatli, mo‘tabar kitoblarda jam etganligi, mazkur

kitoblarning mazmuni bilan tanishish orqali odob-axloq qoidalari va ularga amal qilish shartlari xususida muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyati mavjudligini alohida ta'kidlab o'tadi. Asarda komil inson bo'lib yetishishda kundalik hayot hamda amaliy turmushda o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi botiniy (ichki) va zohiriy (tashqi) odob-axloq qoidalari: salomlashish, ruxsat so'rash, muloqot, uxlash, yo'l yurish, mehmon kutish, ziyofat, ovqatlanish, shuningdek, er-xotin munosabatlarini yo'lga qo'yish odobi va ularga amal qilish shartlari borasida so'z yuritiladi. Suhbat ahlining o'zini tutishi, tozalik, ozodalik hamda safarga chiqish qoidalari ham asar mazmunining markaziy qismidan o'rin olgan.

Markaziy Osiyo zaminida Temuriylar hukmronligi inqirozga yuz tutgandan keyin, bu o'lkani qo'lga kiritish uchun jahonning ko'pgina mamlakatlari harakat qildilar. Ana shulardan biri chor Rossiyasi edi.

Markaziy Osiyoni Rossiyaga qaram qilish g'oyasi Petr 1 dan boshlanib, uning vafotidan so'ng yekaterina hukumati tomonidan davom ettirildi. Nikolay II taxtga o'tirgach, tezlik bilan Markaziy Osiyoni o'ziga bo'ysundirishga intildi.

Rossiyaning bosqinchilik yurishi XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Chunki bu davrda sobiq imperiya o'rnida 3 ta xonlik – Buxoro amirligi, Xiva hamda Qo'qon xonliklari bo'lib, bular o'rtasida nizo kuchaygan edi. Bundan foydalangan chor hukumati o'zining yovuz niyatlarini amalga oshirishga kirishib dastlab Qozog'istonni o'zlariga tobe qildilar. So'ngra Qozog'iston orqali 1864 yilda Turkmaniston, Chimkent, Avliyo otani, 1865 yilda Toshkentni zabt etdilar. 1867 yilda yettisuv viloyati, 1868 yilda Samarqand, 1876 yilda Farg'ona viloyati Rossiya qo'lga o'tdi.

1876 yil 19 fevralda podsho Aleksandr II Qo'qon xonligi tugatilganligi to'g'risida buyruqqa imzo chekdi. 1885 yilga kelib Markaziy Osiyoning hamma yerlari Rossiya tasarrufiga o'tdi va o'lkada Turkiston general gubernatorligi tashkil etiladi.

Markaziy Osiyo mustamlaka davlatiga aylantirilgach, chor hukumati mustamlakachilik siyosatini yurgizdi, bu siyosatga qarshi ko'tarilgan xalq qo'zg'olonlarini esa ayovsiz bostirdi. U Markaziy Osiyo xududida istiqomat qiluvchi turli xalqlarni bir-biriga qarshi qo'yish bilan ular o'rtasida kurashni avj oldirdi.

Chor hukumati xalqimizning milliy madaniyatiga va uning rivojiga tish-tirnog'i bilan qarshilik qildi milliy zulmni kuchaytirdi. Bu zulm birinchi navbatda madaniyat, fan, san'at, ijtimoiy va pedagogik fikr, turmush tarziga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Xalq o'zining milliy merosi, qadriyati va g'ururidan mahrum bo'la boshladi. Turkiston general gubernatori fon Kaufman imperatorga yo'llagan bir maktubida Markaziy Osiyo xalqlarining madaniy-ijtimoiy taraqqiyoti uch yuz yil orqaga surib yuborilganini maqtanib yozgan edi. Inqilobdan oldin masjid va madrasalardagi kitoblar, noyob qo'llanmalar yondirib tashlandi, bir qismi Peterburgga olib ketildi. Bunday hatti-harakatlardan g'azablangan Abdurauf Fitrat xalqqa qarata: "Ey ulug' Turon, arslonlar o'lkasi! Senga ne bo'ldi? Holing

qalaydur! Ey Temurlarning, O'g'uzlarning oilalarining shonli bolalari! Qulliq chuqurlariga nedan tushding!" qabilidagi jangovar shiorlari bilan xitob qilgandi.

O'lkada yuz bergan bu voqiliklar ilg'or ziyolilarning faoliyatida ham o'z ifodasini topdi. Ular o'lkada chor ma'murlari qo'llagan jabr-zulmlariga qaramay ilm-fan va madaniyatning umumiy rivojiga o'z hissalarini qo'shdilar. Ular o'zlaridan oldin o'tgan ulug' mutafakkirlarning insonparvarlik, pedagogik fikr, g'oyalarini davom ettirdilar. Buni Anbar otin, Ahmad donish, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Furqat, Muqimiy, Avaz O'tar, Zavqiy, Saidahmad Siddiqiylarning ijodida ko'rish mumkin.

XIX asrning o'rtalarida Turkiston o'lkasida boshlang'ich ma'lumot beradigan maktab hamda o'rta va oliy diniy ta'lim beradigan madrasalar mavjud edi. Maktablarning aksariyati, shu jumladan, qishloq maktablarining ko'pchiligi diniy ta'lim beruvchi eng oddiy boshlang'ich maktablar edi. Bu maktabda machitlarning imomlari, savodxon mullalar dars berardilar. Bunday maktablarda o'qitish eng oddiy diniy vazifalarni o'rgatish bilan, ya'ni arab tilida yozilgan Qur'onni o'qishni o'rgatish, har bir musulmon uchun zarur bo'lgan asosiy vazifalarni bildirish bilan cheklanardi.

Shahar maktablarida diniy ta'limdan tashqari, umumiy ta'lim elementlari – yozish va hisoblash yo'llari o'rgatilardi.

Shahar maktablarida o'quvchilar soni 20-30 taga qishloq joylarida esa 10-15 taga yetar edi. O'qishga 6 yoshdan qabul qilinib, o'zlashtirishga qarab 17-18 yoshlarigacha davom etardi. Maktabda avval "Haftiyak", keyin "Qur'on" yod olinar, so'ng "Chor kitob"ga o'tilardi.

"Chor kitob" 4 bo'limdan iborat bo'lib, 1-bo'lim – haq-xudoning nomlari tushuntirilardi, din qoidalari, tahorat, namoz bayon etiladi, ikkinchisida bidon-e'tiqodni anglash, uchinchi bo'limda kalomi nabi-rivoyatlar bahs etilgan. Shuningdek, xalq orasida mashhur shoirlarning she'r va g'azallari o'qitilar edi. Odatda, bunday maktablarning o'quvchilari badavlat oilalarning bolalari bo'lar edi. Ular o'qishni tamomlab, olgan bilimlarini savdo-sotiq ishlarida, hunarmandchilik ustaxonalarida qo'llar edilar, ba'zilar qo'shimcha ta'lim olib, xattotlik kasbi bilan shug'ullanar, ba'zilar madrasaga kirib o'qishni davom ettirardilar.

Oliy diniy maktab bo'lgan madrasada o'rta asrga oid diniy falsafa va musulmon huquqlari, arab tilining grammatikasi va mantiq ilmlaridan dars o'tilardi. Uning o'quv rejalari vaqt va sharoitga qarab o'zgarib turgan. Masalan: XV asrning 30-40 yillarida Samarqand va Hirot madrasalarida dunyoviy bilimlar: matematika, astronomiya, musiqa kabi fanlar ham o'qitilgan.

Madrasa uch bo'limdan iborat bo'lgan: birinchi bo'limda musulmon diniy aqidalari bayon qilingan kitob – arab tili va qonunchilik o'rgatilar edi. Bu bo'lim talabasi 9-10 yil o'qigan.

Ikkinchi bo'limda qonunchilik, ilohiyot, (qonunchilik), mushkulot, mantiq, arab tili grammatikasi, notiqlik mahorati kalom o'qitilgan. Unda 7-8 yil o'qishgan.

Uchinchi bo'limda ilohiyot, qonunchilik, kalom o'qitilgan. Qonunchilik kursida geografiya va arifmetikadan ba'zi ma'lumotlar berilgan. Madrasani tamomlab chiqqanlar imomlik bilan shug'ullanish va qozixonalarda ishlash huquqiga ega bo'lar edi. Maktab va madrasalarda asosan o'g'il bolalar o'qitilar edi.

Shaharlardagi diniy maktablarda ba'zi domlarning xotinlari – otinoyilar qizlarni ham o'qitish bilan shug'ullanar edilar. Maktab va madrasalarda dars o'zbek, arab va fors-tojik tillarida olib borilardi.

Musulmon maktablarida ta'lim tizimi 5 toifaga bo'lingan edi.

Quyil maktab – bu maktablarda o'g'il bolalarga savod o'rgatishgan (4 yil).

Xalilxona maktabi – (namoz) yod oldirib o'rgatilgan.

Qorixonona - Qur'on yod olingan.

Madrasa.

Maktab internat – o'rta madrasa. Bu maktabda ham diniy, ham dunyoviy fanlar o'qitilib, o'rta ma'lumot berilgan.

Markaziy Osiyo Rossiya tomonidan bosib olingandan keyin maktab va madrasalarda ba'zi o'zgarishlar yuz berdi. Musulmon maktablari uchun bosmaxonaga chop qilingan darsliklar paydo bo'ldi. Qozondan bosmaxonada nashr qilingan qur'on va haftiyaklar, Hindiston va Erondan shoirlarning litografiyada chop qilingan to'plamlari keltirildi, Toshkentning o'zida ham maktablar uchun darsliklarni litografiya usulida nashr qilish yo'lga qo'yildi.

Mustamlaka ma'muriyati mashg'ulotlar o'rta asr tartibida olib borilayotgan musulmon maktablarining ishiga aralashmas edilar. Ammo maktablarda rus tilini o'qitishni rag'batlantiruvchi choralar ko'rishga ham harakat qilinardi. Natijada, mahalliy yoshlar rus tilini o'rganishga ko'proq e'tibor bera boshladilar. XX asr boshlarida esa madrasalarda rus tilini o'qitish joriy qilinsin, degan ko'rsatmaga binoan 1913-1917 yillarda ba'zi madrasalarda rus tilini o'qitish joriy qilindi.

Eski maktablarda ham ba'zi o'zgarishlar sodir bo'ldi. Rus tuzem maktablari hamda yangi xil maktablarning ta'siri ostida ba'zi eski usul maktablarda birmuncha yangiliklar joriy qilindi, - litografiyada bosilgan alifbelar yordamida tovush metodi asosida savod o'rgatish joriy qilindi, qizlarga o'qishni o'rgatish bilan birga yozishni ham o'rgatishga kirishildi. Bu yangiliklarga ko'ra o'zbek maktablari hayotida katta siljish ro'y berdi.

XX asr boshlariga kelib, Turkiston o'lkasidagi yirik markaziy shaharlarda oliy ta'lim maskani hisoblangan quyidagi madrasalar:

Buxoroda – 80, Qo'qonda – 40, Samarqandda – 22, Marg'ilonda – 28, Toshkentda -17 mavjud bo'lib, ularda 400 dan 5000 tagacha talaba tahsil olar edi.

1906 yilga kelib, birgina Samarqand viloyatining o'zida 1510 ta musulmon maktabi bor edi, ularda 1482 o'qituvchi 12740 talabaga saboq bergan.

Umuman olganda Turkiston o'lkasida 1905-1906 yillarda 5290 ta maktab bo'lib, ularda 70955 talaba ta'lim olgan.

Bu davrga kelib mahalliy fuqaro bolalaridan ilmiy kishilar tayyorlash maqsadida Xeva xoni Sayid Muhammad Rahimxon Bahodirxon soniy – Feruz (1844-1910 y.) katta ishlarni amalga oshirdi. Bevosita uning tashabbusi bilan 1884 yili o'z saroyida maktab ochilib, bu maktabda rus o'qituvchisi va Mirzo. Rahmonquli qori kabi mahoratli ta'lim-tarbiya ustalari yoshlarga bilim berish ishi bilan shug'ullandilar.

Rus muhojirlari Turkiston general – gubernatorining farmoniga binoan o'lkada rus maktablari, rus tuzem maktablari, gimnaziya kabi maktablarni ochish

va bu maktablarni kengaytirish hisobiga mahalliy maktablar, maktab madrasalarni siqib chiqarish maqsadida maorif islohotini o'tkaza boshladilar.

Bu bilan go'yoki, ular Markaziy Osiyo aholisining savodxonlik darajasini oshirmoqchi bo'ldilar va har bir qilingan ishni bo'rttirib ko'rsatishga urindilar.

1917 yilgi to'ntarishgacha 21 foiz savodxon bo'lgan o'lka aholisini, yoppasiga savodsiz edi, deya kamsitishga urindilar, quruq bo'hton yog'dirdilar.

O'lka aholisini savodxon qilish uchun eng avvalo rus, rus tuzem, gimnaziya kabi o'quv maskanlari kerak, madrasa va "usuli qadimiya" eski usul maktablarida, otinlar maktablarida savod chiqarib bo'lmaydi degan siyosatni yurgizishga harakat qildilar.

Bunga biz 1897 yildagi Rossiya tomonidan o'tkazilgan aholini ro'yxati ma'lumotlarini ko'rsatishimiz mumkin. Masalan, o'sha aholi ro'yxatida qayd etilishicha, Markaziy (O'rta) Osiyo aholisining savodxondik darajasi quyidagicha belgilangan:

Tojiklar – 99,5 % savodsiz;

Qirg'izlar – 99,4 % savodsiz;

Turkmanlar – 99,3 % savodsiz;

O'zbeklar – 98,4 % savodsiz;

Qozoqlar – 97,9 % savodsiz deb hisoblangan.

Bu ko'rsatkichlarning barchasi uydurma edi. Aslida Turkiston o'lkasi xalqlarining savodxonlik darajasi chor Rossiyasi aholisining savodxonlik darajasidan past emas edi. Chunki, Turkiston o'lkasi xalqlari 1917 yilgi to'ntarishdan oldin shaxsiy va ommaviy maktablar, madrasalarda bilim olganlar, yuksak ilm egasi bo'lganlar.

Zero, yuqorida qayd etilgan aholi ro'yxati ma'lumotnomasida rus xalqidan, rus millatidan boshqa millatga mansub fuqarolarni ataylab kamsitish chor Rossiyasining asosiy mafkuraviy kurashi natijasidir. Chunki ular rus va rus-tuzem maktablarini bitirganlarnigina savodli deb hisoblanganlar. Hatto, ular dunyoviy maktablar ochish, ona tilidagi darsliklar, gazeta va jurnallar nashr qilish va hokazolarni qat'iy ta'qib qilar edilar.

Ayni vaqtda chor hukumati rus bo'lmagan aholi yashaydigan joylarda maktablar ochar, bu maktablar esa o'z oldiga ruslashtirish maqsadini qo'yar edi.

Chor hukumati tomonidan XX asrning 60 yillarida maktab ustavlari tasdiqlanib, shular asosida boshlang'ich hamda o'rta maktablar qayta tuzilib, rus bo'lmagan xalqlar uchun maktablar tashkil etishga doir davlat hujjatlarini ishlab chiqishga kirishdilar.

Maktab ishiga taalluqli asosiy siyosiy va ideologiya sohasidagi ko'rsatmalar 1870 yilda chor Rossiyasi xalq maorifi noziri D.A.Tolstoy tomonidan ifodalab berilgan edi. "Bizning vatanimizda yashovchi barcha begona (rus bo'lmagan) xalqlarning ma'lumotli bo'lishining oxirgi maqsadi, deb ma'lum qilgan edi, u, - shubhasiz, ularni ruslashtirish va rus xalqi bilan birlashtirishdan iborat bo'lishi kerak". Ruslashtirish ko'rsatmasi 1870 yilda e'lon qilingan bo'lib, unga binoan rus millatiga mansub bo'lmagan barcha xalqlar uchta toifaga bo'lingan edi.

“Juda kam ruslashgan xalqlar”, bularga Sharqiy Sibir va Povolje xalqlari kirar edi. Bu xalqlar uchun ochilgan maktablarda o‘qishni ona tilida boshlash va keyinchalik rus tilida o‘qitishga o‘tish tavsiya qilinar edi.

“Ruslar ham yashaydigan rayonlarda yashovchi xalqlar”. Bu joylardagi maktablarda o‘qitishning dastlab rus tilida olib borish ayrim hollarda ona tilining yordamiga tayanish va mumkin qadar tezroq faqat rus tilida o‘qitishga o‘tish taklif qilinar edi (masalan, gruzin bolalari o‘qitiladigan maktablarda o‘qitish shunday olib boriladi).

“yetarli darajada ruslashgan xalqlar”. Ukrainlar, bellarus va boshqalar, bularning maktablarida o‘qitishni faqat rus tilida olib borish tayinlangan edi. Mazkur “Qoida”larni mana shu toifaga kiritilgan xalqlarga qo‘llanishni 60 yillarda ijtimoiy harakat jarayonida vujudga kelgan ona tilida o‘qitish tajribasini batamom siqib chiqarishga olib keladi.

Nazorat uchun savollar.

1. XIX – asrning II yarmi va XX asr boshlarida Chorizm siyosati.
2. Turkiston o‘lkasida o‘tkazilgan islohatlar asosida qanday maktablar tashkil qilindi?
3. Mazkur davrda ayollar maktabida ta'lim tizimi va mazmuni haqida so‘zlab bering.
4. Jahon otin Uvaysiyning qizlar maktabida ta'lim mazmuni qanday bo‘lgan?
5. Muhammad Sodiq Qoshg‘ariyning “Odob as-solihin” asarining mazmunini so‘zlab bering.
6. “Odob as-solihin” asaridan o‘zingiz uchun qanday saboq oldingiz (kichik insho yozing).
7. Xonliklar davridagi ilm-fan, ta'lim-tarbiyadagi o‘zgarishlar haqida gapiring.

17-mavzu: Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta'lim tizimi. itsiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.

1	Mavzu	Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta'lim tizimi. itsiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta'lim tizimi. itsiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti haqidagi bilimlarini rivojlantirish.

		Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O‘quv jarayoning mazmuni	<p>Mustaqillikni qo‘lga kiritish arafasida va undan keyingi datslabki oylarda ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohatlar. I.A.Karimovning “O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida” asarida ta'lim sohasidagi siyosiy - ijtimoiy faoliyatni aks ettirilishi.</p> <p>Ta'limiy islohatlarni amalga oshirishning asosiy bosqichlari. Milliy maktabni tashkil etish muammolari. O‘zbekiston Respublikasining “Ta'lim to‘grisida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.</p> <p>Pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari. Ta'lim tizimida milliy ma'rifiy qadriyatlaridan foydalanish. O‘zbekiston Prezidenti I.A.Karimov ta'limiy islohatlarning ahamiyati va barkamol avlod tarbiyasi haqida (“Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch” asari misolida). Ta'lim tizimini yuksaltirish va modernizatsiya qilish jarayonida ekspert - mutaxassislar muloqoti (“Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash - mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti” mavzusidagi Xalqaro konferensiya) 2012 yil 16-17 fevraldagi Xalqaro konferensiyaning yakuniy qo‘llash rezolyusiyasi.</p>
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma'ruza</p> <p><u>Metod</u> : Tushuntirish, og‘zaki bayon qilish, “ Suxbat munozara ”</p> <p><u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada</p> <p><u>Vosita</u> : Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r.</p> <p><u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.</p> <p><u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida.</p>
5	Kutiladigan natijalar	<p>O‘ q i t u v c h i. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p> <p>T a l a b a. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o‘zgarishlar)	<p>O‘ q i t u v c h i. O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish,</p> <p>T a l a b a. Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish</p>

	buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	ko'nikmasiga ega bo'lish
--	---	--------------------------

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

17-mavzu: Mustaqil O'zbekiston respublikasida ta'lim tizimi. itsiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.

Иш босқичлари ва вақти	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish – tashkiliy-tayyorga rlik bosqichi (20 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu, mavzuni o'zlashtirishdan ko'zlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. “ Suxbat munozara ” metodi bo'yicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida o'quv mashg'ulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar faoliyatini nazorat qilib боради. 6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi. 8. Mashg'ulotni yakunlaydi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. O'qituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy g'oyalarni yozib oladilar. 2. “ Suxbat munozara ” kichik guruhlarda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar. 6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo'ladilar
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi. 2. Plakatlar mohiyatini yoritadi. 3. . “ Suxbat munozara ” metodi bo'yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar. 2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o'rganadilar. 3. O'qituvchi nutqini

<p>2- bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)</p>	<p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko'rsatadi. 5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi. 6. O'quv materialining har bir bo'limi va umumiy mazmuni bo'yicha xulosa qiladi</p>	<p>tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo'limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar. 5. O'quv materialining asosiy o'rinlarini o'z daftarlariga qayd etishadi</p>
<p>3- bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)</p>	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o'rganishni so'raydi. 2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi. 3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi. 4. Mashg'ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganadi. 5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e'lon qiladi</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o'rganadilar. 2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar. 3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar. 4. Mashg'ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar. 5. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

17-mavzu: Mustaqil O'zbekiston respublikasida ta'lim tizimi. istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.

ReJA:

1. Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
3. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.

Mustaqillik e'lon qilingan (1991 yil 1 sentyabr) dastlabki yillardanoq O'zbekiston hukumati ta'limga ustivor soha sifatida e'tibor berib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasida aniq va ravshan hamda ilmiy asoslangan davlat siyosati mavjud bo'lib, u insonparvarlik va demokratik

tamoyillarga asoslanadi hamda har bir fuqaroning bilim olishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qonuniylashtirilgan.

Mustaqil Respublikamizda xalq ta'limi tizimi mazmunini yangilash va yangi ijtimoiy muhit sharoitida uni yanada rivojlantirish zarur edi. Chunki huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalarda olib borilayotgan islohotlarda asosiy maqsad ham barcha fuqarolarning hayotini ijtimoiy himoyalash, ularning turmush sharoitini yaxshilash, ma'naviy jihatdan yuksaltirish, eng muhimi, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishdan iboratdir.

Ana shu maqsadni amalga oshirish borasida Respublikamiz hukumati xalq ta'limi tizimini tubdan isloh qilishni va milliy kadrlarga bo'lgan ehtiyojni tobora ortib borayotganligini hisobga olib ta'lim tizimini ham yangilashni taqozo etar edi. Shu maqsadda 1997 yil 29 avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida "Ta'lim to'g'risida" Qonun hamda "Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi" keng muhokama qilindi va tasdiqlandi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'lim, tarbiya fuqarolar kasbiy tayyorgarligi va har bir fuqaroning ilm olish konstitutsion huquqini ta'minlash kabi qator dolzarb vazifalarni belgilab berdi.

Respublikamiz bugungi kunda tubdan yangi davlat bo'lib, unda har bir siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy sohadagi islohotlar ham yangi ta'lim tizimida bosqichma-bosqich olib borishni nazarda tutadi. Zero, ta'lim sohasidagi islohotlar ham yangi bosqichma-bosqich o'tish tamoyiliga asoslangandir. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ham uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilishning tashkiliy, ilmiy va metodik asosi bo'lib hisoblanadi. Milliy dasturning asosiy maqsadi uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish bo'lib, u ijodiy va mustaqil fikrlovchi, tafakkuri rivojlangan, erkin shaxsni shakllantirish bilan barcha sohalarda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni kafolatlash bilan ahamiyatlidir.

Shunga ko'ra, mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq boy madaniyatimizni tiklash va uni rivojlantirish, ta'lim tizimini takomillashtirish, uni zamon talablariga javob bera oladigan jahon andozalari darajasiga ko'tarish maqsadiga e'tibor berib borilmoqda.

Ta'lim sohasida "Ta'lim to'g'risida" Qonun qabul qilinganligi, 1996—1997 yildan boshlab birinchi sinflarda o'qishning lotin yozuviga asoslangan yangi alifboda dastur, qo'llanma, dasrliklarning yaratilganligi — bu ta'lim sohasida qo'yilgan dastlabki odimlar edi.

O'tgan davrda yangi turdagi ta'lim muassasalari tashkil etildi. Oliy o'quv yurtlari qoshida litseylar ochildi. Qobiliyatli o'quvchilar chet ellarda ta'lim ola boshladi. O'qituvchilar xorijiy davlatlarda bo'lib, ilg'or tajribalarni o'rganib kela boshladilar.

Viloyatlarda yangi-yangi biznech maktablari, kichik va o'rta kasb hunar kurslari ochila boshladi va bozor iqtisodi sharoitida fermer, soliq va bojxona xodimlari, audit v.b. yangi mutaxassisliklar kiritildi.

Oliy maktab sohasida test usuli joriy etildi. Viloyatlardagi pedagogika institutlari universitetlarga aylantirildi, chet el mutaxassislari respublikamiz o'quv muassasalariga jalb etildi.

“Mahalla”, “Kamolot”, “Sogʻlom avlod uchun”, “Nuroni”, “Ulugʻbek”, “Umid” jamgʻarmalari ham taʼlim sohasini rivojlantirishga hissalarini qoʻshmoqdalar.

Lekin hozirgi davrda amalga oshirilgan barcha ishlarga qaramay taʼlim tizimi hali hayot talabi darajasida natijalarga erishmayotgani, eski Shoʻro zamonidan meros boʻlib qolgan mafkuraviy qarashlardan va sarqitlardan xalos boʻla olmagan, shuningdek, uzluksiz taʼlim tizimini tashkil etish muammolari toʻliq hal etilmagan va nihoyat, amaldagi taʼlim tizimi taraqqiy etgan davlatlar darajasida rivojlana olmaganini koʻrsatmoqda.

Shuningdek, mutaxassislar kadrlar tayyorlash, ularga bilim va tarbiya berish tizimi mamlakatimizda amalga oshayotgan islohotlar bilan bogʻlanmagani, maktablarning moddiy bazasi talabga javob bera olmayotgani, kadrlar, oʻqituvchilar tayyorlash muammosi hali hal etilmagan maʼlum boʻldi. Oʻquv dasturlari, qoʻllanma va darsliklar ham talabga javob bera olmayotganini hayot koʻrsatmoqda.

Oliy taʼlim sohasida ham islohot oʻtkazishni talab qila boshladi. Bularning barchasi hisobga olinib, 1997 yil mart oyida Vazirlar Mahkamasining farmoyishiga muvofiq, taʼlim tizimini isloh etilish, kadrlar tayyorlash jarayoniga zamon talabi darajasida oʻzgartirishlar kiritish maqsadida maxsus komissiya tuzildi va natijada “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda “Taʼlim toʻgʻrisida” Qonun Oliy Majlis sessiyasida qabul qilindi.

Bu ikki hujjatga binoan taʼlim tizimi isloh qilishni bosqichma-bosqich amalga oshirish nazarda tutiladi:

Birinchi bosqich — oʻtish davri. 1997—2001 yillar. Bu yillarda yangi talab doirasida pedagog kadrlar tayyorlash, taʼlim standartlarini yaratish, oʻquv dasturlari ustida ishlash, umumtaʼlim maktablarini qayta qurish, oʻrta maxsus va kasb-hunar bilim yurtlari tizimiga zamin tayyorlash va uzluksiz taʼlim tizimiga asos solish.

Ikkinchi bosqich — 2001—2005 yillarga moʻljallanadi. Bu davrda milliy dasturni toʻliq amalga oshirish moʻljallanadi. Uning baʼzi gʻoyalari va qoidalariga oʻzgartirishlar kiritilish ham koʻzda tutilgan.

Uchinchi bosqich — 2005 yil va undan keyingi yillar boʻlib, islohot tajribalari tahlil etilib, umumlashtiriladi hamda kadrlar tayyorlash tizimi takomillashtirilib, rivojlantirilib boriladi.

“Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunga asosan Taʼlim Oʻzbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyot sohasida ustuvor deb eʼlon qilindi.

Taʼlim sohasidagi davlatning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Taʼlim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterida ekanligi;
- Taʼlimning uzluksiz va izchilligi;
- Umumiy oʻrta, shuningdek oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimining majburiyligi;
- Oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimining yoʻnalishini: akademik litsey va kasb-hunar kollejida oʻqishni tanlash ixtiyoriyligi;
- Taʼlim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
- Davlat standartlari doirasida taʼlim olishning hamma uchun ochiqligi;
- Taʼlim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan

- Bilimli bo‘lish va iste’dodni rag‘batlantirish;
- ta'lim tizimida davlat va jamiyat boshqaruvini uyg‘unlashtirish. Xalq ta'limining asosiy bo‘g‘ini — uzluksiz ta'limi tizimini tashkil etadi. 3.
O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi. O‘zbekiston Respublikasida quyidagi uzluksiz ta'lim tizimi asos qilib olingan. Bola shaxsini sog‘lom va yetuk o‘qishga tayyorlash maqsadini ko‘zlaydi. Mazkur ta'lim uch yoshdan olti-yetti yoshgacha oilada, bolalar bog‘chasida va mulk shaklidan qat’iy nazar, boshqa xil ta'lim tashkilotlarida olib boriladi. *Umumiy o‘rta ta'lim.*

Umumiy o‘rta ta'lim quyidagi bosqichlarga bo‘linadi:

Boshlang‘ich ta'lim (I-IV-sinf)

O‘rta ta'lim (I-IXsinflar)

Boshlang‘ich ta'limda umumiy o‘rta ta'lim olish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim va ko‘nikmalar asoslari shakllantiriladi. Birinchi sinfga bolalar 6—7 yoshdan qabul qilinadi.

Umumiy o‘rta ta'limda bilimlarni zarur hajmi beriladi. Bolalarda mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Kasbga yo‘naltiradi, ta'limning navbatdagi bosqichiga yordam beradi.

Ixtisoslashtirilgan maktalar ham tashkil etilishi va bolalar qobiliyati, iste’dodga ko‘ra bunday maktablarda ta'lim olishi mumkin.

O‘rta maxsus va kasb-hunar ta'limi.

Har bir yigit-qiz umumiy o‘rta ta'limga ega bo‘lgandan so‘ng akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida o‘qishni ixtiyoriy ravishda tanlashi mumkin. Bu ta'lim muassasalarida o‘qish muddati uch yildan kam bo‘lmaydi.

Litsey va kollejlarda egallangan kasb-hunar bo‘yicha ishlash huquqini beradi va hamda ish yoki ta'limni navbatdagi bosqichda davom ettirishi uchun asos bo‘ladigan maxsus, kasb-hunar ta'lim beradi.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR.

1. Respublikamizda mustaqillik e‘lon qilingandan so‘ng ta'lim sohasida qanday o‘zgarishlar sodir bo‘ldi?
2. Ta'lim sohasidagi islohotlarning mohiyati nimadan iborat edi?
3. O‘zbekiston Respublikasi “Ta'lim to‘g‘risi” Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” asosida ta'lim tizimida qanday o‘zgarishlar sodir bo‘ldi?
4. Respublikamizda ta'lim tizimi qachon tuzilgan?
5. Mustaqillik yillarida pedagogika fani taraqqiyoti haqida so‘zlang?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O‘qituvchi» 1993. 256 b.
3. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O‘qituvchi» 1995.

4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
 5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
 6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.:
 O'qituvchi, 1997.- 512
 7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi
 nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304b.

18- Mavzu: Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.

1	Mavzu	Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O'quv jarayoning mazmuni	<p>Qadimgi Yunoniston va Rim davlatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mazmuni. Qadimgi Sharq davlatlari va Yunonistonda pedagogik fikrlarining shakllanishi.</p> <p>Qadimgi Yunoniston (Sparta va Afina davlatlari)da ustivor bo'lgan tarbiyaviy g'oyalar va ta'lim tizimi. Qadimgi yunon faylasuflari (Suqrot, Aflotun, Arastu va Demokrit) ta'limotida yoritilgan tarbiya masalalari.</p> <p>G'arbiy yevropa mamlakatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mohiyati. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimi. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimining pedagogika fani taraqqiyotidagi ahamiyati.</p> <p>Fridrix Distervergning rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi. Fridrix Disterverg tomonidan asoslangan ta'limning 33 qoidasi.</p> <p>Rus pedagog olimlarining ma'rifiy, ma'naviy-ahloqiy g'oyalari. K.D.Ushinskiyning pedagogik merosi.</p> <p>Rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi. Rivojlangan mamlakatlar ta'lim muassasalari amaliyoti.</p> <p>Pedagogika fanining jahon mamlakatlari ijtimoiy fanlar tizimidagi o'рни.</p> <p>AQSh ta'lim tizimining yetakchi an'analari. Yaponiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari. Angliya ta'lim tizimining ustivor tamoyillari. Janubiy Koreyada ta'lim tizimining istiqbolli rivojlanishi.</p>
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : Ma'ruza</p> <p><u>Metod</u> : Tushuntirish, og'zaki bayon qilish, "Raqamlar"</p> <p><u>Dars shakli</u> : Guruxda va jamoada</p> <p><u>Vosita</u> : Ma'ruza matni, didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r.</p> <p><u>Usul</u> : Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida.</p> <p><u>Nazorat</u> : Kuzatish, o'z - o'zini nazorat qilish.</p>

		<u>Baholash</u> : Ragʻbatlantirish va reyting asosida.	
5	Kutiladigan natijalar	<p>Oʻqituvchi. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan oʻzlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uygʻotadi, oʻz oldiga qoʻygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>Talaba. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili oʻzgarishlar)	<p>Oʻqituvchi. Oʻtilgan mashgʻulotni tahlil qilish, yoʻl qoʻyilgan xato va kamchiliklarni oʻziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida oʻz ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning oʻzgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>Talaba. Mavzuga oid adabiyotlarni oʻrganish konspektlarish, oʻz fikrini ravon bayon qilish koʻnikmasiga ega boʻlish</p>

Pedagogika fanidan texnologik xarita.

18-Mavzu: Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Oʻqituvchi	Talaba
<p>1-bosqich. Oʻquv mashgʻulotiga kirish – tashkiliy-tayyorgarlik bosqichi</p>	<p>1. Mavzu, mavzuni oʻzlashtirishdan koʻzlangan maqsad va kutilayotgan natijalarni bayon etadi. 2. “Raqamlar” metodi boʻyicha ishlash yuzasidan tushuncha beradi. va kichik guruhlarni shakllantiradi. 3. Modullar yordamida oʻquv mashgʻulotining tuzilishli-mantiqiy sxemasini taqdim etadi. 4. Vaqti-vaqti bilan talabalarga murojaat etib, ularni hamkorlik, faollikka undaydi. 5. Talabalar, kichik guruhlar</p>	<p>1. Oʻqituvchi nutqni tinglaydilar, mavzu hamda uning mazmunini yorituvchi asosiy gʻoyalarni yozib oladilar. 2. “Raqamlar” kichik guruhlarda ishlash koʻnikmalarini oʻzlashtiradilar. 3. Taqdim etiladigan sxema, plakat va taqdimot bilan tanishadilar. 4. Zarur oʻrinlarda savollar bilan murojaat qiladilar.</p>

(20 daqiqa)	<p>faoliyatini nazorat qilib boradi.</p> <p>6. Kutilgan natijaga erishilganlik darajasini baholaydi.</p> <p>8. Mashg‘ulotni yakunlaydi</p>	<p>5. O‘qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqot asosida mavzuga oid bilimlarini mustahkamlaydilar.</p> <p>6. Mavzu yuzasidan tushuncha va bilimlarga ega bo‘ladilar</p>
2- bosqich. Asosiy qism – anglash bosqichi (50 daqiqa)	<p>1. Talabalarni mavzu rejasi bilan tanishtiradi.</p> <p>2. Plakatlar mohiyatini yoritadi.</p> <p>3. “Raqamlar” metodi bo‘yicha mavzuga oid materialni guruhlarga tarqatadi.</p> <p>4. Mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalarni ajratib ko‘rsatadi.</p> <p>5. Taqdimot asosida nazariy ma'lumotlarni bayon etadi.</p> <p>6. O‘quv materialining har bir bo‘limi va umumiy mazmuni bo‘yicha xulosa qiladi</p>	<p>1. Mavzu rejasi bilan tanishadilar.</p> <p>2. Guruhlarga berilgan material mazmunini o‘rganadilar.</p> <p>3. O‘qituvchi nutqini tinglaydilar, plakatlar mazmuni va taqdimot bilan tanishadilar.</p> <p>4. Taqdim etilayotgan mavzu, uning bo‘limlari, asosiy tushunchalarga oid savollar bilan murojaat qiladilar.</p> <p>5. O‘quv materialining asosiy o‘rinlarini o‘z daftarlariga qayd etishadi</p>
3- bosqich. Yakuniy qism – fikrlash bosqichi (10 daqiqa)	<p>1. Guruhlardan kichik mavzular mohiyatini o‘rganishni so‘raydi.</p> <p>2. Guruhlarga kichik mavzular mazmuni yoritish uchun imkon beradi.</p> <p>3. Guruhlarning jamoa tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishlari uchun sharoit yaratadi.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan talabalarning fikrlarini o‘rganadi.</p> <p>5. Talabalarga mustaqil ishlash uchun topshiriq berib, uning baholanishiga oid mezonlari e‘lon qiladi</p>	<p>1. Guruh tarkibida kichik mavzuni mohiyatini o‘rganadilar.</p> <p>2. Kichik mavzular mohiyatini yoritadilar.</p> <p>3. Berilgan savollarga javob qaytaradilar.</p> <p>4. Mashg‘ulot yuzasidan fikrlarini bayon qiladilar.</p> <p>5. O‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni yozib oladilar</p>

--	--	--

18-MAVZU: Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.

REJA:

1. Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya.
2. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tug'ilishi.
3. G'arbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiyoti

Tarixiy taraqqiyotning keyingi davrlariga kelib, ibtidoiy jamoa tuzumi o'rnini yangi ijtimoiy formatsiya quldorlik tuzumi egalladi. Qadimiy Sharqda birinchi sinfiy jamiyatlar paydo bo'ldi hamda moddiy va ma'naviy madaniyatga asos solindi. Ayniqsa, qadimgi Yunoniston va Rim xalqlari bu madaniyatni rivojlantirishda o'zlarini katta hissasini qo'shdilar.

Darhaqiqat, tarixiy taraqqiyot davomida turli mamlakatlar va xalqlar jahon madaniyatiga turlicha yondashdilar va rivojlantirdilar. Masalan, Xitoyda qog'oz ixtiro qilindi, Hindistonda hisoblashning o'nlik tizimi kashf etildi, Mesopotamiyada esa yer kurrasini graduslarga, sutkani soatlar, minutlar va daqiqalarga bo'lish o'ylab topildi.

Eramiz boshlanishidan oldin O'rta Osiyoning janubiy chekkasiga yaqin bo'lgan joyda O'rta dengiz bilan Hindistonni birlashtiruvchi karvon yo'li qurildi. So'ngra O'rta Osiyo orqali Xitoydan O'rta dengizga tomon "Buyuk ipak yo'li" ochildi. Natijada O'rta Osiyo xalqaro savdo-sotiq markaziga aylandi. Bu esa o'z navbatida O'rta Osiyo vohalarida madaniyatning rivojlanishiga ta'sir etdi, yozuvning tarqalishiga yordam berdi.

Ayniqsa, qadimgi Yunonistonda madaniyat, maktab va dastlabki pedagogik fikrlar boshqa mamlakatlarga nisbatan juda erta rivojlandi.

Yunoniston uncha katta bo'lmagan bir qancha quldorlik davlatlaridan tashkil topgan. Uning mo'tabar shaharlari Lakoniya (bosh shahri Sparta) va Attika (bosh shahri Afina)dir. Bularning har qaysisida tarbiyaning alohida tizimlari vujudga kelib, Sparta usulidagi tarbiya va Afina usulidagi tarbiya deb ataladigan bo'ldi. Ammo ikkala davlatda ham quldorlik tuzumi hukmron edi.

Yunonistonda qullarni "gapiradigan ish quroli" deb hisoblar edilar. Qullar oddiy insoniy huquqlardan ham mahrum edilar.

Lakoniya (Sparta)da kemalar to'xtaydigan qulay gavanlar bo'lmaganligi tufayli qullar mehnatiga asoslangan dehqonchilik hukmron edi. 9 ming oiladan iborat bo'lgan quldorlar 250 mingdan ko'proq aholiga hukmronlik qilardi. Spartada qullar shafqatsiz ta'qib ostiga olinar edi.

Tarbiya ishlari esa davlat ixtiyorida bo'lib, uning asosiy maqsadi spartaliklarning bolalarini baquvvat, jismoniy sog'lom, bardoshli, chiniqqan jangchilar qilib tarbiyalash va bo'lajak quldorlarni yetkazishdan iborat edi.

Spartaliklarning bolalari 7 yoshgacha uyda yashar, keyin "**agella**" deb ataluvchi davlat muassasasida 18 yoshga yetguncha tarbiyalanar edi. Ular "**pedonom**" rahbarligida jismoniy sog'lom bo'lish uchun turli mashqlar bilan

chiniqtirilar, sovuqqa, ochlikka va chanqoqlikka chidashga, ogʻriqqa bardosh berishga oʻrgatilar edi. Taʼlimning asosiy qismini harbiy gimnastika mashqlari egallar edi.

Qadimgi yunon tarixchisi, faylasuf olim Plutarx Sparta maktablaridagi taʼlim-tarbiya haqida gapirib, shunday deydi:

“Oʻqish va yozishga kelganda bolalarga faqat ularning eng zaruri oʻrgatilar edi, tarbiyaning qolgan qismi esa bitta maqsad: hych soʻzsiz itoat qildirishni, chidamli boʻlishni va yengish ilmini oʻrgatishni koʻzda tutar edi”.

Spartada taʼlim-tarbiyaning yana bir muhim vazifasi yoshlarni qullarga nisbatan shafqatsiz, ularni mensimaydigan qilib tarbiyalashdan iborat edi. Shu maqsadda yoshlar “**Kreptiyalar**”da, yaʼni kechalari qullarni tutish mashqlarida qatnashar, shubhali boʻlib koʻringan har qanday illatni (qulni) oʻldirar edilar.

Yoshlarga axloqiy tarbiya berishda davlat rahbarlari maxsus suhbatlar oʻtkazib, shu yoʻl bilan ularga axloqiy va siyosiy tarbiya berar edilar. Shuningdek, bolalarni savol-javob jarayonida aniq, qisqa va loʻnda qilib javob berishga oʻrgatib borilgan.

Spartada 18—20 yoshga yetganda yigitlar “**Efeblar**” oʻspirinlar guruhida harbiy xizmatni oʻtganlar.

Spartada qizlar tarbiyasiga ham alohida eʼtibor berilgan. Ularni harbiy va jismoniy tarbiya malakalari bilan qurollantirib borilgan. Chunki erkaklar jangga ketganlarida ular shaharni qoʻriqlab, qullarni itoat saqlashini taʼminlar, ular hatto jangda ham qatnashar edilar.

Afinada esa hayot, tartib, intizom, maktab tizimi va undagi taʼlim-tarbiya spartanikidan butunlay farq qilar edi. Qullar xususiy mulk hisoblanar edi. Afinada eramizdan ilgarigi V—IV asrlarda madaniyat barq urib oʻsdi. Fan, meʼmorchilik va haykaltaroshlik taraqqiy qildi.

Afinada eng koʻrkam va barkamol inson deb ham jismoniy, ham maʼnaviy jihatdan yetuk kishini oʻzlarining “ideali” deb hisoblar edilar. Bu ideal faqatgina yuqori tabaqali quldorlarga xos edi. Jismoniy mehnat esa faqat qullarning qismati deb hisoblanar edi.

Afinada bolalar 7 yoshga yetguncha uyda tarbiyalanar, oʻgʻil bolalar 7 yoshdan boshlab maktabga qatnar, qizlar esa oilada ona koʻmagida uy-roʻzgʻor ishlariga oʻrgatilar edi. Afinada xotin-qizlarning hayoti uy doirasidan chiqmas, asosan ichkarida oʻtar edi.

Afinada bolalar dastlab 7 yoshdan 13—14 yoshgacha “**grammatist**” (savod oʻrgatish maʼnosida), “**kifarist**” (grekcha musiqa oʻqituvchisi maʼnosida) maktablarda tahsil olganlar. Bu maktablar xususiy boʻlib, oʻqish pullik edi. shuning uchun fuqarolarning bolalari bu maktablarda taʼlim ololmas edilar.

Bu maktablarda “**didaskol**” deb atalgan oʻqituvchilar mashgʻulot olib borar edilar. (men oʻqitaman, degan maʼnodagi “didasko” soʻzidan keyinroq “didaktika” — taʼlim nazariyasi kelib chiqqan).

Oʻgʻil bolalarni maktabga qullardan biri boshlab borar edi, bunday qul **pedagog** deb atalar edi (“pays” - bola, “agogeyn” - yetaklab borish degan soʻzlardan olingan). **Grammatist** maktabida oʻqish, yozish va hisoblash oʻrgatilar edi. Oʻqishda harflarni hijjalab oʻqitish usuli, soʻng qoʻshib oʻqish usulidan

foydalanganlar. Yozuvni o'rgatishda mum surilgan yaltiroq taxtachalardan foydalanganlar. Ular ingichka cho'p yordamida yozganlar. Sonlar barmoqlar, sopol toshlar, sanoq taxtasi yordami bilan hisoblaganlar. **Kifarist** maktabida o'g'il bolalarga adabiy bilim va estetik tarbiya berilar, muzika, ashula, deklomatsiyalar o'rgatilar edi.

O'g'il bolalar 13—14 yoshga yetganlaridan keyin **palestra** ("kurash maktabi") deb atalgan o'quv yurtiga o'tar edilar. Bu o'quv yurtida ular ikki—uch yil davomida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanar edilar. Masalan, sakrash, yugurish, kurash tushish, disk va nayza irg'itish, suvda suzish kabilar o'rgatilardi. Palestrada o'qish tekin edi, shuning uchun ham yoshlarning ko'pchilik qismi palestrada o'qish bilan cheklanib qolar edi.

Yoshlarning badavlatroq oiladan bo'lgan qismi palestrani tugatgach **gimnasiyga** (jismoniy, ijtimoiy tarbiya) kirar edi. Ularga falsafa, siyosat, adabiyot fanlari o'rgatilgan. Bu maktabni tugatgan yoshlar davlatni boshqarishda qatnashishlari mumkin edi.

Nihoyat, Spartada bo'lgani kabi, Afinada ham 18 dan 20 yoshgacha bo'lgan yoshlar Efeblar qatoriga o'tib, harbiy xizmatga tayyorlanar va o'zlarini siyosiy bilimlarini oshirishni davom ettirar edilar.

Aholining ko'pchilik qismi bolalarni maktablarda o'qita olmaganligi sababli ularga kasb-hunar o'rgatish odat tusiga kirgan edi. Ayrim xat-savodi bor otalar bolalariga o'qishni o'zlari o'rgatar edilar. Bu kabi tartib davlat tomonidan qonunlashtirilib qo'yilib bechorahol tabaqaga mansub ota-onalar o'z bolalariga biror kasbni o'rgatishga majbur edilar. Aks holda ularning bolalari kelgusida keksayib qolgan ota-onalari to'g'risida moddiy g'amxo'rlik qilishdan ozod etilar edi. Quldor zodagonlar mehnat bilan shug'ullanuvchi erkin aholiga nafrat bilan qarardi. Qullarni esa "gapiradigan ish quroli" deb hisoblar edilar.

Yunonistonda maktab va madaniyatning tez rivojlanishi pedagogika nazariyasining ham tug'ilishiga imkoniyat yaratdi. Pedagogika nazariyasiga olim va faylasuflardan Suqrot, Platon, Aristotel va Demokritlar asos soldilar. Ular o'z qarashlari bilan ta'lim-tarbiya rivojlanishiga juda katta hissa qo'shdilar. Quyida bu faylasuf olimlar haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Suqrot. (eramizdan avvalgi 469—399 yillar) O'zining demokratik ijtimoiy kelib chiqishiga qaramay (u kambag'al hunarmand, ya'ni haykaltarosh o'g'li) konservativ zamindor aristokratlarning ideologi edi. Bu albatta uning falsafiy va pedagogik qarashlarida o'z aksini topdi. Suqrot dunyoning tuzilishini, buyumlarning fizik holatini bilib bo'lmaydi, odamlar faqat o'zlarinigina bilishi, axloqni kamol toptirishi lozim deb hisoblar edi. Suqrot faylasuf bo'lishi bilan birga ajoyib notiq ham edi. U keng maydonlarda so'zga chiqib, axloqqa doir masalalar yuzasidan suhbatlar o'tkazar, tinglovchilarni savol-javob yo'li bilan haqiqatni o'zlari topishlariga va bilishlariga undar, shu yo'l bilan odamlarni haqiqatni izlashga o'rgatar edi. Suhbatni bu metodi "Suqrot metodi" deb yuritilgan. U pedagogika olamiga ana shunday savol-javob metodini, ya'ni "**evristik**" suhbat metodini yangi (savol berish va savolni to'ldirish) metodini olib kirdi.

Suqrot — falsafiy dialektikaning asoschilaridan biri. U baxs orqali, ya'ni muayyan masalalarni o'rtaga qo'yish va ularga javob topish yo'li bilan haqiqatni aniqlash mumkin deb tushungan.

Aristotel fikricha Suqrot mavjud haqiqatdan umumiy tushunchalarga o'tish haqidagi induktiv ta'limotni hamda har bir narsaning mohiyatini bilishning birinchi imkoniyatini beradigan tushunchalarni aniqlash haqidagi ta'limotni yaratgan. Uning etika sohasidagi asosiy tezisi shundan iborat: ezgulik bilimdir; donishmandlik, ya'ni yaxshilikni biluvchi yaxshilik qiladi; yomonlik qiluvchi esa yaxshilikni yo bilmaydi, yoki pirovardida yaxshilikning tantanasi uchun yomonlik qiladi. Suqrotning tushunishicha, aql bilan axloq o'rtasida ziddiyat bo'lishi mumkin emas. U tarbiyada axloqiy, estetik, jismoniy tarbiya mezonini ishlab chiqdi. Lekin Suqrotning axloqiy qarashlarida tengsizlikni yaqqol sezish mumkin. Uning fikricha, axloq faqat imtiyozli "mumtoz"largagina xos, "mumtoz" kishilar haqiqiy axloqning yagona egalari bo'lganliklari uchun hokimiyat ham ularning qo'llarida bo'lmog'i kerak deydi.

Suqrot demokratiyaga dushmanlikda asossiz ayblanib, o'lim jazosiga hukm qilingan. Lekin o'zi zahar ichib o'lgan. Haqiqatda esa u adolatga xilof bo'lgan davlatni boshqarishning hamma formalarini — monarxiya, tiraniya, aristokratiya, plutokratiya va demokratiyani tanqid qilgan.

Platon eramizdan ilgari (424—347 yillarda) yashagan. Qadimgi Yunonistonning mashhur — idealist faylasufi, Suqrotning shogirdi, ob'ektiv idealizm nazariyasining asoschisi edi. U "g'oyalar dunyosi"ni birlamchi, his qiluvchi narsalar dunyosini ikkilamchi deb hisobladi.

Platon olamni hodisalar dunyosi va g'oyalar dunyosi deb ikkiga bo'ldi. Uning fikricha g'oyalar abadiy va o'zgarmasdir. Uning nazarida, narsalar g'oyalar olamining soyasidir, xolos.

Afina aristokratiyasining namoyandasi bo'lgan Platon, aristokratiyaning abadiy hukmronligi haqidagi nazariyani ilgari surdi. Uning fikricha ideal aristokratik davlat uch xil ijtimoiy guruh: faylasuflar, jangchilar, hunarmandlar va dehqonlar guruhidan iborat bo'lishi lozim. Faylasuflar davlatni boshqaradilar, jangchilar uni har qanday dushmandan himoya qiladilar, uchinchi guruh esa mehnat qilib, mo'l hosil yetishtirib, faylasuflar va jangchilarni boqadilar, degan fikrni olg'a suradi. Shuningdek, u qullarni ham saqlanib qolishini aytib, uning tasavvuridagi ideal davlatda qullar ham, hunarmandlar ham huquqsizdirlar, pastkashlik hamda qanoat va itoatkorlik fazilatlarigina hunarmand kosiblarga va dehqonlarga xos deb ta'kidlaydi.

Platonning fikricha, u olg'a surgan g'oya, bu davlatning maqsadi oliy ezgulik g'oyasiga yaqinlashishdir: bu g'oya, asosan, tarbiya yo'li bilan ro'yobga chiqishini ta'kidlaydi.

Tarbiya, — deydi Platon, — davlat tomonidan tashkil etilmog'i va hukmron guruhlarning — faylasuflar va jangchilarning manfaatini ko'zlamog'i lozim. Platon o'zining pedagogika tizimida Sparta va Afina tizimining ba'zi bir belgilarini birlashtirishga intiladi.

Platonning fikricha, bolalar 3 yoshdan boshlab 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlab qo'yilgan tarbiyachilar rahbarligida maydonchalarda turli

o‘yinlar o‘ynash bilan shug‘ullanishlari muhimdir. Platon o‘yinlarni maktabgacha tarbiya vositasi deb hisoblab, ularga katta ahamiyat beradi, shuningdek, bolalarga hikoya qilib beriladigan materiallarni sinchiklab tanlash kerakligini ham uqtirib o‘tadi. U bolalarga eng yoshlik chog‘idanoq ijtimoiy tarbiya berish tarafdori edi.

Bolalar 7 yoshdan 12 yoshgacha davlat maktablariga qatnaydilar va bunday maktablarda o‘qish, yozish, hisob, musiqa va ashula o‘rgatiladi.

Bolalar 12 yoshdan 16 yoshgacha odatdagi badantarbiya mashqlari o‘rganiladigan palestrada, ya'ni jismoniy tarbiya maktabida o‘qiydilar. Palestrani tamomlagan o‘spirinlar 18 yoshgacha hisob, geometriya va astronomiyani o‘rganadilar, bunda ko‘proq amaliy maqsadlar (ularni jangchilar qilib tayyorlash) ko‘zda tutilgan. 18 yoshdan 20 yoshgacha yigitlar “Efebiya”da tarbiyalanadilar, ya'ni harbiy gimnastika tayyorgarligini o‘taydilar. Aqliy mashg‘ulotga mayli bo‘lmagan yigitlar 20 yoshdan boshlab, jangchilar qatoriga o‘tadilar. Abstrakt tafakkurga qobiliyati borligi ochiq ko‘ringan yoshlar, ya'ni yigitlarning ozroq qismi 30 yoshga qadar falsafa, shuningdek, hisob, geometriya, astronomiya va musiqa nazariyasini o‘rganish bilan shug‘ullanib, shu tariqa ilm olishning uchinchi, oliy bosqichini o‘taydilar, ammo bunda amaliy maqsad ko‘zda tutilmasdan, balki falsafa—nazariyani mukammal o‘rganish ko‘zda tutiladi. Shu tariqa ular davlat mansablarida ishlashga tayyorlanadilar. Iste'dodi g‘oyat o‘tkir ekanligi ma'lum bo‘lgan va juda ozchilikni tashkil etgan yigitlar falsafa ilmini o‘rganishni yana 5 yil (35 yoshga qadar) davom ettiradilar, shundan so‘ng 35 dan 50 yoshgacha davlatni boshqaradilar.

Platon ham xotin-qizlar tarbiyasi xususida fikr yuritib, Spartadagi usulni ma'qullaydi.

Umuman Platon tarbiya tizimining butun mazmuni va mohiyati jismoniy mehnatdan g‘oyat nafratlanish ruhi bilan sug‘orilgan. Platon g‘oyasiga ko‘ra bo‘lajak faylasuflar va jangchilarning “jismoniy mehnat to‘g‘risida xato o‘ylashlari” ham taqiqlab qo‘yilgan, shuningdek qullarning bolalarini o‘qitmagan ma'qul, degan g‘oya ilgari surilgan.

Biroq, Platon maktabgacha tarbiya to‘g‘risida, davlat tomonidan izchillik bilan olib borilishi lozim bo‘lgan tarbiya tizimi to‘g‘risida bir qancha muhim fikrlarni aytdi, ijobiy o‘rnak namunasida tarbiyalash kabilarni talab qildi.

Platon o‘zining axloqiy tizimini yaratar ekan, ustozlari Suqrotga ergashib, ob'ektiv idealizm yo‘lini tutadi. Platon etikasining asosiy nazariy tayanch nuqtasi — inson ongi chegaralaridan tashqarida bo‘lgan va mangu g‘oyalari olamida xudoning doimiy nazorati ostida bo‘ladigan yagona o‘zgarmas “yaxshilik” g‘oyasidir. Uning fikricha, yerdagi yaxshiliklarning hamma turi o‘zida me'yor, go‘zallik va haqiqatdan iborat uch tushunchani jamlagan oliy “yaxshilik g‘oyasi”ning in'ikosigina bo‘lishi mumkin.

Platon fikricha, odamning axloqiy hayoti shu oliy “yaxshilik g‘oyasi”ga intilishga to‘la bo‘ysungan va xushbaxtlikni tashkil etadigan, faqat oliy “yaxshilik” g‘oyasiga intilishdagina xulqning namunasini ko‘rish mumkin. Shunday qilib, Platon insonning xulqini xudo xohishiga bo‘ysundirishga harakat qilgan.

Platon insonga xos kategoriyalar va tushunchalarni sinchiklab ishlab chiqib, ularning barqarorligi va muayyanligini isbotlagani holda ularni kishilar

joriy qilishini ham e'tirof etmadi. Shu bilan, u axloqiy qonunlar kishilar uchun majburiy yoki nomaqbul bo'lishi mumkinligi haqidagi fikrga o'rin qoldirmadi. U bu o'rinda aristokrat zodagonlarnigina nazarda tutgan xolos. Xalq ommasiga kelganda unga axloqiy hayotda arzimas o'rin berilgan, uning fikricha, xalqqa faqat bo'ysunish, itoatkorlik axloqigina xos. Qullar hech qanday fazilatga ega emaslar, deb hisoblagani sababli Platon axloqiy etikasiga ko'ra, ular umuman chinakam axloq egasi bo'lishi mumkin emas.

Platon axloqiy tushunchalarni o'zgarmas va barqaror deb qarashi hamda ularni mutlaqlashtirishi jamiyat siyosiy tuzilishining o'zgarmasligi g'oyalarini himoya qilishga va quldorlik davlatini ideallashtirishga xizmat qildi. Natijada Platon etikasi aristokratiya nazarida jozibador bo'lib ko'rinadi. Ular uning etikasida o'z hayotlari tarzining in'ikosi va himoyachisini ko'rdilar.

Platonning shogirdi bo'lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan, qadimgi Gretsiyaning eng yirik idealist-faylasufi va olimi Arastuning pedagogika nazariyasini yaratishdagi va uni rivojlantirishdagi xizmatlari juda ulkan.

Arastu—Aristotel (eramizdan ilgari 384—322 yillar)da yashagan. Platonning shogirdi bo'lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan, Qadimgi Yunonistonning yirik idealist-faylasufi va olimi edi.

Platon olimni g'oyalar dunyosi va hodisalar dunyosi deb ikkiga bo'lgan bo'lsa, uning shogirdi Arastuning aytishicha, g'oyani shaklga o'xshatish mumkin. Har qanday buyumda biz uning moddasini va shaklini ko'rishimiz mumkin. Moddada narsalar bo'lishi uchun imkoniyatlar bor; modda biron shakl olganidan so'nggina narsa bo'lib qoldai. Chunonchi, marmarning o'zi bir moddadir, ammo unga ma'lum shakl berilsa, haykal tusini olishi mumkin.

Butun hayot taraqqiyot jarayonidir, bu jarayon, Arastuning fikricha, tashqi kuchlarning ta'siri ostida sodir bo'lmaydi, balki ichki taraqqiyotning o'zidir. Arastu tashqi olamning mavjudligiga shubha qilmaydi va hissiy tajribani, sezgilarni bilishning asosi deb hisoblaydi. Arastuning ta'kidlashicha bilishdagi xatolar noto'g'ri tafakkurdan, ya'ni hissiy tajribani noto'g'ri talqin qilishdan kelib chiqadi. Eng muhimi shundaki, Arastu shakl bilan mazmunning birligini ko'rsatib o'tdi, taraqqiyot g'oyasini olg'a surdi.

Arastu olamda tana va jon bor, tana bilan jon materiya bilan shakl tariqasida bir-biridan ajralmagan holda mavjuddir, deydi. Uningcha, uch xil jon bor: o'simlikdan tarkib topgan jon oziqlanish va urchib ko'payishda namoyon bo'ladi; hayvonotdan tarkib topgan jon, o'simlik xossalaridan tashqari sezgilarda va istaklarda namoyon bo'ladi; aqlning ifodasi bo'lgan jon, o'simlik va hayvonot xossalaridan tashqari, u tafakkur yoki bilish xislatlariga ham egadir. Insondagi jonning hayvoniy qismi aqlga tobe bo'lganligi sababli, uni iroda deb atash mumkin.

O'rta asr G'arbiy yevropa mamlakatlarida ikki guruhga bo'lingan va yetti fanni o'z ichiga olgan ta'lim dasturi vujudga kelgan edi. Birinchi guruh uchta fandan iborat edi, shu sababli unga lotincha "trivium" nomi berildi. Bunga grammatika (lotin tili grammatikasi), ritorika va dialektika kirar edi. Ikkinchi guruh to'rt fandan iborat bo'lgani uchun uni lotincha "kvadrivium" deyiladi. Unga

arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa kirar edi. Hammasi bo‘lib bu yetti fanni “yetti erkin san'at” deb atash rasm bo‘lib qoldi.

Mazkur o‘quv fanlari qadimgi Yunoniston ta'lim tizimidan olingan edi, biroq o‘rta asrlarda ularga diniy mazmun berilib, hammasi ramz bilan diniy ma'noda tushuntirilar edi. Masalan: grammatikani o‘rganishdan maqsad — muqaddas diniy kitoblarni o‘qishni bilib olish, ritorika (notiqlik san'ati nazariyasi)ni o‘rganishdan maqsad va'zxonlik qilish, xutba o‘qish san'atini egallab olish, musiqa deyilganda esa diniy musiqa nazarda tutilardi (katolik cherkovida ibodat vaqtida organ musiqa asbobi chalinadi va diniy ashulalar aytiladi). Dialektika, munozara, bahslashish san'ati deb tushunilar va katolitsizmga qarshi chiquvchilar bilan munozara qilishga yordam beradigan fan deb hisoblanar edi. Hattoki matematikaga ham diniy ma'no berilar edi. Geometriya cherkov binolarini qurish uchun zarur fan hisoblanar edi, arifmetikani o‘qitganda ayrim sonlarni ramz bilan diniy ma'noda (masalan “1” raqami bu xudoning birligi simfoli (ramzi) deb tushuntirilar edi. Astronomiyadan esa diniy kalendar tuzishda foydalanardilar.

Hamma fanlarning toji deb — teologiya hisoblanar edi. O‘rta asrlarda beriladigan ta'lim dasturi cherkov maktablari orqali amalga oshirilar edi.

Cherkov maktablarining asosiy turlari: prixod maktabi (ya'ni cherkovga qarashli), monastir maktabi va bosh cherkov yoki yepiskop maktablaridan iborat edi.

Prixod maktablari boshlang‘ich diniy maktablari bo‘lib, unda o‘g‘il bolalar o‘qir edi. Ular mahalladagi cherkovga qarashli bo‘lib, unda ruhoniy yoki uning yordamchisi o‘qituvchilik vazifasini bajarar edi. Prixod maktablarida bolalar xristian dini asoslari va qoidalarini, diniy ashulalar aytishni, lotin tilida o‘qish va yozishni o‘rganardilar. Ba'zilarida esa bolalar boshlang‘ich hisob ilmini ham o‘rganardilar.

Monastir maktablari monastir huzuridagi maktablar bo‘lgani sababli shu nom bilan yurgiziladi. O‘rta asrlar yevropadagi monastirlar faqat tarki dunyo qilgan monaxlar yashaydigan diniy muassasagina bo‘lib qolmay, balki ba'zi joylarda ular o‘z zamonasiga munosib madaniyat markazi, ma'rifat o‘chog‘i ham edilar. Bunday monastirlarda turli kitoblardan nusxa ko‘chirish, kitobxonalar tashkil qilish bilan shug‘ullanar, ba'zi monaxlar ilmiy muammolar ustida ish olib borar edilar. Monastir maktablarida o‘qitish vazifasi uchun maxsus monaxlar tayinlanardi. Shu ishda ishlab turgan monaxlar ta'lim-tarbiya ishini uyushtirish va uni olib borish sohasida ancha tajriba to‘playdilar.

Monastir maktablarining ko‘pida prixod maktabida o‘qitiladigan fanlardan tashqari, yana yuqorida aytilgan “yettita erkin san'at”dan dars berilar edi.

Monastir maktablariga boshda faqat monax bo‘lishga tayyorlanadigan o‘g‘il bolalar qabul qilinardi, keyinchalik esa bu maktablarga o‘qishni xohlagan har bir kishi qabul qilinaverdi. Shu sababdan monastir maktablari “ichki maktab” (monastir devori ichida, faqat kelgusi monaxlar uchun) va “tashqi maktab” (monastir devori tashqarisida, hamma o‘qishni istaganlar uchun) nomli ikki maktabga bo‘lina boshladi.

Bosh cherkov yoki yepiskop maktablari markaziy diniy okrugdagi bosh cherkov (sobor)ga qarashli maktablar edi. Bunday okrugda din ishlari boshqarmasi

joylashgan bo‘lib, uning boshida yuqori lavozimli ruhoni — yepiskop turar edi. Shuning uchun bu maktablarni bosh cherkov yoki yepiskop maktablari deyilar edi. Bu turdagi diniy maktablarda faqat o‘g‘il bolalar o‘qir edi. Bosh cherkov maktablarida odatda yuqorida ko‘rsatilgan yetti fanning hammasi o‘qitilib, bu fanlardan tashqari eng oliy va asosiy fan deb hisoblangan teologiya (dinqoidlari) ham o‘qitilar edi. Monastir maktablari singari, bu maktablarga ruhoni bo‘lish maqsadini qo‘ymagan shaxslar ham qabul qilinaverar edi, chunki xat-savodi bo‘lgan kishilarga talab tobora kuchayib borar edi. Shu sababli monastr maktablari singari, bu maktablar ham “ichki maktab” (faqat ruhoniylarni yetishtiruvchi) va hamma o‘qishni istovchilar uchun “tashqi yepiskop maktablari” nomi bilan ikki xil maktabga bo‘lina boshladi.

O‘qish cherkov tomonidan tasdiqlangan din darsliklari va din aqidalarini yodlashdan iborat edi. Bu maktablarda belgilangan o‘quv yiliga rioya qilinmay, maktabga istagan vaqtda kirib, uni turli vaqtda tamomlab chiqish mumkin edi. Sinf-dars tizimi ham yo‘q edi. O‘quvchilar bir xona ichida to‘plangan bo‘lsalar ham, har qaysisi faqat o‘z sabog‘i bilan shug‘ullanar, o‘qituvchi esa shogirdlarini bitta-bittadan o‘z oldiga chaqirib, har qaysisiga alohida-alohida saboq berardi.

Bu maktablarda qattiq intizom o‘rnatilar edi. O‘quvchilar qilgan har bir aybi uchun qattiq va shafqatsiz jazolanardilar. Bunday maktablarda odatda o‘quvchilarga tan jazosi berilar edi (savlash, och qoldirish va shu kabilar).

O‘rta asrlarda G‘arbiy yevropada mulkdor feodal va aslzoda tabaqalariga mansub oilalarda tug‘ilgan qiz bolalar odatda xotin-qizlar monastirlari ichida yoki maxsus murabbiyalar va oilaga birkutilgan ruhoniylar qo‘l ostidagi uylarda tarbiya olardilar.

Ritsarlik tarbiyasi. G‘arbiy yevropada ham dunyoviy feodallar muhitida ritsar fazilatlariga ega bo‘lgan tajribali, mohir va mard jangchi, shuningdek, olijanob, nazokatli, odobli, xushmuomalali, vijdonli, fidokor va sodiq inson — tarbiyasi bilan bog‘liq alohida tarbiya tizimi, ya'ni ritsar tarbiyasi maydonga keldi.

G‘arbiy yevropa mamlakatlarida ritsar tarbiyasi XII asrga kelib to‘la tarkib topdi va rivojlandi. Ritsar tarbiyasining mazmuni, “ritsarlarga oid yetti fazilat”dan tashkil topdi. Bu fazilatlar quyidagilardan iborat edi: ot minib yurishni, qilichbozlikni, nayzabozlikni, suza olish, ov qila bilish, shashka (keyinchalik shaxmat) o‘ynashni bilish, she'r to‘qish va qo‘shiq ayta olish. Bu fazilatlardan birinchi o‘rinda turgan uchtasi ritsarga berilmog‘i zarur harbiy tarbiyaga taalluqlidir: ritsar otliq askar, qilich va nayza esa o‘sha zamon jangchisining asosiy quroli edi. Suzish va ov qilishni bilish jismoniy chiniqish, chaqqonlik va bardoshlilikni o‘stirish uchun talab qilinardi. Bundan tashqari, ov qilish, shuningdek, o‘zining qaerdaligini aniqlay bilish (orientatsiya qobiliyati), topqirlik, hushyorlik, dushmanning izini topish va shu kabi sifatlarni o‘stirish vositasi hisoblanardi. Shashka va shaxmat o‘yini, bir tomondan, bekorchi vaqtini band qilish, ya'ni hujum va mudofaa rejasini tuza bilish qobiliyatini o‘stirish vositalaridan hisoblanardi. She'r to‘qish va qo‘shiq ayta bilish esa o‘zining syuzereniga (kichik feodallar ustidan turgan hokim, boshliq va ritsarning homiysi) madhiya o‘qish va o‘zining sodiqligini izhor qilish, uning mardligini, zafarlarini, qahramonligini maqtash va shu orqali uning iltifotiga sazovor bo‘lish hamda o‘zi

uchun mahbuba qilib belgilangan feodal xonim-begimga madhiyalar o'qish uchun talab qilinardi. (O'rta asrlarda G'arbiy yevropa dvoryanlar jamiyatida shunday rasm bor ediki, bunga muvofiq har bir ritsar bironta aslzoda feodal xonimning homiyligida bo'lmog'i lozim edi, ritsar o'zining homiysi bo'lgan xonimni ("dama serdsa") diliga jo qilib, uning oldida tiz cho'kar va o'zini unga bag'ishlar edi).

Ritsarga oid ana shu yettita fazilatni egallash bilan birga, o'sha davrlarda dvoryanlar jamiyatida qabul qilingan odob va nazokat qoidalarini o'rgatish ham ritsar tarbiyasining mazmuniga kirardi.

Ritsar tarbiyasining amaliy yo'llari quyidagilardan iborat edi: feodal o'z o'g'ilni 7 yoshdanoq syuzerenning saroyiga joylashtirardi; bu yerda uning o'g'li 14 yoshgacha paj vazifasini bajarardi, ya'ni ovqat vaqtida xizmat qilardi, syuzeren xoni, feodal begimning va boshqa xonimlarning yumushlarini qilardi, ular bilan birga sayrga chiqardi, saroydagi qabul marosimlarida hozir bo'lar, har qanday saroy bayramida va tomoshalarida ishtirok qilardi va shu tufayli feodal dvoryanlar jamiyatidagi rasm va qoidalarni egallab olardi, so'ngra 14 yoshdan 21 yoshgacha syuzerenning qurol-yarog'ini ko'tarib yurish vazifasini bajarardi. U syuzerenning qurol-yarog'ini tartibda saqlardi, syuzeren bilan birga jang va urushlarda ishtirok qilardi, u bilan ovga chiqardi, harbiy musobaqa va o'yinlarda, turnirlarda (ritsarlarining kuch sinash musobaqalarida) ishtirok qilardi va shu tufayli harbiy bilim va harbiy san'atni egallab olardi. 21 yoshga kirganda unga katta tantana bilan ritsarlik unvoni berildi.

Shahar maktablarining vujudga kelishi. G'arbiy yevropada XII—XIII asrlarda hunarmandchilik va savdoning rivojlanishi shaharlarning o'sishiga va shahar madaniyatining vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Shaharning asosiy aholisini tashkil qiluvchi hunarmand va savdogarlar o'z bolalariga amaliy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim berishni istardi edilar. Ular o'sha davrlarda cherkov maktablaridan qanoatlanmadilar. Hunarmandlar sexlarga uyushib, o'zlarining sex maktablarini ochib boshladilar, bunday maktablarda hunarmandlarning bolalariga o'z ona tillarida o'qish va yozish, hisob va din o'rgatildi edi: hunar esa uyda — otalarining ustaxonasida o'rgatildi edi. Gildiyalarga uyushgan savdogarlar ham o'zlarining gildiya maktablarini ochib boshladilar va o'z bolalariga dastur asosida bilim bera boshladilar. Keyinroq borib sex va gildiya maktablari magistrat maktablariga, ya'ni shahar boshqarmasi (magistrat) harajatidagi maktablarga aylandi.

Bu maktablarning mudir va o'qituvchilari tegishli sex, gildiya va magistratura tomonidan tayinlanardi va ular cherkovga qaram emas edilar. Bu maktablarda pul to'lab o'qildi.

Cherkovga qarashli diniy maktablarga nisbatan, bu maktablarda diniy rasmlar bilan bir qatorda amaliy ish uchun zarur bo'lgan xat, savod va hisob malakalarini egallashga ko'proq e'tibor berildi. Ba'zi maktablarda esa grammatika, ritorika va geometriya o'qitildi edi.

Bir talay sex, gildiya va magistrat maktablarida o'qish lotin tilidan ona tiliga ko'chirildi va lotin tili esa ayrim o'quv fani bo'lib qoldi.

Mazkur maktablar bilan bir qatorda xususiy maktablar ochila boshladi. Xususiy maktablarda o‘qish ona tilida olib borilar edi va o‘qish uchun pul to‘lanar edi.

Sex, gildiya va magistrat maktablarining vujudga kelishi, G‘arbiy yevropa mamlakatlaridagi maktab ishining taraqqiyotida katta yutuq edi. Hayot talablariga javob beradigan shahar maktablari asta-sekin rivojlanib bordi. XV asrga kelib bunday maktablar G‘arbiy yevropa mamlakatlarining deyarli hamma yirik shaharlarida mavjud edi.

yevropada dastlabki universitetlar hamda Akademiyalarning tashkil topishi va ulardagi ta'lim tizimi. yevropada birinchi universitetlar XII asrning ikkinchi yarmida Italiyada (Bolonya shahrida), Angliyada (Oksford shahrida), Fransiyada (Parijda) tashkil qilindi. Bu universitetlar dastlab professor va studentlarning mustaqil idora qilinadigan uyushmasi (korporatsiyasi)dan iborat edi. Keyinchalik XIII asrda bu korporatsiyalar o‘z-o‘zini idora qilish huquqini saqlab qolgan holda davlat tomonidan rasmiy tasdiqlandi. Cherkov esa universitetni tamomlagan studentlarga ilmiy daraja va o‘qituvchilik huquqini berishni o‘z ixtiyoriga oldi. Ana shu tariqa universitetlar rasmiy o‘quv muassasasiga aylanib qoldi. XIV—XV asrlarga kelib universitetlar yevropa mamlakatlarining hammasida ochilgan edi.

O‘rta asr universitetlarida to‘rt fakultet bo‘lar edi. Tayyorlov fakultetida “yetti erkin san‘at” (trivium va kvadrilium) fanlari o‘qitilar edi. Bu fakultet o‘rta maktab vazifasini bajarardi. Bu fakultetda 6—7 yil o‘qib, “san‘at magistri” darajasini olar edi. Shundan so‘ng ular asosiy uch fakultetdan birida: ilohiyot, meditsina yoki yuridik fakultetida o‘qishni davom ettirish imkoniyatiga ega bo‘lar edi. Bu fakultetlarda o‘qish muddati 5—6 yil bo‘lib, uni tamomlaganlar doktor, yoki olim unvonini olar edi.

O‘rta asr universitetlari cherkov nazorati ostida ishlaganliklari oqibatida sxolastika ruhidagi maktabga aylanib qolgan edilar. Bunda atrof-tevarakda real fakt va hodisalarni o‘rganish bilan emas, balki cherkov ruhoniylari tomonidan ma‘qullangan va tavsiya qilingan kitoblarni yodlab olish bilan shug‘ullanardilar. Shu sababdan bunda o‘qish quruq qiroatxonlikdan iborat bo‘lib qoldi. Universitetlarda o‘qitish metodlari leksiya, cherkov tomonidan tasdiqlangan darslik va asarlarni yodlash va disput (munozara)lardan iborat edi. Universitetlarda o‘qish faqat lotin tilida olib borilar edi.

Universitet ta'limining va undagi metodlarning sxolastik mazmunidan qat'i nazar, O‘rta asr universitetlari yevropa madaniyatining rivojlanishida katta rol o‘ynaydi. Ular ma‘rifat tarqatish va o‘sha davrdagi ma‘lumotli kishilarni yetishtirishda katta xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O‘qituvchi» 1993. 256 b.
3. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O‘qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To‘raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:

6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512

7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304 b.

NAZORAT UCHUN SAVOLLARI.

1. Qadimgi Yunonistonda tarbiya, maktab va pedagogika sohasidagi fikrlar.
  - a) Sparta va Afinada qanday ta'lim-tarbiya muassasalari mavjud edi, ularning farqini izohlang?
  - b) Qadimgi yunon faylasuflarining pedagogik qarashlarida qanday g'oyalari ilgari surilgan?
2. G'arbiy yevropadagi maktablarga tavsif bering?
3. Ritsarlik tarbiyasi nima?
4. O'rta asr universitetlaridagi ta'lim tizimini izohlab bering?

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan amaliy mashg'uloti mavzulari

1-mashg'ulot. Kadrlar tayyorlashning milliy modeli. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar. Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida ta'lim – tarbiya masalalari

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 27 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu mazmuniga kirish:<ul style="list-style-type: none"> - Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida ta'lim – tarbiya masalalari - Prezident I. A. Karimovning ushbu asarida ta'lim sohasidagi o'zgarishlar olib borilayotgan islohatlar, ma'naviyat va komillik xaqida tushunchalar 2. Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida ta'lim – tarbiya masalalari mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish:<ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. 3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: talabalarning Prezident I. A. Karimovning “Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori” asarining mazmuni mohiyati hamda ta'lim – tarbiya masalalari haqidagi bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish.	
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> • Prezidentimizning ushbu asarida qayd etilgan ta'lim –tarbiya masalalari xaqida tushunchalar berish • Prezident I. A. Karimovning “Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori” asari ta'lim- tarbiyani takomillashtirish omili ekanligi to'g'risida ma'lumot berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish. 	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Talabalar <ul style="list-style-type: none"> •Prezidentimizning ushbu asarini taxlil qilib bolalarni o'qitish v tarbiyalash xaqida bilimlarga ega bo'ladilar. •Prezidentimizning ushbu asari ta'lim – tarbiya berishdagi asosiy “ dastur – ul – amal”lardan biri ekanligi to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'ladilar. •Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqdimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Kadrlar tayyorlashning milliy modeli. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar. Prezident I. A. Karimovning “Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori” asarida ta'lim –tarbiya masalalari

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
13. amaliy mashg'ulotga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.3.Talabalarni kichik guruhlardagi faoliyatini baxolash	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar

<p>mezonlarini e'lon qiladi (1-ilova).</p> <p>1.4. Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prezident I. A. Karimovning "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asari haqida savollar beriladi. - Prezidentimizning ushbu asarida ta'lim- tarbiya masalalri nimalarni o'z ichiga oladi ? -Hozirgi davrda ta'lim-tarbiyani takomillashtirish yo'llari nimalardan iborat ? <p>1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.</p>	
<p>14. Asosiy qism.</p> <p>2.1. Talabalarni 2 ta kichik guruhlariga bo'ladi va xar bir guruhga topshiriqlarni (ekspert varaklarini) tarqatadi (2-ilova).</p> <p>2.2. Guruhlarda ishlash qoidasini yana bir bora eslatadi.</p> <p>2.3. Guruhlar faoliyatini tashkil qiladi, ko'zatadi, maslahatlar beradi, yo'naltiradi.</p> <p>2.4. Taqdimot boshlanishini e'lon qiladi. xar bir guruxdan bittadan a'zo chiqib o'z ishlarini taqdim qilishlarini aytadi. Gurux a'zolariga diqqat bilan eshitishlarini va nazorat savollarini berishlarini aytadi.</p> <p>2.5. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>2.8. Guruxlar bajargan ishlarini baholaydi.</p>	<p>Xar bir guruh o'z ekspert varaqlari bo'yicha faoliyatni boshlaydi. xar bir guruhdan bittadan a'zo chiqib o'z ishlarini taqdim qiladilar</p>

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	talaba
<p>3. amaliy mashg'ulot ishni yakunlash.</p> <p>Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • Guruhlar ish natijasini tahlil qiladi; • Guruhlarning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar. Tinglaydilar.</p>

Nazorat uchun savollar:

1. O'zbekiston respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun qachon qabul qilingan ?
2. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ning maqsadi nimadan iborat ?
3. "Kadrlar tayyorlash milliy modeli"ning asosiy tarkibi qismlari haqida ma'lumot bering ?

Adabiyotlar

- 1.** I. A. Karimov “Barkamol avlod -O’zbekiston taraqqiyotining poydevori ” Toshkent “Sharq” 1997- yil
- 2.** Musurmonova O., Baubekova G. O’zbek xalq pedagogikasi. T., 2000 yil.
- 3.** R. Mavlonova , N. Voxidova , N. Raxmorqulova “Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent “Fan va texnologiya” 2010 yil

2-mashg'ulot. Pedagogika fanining predmeti , maqsad va vazifalari

1. Trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<p>1. Mavzu mazmuniga kirish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pedagogika ijtimoiy fan sifatida - Uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni, rivojlanish bosqichlari - Pedagogika fanining ilmiy tadqiqot metodlari ularning tasnifi <p>2. Pedagogika fan sifatida . Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. <p>3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.</p>
O'quv mashg'ulotining maqsadi: talabalarning pedagogika fani ijtimoiy fan ekanligi haqida, uning predmeti, maqsadi va vazifalari hamda ilmiy tadqiqot metodlari haqida tushunchalarni shakllantirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar:
<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogika ijtimoiy fan ekanligi, uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi haqida tushunchalar berish. - Pedagogikaning predmeti maqsadi va vazifalari uning ilmiy tadqiqot metodlari xaqida ma'lumotlar berish • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish. 	<p>Talabalar pedagogika fani, uning mazmuni , mohiyati to'zilishi haqida tushunchalarga ega bo'ladilar</p> <p>Talabalar pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari va ularning mazmuni , ta'lim sohasidagi ahamiyati haqidagi bilimlarining chuqirlashtiradilar.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rgatish
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

" Pedagogika fan sifatida . Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari "
mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Seminar ish

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
13. Amakiy ishga kirish. 1.1. Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2. O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.4. Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - Pedagogika fani, uning maqsadi ,vazifalari xaqida nimalarni bilasiz ? - Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari deganda nimani tushunasiz va ularni izoxlab bering. - Pedagogika fanining ilmiy –tadqiqot metodlarining xozirgi davr ta'lim tarbiya sohasidagi ahamiyati nimada? 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.5. Talabalarining bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	talabaning
3. Amaliy ishni yakunlash. Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi: • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi;	Savollar beradilar. Tinglaydilar.

• xar bir talabanning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabanning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi.	

Nazorat uchun savollar:

1. Pedagogika nima bilan shug'ullanadi, nimalarni tadbiiq qiladi?
2. Asosiy pedagogik tushunchalarni sanang va izoxlang?
3. Pedagogika fanining qanday ilmiy tadqiqot metodlarini bilasiz?

Adabiyotlar:

1. R. Mavlonova, O. To'raeva, K. Xoliqberdiev "Pedagogika" Toshkent "O'qituvchi" 2001-yil
2. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmorqulova "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Toshkent "Fan va texnologiya" 2010-yil

3-mashg'ulot. Shaxsga ta'sir etuvchi omillar. 1. Trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha Seminar ish.
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<p>1. Mavzu mazmuniga kirish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - xar tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni shakllantirish yo'llari va bu boradagi qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha bo'lgan xarashlar. - Shaxs rivojlanishi va unga ta'sir etuvchi asosiy omillar - Rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari. <p>2. xar tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni voyaga etkazish borasidagi ilmiy-amaliy xarashlar mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. <p>3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.</p>
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Barkamol shaxs haqidagi talabalarning ilmiy-amaliy ma'lumotlarini aniqlash orqali erkin fikrlashga o'rgatish.	
Pedagogik vazifalar: - xar tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish borasida G'arb va Sharq mutafakkirlari xarashlari haqida tushunchalar berish - Shaxs rivojlanishi va unga ta'sir etuvchi omillar, yosh individual xususiyatlari xaqida ma'lumot berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: xar tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda qadimgi davrdan to hozirgi kungacha bo'lgan xarashlar va munosabatlarni tahlil qila oladilar Shaxs rivojlanishi hamda unga ta'sir etuvchi omillar va ularning ta'siri , moxiyati haqida fikr yurita oladilar • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

" Shaxsga ta'sir etuvchi omillar " mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Seminar ish

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
13. Amaliy ishga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.3.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - xar tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda G'arb va Sharq mutafakkirlari xarashlari haqida fikringizni ayting va izohlang. -Shaxs tushunchasi, shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, rivojlanishining individual yosh xususiyatlari haqida fikrlaringizni ayting. 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.8. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	talabaning

<p>3. Amaliy ishni yakunlash. Amaliy mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Amaliy r ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar. Tinglaydilar.</p>
---	--

Nazorat uchun savollar:

1. Komil inson deganda siz qanday fazilatlarga ega bo'lgan insonni tushunasiz?
2. Sharqona tarbiyaning manbalarini sanab bering ?
3. Sharq rivoyatlarida uchraydigan yaxshi tarbiya ko'rgan insonlarning xislatlarini aytib bering?

Adabiyotlar:

1. Musurmonova Oynisa. "Oila ma'naviyati milliy g'urur". O'quv qullanma. – T.: O'qit., 2000 y.
2. Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" – T.: Meros, 1993 y.
3. Ergashev K. Yoshlarning ma'naviy tarbiyasi. - T.: Ma'naviyat. 1999 y.
4. R. Mavlonova , N. Voxidova , N. Raxmorqulova " Pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Toshkent " Fan va texnologiya " 2010- yil

4-mashg'ulot. Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 27 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha Seminar ish.
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu mazmuniga kirish: <ul style="list-style-type: none"> - Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida -Didaktikaning asosiy tushunchalari. - hozirgi davrda didaktika rivojlanishining asosiy yo'nalishlari 2. Didaktikaning asosiy kategoriyalari mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish: <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. 3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarning didaktika tushunchasi asosiy kategoriyalari uning hozirgi davrda rivojlanish yo'nalishlari haqidagi bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - O'quvchilarda xuquqiy ong va xulq atvorni shakllantirish fuqorolik tarbiyasining tarkibiy qismi ekanligi xaqida tushunchalar berish - Xuquqiy tarbiyaning moxiyati va to'zilishi, mazmuni, metodlari haqida ma'lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uni xuquqiy ong, xulq- atvorni shakllantirish orqali ortirish mumkinligi xaqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to'zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo'ladilar . • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

**Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida mavzusi bo'yicha trening
mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi**

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Seminar ish

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
13 Amaliy ishga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - Didaktika va uning asosiy kategoriyalari bo'yicha savollar berish ? -didaktika maqsadi vazifalari mazmuni vamohiyati nimalardan iborat? -Didaktikaning asosiy tushunchalari deganda nimani tushunasiz ? Ularni sharxlab bering. 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.8. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	Talabaning
3. Seminar ishni yakunlash. Amaliy mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:	Savollar beradilar. Tinglaydilar.

Amaliy ish yuzasidan savollarga javob beradi;	
---	--

- xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi;
- Talabaning faolligini baholaydi;
- Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi.

Nazorat uchun savollar:

1. Didaktika kategoriyalari to'g'risida o'z fikringizni bildiring ?
2. Hozir zamon shaxsini shakllantirishni siz qanday tushunasiz?
3. Ta'lim berish va o'qitish hamda o'qitish integratsiyasi tushunchalari xaqida gapirib bering ?

Adabiyotlar:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: O'zbekiston, 1997 y.
2. Karimov I.A. Mustaqillik va ma'naviyat. – T.: O'zbekiston, 1994 y.
3. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “ Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent
“ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010.

5-mashg'ulot. Ta'lim tamoyillari , qonuniyatlari Trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 27 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<p>1. Mavzu mazmuniga kirish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ta'lim mazmuni - O'quv reja dasturlari va darsliklar <p>2. Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. <p>3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.</p>
O'quv mashg'ulotining maqsadi: DTS , o'quv rejalari , namunaviy o'quv dasturlari va o'quv darsliklarining tuzulishini taxlil qilish orqali talabalarni kelgusi faoliyatga tayyorlash va va ularning bu boradagi bilimlarini chuqurlashtirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar:
<ul style="list-style-type: none"> - Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni haqida tushunchalar berish - Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari, dasturlari va darsliklar va ularning to'zulishi haqida ma'lumotlar berish . - natijalar taqdimoti • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni haqida tushunchalarni bilib oladilar. - Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari, dasturlari va darsliklar va ularning to'zulishi haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rganadi.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Ta'lim tamoyillari , qonuniyatlari

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini	Mashg'ulotga

rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	tayyorlanadilar
--	-----------------

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Seminar ish

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
<p>13 amaliy ishga kirish.</p> <p>1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi.</p> <p>1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi.</p> <p>1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni haqida savollar berish - Ta'lim tizimi bosqichlari deganda nimani tushunasiz ? - Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni qanday tashkil qilinadi <p>1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar</p>
<p>14. Asosiy qism.</p> <p>2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi.</p> <p>2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi.</p> <p>2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>2.8. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.</p>	<p>Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi.</p> <p>Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.</p>

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trenering	Talaba
<p>3. Seminar ishni yakunlash.</p> <p>Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p>

Nazorat savollari:

1.Ta'lim tizimi bosqichlarida ta'limning mazmuni nimalardan iborat ?

2. O'quv reja va dasturi qanday hujjatga asoslanib ishlab chiqiladi ?
3. Darslik yaratuvchilar oldiga qo'yiladigan talablar necha xil ?
4. Maktabda o'quv reja, o'quv dastur va darslikning mohiyatini izohlang ?
5. Maktabda o'quv reja, o'quv dastur va darslikning mohiyatini taqqoslang ?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1998.
2. Munavvarov A.K. "Pedagogika" T "O'qituvchi" 1996
3. S.P. Baranov T. "O'qituvchi" 1996.
4. Ilina T.A. Pedagogika. M. 1985.
5. Tursunov I. Nishonaliev U. Pedagogika kursi T 1996.
6. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi"1997.
7. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.

6-mashg'ulot. Ta'lim mazmuni va mohiyati mavzusidagi amaliy mashg'ulot ishlanmasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> Mavzu mazmuniga kirish: <ul style="list-style-type: none"> Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida tushuncha Ta'limni tashkil etish mazmuni va metodlari Fuqorolik tarbiyasi mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish: <ul style="list-style-type: none"> davr talabi ijtimoiy buyurtma. maqsad va vazifa. milliy dastur milliy model. rivojlanish tarixi. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uning mohiyati, mazmuni, metodlari xaqidagi bilimlarni shakllantirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - O'quvchilarda xuquqiy ong va xulq atvorni shakllantirish fuqorolik tarbiyasining tarkibiy qismi ekanligi xaqida tushunchalar berish -Xuquqiy tarbiyaning mohiyati va to'zilishi, mazmuni, metodlari haqida ma'lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uni xuquqiy ong, xulq- atvorni shakllantirish orqali ortirish mumkinligi xaqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to'zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo'ladilar . • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rgatish.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Ta'lim mazmuni va mohiyati mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t   m a z m u n i

Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Amaliy

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
13. Amaliy ishga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida savollar berish? - Ta'limni tashkil etish turlari nimalardan iborat ? - Ta'limning tashkil etilish shakllari deganda nimani tushunasiz? 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	Talabaning
3 ishni yakunlash. Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi: • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar.

Nazorat savollari:

1. Sinf- dars tizimini ilmiy asoslanganga qadar ta'lim ishlari qanday tashkil etilganligini so'zlab bering.
2. Sinf-dars tizimini ilmiy asoslagan olim:
3. Ta'limni yo'lga qo'yishning asosiy shakli:
4. Ta'limni tashkil etishning qo'shimcha shakllarini aniqlang.
5. Sinf deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi" 1997.
2. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.
3. "O'zbek pedagogikasi antologiyasi".T. "O'qituvchi". 1995.
4. "Pedagogika tarixi". Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti " Toshkent " Fan va texnologiya " nashriyoti 2010

7-mashg'ulot. Ta'lim usullari va vositalari amaliy mashg'ulot ishlanmasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu mazmuniga kirish: <ul style="list-style-type: none"> - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida tushuncha - Ta'limni tashkil etish mazmuni va metodlari 2. Fuqorolik tarbiyasi mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish: <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. 3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uning mohiyati, mazmuni, metodlari xaqidagi bilimlarni shakllantirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - O'quvchilarda xuquqiy ong va xulq atvorni shakllantirish fuqorolik tarbiyasining tarkibiy qismi ekanligi xaqida tushunchalar berish -Xuquqiy tarbiyaning mohiyati va to'zilishi, mazmuni, metodlari haqida ma'lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uni xuquqiy ong, xulq- atvorni shakllantirish orqali ortirish mumkinligi xaqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to'zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo'ladilar .

baholashga o'rgatish.	• Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rgatish.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Ta'lim usullari va vositalari mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Amaliy

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
13. Amaliy ishga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida savollar berish? - Ta'limni tashkil etish turlari nimalardan iborat ? - Ta'limning tashkil etilish shakllari deganda nimani tushunasiz? 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari

	bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.
--	--------------------------------------

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	Talabaning
3 ishni yakunlash. Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi: <ul style="list-style-type: none"> • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	Savollar beradilar. Tinglaydilar.

Nazorat savollari:

1. Sinf- dars tizimini ilmiy asoslanganga qadar ta'lim ishlari qanday tashkil etilganligini so'zlab bering.
2. Sinf-dars tizimini ilmiy asoslagan olim:
3. Ta'limni yo'lga qo'yishning asosiy shakli:
4. Ta'limni tashkil etishning qo'shimcha shakllarini aniqlang.
5. Sinf deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi" 1997.
2. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.
3. "O'zbek pedagogikasi antologiyasi".T. "O'qituvchi". 1995.
4. "Pedagogika tarixi". Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti " Toshkent " Fan va texnologiya " nashriyoti 2010

8-mashg'ulot. Ta'limni tashkil etish shakllari amaliy mashg'ulot ishlanmasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	1. Mavzu mazmuniga kirish: - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida tushuncha - Ta'limni tashkil etish mazmuni va metodlari 2. Fuqorolik tarbiyasi mavzusini guruhlarda o'zaro

	o'rganish: - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. 3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uning mohiyati, mazmuni, metodlari xaqidagi bilimlarni shakllantirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - O'quvchilarda xuquqiy ong va xulq atvorni shakllantirish fuqorolik tarbiyasining tarkibiy qismi ekanligi xaqida tushunchalar berish - Xuquqiy tarbiyaning moxiyati va to'zilishi, mazmuni, metodlari haqida ma'lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uni xuquqiy ong, xulq- atvorni shakllantirish orqali ortirish mumkinligi xaqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to'zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo'ladilar . • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rgatish.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Ta'limni tashkil etish shakllari mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Amaliy

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba

<p>13. Amaliy ishga kirish.</p> <p>1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi.</p> <p>1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi.</p> <p>1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida savollar berish? - Ta'limni tashkil etish turlari nimalardan iborat ? - Ta'limning tashkil etilish shakllari deganda nimani tushunasiz? <p>1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar</p>
<p>14. Asosiy qism.</p> <p>2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi.</p> <p>2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi.</p> <p>2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.</p>	<p>Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi.</p> <p>Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.</p>

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenering	Talabaning
<p>3 ishni yakunlash.</p> <p>Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p>

Nazorat savollari:

1. Sinf- dars tizimini ilmiy asoslanganga qadar ta'lim ishlari qanday tashkil etilganligini so'zlab bering.
2. Sinf-dars tizimini ilmiy asoslagan olim:
3. Ta'limni yo'lga qo'yishning asosiy shakli:
4. Ta'limni tashkil etishning qo'shimcha shakllarini aniqlang.
5. Sinf deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi" 1997.
2. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.

3. “O’zbek pedagogikasi antologiyasi”.T. “O’qituvchi”. 1995.
4. “Pedagogika tarixi”. Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova “Pedagogika nazariyasi va amaliyoti ” Toshkent “ Fan va texnologiya ” nashriyoti 2010

9-mashg’ulot. Dars tiplari va turlari amaliy mashg’ulot ishlanmasi

O’quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O’quv mashg’uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo’yi amaliy mashg’ulot
amaliy mashg’ulot to’zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu mazmuniga kirish: Ta’limni tashkil etish haqida tushuncha. Ta’limni tashkil etishning an’anaviy sinf-dars shakli. 2.Dars tiplari va uning tuzilishi tasnifi Ta’limni tashkil etishning noan’anaviy shakllari. O’qo’v ishlarini tashkil etishning darsdan tashhari shakllari. 3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O’quv mashg’ulotining maqsadi: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uning mohiyati, mazmuni, metodlari xaqidagi bilimlarni shakllantirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - Ta’limni tashkil etish haqida xaqida tushunchalar berish - Ta’limni tashkil etishning an’anaviy sinf-dars shakli haqida ma’lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o’rgatish.	O’quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Ta’limni tashkil etishning an’anaviy sinf-dars shakli xaqida ma’lumotlarga ega bo’ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to’zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo’ladilar . • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o’rgatish.
Ta’lim usullari	Kichik Ma’ruza, tezkor so’rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta’lim vositalari	Tayanch matn, o’quv qo’llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O’qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O’qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo’ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Dars tiplari va turlari mavzusi bo’yi trening mashg’ulotining ta’lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o’quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo’yi ko’rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert	Mashg’ulotga tayyorlanadilar

varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	
---	--

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Amaliy

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	Talaba
<p>13. Amaliy ishga kirish.</p> <p>1.1. Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi.</p> <p>1.2. O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi.</p> <p>1.4. Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari haqida savollar berish? - Ta'limni tashkil etish turlari nimalardan iborat ? - Ta'limning tashkil etilish shakllari deganda nimani tushunasiz? <p>1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar</p>
<p>14. Asosiy qism.</p> <p>2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi.</p> <p>2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi.</p> <p>2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.</p>	<p>Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi.</p> <p>Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.</p>

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	Talabaning
<p>3 ishni yakunlash.</p> <p>Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p>

Nazorat savollari:

1. Sinf- dars tizimini ilmiy asoslanganga qadar ta'lim ishlari qanday tashkil etilganligini so'zlab bering.
2. Sinf-dars tizimini ilmiy asoslagan olim:
3. Ta'limni yo'lga qo'yishning asosiy shakli:

4. Ta'limni tashkil etishning qo'shimcha shakllarini aniqlang.
5. Sinf deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi" 1997.
2. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.
3. "O'zbek pedagogikasi antologiyasi".T. "O'qituvchi". 1995.
4. "Pedagogika tarixi". Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti " Toshkent " Fan va texnologiya " nashriyoti 2010

10-mashg'ulot. Ta'lim texnologiyasi amaliy mashg'ulot ishlanmasi

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha amaliy mashg'ulot
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mavzu mazmuniga kirish: 2. Texnologiyaning nazariy belgilari. Pedagogikada texnologiyaning maqsadlari, darslarda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. 3. O'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirilishi ehtimolini oldindan tashhishlash, ta'lim jarayonini samaradorligini aniqlash, maqsadining natijalanganligini o'rganish, faoliyat natijalarini tahlil etish. 4. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarning fuqorolik tarbiyasi va uning mohiyati, mazmuni, metodlari xaqidagi bilimlarni shakllantirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: - Ta'limni tashkil etish haqida xaqida tushunchalar berish - Ta'limni tashkil etishning an'anaviy sinf-dars shakli haqida ma'lumotlar berish. • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Ta'limni tashkil etishning an'anaviy sinf-dars shakli haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar Xuquqiy tarbiyaning mohiyati to'zulishi, mazmuni va metodlari xaqida tushunchalarga ega bo'ladilar . • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni o'rgatish.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.

O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

Ta'lim texnologiyasi mavzusi bo'yicha trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Amaliy

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
13. Amaliy ishga kirish. 1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi. 1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi. 1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi: - Ta'limning tashkil etilish turlari va shakllari xaqida savollar berish? - Ta'limni tashkil etish turlari nimalardan iborat ? - Ta'limning tashkil etilish shakllari deganda nimani tushunasiz? 1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
14. Asosiy qism. 2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi. 2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi. 2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi. 2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.	Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi. Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.

Sh. Yakuniy bosqich

F a o l i y a t m a z m u n i	
trenerning	Talabaning
3 ishni yakunlash.	Savollar beradilar.

Seminar mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi: • Seminar ish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabani ish natijasini tahlil qiladi; • Talabani faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi.	Tinglaydilar.
--	---------------

Nazorat savollari:

1. Sinf- dars tizimini ilmiy asoslanganga qadar ta'lim ishlari qanday tashkil etilganligini so'zlab bering.
2. Sinf-dars tizimini ilmiy asoslagan olim:
3. Ta'limni yo'lga qo'yishning asosiy shakli:
4. Ta'limni tashkil etishning qo'shimcha shakllarini aniqlang.
5. Sinf deganda nimani tushunasiz?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Y.I.Tursunov, U.N.Nishonaliev "Pedagogika kursi".T. "O'qituvchi" 1997.
2. A.K.Munavvarov "Pedagogika". T. "O'qituvchi". 1996.
3. "O'zbek pedagogikasi antologiyasi".T. "O'qituvchi". 1995.
4. "Pedagogika tarixi". Xoshimov va boshqalar.Toshkent.1995.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti " Toshkent " Fan va texnologiya " nashriyoti 2010

**11-mashg'ulot. "Muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish yo'llari"
mavzusidagi seminar mashg'uloti ishlanmasi 1. Trening mashg'ulotining
ta'lim texnologiyasi**

O'quv soati: 2 soat	Talabalar soni: 26 ta
O'quv mashg'uloti shakli	Bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish bo'yicha Amaliy
amaliy mashg'ulot to'zilishi:	<p>1. Mavzu mazmuniga kirish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Muammoli talim mazmuni va mohiyati - muammoli ilmiy dunyoxarashni rivojlantirish zarurligini ifodalashning sub'ktiv shakli siftida - Muammoli o'qitish texnologiyasi <p>2. Muammoli ta'lim mohiyati mavzusini guruhlarda o'zaro o'rganish:</p> <ul style="list-style-type: none"> - davr talabi - ijtimoiy buyurtma. - maqsad va vazifa. - milliy dastur - milliy model. - rivojlanish tarixi. <p>3. Natijalar taqdimoti, muhokama va baholash.</p>
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarda muammoli ta'lim, uning mazmuni, mohiyati hamda muammoli o'qitish texnologiyasi haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: Muammoli ta'lim mazmuni, mohiyati va maqsadi haqida tushunchalar berish Muammoli o'qitish texnologiyasi va ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish xaqida ma'lumotlar berish • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: talabalar biladilar: Muammoli ta'lim mazmuni, mohiyati va maqsadi haqidagi tushunchalarga ega bo'ladilar. Muammoli o'qitish texnologiyasi haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar • Natijalar taqdimoti, muhokama va baholashni.
Ta'lim usullari	Kichik Ma'ruza, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, Seminar ish, taqsimot
Ta'lim vositalari	Tayanch matn, o'quv qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, slaydlar, markerlar, skotch
O'qitish shakllari	Ommaviy, guruhli.
O'qitish shart-sharoiti	Texnik vositalardan foydalanishga va guruhlarda ishlashga mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Savol-javob

"Muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish yo'llari" mavzusi bo'yicha seminar trening mashg'ulotining ta'lim texnologiyasi

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
Mavzuni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi va o'quv natijalarini rejalashtiradi. Mavzu bo'yicha ko'rgazmali materiallar tayyorlaydi. Ekspert	Mashg'ulotga tayyorlanadilar

varaqlarini ishlab chiqadi. Guruhlar uchun yozma yo'riqnomalarni tayyorlaydi.	
---	--

II. Amalga oshiruvchi bosqich: Seminar ish

F a o l i y a t m a z m u n i	
Trener	talaba
<p>13. Amaliy ishga kirish.</p> <p>1.1.Mavzuning nomi, maqsadi va kutilajak o'quv natijalarini e'lon qiladi.</p> <p>1.2.O'quv mashg'ulotining to'zilishi va o'tkazilish tartibini tushuntirib beradi.</p> <p>1.4.Tezkor so'rov texnikasini qo'llab, talabalar bilimlarini faollashtiradi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Muammoli ta'lim mohiyati haqida savollar berish - muammoli ta'lim maqsadi mazmuni va mohiyati nimalardan iborat? - Muammoli o'qitish texnologiyasi deganda nimani tushunasiz ? <p>Fikringizni izohlang</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish qanday amalga oshiriladi? <p>1.5. Javoblarni umumlashtiradi va asosiy mashg'ulot bosqichiga o'tilishin ma'lum qiladi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar</p>
<p>2.Asosiy qism.</p> <p>2.1. xar bir talabaning ishlash qoidasini yana bir bor eslatadi.</p> <p>2.2. xar bir talabaning tayyorlagan taqdimotlari to'g'risida ma'lumotlarni berishlarini e'lon qiladi.</p> <p>2.3. Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>Javoblarni to'ldiradi va qisqacha xulosalar qiladi.</p> <p>2.5. Talabalarning bajargan ishlarini baholaydi.</p>	<p>Xar bir talaba o'zining bajarishi lozim bo'lgan ishlari yuzasidan topshiriq bo'yicha faoliyatini boshlaydi.</p> <p>Yakunlangan ishlari bo'yicha hisobotini taqdimot qiladi.</p>

Sh. Yakuniy bosqich

Faoliyat mazmuni	
trenering	talabaning
<p>3. Amaliy ishni yakunlash.</p> <p>Amaliy mashg'ulot mavzusi bo'yicha yakun yasaydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • amaliyish yuzasidan savollarga javob beradi; • xar bir talabaning ish natijasini tahlil qiladi; • Talabaning faolligini baholaydi; • Mustaqil ish yuzasidan maslahatlar beradi. 	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p>

Nazorat savollari :

1. Muammoli ta'lim deganda nimani tushunasiz?
- 2.Muammoli vaziyatni vujudga keltiring.
- 3.O'quv jarayonini takomillashtirishning asosiy maqsadi nima ?
4. M.N. Skatking muammoli ta'limning nechta asosiy turini aloxida ifodalab berdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.N.Skatkin tahriri ostida didaktika sredney shkol.,M,1984.
2. V.Okon.Vvedenie v obshuyu didaktiku.M,1990
3. Munavvarov tahriri ostida Pedagogika.,T,1996
4. Tursunov.I.Nishonaliev U. Pedagogika.T,1997.
5. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va tarixi" Toshkent "Fan va texnologiya" nashriyoti 2010 .

12-mavzu: Pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta'lim –tarbiya va pedagogik fikrlar

1	Mavzu	Pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta'lim –tarbiya va pedagogik fikrlar..
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning pedagogika tarixi fan va o'quv predmeti sifatida. Eng qadimgi davrlarda VII asrgacha ta'lim –tarbiya va pedagogik fikrlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O'quv jarayoning mazmuni	“Pedagogika tarixi” fanining maqsadi, vazifalari, ustivor tamoyillari, mazmuni. “Pedagogika tarixi” o'quv fani sifatida. “Pedagogika tarixi” fani g'oyalarining kishilik jamiyati taraqqiyot bilan o'zaro aloqadorligi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'lim-tarbiya jarayonida milliy meros, pedagogik qadriyatlardan samarali foydalanishning ijtimoiy ahamiyati haqida. Ta'lim-tarbiya va pedagogika tarixini davrlashtirish muammolari. Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlarning rivojlanishi. Eng qadimgi yodgorliklarda shaxs tarbiyasiga oid fikrlarning ifodalanishi. Qadimgi davrlarda ijtimoiy tarbiyaning shakllanishi. Shaxs tarbiyasiga oid ilk fikrlarning kishilik faoliyati bilan bog'liqligi. Ibtidoiy jamiyatda tashkil etilgan tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari. Xalq ijodiyoti namunalari (afsonalar, qo'shiqlar, “O'gitnoma”lar)da ibtidoiy ahloq-odob va ta'lim-tarbiyaga oid masalalarning ifodalanishi. Qadimgi davlatlar – So'g'diyona, Baqtriya, Xorazmda ta'lim-tarbiyaning rivojlanishi va pedagogik fikrlarning shakllanishi.
4	O'quv jarayoning	Dars turi : seminar mashg'uloti Metod : “ Suxbat munozara ” savol-javob

	amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars shakli</u> : Gurux va individual</p> <p><u>Vosita</u> : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r.</p> <p><u>Usul</u> : tezkor so‘rov, suxbat munozara</p> <p><u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.</p> <p><u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O‘qituvchi.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi.</p> <p>Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi.</p> <p>Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi.</p> <p>Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi.</p> <p>Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejarlar (tahlili o‘zgarishlar)	<p>O‘qituvchi.</p> <p>O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o‘zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish</p>

Nazorat uchun savollar

1. Ibtidoiy odamlar hayotida tarbiyaning o‘ziga xosligi nimalarda namoyon bo‘ladi?
2. Qadimgi yozuvlar va ularning kelib chiqishi haqida nimalarni bilasiz?
3. Halq og‘zaki ijodida insondagi qaysi xislatlar ulug‘langan?
4. Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit-turk” asaridagi o‘gitlardan misollar keltiring.
5. “Avesto”dagi axloqiy uchlik jadvalini tuzing.
6. Qadimgi turkiy bitiglarda ulug‘langan xislatlarni yozib chiqing va mazmunini izohlang.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O‘qituvchi» 1993. 256 b.
3. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O‘qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To‘raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O‘zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O‘qituvchi, 1997.- 512 b.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304 b.

13-mavzu: VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.

1	Mavzu	VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning VII asrdan IX asrgacha tarbiya, maktab, va pedagogik fikrlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O‘quv jarayoning mazmuni	Movarounnahrda Islom dini g‘oyalari yoyilishining ta’lim-tarbiyaga ta’siri. Musulmon maktablarida tashkil etilgan ta’lim-tarbiya mazmuni. Islom dinining muqaddas manbalari (“Qur’on” va “Hadis”) - musulmon maktablari ta’lim-tarbiyasining g‘oyaviy asoslari. Arab tilining savdo va madaniy aloqalar tiliga aylanishi. Hadis ilmining paydo bo‘lishi. Muhaddislar (Imom Ismoil al-Buhoriy, Imom Iso at-Termiziy va boshqalar)ning hadis ilmini yaratishdagi xizmatlari. Imom Ismoil al-Buxoriyning “As-sahix” (“Ishonarli to‘plam”), “Al-adab al- mufrad” (“Adab durdonalari”) asarlarining shaxs ma’naviy kamolotining tarkib topishidagi o‘rni. So‘fiylik ta’limoti va namoyondalarining pedagogik qarashlari. Imom G‘azzoliy - islom falsafasi va pedagogikasining asoschisi sifatida. Imom G‘azzoliyning “Kimyoi saodat” asari. “Kimyoi saodat” asarining tarbiya taraqqiyotidagi o‘rni. Ahmad Yassaviy “Hikmatlar”ining ahloqiy-ma’rifiy ahamiyati. Masjidlar va ular huzuridagi maktablar - o‘rta asrlar Movarounnahrning asosiy ta’lim muassasalari. Masjidlar va ular huzuridagi maktablarda ta’lim-tarbiyaning tashkil etilishi.
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<u>Dars turi</u> : amaliy mashg‘ulot <u>Metod</u> : “ Suxbat munozara ” savol-javob <u>Dars shakli</u> : Gurux va individual <u>Vosita</u> : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r. <u>Usul</u> : tezkor so‘rov, suxbat munozara <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish. <u>Baholash</u> : Rag‘batlantirish va reyting asosida.

5	Kutiladigan natijalar	<p>O'qituvchi.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar)	<p>O'qituvchi.</p> <p>O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>Talaba.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish</p>

Nazorat uchun savollar

1. Musulmon maktablarida ta'lim tizimi va mazmuni qanday edi?
2. Qur'oni Karimda ilgari surilgan axloqiy tamoyillar haqida so'zlang.
3. Hadis ilmida qaysi davr "Oltin davr" deb nom oldi.
4. "Hadim" va "Sunna" tushunchalarining mazmunini so'zlab bering.
5. Hadislarda ilgari surilgan axloqiy tamoyillarni daftaringizga yozib chiqing.
6. So'fiylik ta'limotining jadvalini tuzing va uning asosiy suluklarining ma'nosini tushuntirib bering.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512 b.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-304 b

. 14-mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.

1	Mavzu	13-mavzu: IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning IX asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha tarbiya. maktab va pedagogik fikrlar ?a?idagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O‘quv jarayoning mazmuni	Sharq Uyg‘onish davrida ta’lim-tarbiyaning taraqqiy etishi. Muhammad al- Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning umumpedagogik hamda didaktik g‘oyalari. Mahmud Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Unsurul-Maoliy Kaykovus, Ahmad Yugnakiylarning ta’limiy-ahloqiy qarashlari. Mahmud Qoshg‘ariy va uning “Devoni lug‘atit turk” asari. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”i ta’lim-tarbiyaga oid birinchi asar sifatida. Unsurul-Maoliy Kaykovusning “Qobusnoma” asari. “Qobusnoma” asarining pedagogik fikr taraqqiyotida tutgan o‘rni. Ahmad Yugnakiy va uning “Hibbat ul-xaqoyik” asari.	
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<u>Dars turi</u> : amaliy машғулот <u>Metod</u> : “ Suxbat munozara ” savol-javob <u>Dars shakli</u> : Gurux va individual <u>Vosita</u> : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r. <u>Usul</u> : tezkor so‘rov, suxbat munozara <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.	
5	Kutiladigan natijalar	O‘ q i t u v c h i. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.	T a l a b a. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.
6	Kelgusi rejaralar (tahlili o‘zgarishlar	O‘ q i t u v c h i. O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z	T a l a b a. Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish

	ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	
--	---	--

Nazorat uchun savollar.

1. Amir Temur va temuriylar davrida Movarounnahrda fan, madaniyat, ta'lim qanday rivojlandi?
2. Nima sababdan XIV asrning ikkinchi yarmi — XVI asrlar Sharq Uyg'onish davrining ikkinchi bosqichi deyiladi?
3. Amir Temurning ta'lim-tarbiya taraqqiyotida tutgan o'rni haqida gapirib bering.
4. Ulug'bekning fan va ta'limni rivojlantirishdagi xizmati nimalardan iborat?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.

15-mavzu: XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar

1	Mavzu	XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning XVII – XX asrlarda tarbiya va pedagogik fikrlar haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O'quv jarayoning mazmuni	XVII asr va XIX asrning birinchi yarmida Buxoro, Qo'qon va Xiva xonliklarida ilm-fanning taraqqiy etishi. Xonliklar xududlarida masjid- madrasalar tizimining barpo etilishi. Madrasalarda o'rganilgan asosiy manbalar (“Qur'on”, “Tafsir”, “Odob as- solihin”, “Sabot ul-ojizin”, “Kimyoi saodat”, “Hadis”, “Shamoyil ul-nabi”, “Hikmat ul-ayn”). Qizlar maktablarining faoliyati. Jahon Otin Uvaysiyning qizlar maktabidagi faoliyati. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning “Odob as-solihin” asari — yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni yorituvchi manba. Abdulla Avloniyning “Turkiy Gulitson yoxud ahloq” asarida tarbiya tizimining yoritilishi. Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitratlarning milliy pedagogik meroslari. 1917 yildan mustaqillik e'lon qilingunga qadar bo'lgan davrda Uzbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va pedagogika fani rivojining o'ziga xosligi.

		<p>Ta'lim mazmuni. O'quv darsliklari va qo'llanmalarining yaratilishi. Ta'lim-tarbiya jarayonining mutsabid tuzum maqsadiga muvofiq tashkil etilishi va uning salbiy oqibatlari.</p> <p>O'zbek ma'rifatparvarlari - Abduqodir Shakuriy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda, Abdurauf Fitrat va boshqalar ilmiy- pedagogik merosining o'rgani lishi.</p>	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<p><u>Dars turi</u> : seminar mashg'uloti <u>Metod</u> : " Suxbat munozara " savol-javob <u>Dars shakli</u> : Gurux va individual <u>Vosita</u> : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r. <u>Usul</u> : tezkor so'rov, suxbat munozara <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o'z - o'zini nazorat qilish.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O' q i t u v c h i. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi</p>	<p>T a l a b a. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar	<p>O' q i t u v c h i. O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.</p>	<p>T a l a b a. Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish</p>

Nazorat uchun savollar.

1. XIX – asrning II yarmi va XX asr boshlarida Chorizm siyosati.
2. Turkiston o'lkasida o'tkazilgan islohatlar asosida qanday maktablar tashkil qilindi?
3. Mazkur davrda ayollar maktabida ta'lim tizimi va mazmuni haqida so'zlab bering.
4. Jahon otin Uvaysiyning qizlar maktabida ta'lim mazmuni qanday bo'lgan?
5. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning "Odob as-solihin" asarining mazmunini so'zlab bering.
6. "Odob as-solihin" asaridan o'zingiz uchun qanday saboq oldingiz (kichik insho yozing).
7. Xonliklar davridagi ilm-fan, ta'lim-tarbiyadagi o'zgarishlar haqida gapiring.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512

16-mavzu: Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta’lim tizimi. istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.

1	Mavzu	Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta’lim tizimi. istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti.	
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning Mustaqil O‘zbekiston respublikasida ta’lim tizimi. istiqlol yillarida pedagogik fikrlar taraqqiyoti haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o‘zlashtirilganligini nazorat qilish.	
3	O‘quv jarayoning mazmuni	<p>Mustaqillikni qo‘lga kiritish arafasida va undan keyingi davrlardagi oylarda ta’lim tizimida amalga oshirilgan islohatlar. I.A.Karimovning “O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida” asarida ta’lim sohasidagi siyosiy - ijtimoiy faoliyatni aks ettirilishi.</p> <p>Ta’limiy islohatlarni amalga oshirishning asosiy bosqichlari. Milliy maktabni tashkil etish muammolari. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.</p> <p>Pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari. Ta’lim tizimida milliy ma’rifiy qadriyatlaridan foydalanish.</p> <p>O‘zbekiston Prezidenti I.A.Karimov ta’limiy islohatlarning ahamiyati va barkamol avlod tarbiyasi haqida (“Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asari misolida). Ta’lim tizimini yuksaltirish va modernizatsiya qilish jarayonida ekspert - mutaxassislar muloqoti (“Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash - mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti” mavzusidagi Xalqaro konferensiya) 2012 yil 16-17 fevraldagi Xalqaro konferensiyaning yakuniy qo‘llash rezolyusiyasi.</p>	
4	O‘quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalari	<p>Dars turi : amaliy mashg‘ulot</p> <p>Metod : “Suxbat munozara ” savol-javob</p> <p>Dars shakli : Gurux va individual</p> <p>Vosita : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo‘r.</p> <p>Usul : tezkor so‘rov, suxbat munozara</p> <p>Nazorat : Kuzatish, o‘z - o‘zini nazorat qilish.</p>	
5	Kutiladigan natijalar	<p>O‘ q i t u v c h i.</p> <p>Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o‘zlashtirishiga erishadi.</p> <p>Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi.</p> <p>Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg‘otadi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishadi.</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi.</p> <p>Ma’ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.</p>
6	Kelgusi rejalar (tahlili o‘zgarishlar	<p>O‘ q i t u v c h i.</p> <p>O‘tilgan mashg‘ulotni tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni o‘ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o‘z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning</p>	<p>T a l a b a.</p> <p>Mavzuga oid adabiyotlarni o‘rganish konspektlarish, o‘z fikrini ravon bayon qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish</p>

	o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	
--	--	--

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR.

1. Respublikamizda mustaqillik e'lon qilingandan so'ng ta'lim sohasida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
2. Ta'lim sohasidagi islohotlarning mohiyati nimadan iborat edi?
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risi" Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
4. Respublikamizda ta'lim tizimi qachon tuzilgan?
5. Mustaqillik yillarida pedagogika fani taraqqiyoti haqida so'zlang?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
2. N.P. Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
4. Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
5. R. Mavlanova., O. To'raeva., q. Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
6. O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512 b.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-344 b.

17-MAVZU: Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.

1	Mavzu	Jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi.
2	Darsning maqsadi va vazifalari	Talabalarning jahon pedagogika fanining taraqqiyot tarixi haqidagi bilimlarini rivojlantirish. Suhbat – munozara tarzda berilgan mavzu matnining qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish.
3	O'quv jarayoning mazmuni	Qadimgi Yunoniston va Rim davlatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mazmuni. Qadimgi Sharq davlatlari va Yunonistonda pedagogik fikrlarining shakllanishi. Qadimgi Yunoniston (Sparta va Afina davlatlari)da ustivor bo'lgan tarbiyaviy g'oyalari va ta'lim tizimi. Qadimgi yunon faylasuflari (Suqrot, Aflotun, Arastu va Demokrit) ta'limotida yoritilgan tarbiya masalalari. G'arbiy yevropa mamlakatlarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya mohiyati. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimi. Ya.A.Komenskiyning pedagogik tizimining pedagogika fani taraqqiyotidagi ahamiyati. Fridrix Distervergning rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi. Fridrix Disterverg tomonidan asoslangan ta'limning 33 qoidasi. Rus pedagog olimlarining ma'rifiy, ma'naviy-ahloqiy g'oyalari. K.D.Ushinskiyning pedagogik merosi. Rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimi. Rivojlangan mamlakatlar ta'lim muassasalari amaliyoti.

		Pedagogika fanining jahon mamlakatlari ijtimoiy fanlar tizimidagi o'ri. AQSh ta'lim tizimining yetakchi an'analari. Yaponiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari. Angliya ta'lim tizimining ustuvor tamoyillari. Janubiy Koreyada ta'lim tizimining istiqbolli rivojlanishi.	
4	O'quv jarayoning amalga oshirish texnologiyalasi	<u>Dars turi</u> : amaliy МАШҒУЛОТ <u>Metod</u> : “ Suxbat munozara ” savol-javob <u>Dars shakli</u> : Gurux va individual <u>Vosita</u> : Didaktik tarqatma materiallar, test, mavzuga oid adabiyotlar, chizma jadvallar, slaydlar, doska, bo'r. <u>Usul</u> : tezkor so'rov, suxbat munozara <u>Nazorat</u> : Kuzatish, o'z - o'zini nazorat qilish.	
5	Kutiladigan natijalar	O'qituvchi. Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha talabalar talabalar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi. Talabalarning mustaqil fikrlari va faolligini oshiradi. Ularga mavzuga nisbatan qiziqishini uyg'otadi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishadi.	Talaba. Mavzuga doir yangi bilimlarni egallaydi, nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kechadi. Kerakli adabiyotlar va ularning mazmuni bilan qisqacha tanishadi. Ma'ruza rivojlanadigan savol va javoblarni ongli ravishda tinglab, eng muhim joylarini yozib olishadi.
6	Kelgusi rejalar (tahlili o'zgarishlar	O'qituvchi. O'tilgan mashg'ulotni tahlil qilish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni o'ziga qayd etish, buni bartaraf etish maqsadida o'z ustuda ishlash va pedagogik mahoratini amalga oshirishning o'zgartirilgan texnologiyasini ishlab chiqish.	Talaba. Mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish konspektlarish, o'z fikrini ravon bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'lish

NAZORAT UCHUN SAVOLLARI.

- Qadimgi Yunonistonda tarbiya, maktab va pedagogika sohasidagi fikrlar.
  - Sparta va Afinada qanday ta'lim-tarbiya muassasalari mavjud edi, ularning farqini izohlang?
  - Qadimgi yunon faylasuflarining pedagogik qarashlarida qanday g'oyalari ilgari surilgan?
- G'arbiy yevropadagi maktablarga tavsif bering?
- Ritsarlik tarbiyasi nima?
- O'rta asr universitetlaridagi ta'lim tizimini izohlab bering?

Adabiyotlar ro'yxati

- Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq 1997-64 b.
- N.P.Anikeeva. Jamoadagi ruhiy muhit T.: «O'qituvchi» 1993. 256 b.
- O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: «O'qituvchi» 1995.
- Pedagogika tarixi. T.: «Sharq». 2000.
- R.Mavlanova., O.To'raeva., q.Xoliqberdiev. Pedagogika T.:
- O'zbek pedagogikasi tarixi. Tuzuvchi muallif, prof. A. Zunnunov. - T.: O'qituvchi, 1997.- 512 b.
- Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. 2- Qism. T.: Alisher Navoi nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.-354 b.

**MUSTAQIL TA'LIM SOATLARINING BAJARILISHI UCHUN
TALABALAR TAYYORLASHI LOZIM BO'LGAN REFERAT
MAVZULARI.**

1. O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov o'qituvchi burchi, ma'suliyati. Insonparvarligi va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi o'rni haqida.
2. Milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantirishda pedagogikaning o'rni.
3. O'zbekistonning rivojlanishining ma'naviy-axloqiy negizlari Prezidentimiz I.A.Karimovning qaysi asarlarida o'z aksini topgan.
4. Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyoti roliga qanday baho beradi?
5. Ommaviy axbarot vositalri, internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy soxalarida isloxatlar haqida ma'lumotlar to'plang va ularni taxlil qiling.
6. «Xalqimizning o'tmishda yaratgan madaniy merosi» mavzusida esse yozish.
7. Alisher Navoiy asarlarida insonni tarbiyalash muammolari.
8. Ta'limda samaradorlikda erishish tug'risidagi Abu Rayxon Beruniy tavsiyalari.
9. Tarbiyaning asosiy mezonlari.
10. Mas'uliyat, imon, vijdon, adolat va tarbiya.
11. Mahalla tarbiyachi sifatida.
12. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari.
13. Tarbiya usullari haqida tushuncha.
14. Sharq va Garb mutafakkirlarining oila muqaddasligi haqida qarashlari.
15. «Avesto»da oila-nikox munosabatlari qanday bo'lgan .
16. Dunyoqarash mohiyati va uning turlari.
17. Inson komilligi mezonlari.
18. Qur'onu Karim va xadislarga huquqiy tarbiya.
19. Ta'lim shakllarining tarixiy paydo bo'lishi.
20. Yosh avlodni tarbiyalashda mehnat tarbiyasining o'rni.
21. Dasturlashtirilgan ta'lim mohiyati
22. Dasturlashtirilgan ta'lim metodlari.
23. O'qitish mashinalari.
24. Ta'limni dasturlash mumkinmi.
25. Zamonaviy ta'lim jarayonida dasturlashtirilgan ta'lim mohiyatini aniqlang.
26. EHMlarning vazifasini ayting .
27. Kompyuter ta'limi vosita bo'la oladimi.
28. Mehnat o'qituvchisining mehnat tarbiyasiga oid tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishi.
29. O'quv rejalari xususiyati.
30. O'quv darsliklari tuzilishiga qo'yilgan talablar.
31. Mehnat darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish
32. DTSlari boshlang'ich ta'lim uchun zarurmi.
33. O'quv rejalari nimaga asoslanib ishlab chiqiladi.
34. O'quv darsliklariga qo'yilgan talabalar nimalardan iborat.
35. Darsliklarda illyustratsiyaning o'rni qanday.

JORIY NAZORAT SAVOLLARI

1. O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov o'qituvchi burchi, ma'suliyati. Insonparvarligi va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi o'rni haqida.
2. Milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantirishda pedagogikaning o'rni.
3. O'zbekistonning rivojlanishining ma'naviy-axloqiy negizlari Prezidentimiz I.A.Karimovning qaysi asarlarida o'z aksini topgan.
4. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat.
5. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima.
6. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat.
7. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
8. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.
9. Pedagogik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?
10. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
11. Sizning nazaringizda bugungi kun o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
12. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmunni anglatadi?
13. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?
14. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
15. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatini yoritib.
16. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
17. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.
18. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
19. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta'riflang.
20. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?
21. Shaxs faoliyati haqida so'zlab bering.
22. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
23. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?
24. Pedagogikaning fani va uning ilmiy tadqiqot metodlari haqida fikr yuriting.
25. Pedagogikaning fan sifatida tuzilishi va uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
26. Xar tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari.
27. Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlaringiz.
28. Shaxs rivojlanishidagi ta'sir etuvchi omillar haqida so'z yuriting.
29. Tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?
30. Shaxsni siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
31. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
32. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
33. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rni.
34. O'qituvchining kasbiy shakllanish jarayoni.
35. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha va uni tashkil etish tamoillari.
36. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi va unda «Boshlang'ich ta'limning» o'rni va ro'li
37. Umumiy urta ta'limning davlat ta'lim standarti «Boshlang'ich ta'lim» bo'limining taxlil qiling.

38. Ta'lim nazariyasi. Didaktikaning 'redmeti va uning vazifalari uning kasbiy kategoriyalari.
39. Shaxsni shakllantirish va kamol to'tirish tushunchasi.
40. O'qitish jarayonining mohiyati.
41. Xozirgi o'qitish jarayoniga ko'yiladigan talablar.
42. Boshlang'ich maktabdagi uqitishning ta'lim – tarbiyaviy va kamol to'tirish vazifalari.
43. O'quvchilarni pedagogik jixatdan baxolash texnologiyalari.
44. O'quv-tarbiya jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi.
45. O'quvchi bilimining tekshirish va baxolash texnologiyasi.
46. Qonuniyat. Ta'lim qonuniyatlari.
47. Ta'lim qoidalari.
48. Ta'lim mazmuni.
49. O'quv rejasi.
50. O'quv dasturi.
51. Darslik.
52. Chet el mamlakatlarida ta'limning mazmuni.
53. O'quv ishining tashkil etish shakllari haqida tushuncha.
54. Ta'limda sinf dars tizimining vujudga kelishi.
55. Dars maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli.
56. Darsning strukturasi, elementa va tiplari.
57. Muammoli ta'lim.
58. Muammoli vaziyatlarni yaratish va xal qilishning yo'llari.
59. Muammoli ta'lim metodlari.
60. Ta'lim va tarbiyada xalq og'zaki ijodi. Xalq og'zaki ijodi asarlarida axloqiy –aqliy, jismoniy tarbiya xaqidagi qarashlar.
61. Xadisning paydo bo'lishi xadis to'plamining asosiy yo'nalishi.
62. Sharq uyg'onish davrida ta'lim tarbiya.
63. Movarounnaxrda ijtimoiy - iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning tarixiy rivojlanishi.
64. Temur shaxsi. Temur saltanatining vujudga kelishi.
65. Mirzo Ulug'bekning xayoti va ijodiy faoliyati.
66. Ulug'bek davrida maktab - madrasa o'quv tarbiya ishlari.
67. Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar.
68. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
69. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.
70. Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya.
71. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tug'ilishi.
72. G'arbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiy

ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI

1 –variant

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat?
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima?
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat?

2 –variant

1. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
2. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.
3. Pedagoglik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?

3 –variant

1. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
2. Sizning nazaringizda bugungi kun o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
3. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmunni anglatadi?

4 –variant

1. Ta'lim nazariyasi (didaktika) nima?
2. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?
3. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?

5 –variant

1. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatini yoriting.
2. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
3. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.

6 –variant

1. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
2. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta'riflang.
3. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?

7 –variant

1. Shaxs faoliyati haqida so'zlab bering.
2. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
3. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?

8 –variant

1. Pedagogikaning fani va uning ilmiy tadqiqot metodlari haqida fikr yuriting.
2. Pedagogikaning fan sifatida tuzilishi va uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
3. Xar tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari.

9 –variant

1. Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlaringiz.
2. Shaxs rivojlanishidagi ta'sir etuvchi omillar haqida so'z yuriting.
3. Tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?

10 –variant

1. Shaxsan siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
2. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
3. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

11 –variant

1. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rni.
2. O'qituvchining kasbiy shakillanish jarayoni.
3. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha va uni tashkil etish tamoillari.

12 –variant

1. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi va unda «Boshlang'ich ta'limning» o'rni va ro'li.
2. Umumiy urta ta'limning davlat ta'lim standarti «Boshlang'ich ta'lim» bo'limining taxlil qiling.
3. Ta'lim nazariyasi. Didaktikaning 'redmeti va uning vazifalari uning kasbiy kategoriyalari.

13 –variant

1. Shaxsni shakllantirish va kamol to'tirish tushunchasi.
2. O'qitish jarayonining mohiyati.
3. Xozirgi o'qitish jarayoniga ko'yiladigan talablar.

14 –variant

1. Boshlang'ich maktabdagi uqitishning ta'lim – tarbiyaviy va kamol to'tirish vazifalari.
2. O'quvchilarni pedagogik jixatdan baxolash texnologiyalari.
3. O'quv-tarbiya jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi.

15 –variant

1. O'quvchi bilimining tekshirish va baxolash texnologiyasi.
2. Qonuniyat. Ta'lim qonuniyatlari.
3. Ta'lim qoidalari.

16 –variant

1. Ta'lim mazmuni.
2. O'quv rejasi.
3. O'quv dasturi.

17 –variant

1. Darslik.
2. Chet el mamlakatlarida ta'limning mazmuni.
3. O'quv ishining tashkil etish shakllari haqida tushuncha.

18 –variant

1. Ta'limda sinf dars tizimining vujudga kelishi.
2. Dars maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli.
3. Darsning strukturasi, elementa va tiplari.

19 –variant

1. Muammoli ta'lim.
2. Muammoli vaziyatlarni yaratish va xal qilishning yo'llari.
3. Muammoli ta'lim metodlari.

20 –variant

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat?
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima?
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat?

21 –variant

1. Shaxsan siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
2. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
3. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

22 –variant

1. Shaxsni shakllantirish va kamol to'tirish tushunchasi.
2. O'qitish jarayonining mohiyati.
3. Xozirgi o'qitish jarayoniga ko'yiladigan talablar.

23 –variant

1. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
2. Sizning nazaringizda bugungi kun.o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
3. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmuni anglatadi?

Yakuniy NAZORAT SAVOLLARI

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat.
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima.
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat.
4. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.
6. Pedagoglik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?

7. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
8. Sizning nazaringizda bugungi kun.o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
9. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmuni anglatadi?
10. Ta 'lim nazariyasi (didaktika) nima ?
11. Tarbiya nazariyasi nimalami o'rganadi?
12. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
13. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatiniyoringing.
14. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
15. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.
16. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
17. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta 'riflang.
18. Shaxsning shakllanishiga ta 'siretuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?
19. Shaxs faoliyati haqida so 'zlab bering.
20. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
21. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?
22. Pedagogikaning fani va uning ilmiy tadqiqot metodlari haqida fikr yuriting.
23. Pedagogikaning fan sifatida tuzilishi va uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
24. Xar tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari.
25. Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlaringiz.
26. Shaxs rivojlanishidagi ta'sir etuvchi omillar haqida so'z yuriting.
27. Tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?
28. Shaxsan siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
29. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
30. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
31. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o' rni.
32. O'qituvchining kasbiy shakllanish jarayoni.
33. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha va uni tashkil etish tamoillari.
34. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi va unda «Boshlang'ich ta'limning» o' rni va ro' li.
35. Umumiy urta ta'limning davlat ta'lim standarti «Boshlang'ich ta'lim» bo'limining taxlil qiling.
36. Ta'lim nazariyasi. Didaktikaning 'redmeti va uning vazifalari uning kasbiy kategoriyalari.
37. Shaxsni shakllantirish va kamol to' tirish tushunchasi.
38. O'qitish jarayonining mohiyati.
39. Xozirgi o'qitish jarayoniga ko' yiladigan talablar.
40. Boshlang'ich maktabdagi uqitishning ta'lim – tarbiyaviy va kamol to' tirish vazifalari.
41. O'quvchilarni pedagogik jixatdan baxolash texnologiyalari.
42. O'quv-tarbiya jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi.
43. O'quvchi bilimining tekshirish va baxolash texnologiyasi.
44. Qonuniyat. Ta'lim qonuniyatlari.

45. Ta'lim qoidalari.
46. Ta'lim mazmuni.
47. O'quv rejasi.
48. O'quv dasturi.
49. Darslik.
50. Chet el mamlakatlarida ta'limning mazmuni.
51. O'quv ishining tashkil etish shakllari haqida tushuncha.
52. Ta'limda sinf dars tizimining vujudga kelishi.
53. Dars maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli.
54. Darsning strukturasi, elementa va tiplari.
55. Muammoli ta'lim.
56. Muammoli vaziyatlarni yaratish va xal qilishning yo'llari.
57. Muammoli ta'lim metodlari.
58. Ta'lim va tarbiyada xalq og'zaki ijodi. Xalq og'zaki ijodi asarlarida axloqiy – aqliy, jismoniy tarbiya xaqidagi qarashlar.
59. Xadising paydo bo'lishi xadis to'plamining asosiy yo'nalishi.
60. Sharq uyg'onish davrida ta'lim tarbiya.
61. Movarounnaxrda ijtimoiy - iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning tarixiy rivojlanishi.
62. Temur shaxsi. Temur saltanatining vujudga kelishi.
63. Mirzo Ulug'bekning xayoti va ijodiy faoliyati.
64. Ulug'bek davrida maktab - madrasa o'quv tarbiya ishlari.
65. Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar.
66. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
67. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.
68. Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya.
69. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tug'ilishi.
70. G'arbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiy

Pedagogika nazariyasi va tarixi fanidan test savollari

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonun qachon qabul qilingan ?
 A) 1992 yil 14—iyul   V) 1999 yil 7—yanvar
 S) 2001 yil 17-mart   D) 1997 yil 29-avgust
2. Pedagogikaning asosiy tushunchalari qaysilar ?
 A) rivojlantirish, shakllantirish, ta'lim va tarbiya, ma'lumot
 V) o'qitish, o'rgatish, namuna ko'rsatish, ibrat bo'la olish
 S) shakllanish, tarbiya, tafakkur, idrok va sezish
 D) sezish, bilish, anglash, tushunish, xotira, bilim, malaka, ko'nikma
3. «Ta'lim to'g'risida» gi qonun nechta bo'lim va nechta moddadan iborat?
 A) 7 bo'lim, 41 modda   V) 5 bo'lim 34 modda
 S) 4 bo'lim 45 modda   D) 9 bo'lim 36 modda

4. Ko'nikma va malaka

A) o'qish; V) bilim S) ma'lumot D) mehnat asosida hosil bo'ladi.

5. Pedagogika fanlari tizimi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan ?

A) umumiy pedagogika, psixologiya, pedagogika tarixi, metodika

V) maktabgacha tarbiya pedagogikasi, umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, oila pedagogikasi, maxsus pedagogika, xususiy fanlar metodikasi

S) sport pedagogikasi, oila pedagogikasi, kar — soqovlar pedagogikasi, aqliy zaiflar uchun pedagogika

D) maktabgacha ta'lim pedagogikasi, umumiy ta'lim pedagogikasi, o'rta—maxsus, kasb—hunar ta'limi pedagogikasi, oliy ta'lim pedagogikasi, ishlab chikarish pedagogikasi, pedagogik menejment, davolash pedagogikasi, gerontopedagogika, maxsus pedagogika.

6. Kadrlar tayyorlashning milliy modelining tarkibiy qismini ayting ?

A) ta'limiy, tarbiya, ma'lumot, bilish, rivojlanish.

V) shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chikarish

S) davlat, korxonalar, ta'lim muassasasi, maktab,

D) bilim, idrok, xotira, ishlab chikarish, fan

7. «Ta'lim to'g'risi»dagi qonunning qaysi moddasida pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi kishilar xuquqi» haqida yozilgan ?

A) 4—moddasida V) 5—moddasida S) 41—moddasida D) 43—moddasida

8. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilingan sana qaysi qatorda to'g'ri ifoda etilgan?

A) 1994 y 13 avgust V) 1999 y 26 yanvar

S) 1997 y 29 avgust D) 1997 y 30 sentyabr

9. «Ta'lim to'g'risida» gi qonunning 4—moddasi.

A) «Bilim olish xuquqi»

V) «Oilada ta'lim olish xuquqi»

S) «Pedagogik faoliyat bilan shug'ulanish xuquqi»

D) «Erkin ta'lim olish xuquqi» haqida aytib o'tilgan

10. «Pedagogika» so'zining lug'aviy ma'nosi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan.

A) Lotincha «Pedagogos» so'zidan olingan bo'lib, «bola etaklash», «bola etaklayman», degan ma'noni anglatadi.

V) «Didaskol» so'zidan olingan bo'lib, o'qitaman, o'rgataman ma'nosini bildiradi.

S) «Pedagogika» so'zidan olingan bo'lib, o'zgartiraman ma'nosini bildiradi.

D) hamma javoblar noto'g'ri

11. Insonning shaxs sifatida rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar?

A) ta'lim, tarbiya, ma'lumot

V) rivojlanish, shakllanish, tarbiya.

S) biologik, ijtimoiy muxit, ta'lim — tarbiya, faoliyat.

D) bilimdonlik, tarbiya, ta'lim olish, shakllanish.

12. Ta'lim va bilim so'zining farqli tomonlari bormi?

A) farqli jihati yuk

V) ta'lim va bilim turdosh tushuncha

- S) ta'lim umumiylikka, bilim individuallikka xos tushuncha
D) ta'lim oluvchida bilim ham bo'ladi, ikkovi bir tushuncha
13. «Didaktika» so'zining lug'aviy ma'nosini bilasizmi?
A) lotincha «didaskol» so'zidan olingan bo'lib «O'qitaman», «O'rgataman», ma'nolarini bildiradi
V) didaktika faoliyat orkali tarbiyalashdir
S) didaktika —yunoncha o'rgatish, tushuntirish ma'nosini bildiradi
D) didaktika — ta'lim va bilim berish holatini bildiradi
14. Bolaning boqcha davri qaysi qatorda ko'rsatilgan?
A) 1-3 yosh   V) 1-5yosh   S)1-4yosh   D)1-7yosh
- 15.O'zbekistonda ta'lim tizimi turlari qaysilar ?
A) maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va kayta tayyorlash, maktabdan tashkari ta'lim
V) boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, liey, yuridik kollejlari, oliy ta'lim
S) umumiy o'rta ta'lim, akademik liey va kasb hunar kollejlari, bakalavriyat va magistratura
D) boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim
16. Pedagogik tadkikot usullarini aniqlang.
A) sinov — tajriba, suhbat, surov — anketa, o'rganish
V) kuzatish, suhbat, bolalar ijodini o'rganish, test surovnomalar, maktab hujjatlarini taxlil qilish, tajriba—sinov, statistika ma'lumotlarini taxlil qilish, matematika, kibernetika usullari.
S) kuzatish, suhbat, surov — anketa, tajriba sinov, taxlil, munozara usullari.
D) o'quvchilarni o'rganish, bilimlarni baholash, reyting—test, og'zaki bayon qilish, mashq kildirish usullari
17. Pedagogika fanining «nimaga o'qitish» «nimani o'qitish», kabi savollariga javob beruvchi qismi.
A) tarbiya nazariyasi yoki «Didaskol»   V) ta'lim nazariyasi yoki Didaktika
S) ta'lim — tarbiya nazariyasi yoki «Pedagogiya»
D) maktabshunoslik yoki pedagogik — psixologiya deb ataladi.
- 18.Ta'lim jarayonining ikki tomonlama xususiyatini aniqlang ?
A) o'qituvchi va o'quvchi faoliyati   V) o'qitish o'rgatish, o'qish—o'rganish
S) rahbatlantirish, baholash, amaliyotda sinab ko'rish   D) hamma javoblar to'g'ri
- 19.Ta'lim jarayonida bilish faoliyatining bosqichlari kuyidagilardan iborat.
A) 1 —sezish va idrok qilish. 2— bilimlarni tushunish va umumlashirish, 3 — bilimlarni mustaxkamlash 4—amaliyotda kullash
V) 1 — idrok qilish, 2 —tasavvur qilish,"3—o'rganish
S) 1—sezish, 2—o'qish, 3 —taxlil qilish 4— xulosalash
D) 1—o'rganish, 2—o'qish, 3 —taxlil 4—mustaxkam fikrlash
- 20.Ta'limning mazmuni:
A) davlat ta'lim standartlarida, o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklarda
V) o'quv dasturida, tegishli qonunlarda
S) darslik va o'quv qo'llanmalarda

D) darsda, laboratoriya ishlarida ifodalanadi

21. O'quv rejasini kim tomonidan tasdiqlanadi?

A) Tegishli ta'lim vazirligi tomonidan V) Vazirlar Maxkamasi tomonidan

S) Oliy o'quv yurti tomonidan D) Fan doktori — professor tomonidan

22. O'quv dasturi qaysi hujjatga asosan tuziladi?

A) DTS va o'quv rejasiga asosan V) Darslikka asosan

S) «Ta'lim to'g'risida»gi qonunga asosan D) Muassasa rahbari buyrug'iga asosan

23. O'qitish jarayonining sifatini orttirish, o'quvchilarning bilim olishini osonlashtiruvchi ta'lim qoidasini:

A) ta'limda onglilik va faollik V) ta'limda ko'rsatmalilik

S) ta'limning ilmiy bo'lishi D) ta'limning o'quvchilarga mos bo'lishi qoidasi deb aytiladi.

24. O'qitish usuli degandi:

A) ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning maqsadga erishishga karatilgan birgalikdagi faoliyati. V) o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat

S) xar bir o'qituvchiga xos uslub D) og'zaki va yozma bayon qilish usulini o'rganish.

25. O'qitishning og'zaki usullari 3 turga ajratiladi bular:

A) hikoya, tushuntirish, yakunlash, V) suhbat, hikoya, amaliy mashqlar

S) hikoya, suhbat, maktab ma'ruzasi D) savol —javob, suhbat, hikoya

26. Tarbiya jarayoni qanday jarayon?

A) ko'p qirrali, doimiy, takroriy jarayon

V) o'z—o'zini boshkarish, kayta tarbiyalash, o'git—nasixat, munozarali jarayon

S) ko'p qirrali, uzoq muddatli, uzluksiz, yaxlit tizimli, ikki tomonlama aloka, karama — karshiliklardan iborat jarayon.

D) umrboqiy, takroriy, kattalar tomonidan beriladigan, umumiy jarayon

27. O'quv materialining mazmuni, hajmi, xarakteri, sinf o'quvchilarining jismoniy rivoji, umumiy tayyorgarligi, imkoniyatlariga loyik bo'lishi —ta'limning—?

A) ilmiylik qoidasi V) izchilligi va tizimligi qoidasi

S) ta'limning o'quvchilarga mos bo'lish qoidasi

D) yosh va o'ziga xos xususiyatlarni xisobga olish qoidasi deb aytiladi.

28. Aniq maqsad va tugal mazmuniga ega, o'zidan oldingi va keyingi darslar bilan moxiyatan o'zviy boglangan, o'qituvchi va o'quvchi orasidagi amaliy va nazariy muloqotdan iborat bo'lgan pedagogik jarayonga — ?

A) o'qitish V) dars S) suhbat D) tarbiya deb aytiladi.

29. Milliy mafkuramizning asosiy g'oyalari?

A) vatan ravnaki, yurt tinchligi, xalq farovonligi komil inson, millatlararo totuvlik.

V) vatan ravnaki, mamlakat oboddigi, erkin qayot, millatlar aro totuvlik

S) vatan ravnaki, yurt tinchligi, xalq osoyishtaligi, milliy o'zlikni anglash

D) ozod vatan, erkin turmush tarzi, yurt osoyishtaligi, xalqlar dustligi, ozoddik va xurlik.

30. Ta'limni integrailash nima ?

A) tushuntirish, izoxlash V) moslashtirish, to'ldirish

- S) boshkarish, izoxlash D) yo'naltirish, bog'lash
31. Mashq vositasida bir xil faoliyatni o'zgartirmasdan aynan takrorlash holati.
A) malaka V) ko'nikma S) faoliyat D) tarbiya deyiladi.
32. Ko'nikma va malaka.
A) o'qish V) bilim S) ma'lumot D) mehnat asosida hosil bo'ladi.
33. O'qitiladigan fanlar, o'qitish uchun ajratilgan soatlar va o'quv yilining tizimini belgilab beruvchi davlat hujjatiga - ?
A) dastur V) darslik S) o'quv reja D) jadval deyiladi.
34. O'quv rejasi asosida ishlab chiqilgan xar bir o'quv fanining o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjati-?
A) kitob V) darslik S) jurnal D) dastur
35. O'qitish va o'qish faoliyatlarining o'zaro bog'liqligi asosida birga amal qilish tizimiga.
A) ta'lim shakllari V) ta'lim turlari S) ta'lim vositalari D) ta'lim metodlari deyiladi.
36. Ta'limning tashkiliy shakliga kim tomonidan asos solingan ?
A) D. Didro V) A. Avloniy S) Ya.A. Komenskiy D) A. Navoiy
37. Ma'lum bir o'qitish usulini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari?
A) asbob—uskuna V) metod S) vosita D) qo'llanma
38. Didaktikada o'qituvchining hikoyasi, suhbat va maktab ma'ruzasidan iborat o'qitish usuli
A) o'qitishning og'zaki usullari V) dars o'tish usullari
S) ta'lim usullari D) suhbat usuli deb nomlanadi.
39. O'rganilayotgan narsa va xodisalarni xissiy idrok etishga, ularni kuzatib mushoxoda qilishga o'quvchini undash mantikiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, nazariy bilimlarini amaliyotga qo'llay olishga o'rgatish usuli.
A) ta'limning og'zaki usullari V) ta'limning ko'rgazmalilik usuli
S) o'qitishning amaliy usullari D) ekskursiya usuli deb nomlanadi
40. Ta'limning ko'rgazmalilik usuli guruhi qaysi qatorda to'g'ri ifoda etilgan ?
A) tasviriy ko'rgazmalar, suratlar, muzeylar V) kinofilm, illyustratsiya, fotosuratlar
S) diofilm, kinofilm, xaritalar D) namoyish qilish, illyustratsiya, ekskursiya
41. Laboratoriya mashg'ulotlari ta'lim usullarining qaysi guruhiga taaluqli
A) ko'rgazmalilik usuli V) muammoli vaziyat yaratish usuli
S) amaliy mashg'ulotlar usuli D) ekskursiya usuli
42. Bir akademik soat necha minutdan iborat ?
A) 60 minut V) 80 minut S) 100 minut D) 45 minut
43. Yangi pedagogik texnologiya bu— ?
A) yangi texnik qurollar
V) yangi tasviriy ko'rgazmalar

- S) yangi pedagogik mahorat, uslub, san'at va hunar yaratish.
D) audio, video apparaturalar, kompyuterlar
44. Muayyan fandan biror o'quv dasturi va reja asosida tinglovchilar saviyasi, tarkibi, yoshi, qabul kila olish darajalarini inobatga olgan holda tashkil qilingan mashg'ulotlar turini:
A) seminar mashg'uloti V) dars
S) ma'ruza D) ta'lim deb aytamiz
45. Asosiy didaktik tushunchalar:
A) o'qish, ta'lim olish, bilim V) ta'lim tarbiya, ma'lumot
S) bilim, ko'nikma, malaka D) mahorat, iqtidor, layokat
46. Ta'limning noan'anaviy shakli qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan ?
A) sinf—dars V) ekskursiya, laboratoriya
S) baxs munozara, davra suhbat D) seminar, misol echish, mashq ishlash
47. Ta'limni tashkil etish shakllari necha turga bo'linadi ?
A) an'anaviy ta'lim shakllari, yakka tartibdagi ta'lim, repititorlik ta'lim, noan'anaviy ta'lim shakli.
V) dars, ma'ruza, seminar
S) boshlang'ich ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, oliy ta'lim
D) o'tilgan mavzularni so'rash, takrorlash, yangi mavzuni bayoni
48. Sinf-dars tizimining asoschisi kim ?
A) Ushinskiy V) A. Avloniy S) Ya. A. Komenskiy D) U. Kaykovus
49. Bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga:
A) seminar V) tarbiya S) ta'lim D) dars deyiladi
50. Sinf —dars shaklidagi dars turlari qaysilar ?
A) yangi bilimlarni bayon qilish, o'tilgan materiallarni mustaxkamlash, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish va baholash, takroriy umumlashtiruvchi va kirish darsi, aralash darsi.
V) uyga vazifani so'rash, yangi mavzu uyga topshiriq berish
S) o'quvchilarni bilimni baholash, yangi mavzuni bayoni, takrorlash
D) o'tilgan mavzuni mustahkamlash, yangi mavzu, o'quvchilarni baholash, uyga vazifa berish
51. Sinf —dars tizimi shaklida olib borilmaydigan mashg'ulot turi bu:
A) amaliy mashg'ulotlari V) test sinovlari
S) seminar mashg'ulotlari D) takrorlash darslari
52. xar darsda yoki o'quv jarayoni mavzulari bo'yicha o'tkaziladigan nazorat turiga:
A) chegaraviy nazorat V) kirish nazorati
S) kundalik yoki joriy nazorat D) yakuniy nazorat deyiladi
53. Tarbiya nazariyasi nimani o'rganadi.
A) o'quv - tarbiya jarayonining umumiy holatini
V) o'qituvchi va o'quvchi faoliyatidagi boglanishli xatti—xarakatlari majmuini
S) tarbiyaviy jarayonining mazmunini usul va tashkil etish masalalarini

D) ta'lim qonuniyatlarini, tarbiya metodlarini

54. Tarbiya bu:

A) shaxsning muayyan maqsad asosida ijtimoiy qayotga tayyorlovchi tarixiy ijtimoiy tajribaga suyanganda olib boruvchi uzluksiz faoliyat jarayonidir

V) shaxsni barkamollik darajasiga etkazuvchi jarayon

S) maktabda, maktabdan tashkari ta'lim muassasalarida, oliy ta'lim tizimida amalga oshiriladigan jarayon

D) vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish jarayonidir

55. Zamonaviy tarbiya mazmunida kuyiladigan g'oyalari

A) tarbiya maqsadining aniqligi, kattalar va bolalarning birgalikdagi faoliyati o'z—o'zini anglash, tarbiyaning shaxsiy yo'naltirilganligi, ixtiyoriylik, jamoa yo'nalishi

V) kattalar va bolalarning birgalikdagi faoliyati, diniy tarbiya

S) maqsadga yo'naltirilganligi, umumiylik, ta'lim va tarbiya birligi

D) shaxsni shakllantirish va rivojlantirish, vatan ravnaki, xalqparvarlik.

56. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bular:

A) ko'p qirrali, uzoq muddatli, uzluksiz, yaxlit, to'zumli, ikki tomonlama aloka karama — karshiliklaridan

V) uzoq muddatli, doimiy axloqiy me'yorlarga asoslangan.

S) shaxsiy xususiyatlarga moslashtirilgan, kattalar tajribasiga tayangan

D) tarixiy va sinfiy yo'nalishga moslashtirilgan, diniy g'oyalarga asoslangan.

57. Tarbiya jarayonining eng muxim qonuniyatlari qaysi qatorda to'g'ri ifoda etilgan ?

A) ijtimoiy muxitning ob'ektiv va sub'ektiv omillariga bog'liqligi, shaxs rivojlanishi bilan birligi o'zaro alokadorligi, faoliyati va munosabat birligi, tarbiyalanuvchilarning o'zaro munosabatlari

V) muxitga bog'liqligi, oiladagi moddiy ta'minlanganligi, ta'lim tizimi

S) siyosiy tizimning maqsadi, mamlakatdagi iktisodiy holat, shaxsning diniy e'tikodi

D) xalq ta'limi va davlat siyosatining birligi, fukaro erkinligi, erkin tarbiya nazariyasi

58. Yosh avlodni tarbiyalash maqsadidan kelib chikadigan va komil inson tarbiyalashning mazmuni metodlari va yo'nalishiga kuyiladigan eng muxim alablarini belgilab beruvchi asosiy g'oya va qoidalar yig'indisi — ?

A) tarbiya shakllari

V) tarbiya usullari

S) tarbiya tamoyillari

D) tarbiya qonuniyatlari deb aytiladi.

59. Yosh avlodni yuksak g'oyaviylik ruxida tarbiyalash ularning ongigi xalq millat yurt, jamiyat manfaatlaridan yukorirok manfaat bo'lishi mumkin emasligini singdirilishi, vatanga, xalqqa muxabbat ruxida va sadokatli kilib tarbiyalash kabi vazifalar, tarbiya prinsiplarining qaysi biriga tegishli — ?

A) tarbiyada izchillik va tizimlilik

V) tarbiyani mehnat bilan bog'lash

S) tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi

- D) tarbiyada milliy umumbashariy kadriyatlarining ustunligi
60. Tarbiyada inson shaxsini oliy kadriyat deb tan olish xar bir shaxsning betakror va o'ziga xosligini xurmatlash tarbiyani ma'muriy extiyoj va kizikishlardan yukori kuyish kabi tushunchalar tarbiyaning qaysi prinipiga tegishli ?
- A) tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi
 V) tarbiyaning izchilligi va tizimligi
 S) tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarini ustunligi
 D) tarbiyada shaxsning yosh va alohida xususiyatini hisobga olish.
61. O'qituvchi - tarbiyachi va jamoa tomonidan g'oyaviy va ma'naviy e'tikodlarni, ma'naviy xis tuyg'u va odatlarni, tarkib toptirish maqsadida kullanadigan shaxsga ta'sir ko'rsatish holatiga yo'naltirilganligiga:
- A) tarbiya jarayoni   V) tarbiya tamoyillari
 S) tarbiya metodlari   D) tarbiya qonuniyatlari deb aytiladi
62. Tarbiya metodlarining klassifikatsiyasi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan ?
- A) ongni shakllantirishga xizmat kiluvchi, odatlantirish va faoliyatda shakllantirish, rahbatlantirish va jazolash metodlari
 V) tushuntirish, namuna ko'rsatish, o'qitish, rahbatlantirish va jazolash
 S) kungilni kutarish, dalda berish, uyaltirish, rahbatlantirish va jazolash
 D) musobokalar o'tkazish, ishonch bildirish, odatlantirish, rahbatlantirish va jazolash
63. O'quvchining xarakatlarini ijobiy—ijtimoiy baholash usuli tarbiyada
- A) rahbatlantirish metodi   V) jazolash metodi
 S) kungilni kutarish metodi   D) baholash metodi deyiladi
64. O'quvchilarning xatti—xarakatlarini va faoliyatiga salbiy baho berish tarbiyada
- A) uyaltirish   V) tanbex berish
 S) jazolash   D) pand —nasixat metodi deyiladi
65. Oila tarbiyasidagi ob'ektiv omillarga qaysilar kiradi ?
- A) oilaning moddiy ta'minoti va farovonlik, maishiy turmush darajasi, oila byudjetining mavjud holati, soglom ruxiy muxit, oila byudjetidan okilona foydalanish.
 V) uy joy bilan ta'minlanganligi, oila a'zolarining barchasi ma'lumotli bo'lishi
 S) o'z shaxsiy mablagiga kuchmas mulkka uy jixozlariga ega bo'lishi
 D) ota—onaning mavjudligi, oilaning moddiy ta'minoti, farzandlar orasidagi soglom muxit
66. Oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni oila a'zolarining xizmatchilik psixologik madaniyat jihatidan komillik hamda ma'lumot darajasi ularning kizikishi va extiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik oilaviy qayotini tartibga solish borasida o'zaro hamkorlik kabilar oila tarbiyasi omillari ?
- A) ob'ektiv   V) sub'ektiv
 S) ijtimoiy   D) umumiylik omilini bildiradi
67. Suhbat, hikoya, namuna kabi tushunchalar tarbiya metodining qaysi guruhiga tegishli ?
- A) ijtimoiy ongni shakllantiruvchi
 V) faoliyat jarayonidagi ijtimoiy xulk va tajribalarni shakllantirish
 S) o'z —o'zini tarbiyalash

D) rahbatlantirish va jazolash

68. O'z—o'zini baholash va o'z—o'zini taxlil qilish metodlari tarbiyani qaysi metodini qaysi guruhiga tegishli ?

A) jazolash V) rahbatlantirish S) o'z —o'zini tarbiyalash D) o'git nasixat

69. Jamiyatda qabul qilingan jamoatchilik fikri bilan ma'kullangan xulk-odob normalari majmua -?

A) axlok V) bilim S) odat D) odob deyiladi.

70. Vijdon, burch, sadokat, vafo, ibo, xayo, or, nomus, o'zaro ishonch o'zaro yordam, odamiylik kabi ushbu tushunchalar qanday kategoriya bo'lib xisoblanadi.

A) diniy V) aqliy S) axloqiy D) xuquqiy

71. Fikr tarbiyasi deganda nimani tushunasiz ?

A) inson miyasida ma'nolarning o'zaro boglangan va rivojlantirilishi

V) ezgu niyatlar, uy xayol

S) dunyo karashning miyadagi aksi

D) dunyoni bilishga bo'lgan intilish karash

72. Kishining o'z irodasi kabi va fikri asosida dunyoviy qayotiy xakikatlarni anglash va ularga o'z faoliyatlarida ma'naviy insoniy nukta nazardan amal qilish bu:

A) idrok V) fikr S) akl D) tasavvur

73. Tirik mavjudotlarning yashash sharoiti va tevarak atrofdagi muxit bilan o'zaro munosabatlari hamda shu asosda yuzaga keladigan qonuniyatlarni o'rganuvchi fan bu:

A) biologiya V) zoologiya

S) tabiatshunoslik D) ekologiya

74. Ekologiya atamasi qachon kim tomonidan fan kiritgan ?

A) 1966 y Nemis zoologi E. Gekkel tomonidan

V) 1992 y 29—avgustda ta'lim to'g'risidagi qonunda

S) 1910 y A. Avloniy tomonidan

D) 1484 y A. Navoiy tomonidan

75. Tabiat bilan insonlar orasidagi munosabatni ifodalovchi bilimlar tizimi.

A) ekologik munosabat V) ekologik ta'lim

S) ekologik tarbiya D) ekologik tasavvur

76. O'quv ishlarida tejamkorlik mehnat sevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iktisodiy xisob—kitob kabilar haqida fikrlash omili kobiliyatini tarbiyalash bu ?

A) axloqiy tarbiya V) aqliy tarbiya

S) mehnat tarbiyasi D) iktisodiy tarbiya

77. Shaxsni tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarini ideal nukta nazardan idrok etishga o'rgatish bu:

A) ekologik tarbiya V) nafosat tarbiyasi S) axloqiy tarbiya D) xuquqiy tarbiya

78. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari kuyidagilardan iborat ?

A) maishiy mehnat, o'quv mehnati, o'quv ishlab chikarish mehnati, ijtimoiy foydali meknat

V) aqliy mehnat, jismonii menat

- S) kul mehnati, texnik mehnat, aqliy mehnat
D) kishlok xujalik mehnati, oiladagi mehnat, maktab tajriba, er uchastkasidagi mehnat, o'z —o'ziga xizmat
79. Shaxs estetik madaniyatning asosiy tarkibiy qismlari ?
A) extiyoj kizikish, munosabat
V) estetik ong, extiyojlar, munosabatlar va estetik faoliyatlar
S) estetik did, idrok, tuyg'u
D) tashabbuskorlik, talant, xis — tuyg'u
80. Jismoniy tarbiyaning asosiy tushunchalarini aniqlang?
A) jismoniy kamolot, jismoniy holat, diagnostikasi, jismoniy madaniyat, sport ishlari, jismoniy ma'lumot
V) sog'lomlik, xatti—xarakat, sport uyinlari
S) jismoniy sog'lomlik, etuklik, chakkonlik
D) jismoniy qobiliyatlar, xarakatlar, bilimdonlik.
81. Maktab ta'limining rivojlanishi bo'yicha 2004—2009 yillariga muljallangan umummilliy milliy dasturi qachon qabul qilingan ?
A) 2004 y 31- avgust   V) 2004 y 24- may   S) 2004 y-   D) 2004 y 8- noyabr
82. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi necha bosqichdan iborat?
A) 5   V) 4   S) 8   D) 3
83. Ta'lim va tarbiyaga oid eng qadimgi yozma manbalarni bilasizmi?
A) Avesto, xalq og'zaki ijodi manbalari, Urgun Enasoy, kultoshi, bilka —koon yozma yodgorliklari
V) Tarixiy yodgorliklar
S) Ko'r'oni Karim xadislari
D) A. Navoiy, A. Jomiy, A. qodiriy asarlari.
84. «Pedagogika» fani qanday bo'limlarga ajralib o'rganiladi?
A) pedagogika nazariyasi, pedagogika tarixi
V) maktabgacha tarbiya pedagogikasi, xarbiy pedagogika
S) pedagogikaning umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi, tarbiya nazariyasi, maktabshunoslik asoslari
D) ta'lim metodlari, tarbiya qonuniyatlari
85. Maxsus pedagogikaning tarkibiy qismlari qaysilar?
A) xalq pedagogikasi, pedagogika tarixi, oila pedagogikasi
V) umumiy pedagogika, kasbiy pedagogika
S) pedagogik — psixologiya, logopediya
D) surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tiflopedagogika
86. Yoshi va bilimi darajasi bir xil bo'lgan o'quvchilar guruhiga nima deyiladi ?
A) dars   V) sinf   S) guruh   D) jamoat
87. O'zbekistonlik birinchi pedagogika fanlar akademiyasi akademigi kim ?
A) T. Kori Niyoziy   V) A. Avloniy   S) S. Mirtursunov   D) S. Rajabov
88. O'zbek xalq pedagogikasining nazariy asoslarini birinchi bor fanda ilmiy asoslangan olim kim?
A) A. Avloniy   V) X.X.Niyoziy   S) S.M.Bexbudiy   D) 3.Mirtursunov.

89. Tarbiyaning tarkibiy qismlarini ko'rsating ?
 A) aqliy, jismoniy, xuquqiy,
 V) axloqiy, ekologik, fukarolik,
 S) mehnat, estetik, iktisodiy,
 D) hamma javob to'g'ri
90. Oilaning ilmiy ta'rifini ayting ?
 A) iktisodiy va axloqiy jihatlar buncha o'zaro majburiyatlar bilan boglangan ikki shaxsning ittifoki
 V) fukarolik extiyojlar maishiy xizmatlar farzandlar tarbiyasi va ularni voyaga etkazish asoslarida vujudga kelgan ikki shaxsning birligi
 S) nikox yoki yakin karindoshlikka asoslangan maishiy xizmat.
 D) o'zaro yordam va axloqiy ma'suliyat umumiyligi bilan boglangan kichik guruh
91. «Avvalo onanga, yana onanga, yana onanga, sung otanga yaxshilik kil» jumlasini qaysi kitobdan olingan?
 A) qobusnomadan   V) Xadislari   S) Maxbub—ul kulub   D) Din tarixi kitobidan.
92. O'zbekiston Respublikasi Konstituiyasining qaysi moddasida «Onalik va bolalik davlat tomonidan muxofaza kilinadi» degan qonun yozilgan.
 A) 61 —modda   V) 21 —modda   S) 65—modda   D) 111 —modda
93. O'zbekiston Respublikasi konstituiyasining qaysi bobida «Oila» haqida ko'rsatilgan ?
 A) 3-bobi   V) 10-bobi   S) 14-bobi   D) 19-bobi
94. O'zbekiston Respublikasining «Oila kodeksi»da ayol va erkakning qaysi huquqlari belgilangan ?
 A) o'zaro teng xukukligi   V) erkak xukuklari ustivorligi
 S) xotin xukuklari ustivorligini   D) erkak ma'suliyat ustivorligi.
95. O'zbekiston Respublikasining «Oila kodeksi» qachon amalga kiritilgan ?
 A) 1991 y 31 -avgust   V) 1995y 1 -sentyabr
 S) 1997 y 1- sentyabr   D) 1998 y 30- aprel
96. O'qituvchi dars jarayonini tashkil kilaetganda qanday 3 ta maqsadni amalga oshiradi ?
 A) bilim berish, baholash, uyga topshiriq berish   V) ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantirish
 S) ilmiy, amaliy, mantiqiy   D) savodxonlik, bilimdonlik, xozir javoblik
97. Umumiy o'rta ta'lim maktablari Davlat ta'lim standarti qachon qabul qilingan?
 A) 1998 y 5-avgust   V) 1998 y 16-yanvar
 S) 1999 y 30 may   D) 1999 y 16 yanvar
98. Dastlabki maktablar qaysi davlatda va qachon paydo buldi ?
 A) milloddan avvalgi 5—asrda, qadimgi Yunonistonda
 V) milloddan avvalgi 3 — asrda, Germaniyada
 S) 1—asrda, Markaziy Osiyoda
 D) 7—asrda, xarbiy Arabistonda
99. Darsning ichki xususiyati nimadan iborat ?
 A) rejasi, ishlanmalar, jadval   V) maqsadi, mantiqiy logikasi, mazmunini xis qilish tushunish.

S) o'quvchilar guruhi, jadval, rejim, masad. D) sinf xonasi, o'quvchilar guruhi, dars maqsadi.

100. Quyidagi ta'rif to'g'ri belgilangan qatorni toping: «Pedagogika - inson faoliyati sifatida maqsad sari qilingan xarakat, xohish istagi va ehtiyojlaridan kelib chiqqan fan»

A) Umumpedagogik. V) Umummetodik.
S) Umumfalsafiy. D) Pedagogika tarixi ta'rifi.

Glossariy

Adekvatlik – teng, o'xshash, muvofiq kelmoq.

Analogiya – psixik xodisalar va xulq-atvor xususiyatlarining o'xshashligi.

Anketa – metodlardan biri bo'lib, respondent to'g'risida aniq ko'zlangan ma'lumotlarni yig'ish maqsadida qo'llaniladi.

Assotsiatsiya – psixik xodisalar orasidagi o'zaro bog'lanish, u ma'lum qonunlar bo'yicha tarkib topadi.

Attraksiya – bir kishini boshqa kishi ko'rib qolganda, idrok etishda yuz beradigan tafakkur turi.

Apatiya – kishining tevarak atrofdagi olamga nisbatan befarqlik xolati.

Astenik – shaxsning faolligini susaytiruvchi kechinmalar.

Audivizual idrok – shaxsning bir vaqtning o'zida ham eshitib, ham ko'rib idrok qilishi.

Autogen mashq – shaxsning o'z-o'zini ishontirish va o'z-o'zini idora qilishga asoslangan psixoterapevtik usul.

Affekt – kuchli, jo'shqin va nisbatan qisqa muddatli emotsional kechinmalar sifatida ro'y beradigan psixologik holat.

Biografik metod – odamni uning tarjimai holi bilan bog'liq bo'lgan xujjatlar orqali o'rganish usuli.

Bixeviorizm – psixologiyaning o'rganish predmeti sifatida odam xulq-atvorini olinishi nazariyasi.

Breynshorming – aqlga xujum – baxslarni tashkil etishda qo'llaniladigan interfaol usuldur.

Bosqichlar – muloqotda mavjud bo'lgan shaxsning o'zi bilan, boshqalar bilan va avlodlar orasida kechadigan jarayoni.

Verbal – og'zaki ifodalangan nutq.

Vegetativ nerv tizimi – nerv tizimining organizm ichki a'zolari faoliyatini va modda almashinuvini boshqarib turadigan bir qismi.

Genotip – ota-onadan farzandga o'tadigan irsiy belgilar majmui.

Gerontopsixologiya – psixologiya tarmog'i, qarilik davri psixologiyasini o'rganadi.

Gnostik – butun borliqni bilishga yo'naltirilgan faoliyat.

Guruh – odamlarning birgalikdagi faoliyat mazmuni yoki muloqotda bo'lish xarakteri kabi qator belgilarga asoslangan ijtimoiy jamoa.

Dunyoqarash – odamning tevarak-atrofdagi oamga va unda o‘zining tutgan o‘rniga qarashlaridan kelibchiqqan tizim. Uning falsafiy, siyosiy, ilmiy, diniy, aqliy va estetik qarashlari yig‘indisi.

Depressiya – tushkunlik kayfiyati.

Diqqatning barqarorligi – diqqatning ma'lum ob'ektga uzoq vaqtdavomida muttasil qaratilishi.

Diqqatning ko‘lami – bir vaqtning o‘zida diqqatning bir qancha ob'ektga qaratilishi imkoniyati.

Diqqatning taqsimlanishi – diqqatning bir vaqtda bir necha ob'ektga taqsimlanish xususiyati.

Diqqatning ko‘chishi – diqqatni ixtiyoriy ravishda bir ob'ektdan ikkinchisiga ko‘chirish.

Dialog – ikki va undan ortiq kishilarning o‘zaro og‘zaki gaplashishi.

Dialogik nutq – nutq turlaridan bo‘lib, bunda so‘zlovchilar barobar teng, birgalikda faollik ko‘rsatadi.

Dominant shaxs – boshqalar bilan muomala va munosabat o‘rnatishda o‘z fikrini o‘tkazish xislatining yorqin namoyon bo‘lishi.

Yosh psixologiyasi – turli yoshdagi odamlarning psixologik xususiyatlarini va rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganadi.

Yosh davri nizolari – o‘ziga xos, uncha uzoqqa cho‘zilmaydigan ontogenez davrlari bo‘lib, bu vaqtda keskin psixik o‘zgarishlar yuz beradi.

Jamoa – maqsadlari jamiyat maqsadiga mos keladigan umumiy faoliyat bilan birlashgan odamlar guruhi.

Jamoaning negizi – umumiy fikr, maqsad va ishlab chiqarishga taalluqli qarorlarni shakllantiruvchi jamoa a'zolari.

Yo‘nalish – shaxsning xatti-harakati va faoliyatini aniq sharoitlardan qat'i nazar ma'lum yo‘lga yo‘naltiruvchi barqaror motivlar yig‘indisi.

Individuallik – individning boshqalardan farqlanadigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o‘ziga xosligi, qaytarilmasligi.

Idrokning konstantligi – idrok sharoiti o‘zgarsa-da, idrok qilishdan hosil bo‘lgan narsa obrazlarning nisbatan o‘zgarmasligi.

Idrokning predmetliligi – jamiki olamdan olingan ma'lumotlarni ichki olam ob'ektiga kiritish xususiyati.

Idrokning butunliligi – sezgi a'zlariga bevosita ta'sir etib turgan ob'ektlarni, ularning belgi va xususiyatlari bilan birgalikda qo‘shib idrok etish.

Istedod – shaxsning ma'lum faoliyatda ifodalanadigan qobiliyatining yuqori darajasi.

Ijtimoiy psixologiya – psixologiya fanining o‘ziga xos maxsus tarmog‘i bo‘lib, unda psixik va jamiyat taraqqiyoti qonunlari o‘rganiladi.

Ijtimoiylashuv - inson tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o‘zlashtirish jarayoni.

Ijtimoiy tasavvurlar – shaxsga jamiyat orqali ta'sir etgan narsa va xodisalarning yaqqol obrazi.

Ilmiy taxmin – tekshirish va tadqiqot olib borish maqsadida ilgari kutilishi mumkin bo‘lgan xolatning bashorat qilinishi.

Ijtimoiy psixologik eksperiment – asosiy metodlardan biri bo‘lib, o‘zgaruvchan mustaqil turli xolat va jarayonlarning boshqa nomustaqil xolat va jarayonlarga ta'sir etishdagi aniq ma'lumotlariga tayanadi.

Interaktiv – shaxslararo munosabatlarda bir-biriga xulq-atvor ta'sir ko'rsatish jarayoni.

Introvert shaxs - shaxsning xar qanday sharoit va xolatlarida o‘z ichida kechayotgan fikrlarini bayon etish ehtiyojining nihoyatda pastligi.

Kasb – faoliyat shakllari birlashmasi bo‘lib, mazmun, vositalar, tashkilotlar, mehnat natijalari hamda mehnat sub'ektini tayyorlashga qo‘yiladigan talablar majmui.

Kontent-analiz – tekshirilayotgan matnda so‘z, ibora, abzatslarni ma'no-mohiyatini takrorlanish darajasiga qarab tahlil etish usuli.

Kuzatish – sinaluvchini aniq maqsad, faoliyat, vaqt, guruh bilan bog‘liq ravishda tekshirish, o‘rganish, ma'lumotlar to‘plash metodi.

Kommunikativ – shaxslararo munosabatlarda ma'lumot, axborot, g‘oyalar almashinuvi jarayoni.

Kichik guruh – a'zolari birgalikdagi faoliyat bilan shug‘ullanuvchi va bevosita shaxslararo munosabatda bo‘luvchi kishilar guruhi.

Ko‘nikma – odamning ma'lum ishni bajarishga tayyorligida ko‘rinadigan qobiliyati. K. mahoratning asosini tashkil etadi.

Longityud tadqiqot – sinaluvchini uzoq muddat va doimiy ravishda o‘rgansh.

Metod – bilishning nazariy va amaliy o‘zlashtirish usullari yig‘indisi.

Metodologiya – tadqiqot, tekshirish usuli bo‘lib, bilishning nazariy va amaliy o‘zlashtirish usullari yig‘indisidir.

Motiv – ma'lum ehtiyojlarni qondirish bilan bog‘liq faoliyatga undovchi sabab.

Motivatsiya – odamni faol faoliyatga undovchi sabablar majmui.

Malaka – mashq qilish jarayonida ish harakatlar bajarilishining avtomatlashgan usullari.

Mehnat psixologiyasi - kishi mehnat faoliyati psixologik xususiyatlarini, mehnatni ilmiy asosda tashkil etishning psixologik jihatlarini o‘rganadigan fan.

Mehnat faoliyati psixologiyasi – bu psixologiyaning bir sohasi bo‘lib, inson shaxsini mehnat sub'ekti sifatidagi shakllanishi xususiyatlarini, mehnatning shart-sharoitlari, yo‘llari va usullarini ilmiy jihatdan o‘rganadi.

Mehnat – inson ehtiyojini qondirish asosida tashqi olamni o‘zgartirishga qaratilgan maqsadli faoliyat.

Mutaxassislik – faoliyatning aniq shakli bo‘lib, mehnat egasining kasbiy tayyorligi, mehnat vositalari, mehnat jarayoni va maqsadining maxsus xususiyatlari bilan belgilanadi.

Mehnat sub'ekti (egasi) – bu faol harakat qiluvchi, anglash va o‘zgartirishga layoqatli, ong va iroda bilan ish olib boruvchi individ yoki ijtimoiy guruh.

Muloqot – ikki yoki undan ortiq odamlarning o‘zaro bir-biriga ta'sir etishi.

Melanxolik - temperament turlaridan biri bo'lib, psixik faollikning sust, tez ta'sirlanuvchanlik, xatto arzimagan narsalar uchun ham juda chuqur ta'sirotda berilishi bilan xarakterlanadi.

Monologik nutq – bir odamning o'z fikrlarini og'zaki yoki yozma ravishda ifodalash nutqi.

Monolog – ma'ruzachi tomonidan nutq so'zlanishi, ma'ruzachi aktiv, tinglovchi passiv bo'lgan jarayon.

Mobil shaxs - shaxsning bir faoliyat turidan boshqasiga o'tish va moslashish imkoniyatining yuqori darajada kuzatilishi.

Negativizm - individning har qanday sharoitda ham guruh fikriga qarshi turishi va o'zicha mustaqil fikr, mavqeyi namoyon qilishi.

Norasmiy – odamlarning birgalikdagi muloqot va faoliyatlarida ular orasidagi munosabatlarning o'zaro ishonch, bir xil qarash va maqsadlarning ko'zda tutilishi.

Noverbal - nutqsiz ifodalangan xarakat, mimika, xolatlarning boshqa shaxsga yo'naltirilishi.

Nizolar – o'zaro ta'sir ko'rsatayotgan kishilarning qarama-qarshi turishi, bunda fikrlar, pozitsiyalar, qarashlar teskariligi kuzatiladi.

Nizo turlari – nizolarning kimlar orasida yuzaga kelishiga ko'ra farqlari: shaxslararo, guruhlararo, shaxsiy, etnik, milliy; namoyon bo'lish xususiyatiga ko'ra: ochiq, yopiq, uzoq muddatli, qisqa; mavqye yoki darajaga ko'ra: vertikal va gorizontal; yo'nalishiga ko'ra: destruktiv va konstruktiv.

Nizo bosqichlari – uch bosqichda, ya'ni nizo oldi, nizo va nizodan keyingi bosqichlar.

Nizo hal etish yo'llari – komromiss, ya'ni kelishuv; joyida hal etish; nizodan chekinish; orqaga surish; qochish.

Operativ xotira – xotira turlaridan biri bo'lib, faoliyat bajarish jarayonida uzoq xotiradan vaqtincha foydalaniladi.

Oila – turmush qurish, qarindosh-urug'chilik asosidagi kichik guruh.

Psixika – yuksak darajada tashkil topgan materiya, miyaning funksiyasi bo'lib, uning mohiyati tuyg'ular, idrok, tasavvur, fikrlar, iroda va boshqalar ko'rinishida aks ettirishdan iborat.

Psixik jarayonlar – u yoki bu psixik maxsult va natijalarni (psixik obrazlar, xolatlar, tushunchalar, xissiyot va x.k.) xosil qiluvchi, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi jarayon.

Psixologiya – odamning ob'ektiv borliqni sezgi, idrok, tafakkur, tuyg'u-hissiyot va boshqa psixik xolatlar orqali aks ettirish jarayonini o'rganadigan fan.

Psixik holatlar – psixik hayot shakllari, diqqat, hissiyot, iroda jarayonlariga aytiladi. P.H. (xushchaqchaqlik, ruhlanish, siqilish, ziyraklik, qat'iylik, tirishoqlik v.b.) shaxslarda ma'lum darajada barqaror bo'lib, ularning muayyan xususiyatiga ham aylanib qoladi.

Pilotaj tadqiqot – tadqiqotning muammoli izlovchi turi, asosiy tadqiqotgacha o'tkaziladigan va soddalashtirilgan shakli.

Psixodiagnostika – shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlovchi va o'lehashni ishlab chiquvchi psixologiya usuli.

Psixologiya metodlari – psixik xodisalarni va ularning qonuniyatlarini ilmiy tomondan o‘rganishning asosiy yo‘l-yo‘riq va usullari.

Psixokorreksiya – shaxsning psixik rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatish usullarini qo‘llash jarayoni.

Psixologik xizmat – psixologiyani amaliyotda qo‘llash tizimi. U turli sohalarda diagnostika, konsultatsiya, ekspertiza vazifalarini bajaradi.

Psixologik maslahat - shaxsning turli darajadagi o‘z muammolarini yakka tartibda psixolog bilan tahlil etishiga qaratilgan psixologik xizmat turi.

Polilog – guruh ichidagi munozara bo‘lib, barcha ishtirokchilar faoolashuvi kuzatiladi.

Perseptiv tomon – shaxslararo munosabatlarda tushunish, his etish, idrok etishga qaratilgan jarayon.

Professiografiya - mehnat sub'ektining faoliyat tarkiblari (uning mazmuni, vositalari, sharoitlari, tashkilot) bilan o‘zaro munosabati va bog‘liqligini o‘rganish va aniqlashga qaratilgan kompleks metod.

Professiogramma - kasbning turli ob'ektiv xarakteristikalarining tasnifi.

Psixogramma - faoliyatning psixologik xarakteristikalarining tasnifi.

Rigid shaxs – shaxsning bir faoliyat turidan boshqasiga o‘tish va moslashish imkoniyatining past darajada kuzatilishi.

Rasmiy – odamlarning birgalikdagi faoliyatlarida, ijtimoiy rollar taqsimotida mavqye, martabaning inobatga olinishi

Real – birgalikdagi faoliyat jarayonida bevosita muloqot amalga oshishi imkoniyati.

Referent guruh – shaxsning har tomonlama ishongan, o‘ziga yaqin tutgan guruhi.

Sangvinik – temperament turlaridan bo‘lib, chaqqon, harakatchan, taassurotlari tez o‘zgaradigan, boshqalarga nisbatan dilkashlik, mehribonlik xislatlari bilan xarakterlanadi.

Sanoat psixologiyasi – sanoat va ishlab chiqarishda turli yuzaga keladigan muammo va xolatlarni psixologik va ijtimoiy omillarini tahlil qilib olishga qaratilgan xizmatlari turi.

Simpatiya – bir kishida boshqasiga nisbatan kuzatiladigan moyillik va yoqimlilik hislarining ichki namoyon bo‘lishi.

Sotsiologiya – jamiyatda yuz beradigan turli-voqyea-xodisalarni va o‘zaro munosabatlarni o‘rganishga qaratilgan fan.

So‘rov – asosiy metodlardan biri bo‘lib, nutq muloqoti yordamida bevosita yoki bivosita ma'lumot olinadi.

Ta'lim maskanlari psixodiagnostikasi – shaxsni ta'lim tizimda qobiliyati, iqtidori, iste'dodini aniqlab olish maqsadida olib boriladigan psixologik xizmat turi.

Test – sinaluvchini tekshirish jarayonida maxus qo‘llaniladigan metodlardan biri bo‘lib, bu metod orqali aniq bir psixologik xususiyat aniqlanadi.

Tushuncha – narsa va xodisalarning muhim belgi va xususiyatlarini bitta so‘z yoki so‘zlar guruhi bilan ifodalashdan iborat tafakkurning mantiqiy shakli.

Tushunish – biror narsaning ma'nosi va ahamiyatini anglash qobiliyati, asosiy erishilgan natijasi.

Taxlil – tafakkur qilish usuli, bunda murakkab ob'ektlar qismlarga bo'linib o'rganiladi.

Taqqoslash – narsa va xodisalar o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlashga asoslangan fikrlash operatsiyasi.

Trening – mashq qilmoq, guruxlarda muloqotning samarali tashkil etish usuli bo'lib, shaxsning muloqotga o'rgatish va obro'li bo'lishini rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi.

Temperament – shaxsning individual-psixologik xususiyatlari majmui bo'lib, u kishida faoliyat va xulq-atvorning dinamik va emotsional tomonlari bilan xarakterlanadi.

Tobe shaxs – muloqot va boshqa jarayonlarda shaxsda ko'nikuvchanlik, boshqa kishilarga bog'liqlik, fikriga bo'ysunish xususiyatlarining tarkib topishi.

Umumlashtirish – voqyelikdagi narsa va xodislarni umumiy va muhim belgilariga qarab fikran birlashtirishdan iborat tafakkur jarayoni.

Uyushganlik - guruh a'zolarining bir-birlarini yaxshi bilishlari, bir-birlarining dunyoqarashlari, hayotiy prinsiplari, qadriyatlarini anglashlari.

Ustanovka – yo'nalish, kishining tevarak-atrofdagi odamlarga va ob'ektlarga nisbatan qanday munosabatda bo'lish, ularni idrok qilish, ularga baho berish va ularga nisbatan xarakterining tayyorlik xolati.

Faoliyat – insongagina xos, ong bilan boshqariladigan ehtiyojlar tufayli paydo bo'ladigan va tashqi olam bilan kishining o'z-o'zini bilishga, uni qayta qurishga yo'naltirilgan faolligi.

Faollik – tirik materiyaning umumiy xususiyati, tevarak muhit bilan o'zaro ta'sirda bo'lishida namoyon bo'ladi.

Flegmatik – temperament turlaridan biri bo'lib, harakatlar sekinligi, barqarorligi, emotsional xolatlarining tashqi ko'rinishlari kuchli emasligida namoyon bo'ladi.

Xarakter – kishidagi barqaror psixik xususiyatlarining individual birligi bo'lib, shaxsning mehnatga, narsa va xodisalarga, o'ziga va boshqa kishilarga munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Harakat – maqsadga muvofiq yo'naltirilib, ongli ravishda amalga oshiriladigan harakatlar yig'indisi. H. Ongli faoliyatning tarkibiy qismlari va motivlaridan biridir.

Xulosa chiqarish – tafakkurning mantiqiy shakllaridan bo'lib, bir qancha xukmlar asosida ma'lum xulosa chiqariladi. X.ch. induktiv, deduktiv va analogik turlarga ajratiladi.

Xolerik – temperament turi bo'lib, xissiyot jo'shqinligi, kayfiyatning tezda o'zgarishi, hissiyotning muvozanatsizligi va umuman xarakatchanligi bilan ajralib turishi xosdir.

Shaxs – ijtimoiy munosabatlarga kiruvchi va ongli faoliyat bilan shug'ullanuvchi betakror odam.

Shaxs ijtimoiylashuvi - inson tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o'zlashtirish jarayonidir.

Shaxslararo munosabat – muloqot jarayonidagi o‘zaro ta’sir etish natijasida ro‘y beradigan ijtimoiy-psixologik hodisalar.

Shakllar – bevosita va bivosita tur bo‘lib, yuzma-yuz yoki vosita orqali amalga oshishi ko‘zda tutiladi.

Shakllanganlik - odamlarning nima uchun jamoalarda ishlashi, odamlar ichida bo‘lishi bilan bog‘liq psixologik jarayon.

Shartli – odamlarning turli belgi, faoliyat shakllariga ko‘ra biror guruhga taalluqli deb qarash.

Emotsiya – odam va hayvonlarning sub’ektiv ifodalangan ichki va tashqi qo‘zg‘oluvchilar ta’siriga javob reaksiyasi.

Egotsentrizm – men, markaz ma’nosida individualizm va egoizmning eng tuban turi.

Ekstrovert shaxs – shaxsning xar qanday sharoit va xolatlarida o‘z ichida kechayotgan fikrlarini bayon etish ehtiyojining yuqoriligi.

Empatiya – boshqa odamlarning psixik holatini tushunish qobiliyati.

O‘qish – shaxsning bilim va faoliyat usullarini egallashga hamda uni mustahkam esda saqlab qolish jarayoni.

O‘yin – faoliyat turlaridan biri bo‘lib, bolalarning kattalar faoliyatini, ish xarakatlarini aks ettirishda ifodalanadigan va atrofni bilishga qaratilgan faoliyatdir.

O‘z-o‘ziga baho berish – shaxsning o‘z-o‘ziga baho berishi.

Qobiliyat – shaxsning ma’lum faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini va osonlik bilan biror faoliyatni egallay olishini ta’minlaydigan individual psixologik xususiyati.

Qiziqish – shaxsning o‘zi uchun qimmatli va yoqimli narsa yoki xodisalarga munosabati.

Qobiliyatlar – shaxsning ma’lum faoliyatdagi muvaffaqiyatlarini va osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta’minlaydigan individual psixologik xususiyati.

«*Axloq*», «*xulq*» va «*atvor*» so‘zlari arabcha so‘z bo‘lib, ular o‘zbek tilida xam o‘z ma’nosida qo‘llaniladi. Axloq kishilarning xar bir jamiyatga xos xulq me’yorlari majmuidir. Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo‘lib, xamma soxalarda kishilarning xatti-xarakatlarini tartibga solish funksiyalarini bajaradi.

Bakalavriat- o‘rta maxsus, kasb-xunar ta’limi negizida oliy ta’lim yo‘nalishlaridan biri bo‘yicha fundamental bilimlar beradigan, o‘qish muddati to‘rt yildan kam bo‘lmagan tayanch oliy ta’limidir.

Bilish, anglash-dunyo xaqidagi yangi bilimlar xisoblanadigan sub’ekt va ob’ektning o‘zaro ta’sirini, voqyelikning ruxiyatda qayta ta’sir etilishi va aks ettirish jarayonidir.

Dars- ma’lum maqsad asosida, belgilangan vaqtda aloxida, bir xil yoshdagi o‘quvchilar, yoshlar bilan o‘qituvchi raxbarligida olib boriladigan ta’lim jarayoni.

Darslik- maxsus ravishda o‘quvchilar uchun yozilgan kitob darslik deb ataladi.

Jamoa-insonparvrlik va javobgarlik ma’suliyatlariga bog‘likligi bilan xarakterlanadigan munosabatlar xamda xamkorlikdagi ijtimoiy ijobiy faoliyatiga asoslangan, kishilarning tashkil etilgan umumiyiligi, jamoasidir.

Idrok- mazkur muddatda sezgi organlarida ularning bevosita ta'sir etishi davomidagi bir butun xodisalar yoki narsalarning inson ongida aks etishidir.

Maqsad-bo'lg'usi natijalar xaqida xar doim aqlan o'ylab qurilgan, rivojlantirilgan xayoliy tasavvurlar, kelgusidagi rejalar.

Shaxs dinamikasi - kishiipng ontogenetik rivojlanishini o'z ichiga olgan xolda sub'ektning xususiyatlari va sifatining vaqtga nisbatan o'zga-rish jarayoni.

Shaxsiy fazilat - shaxs tomonidan o'zining axloqiy, ruxiy va ishchan-lik qobiliyatining ijtimoiy axamiyatini, jamiyatdagi o'rnini anglay olish xususiyati.

E'tikod - shaxs amal qiladigan bilim, tamoyil va xodisallarning qalban va asosli ishonch bilan bog'langan, uning atrof-muxitga xamda o'zining xatti-xarakatlariga bo'lgan sub'ektiv munosabati.

Evrastika ilmiy tadqiqotning mantiqiy usullari va metodik ko'rsatmalari.

Empirik - tajribaga asoslangan.

Empirik bosqich tadqiqot ob'ekti to'g'risida xar tomonlama tasavvur xosil qilish, ta'lim amaliyoti, ilmiy bilimlar saviyasi va xodisalar moxiyatiga erishishga bo'lgan talab o'rtasidagi ziddiyat, ilmiy muammoni nomlash.

Estetik tarbiya - go'zallikni xis qilish, atrof-muxitdan go'zallikni payqay olish va tushunishga bo'lgan qobiliyatni tarbiyalash.

Extiyoj - individning biror narsa-xodisaga muxtojligi va kishining ruxiy quvvati xamda faolliigi manbai xisoblanadigan asosiy xususiyati.

Extimollik - tasodifiylik, pedagogik xayotdagi o'zgarishlarni aniq aytib berish mumkin bo'lmagan, extimol kutilgan jarayon.

Uyin faoliyatnini bir turi bo'lib, ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va bunyod etishga, o'z xatti-xarakatlarini takomillashtirishga qaratilgan bo'ladi.

O'z-o'zini baxolash -shaxsning o'z psixologik sifatlari, xulqi, yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari, qadr-qimmati, kamchiliklarini baxolay olishi.

O'z-o'zini tarbiyalash 1) shaxsga xos bo'lgan madaniyatning shakllanishi va rivojlanishiga qaratilgan izchil va ongli faoliyati; 2) shaxsning o'z jismoniy, ruxiy va axloqiy sifatlarini tinmay amalga oshirish.

O'qitish - ta'lim oluvchining bilish faoliyatini boshqarishga qaratilgan o'qituvchining faoliyati.

O'qitish - 1) ta'limning o'ziga xos usuli bo'lib, shaxsga nazariy va amaliy bilimlar berish jarayonida uning rivojlanishi ta'minlanadi; 2) talaba va o'qituvchi, talabaning boshqa talabalar bilan aloqasi natijasi o'laroq atrof-muxit, uning qonuniyatlari, taraqqiyot tarixi va ularning o'rganilish usullarini bilishning muntazam boshqarilish jarayoni.

O'qituvchining innovatsion faoliyati - ijtimoiy pedagogik fenomen bo'lib, ijobiy imkoniyatni aks ettirish, kundalik faoliyatdan chetga chiqishdir.

O'qitish vazifasi - ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlanish vazifalari.

O'qitish turlari - sokratcha suxbat metodi, qoloq ta'lim, izoxlash-namoyish etish asosida o'qitish, bilimlarni mustaqil egallash, dasturlashti-rilgan ta'lim, o'quv jarayonini algoritmlash, differensiatsiyali xamda individual ta'lim va boshqalar.

O'QISH – o'quvchinng o'z qobiliyati, bilimi, malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan xarakat.

Talabalarni kasbga yo'naltirish - talaba-yoshlarga kelajakda o'z kasblarini aniqlab olish uchun yordam ko'rsatishga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, pedagogik, tibbiy-biologik va ishlab chiqarish texnik tadbirlarining asoslangan tizimi.

O'quv-bilish faoliyati - insoniyat tomonidan to'plangan madaniy boylikni egallash bilan bog'lik faoliyat.

O'quv faoliyati shaxsning yangi bilim, malaka va ko'nikmalarni egallash jarayoni.

Qiziqish - shaxs xarakteriga sabab bo'ladigan faoliyat yo'nalishining ongli shakli.

Xalollik - shaxsiy va ijtimoiy majburiyatlarni, axloqiy me'yorlarni rostguylik bilan saqlash.

Xasad - o'z g'alariing muvaffaqiyatlarini ko'ra olmaslikdan kelib chiqadigan tuyg'u.

Pedagogikaning nazariy vazifasi - ilg'or va yangi pedagogik tajribalarni o'rganish.

Pedagogikaning texnologik vazifasi - diagnostik satx - pedagogik xodisalar xolatini aniqlash; bashorat qilish satxi - pedagogik faoliyatni eksperimental tadqiq qilish va shu asosda pedagogik voqyelikni yaratish modellarini o'rnatish; loyixa satxi - pedagogik faoliyatning nazariy konsepsiyasi, uning mazmuni va xarakteri asosida ularga muvofiq metodik materiallar (o'quv reja, dastur, darslik va o'quv ko'planmasi, pedagogik tavsiyanomalar) ishlab chiqish; yaratuvchilik satxi - pedagogik fan yutuqlarini takomillashtirish va qayta rejalashtirish maqsadida ta'lim amaliyotiga tatbiq etish; reflekslik tuzatma (korrektirovka) satxi - ilmiy tadqiqotlar natijalarining ta'lim va tarbiya amaliyotiga singib ketishini baxolash.

Pedagogika fani - maxsus institutlarda (oila, ta'lim va tarbiya, madaniyat muassasalari) maqsadga muvofiq tashkil etiladigan real, yaxlit pedagogik jarayon.

Pedagogik jarayon - ta'lim masalalari, uning taraqqiyotini xal qilishga qaratilgan, maxsus tashkil etilgan pedagog va tarbiyalanuvchilarning maqsadli o'zaro munosabatlari.

Pedagogik jarayon tamoyillari - pedagogik faoliyatni tashkil etishning asosiy talablari bo'lib, u pedagogik jarayonning yo'nalishini ko'rsatadi va uning qonuniyatlarini ochib beradi.

Pedagogik ixtisoslik - ta'lim natijasi o'laroq bilim, malaka va ko'nikmalar majmuidan iborat bir kasbiy gurux doirasidagi faoliyat turi.

Pedagogik ixtisoslashish - pedagogik ixtisoslik doirasidagi faoliyatning bir turi.

Pedagogik malaka - muayyan toifadagi vazifalarni xal qilish imkoniyatiga ega bo'lgan mutaxassisning kasbiy pedagogik tayyorgarligi darajasi va turi.

Pedagogik masala - pedagogik jarayonning asosiy birligi, o'ziga xos tizimdir. U voqyelikni bilish va qayta yaratish zaruriyati bilan bog'lik tafakkur qilinadigan pedagogik vaziyatdir. Ta'lim qatnashchilarining ma'lum bir maqsadini ko'zlagan ta'lim va tarbiyadagi moddiylashtirilgan vaziyatdir.

Pedagogik maxorat - pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, xarakteratga keltira olish (A.S. Makarenko), pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va xususiyatlari sintezi.

Pedagogik mulokot - ta'lim oluvchilarning maqsadlari xamda ularning birgalikdagi faoliyatlari mazmunidan kelib chiqadigan o'zaro aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishni, bir-birini anglash va qo'llab-quvvatlashni tashkil etishning ko'p qirrali jarayoni.

Pedagogik takt - shaxslar faoliyatini turli doiralarda ular bilan muloqotda bo'lishning pedagogik tamoyili, o'lchovi, talabalar bilan ularning shaxsiy xususiyatlarini xisobga olgan xolda to'g'ri muloqotda bo'la olish malakasi.

Pedagogik texnika –

1) xar bir ta'lim oluvchiga va jamoaga pedagogik ta'sir o'tkazishning samarali qo'llash uchun zarur bo'lgan malaka va kunikmalar majmuasi;

2) xar bir ta'lim oluvchi va jamoaning faolligini pedagogik jixatdan ta'minlash uchun zarur bo'lgan malaka va kunikmalar.

Pedagogik tizim - shaxsni rivojlantirish va yaxlit pedagogik jarayonni birlashtirgan ta'limning o'zaro bog'langan tashkiliy tuzilmasi.

Pedagogik faoliyat - ta'lim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning aloxida turi.

Pedagogik uyin - bilim olishga qaratilgan va ma'lum bir pedagogik natijani ko'zlagan xamda ta'lim jarayonida muayyan maqsadni amalga oshiruvchi faoliyat turi.

Pedagog nuqtai nazari (pozitsiyasi) - pedagogning dunyoga, pedagogik voqyelikka va pedagogik jarayong'a bo'lgan intellektual va xissiy munosabati.

Pedagogik xaqqoniylk – o'qituvchining obektivlik mezoni, uning ma'naviy tayyorgarlik darajasi.

Proektiv malaka - malakaning maxsus turi bo'lib, kutilgan pedagogik natijalarni aniq ta'lim va tarbiya rejalarida aks ettiradi.

Preskriptiv - me'yoriy.

Psixologiya - 1) shaxsning ob'ektiv borlikni faol aks ettirish jarayonini o'rganuvchi fan; 2) ma'lum bir faoliyat turining o'zaro shartlangan psixik jarayonlar tuplami; 3) psixika, xarakter xususiyati, ko'ngil xazinasini.

Ratsionalizatsiya - metodlarni yoki biror ish - xarakteratni takomillashtirish.

Releksatsiya - kuchli xayajon va jismoniy zuriqishdan so'ng yengil yurish, tinchlanishning umumiy xolati.

Retrospektiv - o'tmishga murojaat etish.

Ruxiy pedagogik tayyorgarlik - pedagogikaning metodologik acoqlari va kategoriyalarini, shaxsniig ijtimoiylashuvi va taraqqiyoti qonuniyatlari, ta'lim va tarbiyaning moxiyati, maqsadi va texnologik g'oyalarini bilish.

Suxbat - kuzatuv juda yetarli darajada aniq, bo'lmagan zarur axborotni olish uchun qo'llanadigai tadqiqot metodi.

Tadqiqot ob'ekti - ziddiyat va muammoli vaziyat tug'diruvchi, bilishga qaratilgan ilmiy taxlilga muxtoj ob'ekt.

Tadqiqot predmeti - bevosita o'rganilishi lozim bo'lgan va amaliy yoki nazariy jixatdan muxim ahamiyat kasb etadigan ob'ektning mohiyati, ma'lum bir tomoni, xususiyati.

Tayzlik o'tkazish - uyatga qo'yish, aybdorlik xissi yoki ko'ngli chukkanlarning fikri, xissiyoti, intilishi va moyilgigi ularning ongidan xalos qilish.

Takabbur - o'z manfaatlarini yuqori quyuvchi, manman shaxs.

Takt - misli ko'rilmagan tarzda o'zini tuta bilish.

Ta'lim - 1) shaxsning jismoniy va ma'naviy shakllanishining yagona jarayoi, ijtimoiy etalonlarni ijtimoiy ong sifatida u yoki bu darajada qayd qilingan, tarixan shartlangan ideal timsollarga ongli yo'naltirilgan ijtimoiylashish jarayoni; 2) muayyan bilimlarni egallash g'oyaviy-axloqiy kadr, malaka, ko'nikma, axloq me'rlariga qaratilgan jamiyat a'zolarining ta'lim va tarbiyasi vazifasini bajaradigan nisbiy mustakil tizim Tarbiya - 1) shaxsning ma'naviy va jismoniy xolatiga muntazam va maqsadga muvofiq, tasir etish; 2) pedagogik jarayonda ta'lim maqsadlarini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati.

Pedagogik faoliyat - ta'lim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning aloxida turi.

Pedagogik uyin - bilim olishga qaratilgan va ma'lum bir pedagogik natijani ko'zlagan xamda ta'lim jarayonida muayyan maqsadni amalga oshiruvchi faoliyat turi.

Bilish, anglash-dunyo xakidagi yangi bilimlar xisoblanadigan sub'ekt va ob'ektning uzaro ta'sirini, vokelikning ruxiyatda kayta ta'sir etilishi va aks ettirish jarayonidir.

Dars- ma'lum maksad asosida, belgilangan vaktida aloxida, bir xil yoshdagi ukuvchilar, yoshlar bilan ukutuvchi raxbarligida olib boriladigan ta'lim jarayoni.

Darslik- maxsus ravishda ukuvchilar uchun yozilgan kitob darslik deb ataladi.

Jamoa-insonparvrlilik va javobgarlik ma'suliyatlariga boglikligi bilan xarakterlanadigan munosabatlar xamda xamkorlikdagi ijtimoiy ijobiy faoliyatiga asoslangan, kishilarning tashkil etilgan umumiyliigi, jamoasidir.

Idrok- mazkur muddatda sezgi organlarida ularning bevosita ta'sir etishi davomidagi bir butun xodisalar yoki narsalarning inson ongida aks etishidir.

Maksad-bulgusi natijalar xakida xar doim aklan uylab kurilgan, rivojlantirilgan xayoliy tasavvurlar, kelgusidagi rejalar.

Shaxs dinamikasi - kishiing ontogenetik rivojlanishini uz ichiga olgan xolda sub'ektning xususiyatlari va sifatining vaktga nisbatan uzga-rish jarayoni.

Shaxsiy fazilat - shaxs tomonidan uzining axlokiy, ruxiy va ishchan-lik kobiliyatining ijtimoiy ahamiyatini, jamiyatdagi urnini anglay olish xususiyati.

E'tikod - shaxs amal kiladigan bilim, tamoyil va xodisalarning kalban va asosli ishonch bilan boglangan, uning atrof-muxitga xamda uzining xatti-xarakatlariga bulgan sub'ektiv munosabati.

Evrastika ilmiy tadkikotning mantikiy usullari va metodik kursatmalari.

Empirik - tajribaga asoslangan.

Empirik boskich tadkikot ob'ekti tugrisida xar tomonlama tasavvur xosil kilish, ta'lim amaliyoti, ilmiy bilimlar saviyasi va xodisalar moxiyatiga erishishga bulgan talab urtasidagi ziddiyat, ilmiy muammoni nomlash.

Estetik tarbiya - guzallikni xis kilish, atrof-muxitdan guzallikni paykay olish va tushunishga bulgan kobiliyatni tarbiyalash.

Extiyoj - individning biror narsa-xodisaga muxtojligi va kishining ruxiy kuvvati xamda faolligi manbai xisoblanadigan asosiy xususiyati.

Extimollik - tasodifiylik, pedagogik xayotdagi uzgarishlarni anik aytib berish mumkin bulmagan, extimol kutilgan jarayon.

O'yin faoliyatnini bir turi bulib, ijtimoiy tajribalarni uzlashtirish va bunyod etishga, uz xatti-xarakatlarini takomillashtirishga karatilgan buladi.

O'z-o'zini baxolash - shaxsning uz psixologik sifatlari, xulki, yutuklari va muvaffakiyatsizliklari, kadr-kimmati, kamchiliklarini baxolay olishi.

O'z-o'zini tarbiyalash 1) shaxsga xos bulgan madaniyatning shakllanishi va rivojlanishiga karatilgan izchil va ongli faoliyati; 2) shaxsning uz jismoniy, ruxiy va axlokiy sifatlarini tinmay amalga oshirish.

Ukitish - ta'lim oluvchining bilish faoliyatini boshkarishga karatilgan ukituvchining faoliyati.

O'kitish - 1) ta'limning uziga xos usuli bulib, shaxsga nazariy va amaliy bilimlar berish jarayonida uning rivojlanishi ta'minlanadi; 2) talaba va ukituvchi, talabaning boshka talabalar bilan alokasi natijasi ularok atrof-muxit, uning konuniyatlari, tarakkiyot tarixi va ularning urganilish usullarini bilishning muntazam boshkarilish jarayoni.

Ukituvchining innovatsion faoliyati - ijtimoiy pedagogik fenomen bulib, ijobiy imkoniyatni aks ettirish, kundalik faoliyatdan chetga chikishdir.

Ukitish vazifasi - ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlanish vazifalari.

Ukitish turlari - sokratcha suxbat metodi, ta'lim berish, izoxlash-namoyish etish asosida ukitish, bilimlarni mustakil egallash, dasturlashti-rilgan ta'lim, ukuv jarayonini algoritmlash, differensiatsiyali xamda indnvidual ta'lim va boshkalar.

UKISH – ukuvchinnng uz kobiliyati, bilimi, malaka va kunikmalarini rivojlantirishga karatilgan xarakat.

Talabalarni kasbga yunaltirish - talaba-yoshlarga kelajakda uz kasblarini aniklab olish uchun yordam kursatishga karatilgan ijtimoiy-iktisodiy, psixologik, pedagogik, tibbiy-biologik va ishlab chikarish texnik tadbirlarnnng asoslangan tizimi.

Ukuv-bilish faoliyati - insoniyat tomonidan tuplangan madaniy boylikni egallash bilan boglik faoliyat.

Ukuv faoliyati shaxsning yangi bilim, malaka va kunikmalarni egallash jarayoni.

Kizikish - shaxs xarakatiga sabab buladigan faoliyat yunalishining ongli shakli.

Xalollik - shaxsiy va ijtimoiy majburiyatlarni, axlokiy me'yorlarni rostguylik bilan saklash.

Xasad - uzgalarpiig muvaffakiyatlarini kura olmaslikdan kelib chikadigan tyugu.

Pedagogikaning nazariy vazifasi - ilgor va yangi pedagogik tajribalarni urganish.

Pedagogikaning texnologik vazifasi - diagnostik satx - pedagogik xodisalar xolatini aniklash; bashorat kilish satxi - pedagogik faoliyatni ekspremental tadkik kilish va shu asosda pedagogik vokelikni yaratish modellarini urnatish; loyixa satxi- pedagogik faoliyatning nazariy konsepsiyasi, uning mazmuni va xarakteri asosida ularga muvofik metodik materiallar (ukuv reja, dastur, darslik va ukuv kuplanmasi, pedagogik tavsiyanomalar) ishlab chikish; yaratuvchilik satxi - pedagogik fan yutuklarini takomillashtirish va kayta rejalashtirish maksadida ta'lim amaliyotiga tatbik etish; reflsktik tuzatma (korrektirovka) satxi - ilmiy tadkikotlar natijalarining ta'lim va tarbiya amaliyotiga singib ketishini baxolash.

Pedagogika fani - maxsus institutlarda (oila, ta'lim va tarbiya, madaniyat muassasalari) maksadga muvofik tashkil etiladigan real, yaxlit pedagogik jarayon. Pedagogik jarayon - ta'lim masalalari, uning tarakkiyotini xal kilishga karatilgan, maxsus tashkil etilgan pedagog va tarbiyalanuvchilarning maksadli uzaro munosabatlari.

Pedagogik jarayon tamoyillari - pedagogik faoliyatni tashkil etishning asosiy talablari bʻlib, u pedagogik jarayonning yunalishini kursatadi va uning konuniyatlarini ochib beradi.

Pedagogik ixtisoslik - ta'lim natijasi ularok bilim, malaka va kunikmalar majmuidan iborat bir kasbiy gurux doirasidagi faoliyat turi.

Pedagogik ixtisoslashish - pedagogik ixtisoslik doirasidagi faoliyatning bir turi.

Pedagogik malaka - muayyan toifadagi vazifalarni xal kilish imkoniyatiga ega bulgan mutaxassisning kasbiy pedagogik tayyorgarligi darajasi va turi.

Pedagogik masala - pedagogik jarayonning asosiy birligi, uziga xos tizimidir. U vokelikni bilish va kayta yaratish zaruriyati bilan boglik tafakkur kilinadigan pedagogik vaziyatdir. Ta'lim katnashchilarining ma'lum bir maksadini kuzlagan ta'lim va tarbiyadagi moddiylashtirilgan vaziyatdir.

Pedagogik maxorat - pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, xarakatga keltira olish (A.S. Makarenko), pedagogik jarayonning yukori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va xususiyatlari sintezi.

Pedagogik mulokot - ta'lim oluvchilarning maksadlari xamda ularning birgalikdagi faoliyatlari mazmunidan kelib chikadigan uzaro alokalarni urnatish va rivojlantirishni, bir-birini anglash va kullab-kuvvatlashni tashkil etishning kup kirrali jarayoni.

Pedagogik takt - shaxslar faoliyatinish turli doiralarida ular bilan mulokotda bulishning pedagogik tamoyili, ulchovi, talabalar bilan ularning shaxsiy xususiyatlarini xisobga olgan xolda tugri mulokotda bula olish malakasi.

Pedagogik texnika – 1) xar bir ta'lim oluvchiga va jamoaga pedagogik ta'sir utkazishning samarali kullash uchun zarur bulgan malaka va kunikmalar majmuasi; 2) xar bir ta'lim oluvchi va jamoaning faoliligini pedagogik jixatdan ta'minlash uchun zarur bulgan malaka va kunikmalar.

Pedagogik tizim - shaxsni rivojlantirish va yaxlit pedagogik jarayonni birlashtirgan ta'limning uzaro boglangan tashkiliy tuzilmasi.

Pedagogik faoliyat - ta'lim maksadlarini amalga oshirishga karatilgan ijtimoiy faoliyatning aloxida turi.

Pedagogik uyin - bilim olishga karatilgan va ma'lum bir pedagogik natijani kuzlagan xamda ta'lim jarayonida muayyan maksadni amalga oshiruvchi faoliyat turi.

Pedagog nuktai nazari (pozitsiyasi) - pedagogning dunyoga, pedagogik vokelikka va pedagogik jarayonga bʻyilgan intellektual va xissiy munosabati.

Pedagogik xakkoniylk – ukituvchining obektivlik mezoni, uning ma'naviy tayyorgarlik darajasi.

Proektiv malaka - malakaning maxsus turi bulib, kutilgan pedagogik natijalarni anik ta'lim va tarbiya rejalarida aks ettiradi.

Psixologiya - 1) shaxsning ob'ektiv borlikni faol aks ettirish jarayonini organuvchi fan; 2) ma'lum bir faoliyat turining uzaro shartlangan psixik jarayonlar tuplami; 3) psixika, xarakter xususiyati, kungil xazinasasi.

Ratsionalizatsiya - metodlarni yoki biror ish - xarakatni takomillashtirish.

Releksatsiya - kuchli xayajon va jismoniy zurikishdan sung yengil yurish, tinchlanishning umumiy xolati.

Retrospektiv - utmishga murojaat etish.

Ruxiy pedagogik tayyorgarlik - pedagogikaning metodologik acoclari va kategoriyalarini, shaxsniig ijtimoiylashuvi va tarakkiyoti konuniyatlari, ta'lim va tarbiyaning moxiyati, maksadi va texnologik goyalarini bilish.

Suxbat - kuzatuv juda yetarli darajada anik, bulmagan zarur axborotni olish uchun kullanadigai tadjikot metodi.

Tadjikot ob'ekti - ziddiyat va muammoli vaziyat tugdiruvchi, bilishga karatilgan ilmiy taxlilga muxtoj ob'ekt.

Tadjikot predmeti - bevosita organilishi lozim bulgan va amaliy yoki nazariy jixatdan muxim axamiyat kasb etadigan ob'ektning moxiyati, ma'lum bir tomoni, xususiyati.

Tayzik utkazish - uyatga kuyish, aybdorlik xissi yoki kungli chukkanlarning fikri, xissiyoti, intilishi va moyiliggi ularning ongidan xalos kilish.

Takabbur - uz manfaatlarini yukori kuyuvchi, manman shaxs.

Takt - misli kurilmagan tarzda ızini tuta bilish.

Ta'lim - 1) shaxsning jismoniy va ma'naviy shakllanishining yagona jarayoi, ijtimoiy etalonlarnipg ijtimoiy ong sifatida u yoki bu darajada kayd kilingan, tarixan shartlangan ideal timsollarga ongli yunaltirilgan ijtimoiylashish jarayoni; 2) muayyan bilimlarni egallash goyaviy-axlokiy kadr, malaka, kunikma, axlok me'erlariga karatilgan jamiyat a'zolarining ta'lim va tarbiyasi vazifasini bajaradigan nisbiy mustakil tizim

Tarbiya - 1) shaxsning ma'naviy va jismoniy xolatiga muntazam va maksadga muvofik, tasir etish; 2) pedagogik jarayonda ta'lim maksadlarini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati.

Pedagogik faoliyat - ta'lim maksadlarini amalga oshirishga karatilgan ijtimoiy faoliyatning aloxida turi.

Pedagogik uyin - bilim olishga karatilgan va ma'lum bir pedagogik natijani kuzlagan xamda ta'lim jarayonida muayyan maksadni amalga oshiruvchi faoliyat turi.

Pedagog nuktai nazari (pozitsiyam) - pedagogning dunyoga, pedagogik vokelikka va pedagogik jarayon bulgan intellektual va xissiy munosabati.

Pedagogik xakkoniylik –ukituvchinig obektivlik mezoni, uning ma'naviy tayyorgarlik darajasi.

Tafakkur inson akliy faolnyatnning oliy shakli, insonlarni urab olgan duyodagi uzaro bo'langan narsa va xodisalarni bilish jarayoni, muxim xayotiy jarayonlarni xis kilish va muammolarni xal kilish, ma'lum bulmagan vokea xodisalarni kidirish, kelajakni kura olish. Tafakkur, tushuncha, xukm, xulosa shakllarida namoyon byladi.

Temperament - **1)** shaxsning psixik faoliyati dinamikasining turli jixatlarinn bildiradigan turgun individual xususiyatlarining konuniy munosabatlari; **2)** shaxsning dinamik xususnyatlari: intensivlik, tezlik, temp, psixik jarayonlar va xolatlar ritmi.

Foydali maslanatlar.

- Fanda echimini kutayotgan ilmiy muammolar quyidagilarni tashkil etadi:
- «Pedagogika nazariyasi va tarixi » fani yo`nalishi bo`yicha himoya qilingan hamda ilmiy izlanishlar olib borilayotgan nomzodlik va doktorlik dissertastiyalaridan amalda foydalanishni yo`lga qo`yish.,
  - Fanga doir etuk mutaxassislarining ishlanmalari (darslik,o`quv,uslubiy, risola va ilmiy maqolalari)ni dars jarayoniga pedagogik va yangi axborot- kommunikastion texnologiyalar orqali qo`llashga erishish.,
  - Talabalarinnng mustaqil ishlarini (kunning ikkinchi yarmida) to`liq pedagogik va yangi axborot-kommunikastion texnologiyalar orqali bajarishga erishish.,
  - Dars jarayonida mavzularni o`tishda shu mavzuga doir alternativ mavzulardan internet saytlari orqali foydalanish.

UMUMIY SAVOLLAR

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning bosh g'oyasi nimadan iborat.
2. Kadrlar tayyorlash milliy modeli nima.
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat.
4. Uzluksiz ta'lim tizimining mohiyatini yoritib bering.
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim mazmunini izohlab bering.

6. Pedagoglik kasbining asosiy xususiyatlari nimatarda namoyon bo'ladi?
7. O'qituvchi qanday sifatlarga ega bo'lishi zarur?
8. Sizing nazaringizda bugungi kun.o'qituvchisiga qanday pedagogik talablar qo'yilmoqda?
9. «Pedagogika» tushunchasi qanday mazmuni anglatadi?
10. Ta'lim nazariyasi (didaktika) nima ?
11. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?
12. Pedagogika fanining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
13. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini ayting va mohiyatiniyoringing.
14. Qanday fanlar pedagogik fanlar tizimiga kiradi?
15. Qanday metodlar pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari hisoblanadi.
16. «Individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalarini sharhlang.
17. Rivojlanish va shaxs rivojlanishini ta'riflang.
18. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida nimalarni bilasiz?
19. Shaxs faoliyati haqida so'zlab bering.
20. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini tavsiflang.
21. Shaxsning ijtimoiylashuvini qanday tushunasiz?
22. Pedagogikaning fani va uning ilmiy tadqiqot metodlari haqida fikr yuriting.
23. Pedagogikaning fan sifatida tuzilishi va uning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
24. Xar tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari.
25. Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti haqidagi fikrlaringiz.
26. Shaxs rivojlanishidagi ta'sir etuvchi omillar haqida so'z yuriting.
27. Tarbiyaning maqsadi nimadan iborat?
28. Shaxsan siz tarbiyaning vazifalarini qanday tushunasiz?
29. Tarbiyaning turlarini tasvirlab bering.
30. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
31. O'qituvchi va uning jamiyatda tutgan o'rnini.
32. O'qituvchining kasbiy shakllanish jarayoni.
33. Xalq ta'limi tizimi haqida tushuncha va uni tashkil etish tamoillari.
34. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi va unda «Boshlang'ich ta'limning» o'rnini va ro'li.
35. Umumiy urta ta'limning davlat ta'lim standarti «Boshlang'ich ta'lim» bo'limining taxlil qiling.
36. Ta'lim nazariyasi. Didaktikaning 'redmeti va uning vazifalari uning kasbiy kategoriyalari.
37. Shaxsni shakllantirish va kamol to'tirish tushunchasi.
38. O'qitish jarayonining mohiyati.
39. Xozirgi o'qitish jarayoniga ko'yiladigan talablar.
40. Boshlang'ich maktabdagi o'qitishning ta'lim – tarbiyaviy va kamol to'tirish vazifalari.
41. O'quvchilarni pedagogik jixatdan baxolash texnologiyalari.
42. O'quv-tarbiya jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi.
43. O'quvchi bilimining tekshirish va baxolash texnologiyasi.
44. Qonuniyat. Ta'lim qonuniyatlari.

45. Ta'lim qoidalari.
46. Ta'lim mazmuni.
47. O'quv rejasi.
48. O'quv dasturi.
49. Darslik.
50. Chet el mamlakatlarida ta'limning mazmuni.
51. O'quv ishining tashkil etish shakllari haqida tushuncha.
52. Ta'limda sinf dars tizimining vujudga kelishi.
53. Dars maktabda o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli.
54. Darsning strukturasi, elementa va tiplari.
55. Muammoli ta'lim.
56. Muammoli vaziyatlarni yaratish va xal qilishning yo'llari.
57. Muammoli ta'lim metodlari.
58. Ta'lim va tarbiyada xalq og'zaki ijodi. Xalq og'zaki ijodi asarlarida axloqiy –aqliy, jismoniy tarbiya xaqidagi qarashlar.
59. Xadising paydo bo'lishi xadis to'plamining asosiy yo'nalishi.
60. Sharq uyg'onish davrida ta'lim tarbiya.
61. Movarounnaxrda ijtimoiy - iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning tarixiy rivojlanishi.
62. Temur shaxsi. Temur saltanatining vujudga kelishi.
63. Mirzo Ulug'bekning xayoti va ijodiy faoliyati.
64. Ulug'bek davrida maktab - madrasa o'quv tarbiya ishlari.
65. Mustaqillik va ta'lim tizimida islohotlar.
66. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
67. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi.
68. Qadimgi Yunoniston va Rim davrlarida ta'lim-tarbiya.
69. Qadimgi Yunonistonda pedagogik nazariyalarning tug'ilishi.
70. G'arbiy yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikrlar taraqqiy

ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbekiston Respublikasi Qonunlari

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.- T.: O'zbekiston, 2009. – 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. T. «Sharq» 2001. Oliy ta'lim me'yoriy xujjatlari. 3-18 betlar.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T. «Sharq» 2001. Oliy ta'lim me'yoriy xujjatlari. 18-52 betlar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

4. Islom Karimov. Barkamol avlod orzusi T., «Sharq» 1999 y.
5. Prezident Islom Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari». T.: "O'zbekiston" 2009.-56 b

- 6.Karimov I. Eng asosiy mezon-hayot haqiqatini aks ettirish.T. :O‘zbekiston, 2009.-24 b.
- 7.Islom Karimov. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz. T., «O‘zbekiston», 2000 y.
- 8.Islom Karimov. «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch». T., «Ma'naviyat».2008
- 9.”Prezidentga maktublar” T., «Ma'naviyat» 2014y
- 10.Islom Karimov “ O‘zbek xalqiga tinchlik va Omonlik kerak “T., «O‘zbekiston», 2014 y.

Asosiy adabiyotlar

Darsliklar va o‘quv q o‘llanmalar

11. Ibragimov X ., Abdullaeva Sh Pedagogika nazariyasi. T., 2008 yil.
12. Xoshimov K.,Nishonova Sh Pedagogika tarixi 2-qism T., 2005 yil.
- 13.Mavlonova R, To‘raeva O, Xoliqberdiev K. «Pedagogika» Toshkent, “O‘qituvchi”.2007 yi
- 14.Tojiboeva D.,Yuldashev Yu Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. T.: Fan va texnologiyalar. 2009.

Qo‘shimcha adabiyotlar

- 21.Ochilov S. va Xoshimov K. O‘zbek Pedagogikasi antologiyasi. Toshkent, «O‘qituvchi», 1995 -1999yil
- 22.Nishonova S.Imomova. M., Xasanov R. Pedagogika tarixi. Toshkent, O‘qituvchi, 1996yil.
- 23.Ochilov M. “O‘qituvchi qalb me`mori”. Toshkent. “O‘qituvchi” 2004 yil.
- 24.Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. -T.: O‘qituvchi, 1993.
- 25.Abdurasulov M. O‘zbek ma'rifat'arvar shoirlari ilm ma'rifat haqida. -T.: O‘qituvchi, 1981.
- 26.Abu Abdulloh ibn Ismoil al-Buxoriy, Al-adab al-mufrat (Adab durdonalari)- T.: O‘zbekiston, 1990.
- 27.Abu muhammad ibn Iso at-Termiziy. Ash-shamoilan-nabaviya. T.: Cho'l'on, 1993.
- 28.Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shajri. T.: Xalq merosi nashriyoti, 1993.
- 29.Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar.
- 30.Avloniy A. Turkiy Guliston yohud axloq. T.: O‘qituvchi, 1992.
- 31.Alisher Navoiy. Mabub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13-tom. -T.: Adabiyot va san'at, 1996.
- 32.Ahmedov A. Ulug'bek Muhammad Tarag'ay. T.: Fan, 1991.
- 33.Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-adab al-mufrad. G`Odob durdonalariG`. -T.: O‘zbekiston, 1990.
- 34.Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-jome' as-saxix. -T.: O‘zbekiston, 1991.
- 35.Kaykovus. Qobusnoma. T.: Meros, 1992.
- 36.pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar va masalalar. (bakalavrlarning barcha yo'nalishlari uchun uslubiy ko'llanma). O'.Askarova. T.: 2005.-112 b.
- 37.pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. (OTM muassasalari uchun uslubiy o'quv qo'llanma). Z.K.Ismoilova, T.: Fan. 2001.- 159 b.

38. pedagogika tarixidan xrestomatiya. Tuzuvchi: O.Hasanboeva, T.: O'qituvchi, 1990.
39. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig (so'zboshi muallifi B.Tuhliev). — T.: Yulduzcha, 1990.
40. G'aybullaev N., Yodgorov R., Mamatqulova R. pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma.-T.: 2005.-176 b.

Internet saytlari

		www.mail.ru
www. ilm. uz.		www.referat.ru
www. Ziyo-NET. uz.		www.yandex.ru
www. Tosh DPU. uz.		www.cer.uz
http://www.konserv-zavod.ru/		www.students.ru
http://www.orhei-vit.ru/products.htm		www.ref.ru
www.suhofrukti.ru		www.daewoo.com
www.rambler.ru		www.age.uz
www.lupa.ru		www.bilim.uz
www.pgs.ru		www.reviev.uz

Baholash mezonlari.

Umumiy qoidalar

1. Talabalar bilimini nazorat qilish va reyting tizimi orqali baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, talabalarning fanlarni o'zlashtirishida bo'shliqlar hosil bo'lishini oldini olish, ularni aniqlash va bartaraf etishdan iborat.

1.2. Reyting tizimining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- a) talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish;
- b) talabalar bilimi, ko'nikma va malakalarini baholashning asosiy tamoyillari: Davlat ta'lim standartlariga asoslanganlik, aniqlik, xaqqoniylik, ishonchlilik va kulay shaklda baholashni ta'minlash;
- v) fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirishini tashkil etish va tahlil qilish;
- g) talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot resurslari manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish;
- d) talabalar bilimini xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtida ma'lum qilish;
- e) o'quv jarayonining tashkilish ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish..

1.3. Fanlar bo'yicha talabalar bilimini semestrda baholab borish reyting nazorati jadvallari va baholash mezonlari asosida amalga oshiriladi.

1.4. Talabalar bilimini 100 balli reyting tizimi orqali baholash fanlarni chuqur o'zlashtirish, topshiriqlar va uy vazifalarga ijodiy yondashish, mustaqil fikrlash va ishlashni ko'zda tutuvchi, umumiy o'quv yuklamasini hisobga olish, o'z bilimi va

ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirishga intilish, hamda adabiyotlardan keng foydalanish kabi xususiyatlarni shakllantirishga erishiladi.

3. Baxolash mezonlari

Talabalarining fanlar bo'yicha o'zlashtirishini baxolash semestr (o'quv yili) davomida olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi:

- joriy baholash (JB)
- mashg'ulotlardan bo'sh vaqtda talabalar mustaqil ishini baholash
- oraliq baholash (OB)
- yakuniy baholash (YaB)

Har bir fan bo'yicha talabaning semestr (yil tsikl) davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi.

Ushbu 100 ball baholash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi:

№	Baholash turi	Maksimal ball
1	Joriy baholash	55
2	Talabaning mustaqil ishi	5
3	Oraliq baholash	10
4	Yakuniy baholash	30
	JAMI	100

Talabaning fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har-bir baholash turlarida to'plagan ballar yig'indisiga teng bo'ladi.

JORIY BAHOLASH (JB)

JBda fanning har bir mavzusi bo'yicha talabaning bilimi va ko'nikmalarini aniqlab borish ko'zda tutiladi va u amaliy, seminar mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Baholashda talabaning bilim darajasi, amaliy mashg'ulot materiallarini o'zlashtirishi, nazariy material muhokamasida va ta'limning interaktiv uslublarida qatnashishning faollik darajasi, shuningdek amaliy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasi (ya'ni nazariy va amaliy yondashuvlar) hisobga olinadi.

JB har bir fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda og'zaki, yozma ish, test yoki ularning kombinatsiyasi shaklida amalga oshiriladi.

Har bir mashg'ulotda barcha talabalar baholanishi shart.

JB da maksimal ball - 55 ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	JB (saralash)	55	30,2
2	Qoniqarli	56-70	30,8-38,5
3	Yaxshi	71-85	39-46,7
4	A'lo	86-100	47,3-55

Talaba darsga kelib unga mutloq tayyorlanmaganida va muhokamada mutloq ishtirok etmaganida 1-2 bakk qo'yiladi. Saralash bali 55 ballni tashkil etadi.

Talabalarining mustaqil ishi (TMI)

Talabaning mustaqil ishi O'zR oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 25.08.2010 yil 333-sonli buyrug'i va institut rektori tomonidan 2014 yil 27 fevralda tasdiqlangan "Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi to'g'risida Nizom" asosida tashkil etiladi.

Talabaning mustaqil ishi kafedra arxivida ro'yxatga olinadi va 1 yil mobaynida saqlanadi.

Ijtimoiy fanlar kafedrasida barcha fanlar uchun talaba mustaqil ishining kafedra nizomi ishlab chiqiladi. Bunda talaba mustaqil ishining shakli va turlari, har bir ish turiga soatlarni taqsimlash va aniq baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

TMI maksimal ball 5 - ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	TMI	55	2,75
2	Qoniqarli	56-70	2,8-3,5
3	Yaxshi	71-85	3,5-4,2
4	A'lo	86-100	4,3-5

Oraliq baholash

OB da fanning bir necha mavzularini qamrab olgan bo'limi yoki qismi bo'yicha mashg'ulotlar o'tib bo'lingandan so'ng, talabaning nazariy bilimlari baholanadi va unda talabaning muayyan savolga javob berish yoki muammoni yechish qobiliyati aniqlanadi.

Semestr davomida 1 ta OB o'tkaziladi. OBga o'quv mashg'ulotlaridan qarzi bo'lmagan talabalar qo'yiladi.

OB kafedra majlisi qarori bilan yozma ish, test, og'zaki suxbat shakllarida yoki ularning kombinatsiyalarida o'tkazilishi mumkin. OB bo'yicha belgilangan maksimal reyting balining 55%dan kam ball to'plagan talaba YaBga qo'yilmaydi.

OBga maksimal ball – 10 ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	OB	55	8,6 -10
2	Qoniqarli	56-70	7,1-8,5
3	Yaxshi	71-85	5,5-7,0
4	A'lo	86-100	5,5

Yakuniy baholash

YaB da talabaning bilim, ko'nikma va malakalari fanning umumiy mazmuni doirasida baholanadi. YaB fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlari tugaganidan so'ng o'tkaziladi.

JB, TMI va OB ga ajratilgan umumiy ballarning har biridan saralash balini to'plagan talabaga YaB ga ishtirok etishga huquq beriladi.

YaB o'tkazish shakli – test, og'zaki, yozma ish yoki ushbu usullar kombinatsiyasida Ilmiy Kengash qarori bilan belgilanadi.

JB, OB va YaB turlarida fanni o‘zlashtira olmagan (55%dan kam ball to‘plagan) yoki uzrli sabablar bilan baholash turlarida ishtirok eta olmagan talabalarga quyidagi tartibda qayta baholashdan o‘tishga ruxsat beriladi:

- qoldirilgan amaliy mashg‘ulot kelgusi darsga qadar guruh o‘qituvchisiga qayta topshirish va maslahat kunida topshiriladi. 3ta mashg‘ulotni qoldirgan talaba fakultet dekani ruxsati bilan qayta topshiradi.
- semestr yakunida fan bo‘yicha saralash balidan kam ball to‘plagan talabaning o‘zlashtirishi qoniqarsiz (akademik qarzdor) hisoblanadi.
- akademik qarzdor talabalarga semestr tugaganidan keyin dekan ruxsatnomasi asosida qayta o‘zlashtirish uchun 2 hafta muddat beriladi. Shu muddat davomida o‘zlashtira olmagan talaba belgilangan tartibda rektorning buyrug‘i bilan talabalar safidan chetlashtiriladi (birinchi kurs talabalariga o‘quv yili yakunlari bo‘yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir).

YaBga maksimal ball – 30ball

№	Baholash turi	Foizda %	Ballda
1	YaB	55	16,5
2	Qoniqarli	56-70	21-16,5
3	Yaxshi	71-85	25,5-21,3
4	A‘lo	86-100	30-25,8

RYEYTING NATIJALARINI QAYD QILISH TARTIBI

Fandan reyting nazorati bo‘yicha yakunlovchi qaydnoma varaqasi (vedomost) fan tugagan kundan 1 kun muddatda kafedrada 2 nusxada to‘ldiriladi va mas‘ul xodim, kafedra mudiri tomonidan imzolanib, 1 nusxasi dekanatlarga topshiriladi.

Talabaning fan bo‘yicha baholash turlarida to‘plagan ballari reyting qaydnomasiga butun sonlar bilan qayd qilinadi. Reyting daftarchasining “O‘quv rejasida ajratilgan soat” ustuniga fanga ajratilgan umumiy yuklama soatlari, “Fandan olgan baho” ustuniga esa, talabaning mazkur Nizomining 3.1. – bandiga muvofiq 100 ballik tizimdagi o‘zlashtirish bali qo‘yiladi.

Talabaning saralash balidan past bo‘lgan o‘zlashtirishi “Reyting daftarchasi”da qayd etilmaydi.

Dekanat va kafedralar tomonidan belgilangan tartibda fan bo‘yicha talabaning JB, OB hamda YaB turlarida ko‘rsatilgan o‘zlashtirish reyting ko‘rsatgichlarining monitoringi olib boriladi. O‘zlashtirish natijalari kafedralar tomonidan reyting nazorati ekranida muntazam ravishda yoritib boriladi va belgilangan tartibda qaydnomalarga kiritiladi. Reyting nazorati ekranini tashkil etish va uni belgilangan muddatlarda to‘ldirish vazifasi kafedra mudiri va fakultet dekani zimmasiga yuklatiladi.

Talabaning reyting ko‘rsatgichlari oliy ta‘lim muassasasining Ilmiy kengashida muntazam ravishda muhokama etib boriladi va ular bo‘yicha tegishli qarorlar qabul qilinadi.

МАЪЛУМОТНОМА

Юлдашева Саодат Мамасахатовна

2010 йил 2 сентябрдан буён:

Тошкент фармацевтика институти ижтимоий фанлар кафедраси ўқитувчиси

Туғилган йили:
11.04.1967

Туғилган жойи:
Сурхондарё вилояти,
Шеробод тумани

Миллати:
ўзбек

Партиявийлиги:
Йўқ

Маълумоти:
олий

Тамомлаган:
1990 йил, Термиз давлат педагогика институти
(кундузги)

Маълумоти бўйича мутахассислиги:

педагогика ва психология ўқитувчиси

Илмий даражаси:
йўқ

Илмий унвони:
Йўқ

Қайси чет тилларини билади:
рус тили

Давлат мукофотлари билан тақдирланганми (қанақа):
Йўқ

Халқ депутатлари, республика, вилоят, шаҳар ва туман Кенгаши депутатими ёки бошқа сайланадиган органларнинг аъзосими (тўлиқ кўрсатилиши лозим)

йўқ

МЕҲНАТ ФАОЛИЯТИ

1985-1986 йй - Сурхондарё вилояти, Чехов номли 55-мактабда кутубхоначи

1986-1990 йй. - Термиз давлат педагогика институти педагогика ва психология факультети талаба

1990-1996	йй. -	Термиз давлат педагогика институти педагогика ва психология кафедрасида ўқитувчи
1996-1998	йй. -	Низомий номли Тошкент давлат педагогика институтида тадқиқотчи
1998 й.х.в.		Тошкент молия институти фалсафа кафедраси катта ўқитувчиси
2008	йй.	Тошкент молия институти Илмий кенгашининг қарорига биноан фахрий доцент лавозимига сайланди
2010	йй. х/в.	Тошкент фармацевтика институти “Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

**Юлдошева Саодат Мамасахатовнанинг яқин қариндошлари ҳақида
МАЪЛУМОТ**

Қариндошлиги	Фамилияси, исми ва отасининг исми	Туғилган йили ва жойи	Иш жойи ва лавозими	Турар жойи
Отаси	Юлдошев Мамасахат	1939 йил, Сурхондарё вилояти	1990 йилда вафот этган (Термиз нефт базасида директор)	
Онаси	Содиқова Махбуба	1940 йил, Сурхондарё вилояти	Пенсияда (Шеробод тумани 55-мактабда ўқитувчи)	Сурхондарё вилояти, Шеробод тумани, Наврўз жамоа хўжалиги 2 бригада
Опаси	Юлддошева Сохиба Мамасахатовна	1963 йил, Сурхондарё вилояти	Уй бекаси	Сурхондарё вилояти, Шеробод тумани, Наврўз жамоа хўжалиги 2 бригада
Синглиси	Юлдашева Адолат Мамасахатовна	1968 йил, Сурхондарё вилояти	Сурхондарё вилояти Шеробод тумани, 55-мактаб ўқитувчиси	Сурхондарё вилояти, Шеробод тумани, Наврўз жамоа хўжалиги 2 бригада
Турмуш ўртоғи	Ғаппоров Абдужаббор Ғаппорович	1956 йил, Сурхондарё вилояти	Чирчиқ ОТҚМБЮ кафедраси доценти	Тошкент шаҳар, Мирзо Улуғбек тумани, массив феруза 20 уй 43 хонадон
Ўғли	Юлдошев Отажон Абдужобборович	2000 йил, Тошкент вилояти	Чирчиқ шаҳри № 1 Мактаб 6-синф ўқувчиси	Тошкент шаҳар, Мирзо Улуғбек тумани, массив феруза 20 уй 43 хонадон
Ўғли	Юлдошев Махсуджон Абдужобборович	2006 йил, Тошкент вилояти	Чирчиқ шаҳри № 9 боғча	Тошкент шаҳар, Мирзо Улуғбек тумани, массив феруза 20 уй 43 хонадон
Қайнотаси	Исанов Ғаппор	1903 йил, Сурхондарё вилояти	1990 йилда вафот этган (колхозчи)	
Қайнонаси	Бегматова Саломат	1910 йил, Сурхондарё вилояти	1970 йилда вафот этган (уй бекаси)	

O`zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim sistemasini isloh qilish bo'yicha quyidagi me'yoriy hujjatlar qabul qilingan:

1. Ta'lim to'g'risida» (O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasi 29. 08. 97y).
2. «Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi to'g'risida» (O`zbekiston Respublikasi Oliy majlisi IX sessiyasi. 29. 08. 97y).
3. «Mukammal avlodni tarbiyalashda kadrlar tayyorlash va ta'lim tizimini isloh qilish» to'g'risida O`zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 6. 10. 1997y.
4. «Uzluksiz ta'lim sistemasi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va qo'llash to'g'risida O`zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi qarori 5. 01. 98y. va «Davlat test markazi tarkibida kadrlar tayyorlash sifati nazorati bo'yicha, pedagogik kadrlar va ta'lim muassasalarini attestatsiyalash boshqarmasini tashkil qilish» 11. 03. 98y va standartlar.
5. Oliy ta'lim bakalvriat yo'nalishi yoki magistratura mutahassisligi ta'lim standralari va normative hujjatlari " OT DTS. Asosiy qoidalar va O'z DSt 1.0:1998, O'zRST 1.8-94, O'z DSt 1.9:1995. standartlariga muofiq xolda ishlab chiqiladi.
6. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi nizom O`zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» qonunlari hamda O`zbekiston Respublikasi O'ROO'MTV ning 2010 yil 25-avgust 333-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan «Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi nizomga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqidagi » buyruqning bajarilishidir. Ushbu nizom 2010 –yil 5-sentabrdan kuchga kirgan.

7. Oliy va o`rta maxsus ta'lim vazirligining 2009 yil 14 avgustdagi 286-sonli buyrug`i bilan tasdiqlangan “Talabalarni mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish bo`yicha yo`riqnoma”.

XORIJ ADABIYOTLAR I RUYHATI

1. Turk ta'lim tizimi. Horijda ta'lim — T., 44 b.
2. Uzbekistop - Turkiya: Maorif buyicha hamkorlikning ilk hujjatlari. Ma`r.
3. 1992 y., 4 fevral, 5. Jovliev B. Ta'limda hamkorlik dasturi samaralari. Uzbekiston - AKSH,
4. Ma`r. 2002 yil 27 mart. 6. Mahmudov N., Kompyuotsrni bilmagan pedagog yuk. Horijda ta'lim. Ma`r. 2002-13 iyul.
5. Usmonov N., YAponiyada bola tarbiyasi . Ma`r. 2002-13 mart 8. Ivanova A., Uzbekiston -Germaniya ta'lim sohasidagi hamkorlik. Halk suzi. 2002 yil 1 mart.
6. Usmopov II., Germaniyadakasb-hunarta'limi. Horijda ta'lim. Ma`r. 2002 yil 13 fevral, 10, YU. ErhONova. Frantsiya buyukligining mezonlari: Horijda ta'lim. Ma`r. 2002 yil 27 fevral
7. SHvetsiya oliy Ukuv yurtlari: Horijda ta'lim. Ma`r, 2002 yil 23 yanvar. 12 Salimova N. Buyuk Britaniya, Finlyandiya: Horijda ta'lim. Ma`rifat. 2001 yil, 26 dekabr
8. YAponiya taasurotlari: Horijda ta'lim. Ma`r. 2001 24 oktyabr P. Juraev GO., «YAshillik mamlakati» talabalari: Horijda ta'lim. SHotlandiya. Turkiston 2001 yil 10 oktyabr.
9. N. HaYdar Murod. Frantsiya: ta'lim tizimi. Ta'lim tarbiyaning uzagi: talabalar hasti. Turkiston — 2001 8 sent.
10. Hakimov M., AKSHda hukukiy ta'lim tizimi: Horijda ta'lim: Insop va Konun. 2001 yil, 14 avgust.
11. Ruziev U, Nomozov S, "Koreya - ilmga talkonlar mamlakati. Janubiy Koreyada ta'lim hakida. Turkiston. 2001 yil 11 avgust.
12. Gursunova L., Utsa utadiki: Horijda ta'lim. Frantsiya. Markaziy Osiyo. 2001 yil. 10 avgust.
13. Sandov M., Bokieva G, Amerika Universiteta ukuv faoliyati hakida. Ma`r. 2000 yil 25 noyabr.
14. Sa'diev J. Ikki yurt ta'limi istiklol yillarida. Horijiy ta'lim. Ma`r. 2000 30 sentyabr
15. Botirov B., Horijlik talabanipg bir kupi Daniyada talabalar ukdsh jarayopida. Ma`r. 2000 yil. 20 may.
16. The world book, encyclopedia 3-jild 486-487 bet.
17. The world book encyclopedia YU. jild. 119-bst
18. The world book encyclopedia 1. jild. 362-bet.

19. The world book encyclopedia 21 jild. 593-bet, 14-jild 413-414 bet.
20. The world book encyclopedia 6 jild. 401-bet.
21. The world book encyclopedia 2 jild. 229-230 betlar,
22. The world book encyclopedia 18 jild. 1025-bet.
23. The world book encyclopedia 13- jild. 458-bet.
24. The world book encyclopedia 12- jild. 100-bet
25. The world book encyclopedia 1 - jild. 651 -bet

Referat mavzulari

1. O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov o'qituvchi burchi, ma'suliyati. Insonparvarligi va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi o'rni haqida.
2. Milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantirishda pedagogikaning o'rni.
3. O'zbekistonning rivojlanishining ma'naviy-axloqiy negizlari Prezidentimiz I.A.Karimovning qaysi asarlarida o'z aksini topgan.
4. Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyoti roliga qanday baho beradi?
5. Ommaviy axbarot vositalari, internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy soxalarida islohatlar haqida ma'lumotlar to'plang va ularni taxlil qiling.
6. «Xalqimizning o'tmishda yaratgan madaniy merosi» mavzusida esse yozish.
7. Alisher Navoiy asarlarida insonni tarbiyalash muammolari.
8. Ta'limda samaradorlikda erishish tug'risidagi Abu Rayxon Beruniy tavsiyalari.
9. Tarbiyaning asosiy mezonlari.
10. Mas'uliyat, iymon, vijdon, adolat va tarbiya.
11. Mahalla tarbiyachi sifatida.
12. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari.
13. Tarbiya usullari haqida tushuncha.
14. Sharq va Garb mutafakkirlarining oila muqaddasligi haqida qarashlari.
15. «Avesto»da oila-nikox munosabatlari qanday bo'lgan .
16. Dunyoqarash mohiyati va uning turlari.
17. Inson komilligi mezonlari.
18. Qur'onu Karim va xadislarga huquqiy tarbiya.
19. Ta'lim shakllarining tarixiy paydo bo'lishi.
20. Yosh avlodni tarbiyalashda mehnat tarbiyasining o'rni.
21. Dasturlashtirilgan ta'lim mohiyati
22. Dasturlashtirilgan ta'lim metodlari.
23. O'qitish mashinalari.
24. Ta'limni dasturlash mumkinmi.
25. Zamonaviy ta'lim jarayonida dasturlashtirilgan ta'lim mohiyatini aniqlang.
26. Kompyuter ta'limi vosita bo'la oladimi.

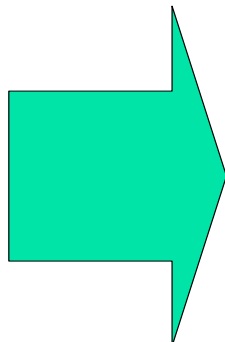
27. Mehnat o'qituvchisining mehnat tarbiyasiga oid tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishi.
28. O'quv rejalari xususiyati.
29. O'quv darsliklari tuzilishiga qo'yilgan talablar.
30. Mehnat darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish
31. DTSlari boshlang'ich ta'lim uchun zarurmi.
32. O'quv rejalari nimaga asoslanib ishlab chiqiladi.
33. O'quv darsliklariga qo'yilgan talabalar nimalardan iborat.
34. Darsliklarda illyustratsiyaning o'rni

Тарқатма материал.

ФИКР.МУЛОХАЗА.ИСБОТ

■ ФСМУ

- **Ф** – Фикрингизни баён этинг
- **С** – Фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
- **М** – Фикрингизга мисол келтиринг
- **У**–Фикрларингизни умумлаштиринг, хулосаланг

Т- жадвал

Концепцияга, воқеяликка, объектга нисбатан муносабат билдириш учун қўллаш мумкин.

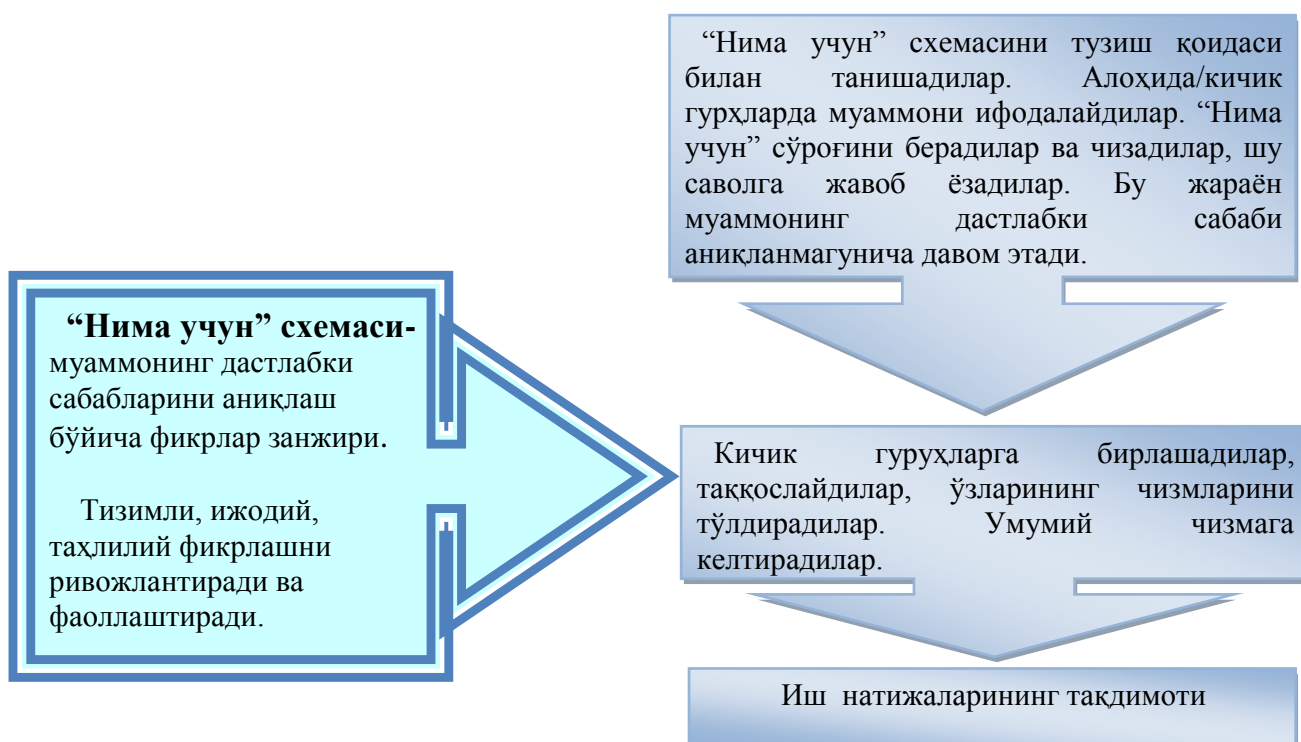
- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

T- СХЕМА «Тест назорати» Ютуғи Камчилиги

• Ватқни тежалиши • Фронтал ҳолда иш олиб бориш имкони • Мантқий фикрни ривожлантириш. • Баҳолаш қулай	• Нтуқнинг ривожланмаслиги. • Мулоқатни йўқлиги. • Ҳамкорликда фаолиятнинг йўқлиги. • Педагогик муносабатнинг йўқлиги.

“Нима учун” схемаси

«Нима учун» технологияси

■ НИМА
УЧУН БУ
МУАММО
КЕЛИБ
ЧИҚДИ?

■ муаммони
аниқлаш, уни
ҳал этиш,
таҳлил қилиш
ва режа-
лаштириш
жараёнида
қўллаш мумкин

SWOT -таҳлили

- S-кучли томони
- W- кучсиз томони
- O- имкониятлари
- T- хавф-хатар

Strengths	Weakness
Opportunities	Threats

ПМИ

Плюс	МИНУС	ИНТЕРЕСНО
1	1	1
2	2	2
3	3	3

АВВ

Алтернативы	Варианты	Возможности
1	1.	1
	2	2
2	1	1
	2	2

	Педагогика фанининг методологик асослари
--	---

Асосий педагогик категориялар қуйидагилардан иборатдир:

1. Тарбия-ўсиб келаётган авлодда ҳосил қилинган билимлар асосида ақлий камолот – дунёқарашни, инсоний эътиқод, бурч ва маъсулиятни, жамиятимиз кишиларига хос бўлган ахлоқий фазилатларни яратишдаги мақсадни ифодалайди. Тарбия бола туғилгандан бошлаб умрининг охиригача оилада, мактабда ва жамоатчилик таъсирида шаклланиб борадиган жараён дир.

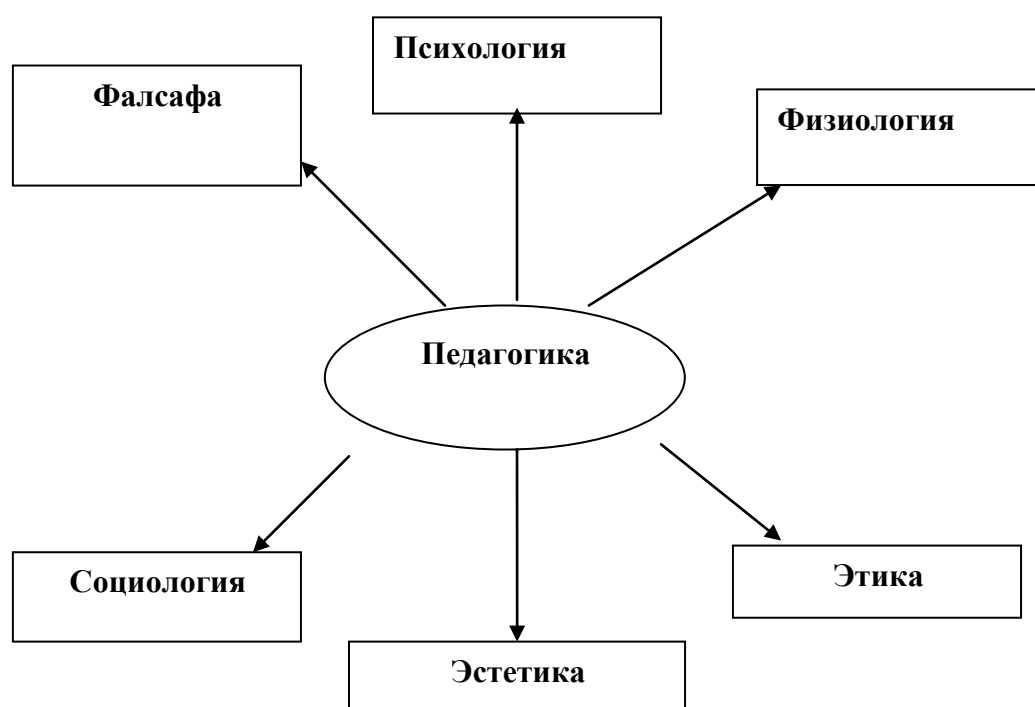
2. Таълим – махсус тайёрланган кишилар раҳбарлигида ўтказиладиган, ўқувчиларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантирадиган, билим, қобилиятларини ўстирадиган, уларнинг дунёқарашини таркиб топтирадиган жараён дир. Таълим жараёни ўқитувчи билан ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолияти бўлиб, икки тамонлама характерга эга дир. **Билим** – бу ўқувчилар ўқиш орқали билим билан қуролланадилар. Билимни ҳаётда кўп унум берадиган қилиб қўллаш олиш учун билим билан бирга кўникма ва малака ҳосил қилиш лозим.

Кўникма – машқ қилиш натижасида бериладиган ҳаракатлар йиғиндиси дир.

Иқтидор ва кўникма машқ қилиш ва такрорлаш орқали **малакага** айланади.

Билим асосида кўникма ва малака пайдо бўлади. Билим баҳсда керак бўлса, кўникма

Педагогикани бошқа фанлар билан алоқаси

6- слайд

Педагогика фанининг асосий тармоқлари

- Спорт педагогикаси
  - Харбий педагогика
  - Бошқарув педагогикаси
  - Мулокот педагогикаси
  - Умумий педагогика
  - Ижтимоий педагогика
  - Иктисодий педагогика
  - Ёш даврлари педагогикаси
  - Олий мактаб педагогикаси
  - Касбий педагогика
-

Дефектология фанлари ўз навбатида алоҳида мустақил бўлган тармоқларга бўлинади:

Сурдопедагогика - қар ва гунг тарбияланувчилар таълим-тарбияси масалалари билан шугулланади;

Тифлопедагогика - кўзи ожиз тарбияланувчилар таълим-тарбияси билан шугулланади;

Олигофренопедагогика - ақли заиф тарбияланувчилар таълим- тарбияси билан шугулланади.

Логопедия – нуткида камчилиги булган тарбияланувчилар

таълим- тарбияси билан шугулланади.

ПЕДАГОГНИНГ МУҲИМ ҚИРРАЛАРИ

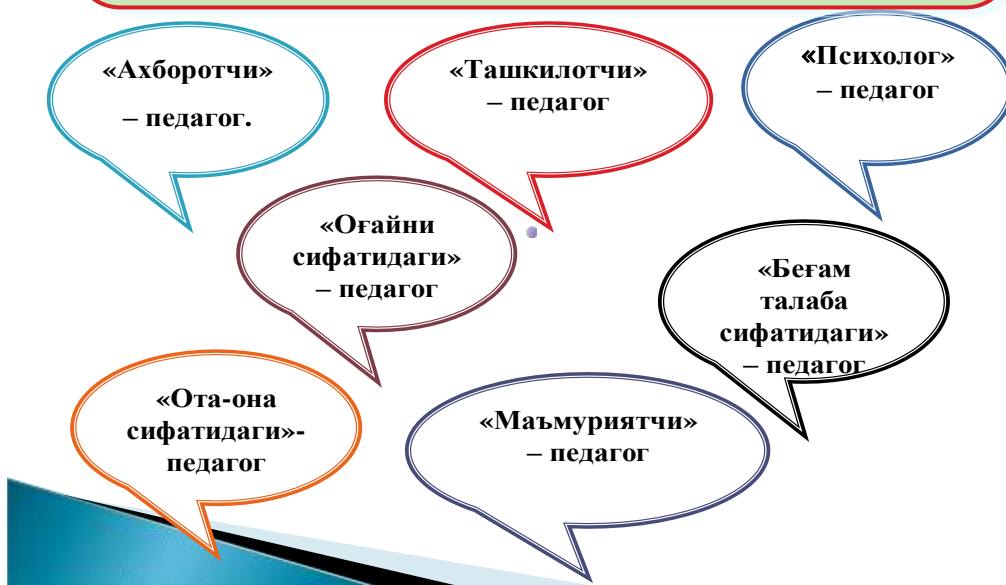

ПЕДАГОГНИНГ МУҲИМ КАСБИЙ ФАЗИЛАТЛАРИ (ПВК):

ПЕДАГОГ ШАХСИ ТОИФАЛАРИ

ПЕДАГОГИК МАҲОРАТНИНГ САМАРАДОРЛИК ДАРАЖАЛАРИ

Ўрта ўқитувчи

Яхши ўқитувчи

Машҳур ўқитувчи

Буюк ўқитувчи

БАЁН ЭТАДИ

ТУШУНТИРАДИ

НАМОЙИШ ЭТАДИ

РУҲЛАНТИРАДИ

Уильям Артур Уорд

ТАЛАБА ШАХСИНИНГ ПСИХОЛОГИК ТОИФАЛАРИ:

ТАЛАБАНИНГ ЎҚУВ ФАОЛИЯТИДАГИ ЙЎНАЛГАНЛИГИ

1

Касбий - самарали

2

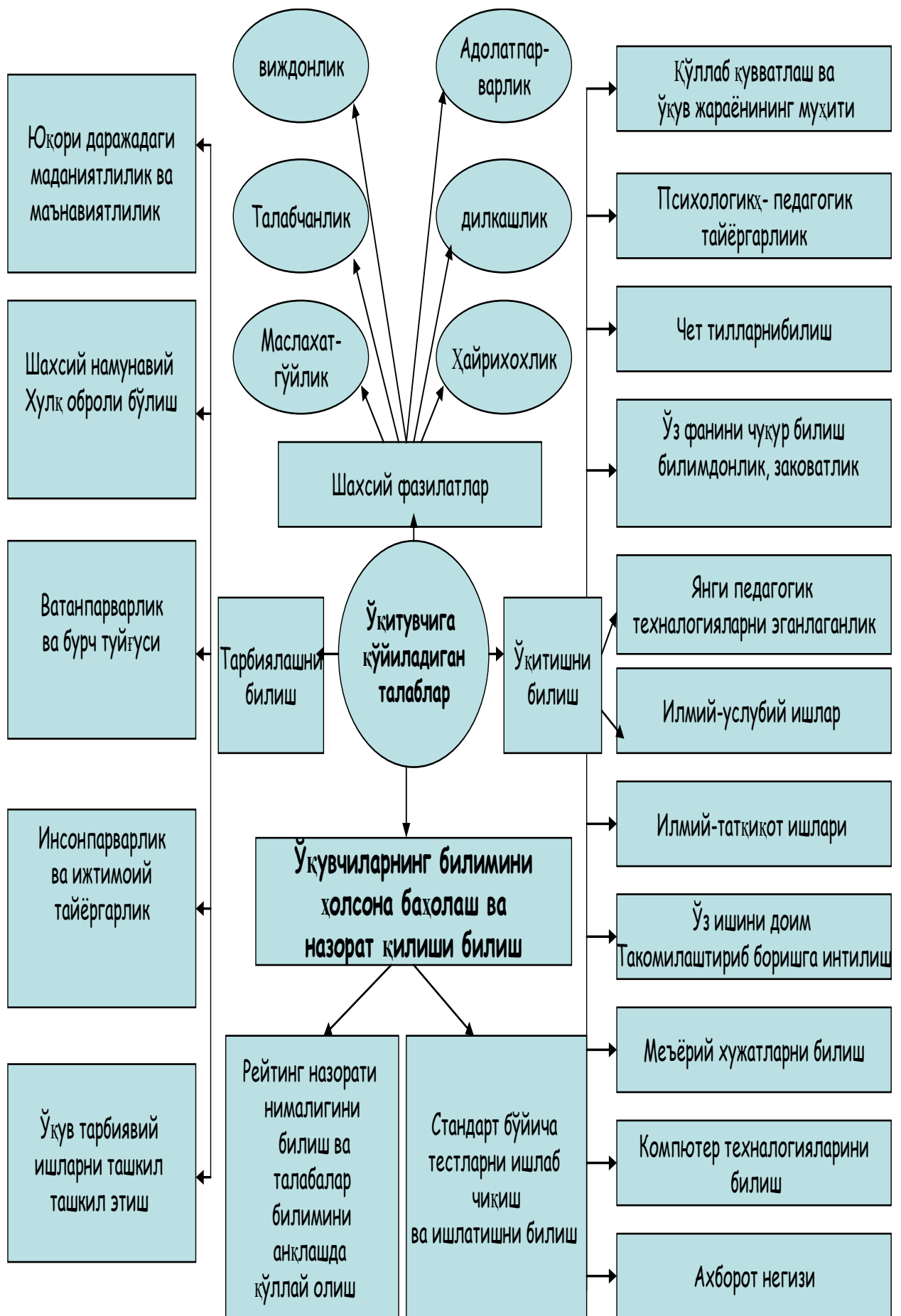
Билиш – мақсадга интилувчанлик

3

Эстетик - инсонпарварлик

4

Ижтимоий - дипломатик

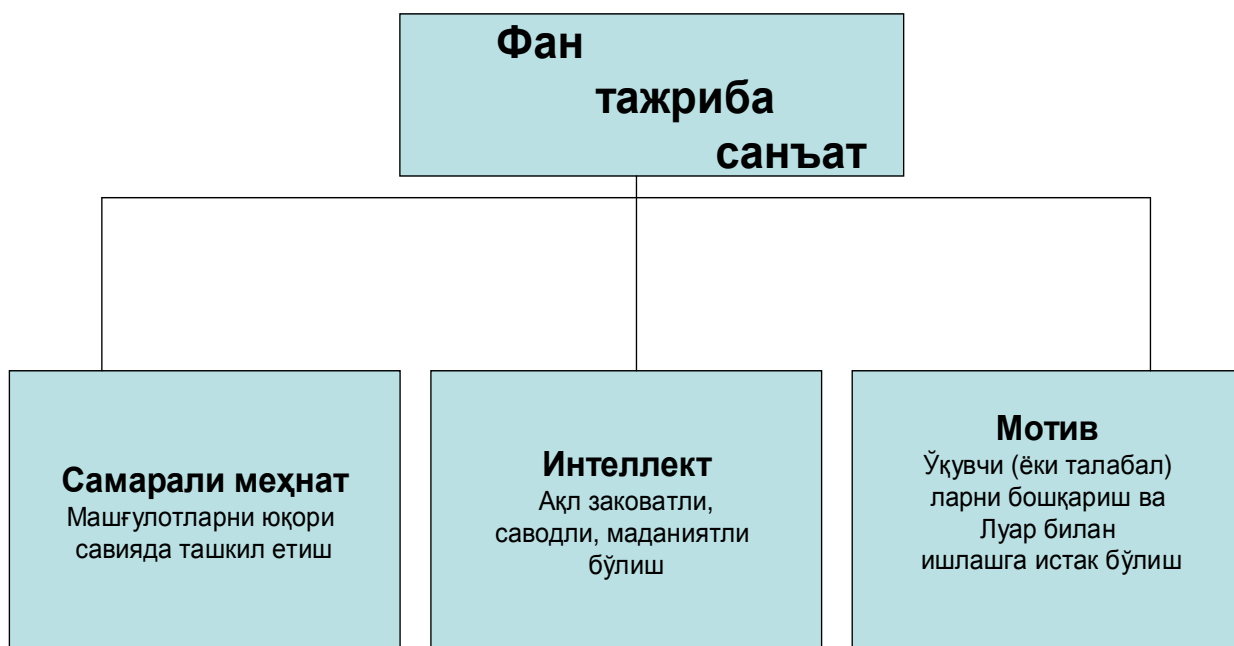
«Психолог» – педагог

Талабаларнинг шахсий муаммолари учун астойдил қайғуради, уларни дил сўзларини ошкор этишга ундайди ва мутлақо жиддийлик билан тинглайди, ўз маслаҳатлари билан ёрдам беришга уринади. Талабаларни психологик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш учун вақтини аямайди, ўзаро яқин алоқаларни ўрнатади ва кеча-кундуз талабалар муаммолари устида бош қотириб юриши сабабли бироз эмоционал тангликни ҳам бошидан кечириши мумкин.

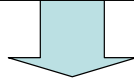
«Ота-она сифатидаги»- педагог

Талабаларга нисбатан уларнинг ота-оналари ролини бажаришни ўз зиммасига олади. У талаба ёшларни ҳаддан ортиқ назорат қилади, баъзан ташаббус кўрсатишга қўймайди. Талабаларнинг оилавий ва шахсий ишларини ҳал қилиш юзасидан уларга психологик жиҳатдан ёрдам бериш нуқтаи назаридан эмас, балки қатъий назорат қиладиган, ўзига сўзсиз бўйсуннишни талаб этадиган ота-она сифатида ёндашади. Улар кўпинча катта ёшдаги кишилар тоифасига кириб, талабалар билан муносабатларида ҳаётий тажрибаларини асос қилиб келтирадилар

ЎҚИТУВЧИНИНГ ФАОЛИЯТИ

Ўқитувчининг асосий вазифаси

Талабаларни мустақил ишини ташкил этиш,
уларни семестр давомида ўз устида ишлашга ўргатиш

Турлича дарс бериш методларини қўллаб,
талабаларни дарсга фаол қатнашишларини таъминлаш

Самооценка личности

Ўзини - ўзи
баҳолаш

Барқарор-
беқарор

Юқори- паст

Реал-
намойишқорона

Идрок
этиладиган-
идрок
этилмайдиган

Ишончи
комиллик-
ишончсизлик

Дунёқарашни шакллантириш

Умуминсоний қадриятлар

Бағрикенглик

Миллий ғоя

Креатив қобилиятларни намоён
этиш

Ижодий салоҳиятни амалга ошириш

ШАХСНИНГ ШАКЛЛАНИШИНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР

- Ижтимоийлаштириш
- Ижтимоий мақом
- Ижтимоий роль
- Ижтимоий назорат
- Ижтимоий меъёрлар
- Ижтимоий санкциялар

ТАЛАБАНИНГ ТАШҚИ КЎРИНИШИ

- **Ҳимоячилик** - инсон организмнинг саломатлигини таъминлайди;
  - **Ижтимоий** - кишининг у ёки бошқа ижтимоий ёки касбий гуруҳга мансублигини белгилайди;
  - **Миллий** - турли халқларнинг бадиий анъаналарини акс эттиради;
  - **Эстетик** - инсонни безаб кўрсатади.
-

Типы кураторов

“Куратор-информатор»

“Куратор-организатор»

“Куратор-психолог”

“Куратор-родитель»

“Куратор-друг»

“Куратор-беззаботный студент»

“Куратор-администратор»

Таълим тизими бошқарувчисига хос профессионал компетенциялар

Психологические типы студентов

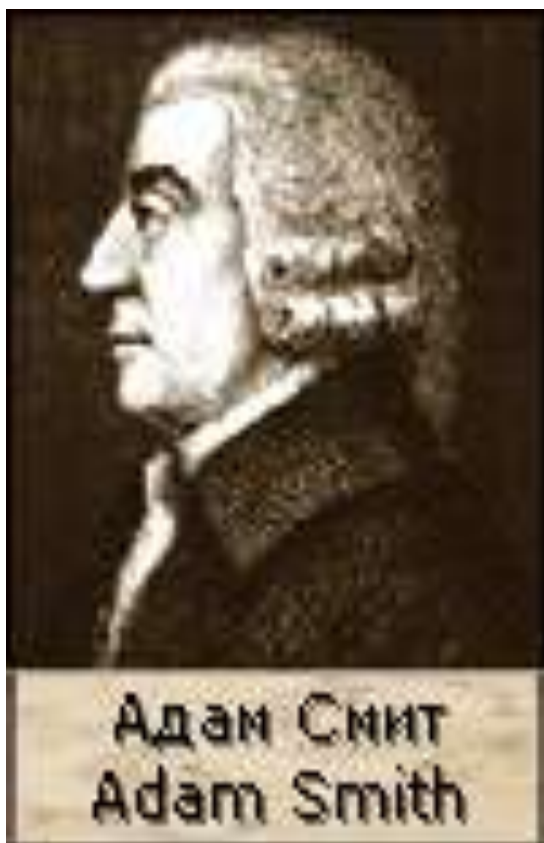

Педагогиканинг илмий-тадқиқот методлари

(Ю.К.Бабанский буйича)

Таълимга *эҳтиёж* муайян касбни ўзлаштириш, маълум лавозимни эгаллаш, маълум даражада маълумот олиш, кўшимча малакани ўзлаштириш, жамиятда муайян ўринни эгаллаш, мансаб пиллапояларидан кўтарилиш истаги билан белгиланади.

Адам Смит (Smith, 1723–1790).
Английский профессор нравственной
философии и доктор права,

Таълим - инсон капиталини такомиллаштириш ва ривожлантириш жараёни сифатида қаралиши мумкин. *“Инсон капитали”* тушунчасини биринчилардан бўлиб А.Смит илмий муомалага киритган. Бунда у “жамият аъзоларининг даромад олиш ҳуқуқини берувчи тўплаган билимлари ва кўникмалари”ни тушунган.

Республика олий таълимнинг *мақсади* - ҳозирги замон талабларига жавоб берадиган, республиканинг илмий-техникавий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланишини таъминлашга қодир бўлган малакали кадрлар тайёрлашни таъминлашдан иборат.

Олий таълим соҳасидаги *давлат сиёсати* қуйидаги принципларга асосланади:

- таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги;
- ўрта махсус, касб-ҳунар, олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;
- таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги;
- билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш;
- олий таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш;
- олий таълим, фан ва ишлаб чиқаришни бирлаштириш.

Педагог - Менежер – бошқарув функцияларини раҳбарликнинг замонавий илмий методлари ёрдамида профессионал тарзда амалга оширувчи шахс. У профессионал раҳбар.

- Унинг профессионализи бозорни, унинг қонунларини билишда, таълим муассасаси, ташкилотнинг ривожланишини прогноз қила олишда ва муассаса, ташкилот мақсадларига эришиш учун зарур шароитлар яратиш кўникмасида, ресурсларни бошқариш ва вақти-вақти бошқарув технологияларини янгилаш қобилиятида намоён бўлади.

Олий таълим тизими

- *давлатга қарашли ва давлатга алоқадорсиз олий таълим муассасалари*, булар давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим-касб дастурини амалга оширади;
- *илмий-педагогик муассасалар*, булар олий таълимни ривожлантириш учун зарур бўлган тадқиқот ишларини олиб боради;
- *таълимни бошқарувчи давлат идоралари*, шунингдек, улар тасарруфидаги корхона, муассаса ва ташкилотлар.

Таълим муассасалари таълимни шакллантирувчи, таълим хизматларини кўрсатувчи субъектлар сифатида амал қилади

- **Университетлар** таълим, фан ва маданиятни фундаментал илмий тадқиқотлар олиб бориш, олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълимнинг барча даражаларида таълим бериш йўли билан ривожлантирадилар. Улар таълимни ривожлантиришнинг етакчи марказлари ҳисобланади.
- **Академиялар** асосан фан, техника ва маданиятнинг бир соҳасида фаолият кўрсатади, ўз фаолият соҳасида етакчи илмий-методик марказ ҳисобланади. Улар олий малакали мутахассислар тайёрлайди ва муайян тармоқ (тармоқлар гуруҳи) учун раҳбар кадрларни қайта тайёрлайди.
- **Институтлар** мустақил ўқув юртлири сифатида ёки университетлар, академиялар, институтларнинг таркибий бўлинмалари сифатида фан, техника ва маданиятнинг бир қанча йўналишларида базавийдан паст бўлмаган даражада касб-ҳунар таълими дастурларини амалга оширадилар ва илмий тадқиқотлар ўтказадилар.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари

- **Шахс** – кадрлар тайёрлаш тизимининг асосий субъекти ва объекти, таълим хизматини талаб этувчи ҳамда амалга оширувчи;
- **Давлат ва жамият** – таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими фаолияти кўрсатишини назорат қилиш ҳамда иш олиб боришининг бошқаришни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ва уларга талабгорлик кафолати;
- **Ўзлуксиз таълим** - ўз таркибига барча таълим турини, давлат таълим стандартларини, фаолият кўрсатиш тузилмаси ва муҳитини олган малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлаш асоси;
- **Фан** – юқори малакали мутахассислар тайёрловчи ва талаб этувчи, илғор педагогик ва информацион тахнологияларни ишлаб чиқарувчи;
- **Ишлаб чиқариш** – кадрларга бўлган талабни, шунингдек, улар тайёрланганлик сифат ва даражасига талабни белгиловчи асосий буюртмачи, кадрлар тайёрлаш тизимларини молиялаш ва моддий-техник таъминлаш иштирокчиси.

